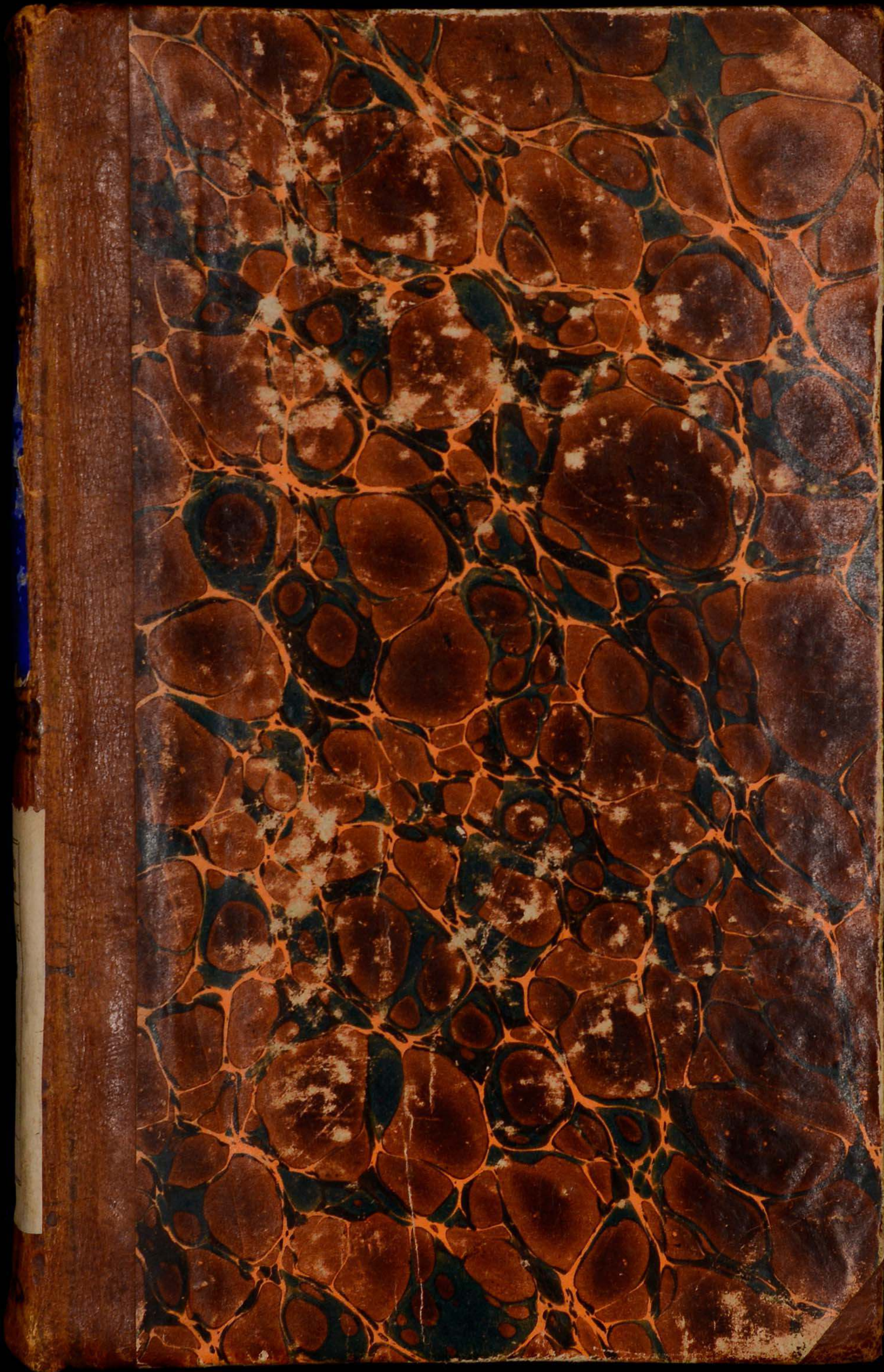

INSTITUTIONES

JURIS NATURÆ

ET

GENTIUM

In quibus ex ipsa Hominis Natura continuo nexu

OMNES OBLIGATIONES

ET JURA OMNIA DEDUCUNTUR

AUCTORE

CHRISTIANO L. B. DE WOLFF

Potentissimi Borussiæ Regis CONSILIARIO INTIMO & Universitatis Halensis CANCELLARIO & SENIORE.

VENETIIS, MDCCXCIX.

Apud Josephum Orlandelli,

NOMINE

q. FRANCISCI EX NICOLAO PEZZANA.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

PRÆFATIO.

Oſtquam opus arduum Juris naturæ & gentium abſolvi & ad exitum perduxi, ut prodeſſem plurimis, ea, quæ in illo diffuſe pertractata fuerunt, concinna brevitate in compendium coegi, & nunc ſub titulo Inſtitutionum Juris naturæ & gentium in publicum profero. Reddenda vero mihi eſt inſtituti hujus ratio. Cum amor veritatis mihi quaſi natura ſit inſitus, ac ideo jam ſæpe monuerim, me non alio fine ad ſtudium Matheſeos animum appuliſſe, quam ut cauſſam tantæ certitudinis in Geometria intime perſpicerem; ea cognita nihil mihi antiquius fuit, quam ut veritatem in aprico collocarem, nec aſſenſum eidem præberem perſuaſus, ſed convictus. Eodem animo ad jura enodanda acceſſi, & fontem omnis juris in humana deprehendi, quod dudum inculcatum a veteribus & a recentioribus repetitum, aſt minime demonſtratum, non opinione mihi perſuaſi, ſed ad veritatem convictus fui. Ita vero mihi non modo innotuit modus, quo ipſa natura obligamur ad certas actiones committendas, vel omittendas; verum etiam omnis amplitudo Juris naturæ, qua ad quaslibet actiones humanas, qualeſcumque tandem illæ fuerint, extenditur, tamdemque intellexi, quomodo jura poſitiva ex Jure naturæ fieri debeant, ut ab omni cenſura immunia a tribunali rationis minime vereantur, ne adverſus ſe pronuntietur. Sequitur hinc, veluti ſua ſponte, ut etiam Juri poſitivo omni non minus, quam naturali inſit veritas & ea via demonſtrationis patefiat, ſicque quod pro jure habetur, vel habendum, ab eo, quod eſt certo & accurate diſcernatur. Regit nimirum Jus naturæ

ſicut voluntatem omnium hominum in ſingulis actibus; ita etiam voluntatem legislatoris, cujus perinde libertas, ac ſingulorum hominum naturalis obligationem minime tollit. Ea igitur alio modo in lucem proferri non potuerunt, niſi veſtigiis *Euclidis*, legum verioris Logicæ rigidi obſervatoris, inſiſtendo ſingulis termini exacta definitione explicarentur, propoſitiones ſingulæ ſufficienter determinarentur, & non minus definitiones ita ordinarentur, ut ſequentes per antecedentes penitus intelligantur, ſed propoſitiones quoque ita, ut ſequentium veritas per antecedentes pateat. Finem hunc mihi propoſitum ut aſſequerer, in opere vaſto Jus naturæ & gentium demonſtrare aggreſſus, ſum & idem nuper ad umbilicum perduxi, neque ullus dubito (abſit jactantia verbis!) me omni Juriſprudentiæ lucem affudiſſe, & nunc demum intelligi, quod a *Cicerone* ſcite dictum, non ex duodecim Tabulis, nec ex edicto prætorium, ſed penitus ex intima philoſophia Juris ſcientiam hauriendam eſſe. Neque enim ſolum leges naturæ ad omnia jura tam privata, quam publica atque gentium extenſæ in concordiam reductæ ſunt, verum etiam ſi leges poſitivæ in quibus a naturalibus abeunt, ad normam naturalium juxta theoriam naturalem legum civilium, ſeu poſitivarum, quæ ipſa pars haud infima eſt Juris naturæ, etſi hactenus deſerta & inculta, exigantur, inter Juris prudentiam naturalem & poſitivam pulcherrimus naſcitur concentus, ita ut omnium una ſit concordia, una conſonantia. Qui Juris prudentiam colunt, imperiti plerumquæ ſunt methodi, quæ ſola ad ſcientiam ducit, nec amplitudinem Juris naturæ proſpiciunt. Opus itaque noſtrum non videtur eſſe ad ipſorum palatum compoſitum: multo minus autem captui tyronum convenit, quibus etiam obſtat prolixitas. Quamobrem cum munus docendi Jus naturæ & gentium mihi demandatum ſit; opera quoque mihi danda erat, ut cupidam legum juventutem ad ſolidam certamque juris ſcientiam perducerem,

rem, veris autem justitiæ sacerdotibus ad penetralia Themidos viam planam sternerem, ne longius, quam par erat, amplius videatur iter, quod in opere Juris naturæ & gentium ingressus sum. Finem hunc mihi propositum ut consequerer, in his Institutionibus complexus sum omnes definitiones & propositiones in opere majore contentas, paucis quibusdam exceptis; quæ per illas facile intelliguntur, nec quicquam omitteretur, quod ad omne jus privatum, publicum universale & gentium proprium spectat. Præterea, quod palmarium est, curæ maxime id habui, ut singularum propositionum rationes sufficientes inspiciantur, nec in definitionibus quicquam sumatur, quod obscuritatem quamdam adhuc in mente relinquat, quo minus penitus intelligatur. Ac propterea omnia in eum ordinem redegi, ut sequentia cum antecedentibus continuo cohæreant, & hæc per illa continuam lucem fundant. Equidem fieri non potuit, ut rationes evolvendo, quantum rigor demonstrandi exigit, & quod in opere majore præstiti, demonstrationes darem completas, quas præsens institutum non fert; id tamen non obstat, quo minus singulorum pateant rationes genuinæ, abunde satisfacientes iis, quorum aciei lux clarissima adhuc officit, neque enim omnibus, ac nemini statim ipsum solem instar aquilarum intueri datum est, sed in luce meridiana initio caligant omnes. Successive autem crescente luce mentis, quæ naturæ consuetudo est, majorem lucem desiderant, qui in clarissima se versari arbitrabantur, & ita tamdem evenit, ut quod antea fastidebant, nunc avidi appetant, nec satisfaciant nisi demonstrationes Euclidearum imitamenta. Et sic demum plenissime constabit, nos in opere vasto Juris naturæ & gentium non inutiles quæsivisse ambages, sed breviori via ad metam tendi non potuisse. Ceterum ut uno quasi conspectu exhibeam, quomodo ex ipsa natura humana tamquam fonte suo fluant omnes obligationes omniaque jura hominum, quædam adhuc

dicenda superſunt. Conſtat homo ex anima & corpore, & quemadmodum hoc ex variis componitur organis, quorum functiones conjunctim ad communem quemdam ſcopum tendunt, veluti organorum vitalium ad totius corporis, ſeu vitæ ac ſanitatis ejuſdem conſervationem; ita animæ inſunt diverſæ facultates, quarum ſocio uſu homo rationis particeps, qua a ceteris animalibus disjungitur, aptus efficitur ad vitam rationi convenientem vivendam. Illa aptitudo organorum ad functiones ſuas obeundum, facultatum ad ſuum uſum, quem habent in vita hominis vivenda, perfectionem hominis eſſentialem abſolvunt. Cum natura a veritatis tramite numquam ne latum quidem unguem diſcendens non ullam ferat contradictionem, veritatis perpetuo capitalem hoſtem; eidem non alia convenit actionum humanarum directio, quam ut determinentur per eaſdem rationes finales, per quas determinantur naturales, & ſic cum naturalibus ad eamdem metam tendant. Atque aptitudo actiones liberas ſic & non aliter determinandi perfectionem hominis accidentalem abſolvit: quæ ubi ad eſſentialem accedit, integram hominis perfectionem perficit. Hinc inde eſt, ut actiones hominum liberæ intrinſeca bonitate atque malitia diſcriminetur. Cum vero homo per naturam in genere determinatus ſit ad bonum appetendum, malum averſandum; bonitas intrinſeca motivam eſt actionum committendarum, malitia omittendarum; unde naſcitur obligatio naturalis, & directio actionum, quam diximus, induit formam legis ab ipſa natura latam. Ut obligationi huic ſatisfieri poſſit, conceſſa quoque homini eſſe debet facultas ea faciendi, ſine quibus illi ſatisfieri nequit, & ita ex illa tamquam fonte derivatur jus eum ad uſum rerum, tum ad certos actus. Ea vero eſt hominum natura, ut nonniſi conjunctis viribus & mutuo adjutorio ad illam perfectionem tendere poſſint, quæ unicus felicitatis fons eſt. Ac propterea officia erga ſeipſum eam officiis

erga

erga alios amico caritatis vinculo ipsa natura copulavit, ut ad utraque eadem sit obligatio necessaria & in se immutabilis. Enimvero cum non inexhaustæ sint hominis vires, nec ideo sine ratione profundendæ; officia aliis non debentur cum neglecta sui, & ultra id, quod in potestate est, nec iis, qui, quod ab aliis petunt, ipsimet in potestate habent. Ast quoniam nemini hominum natura competit jus in actiones alterius, sicuti petenti de indigentia, ita præstituto relinquendum est judicium de neglectu sui & eo, quod in potestate sua est. Interest autem haud raro hominis alienæ opis indigi, ut de eo, quod ab altero petit, certus sit. Quamobrem ipsa natura eidem competit jus alios ad certas præstationes sibi obligandi, ita ut ad præstandum adigi possit, si nolit. Hinc enascitur quoad ea, quæ aliis debentur, differentia inter obligationem perfectam & imperfectam, unde porro oritur jus ad id, quod nobis debetur ab aliis, vel perfectum, vel imperfectum. Cessat differentiæ hujus ratio in iis, quæ ne facias alteri prohibentur, cum semper certum sit id omittendum esse. Quamobrem quoad actus negativos perfecta est obligatio naturalis, ut alteri competat jus perfectum non patiendi, ut fiat, & facientem adigendi, ne faciat, aut in posterum denuo facere audeat. Quoniam denique nemini competit natura jus ad rem quamdam in singulari proprium; natura res omnes quoad usum earumdem necessarium communes sunt. Ex hactenus dictis intelligitur, quinam sit status hominum naturalis, isque originarius, quem a natura habent. Enimvero non una fuit ratio, quæ homines coegit, ut, lege naturæ non invita, immo urgente, a communione primæva discedentes res antea communes juri proprio subjicerent. Atque hinc ortum est dominium, quod jus sibi obligandi alios ad certas præstationes latius extendit, operas rebus propriis æquiparavit & obligationem rerum ac operarum communicandarum officiis superaddidit. Hinc

prono

prono alveo fluunt omnia jura rerum, tam in re, quam ad rem, quocumque demum nomine veniant, & jus defensionis ulteriores acquirit limites. Obligatio propagandi genus humanum cum generatione indivulso nexu copulat educationem, ac ideo parentibus tribuit jus quoddam in actiones prolis. Cumque eo fine contrahenda sint matrimonia, conjux unus ex consensu acquirit jus quoddam in actiones alterius. Et quia præstatio operarum perpetuarum pro alimentis perpetuis, in qua servitus naturaliter consistit, juri naturæ convenit; ex subjectione oritur jus domini in actiones servi. Quamobrem cum jus in actiones alterius Imperii nomine veniat; patet jam origo Imperii privati, quo jus, quod vulgo dicitur, personarum continetur. Jam cum singuli jura sua non satis tueri nec ab aliis invitis sine vi ac dubio maxime eventu consequi possent, immo nec commode sibi prospicere de iis, quæ ad vitæ sufficientiam faciunt, & felicitati serviunt; legi naturæ convenienter contractæ sunt societates civiles, & sic ex subjectione natum est Imperium civile, sive publicum, ex quo jus omne publicum, seu civitatis universale derivatur. Denique cum jam civitates inter se spectari debeant tamquam personæ singulares in statu naturali viventes, in ea cadunt obligationes & jura, quæ singulos in statu naturali viventes respiciunt. Inter ista jura cum etiam locum habeat jus alterum ad certas præstationes sibi obligandi; inde jura fœderum aliarumque pactionum gentium manant. Et quia obligatio conjunctis viribus commune bonum promovendi per hoc tolli minime potuit, quod societates civiles contraxerint singulæ; sicuti vi illius ipsa natura homines in universum omnes in societatem quamdam redegit, ita etiam inter gentes societatem instituit, ex cujus custodia theoriæ naturali legum civilium convenienter deducitur jus quoddam civili affine, quod, ut cum *Ulpiano* loquar, neque in totum a naturali recedit, nec per omnia ei servit. Ex iis,

quæ

quæ modo breviter dicta sunt, haud obscure liquere arbitror, jura omnia inter se continuo connexa ex ipsa natura humana derivari, & patere; quod a veteribus dictum, ipsa natura jus esse constitutum. Plenius nexum hunc perspiciet, qui Institutiones ipsas attento animo perlegere voluerit. Ceterum non vanus augur prædico fore, ut, si quis hasce Institutiones sibi familiares reddiderit, scientia juris solida veraque animum imbuat, lucem plenissimam, quamprimum ea aciem ejus non amplius offendit, ab opere majore expectaturus; & qui animum ad jus civile appellit, nullo fere negotio notitiam ejus sibi comparet! Unum adhuc superest, quod monendum esse duxi, nimirum me in hisce Institutionibus nihil supposuisse, quod aliunde petendum sit, quemadmodum in opere majore Jus naturæ & gentium cum ceteris philosophiæ partibus connexum est, ut inoffenso pede in iis progredi liceat, etiamsi in operibus nostris philosophicis lector non fuerit versatus; immo si vel maxime adhuc peregrinus & hospes fuerit in philosophia. Si quæ enim notiones aliunde mutuandæ fuerant, eas una explicavi. Quemadmodum vero muneri, quod mihi demandatum est, satisfeci, ita nihil magis in votis habeo, quam ut omnes, qui labore nostro se juvari posse confidunt, eos, quos polliceor, inde percipiant fructus. Faxit Deus, juris, quod enucleavimus, ipse Auctor, ut veritas, & justitia floreat in omni terra.

CON-

CONSPECTUS
INSTITUTIONUM JURIS NATURÆ ET GENTIUM.

PARS PRIMA.

De Jure naturæ in genere & officiis erga seipsum ; erga alios, & erga Deum.

PARS II.

De dominio & Juribus atque obligationibus inde nascentibus.

PARS III.

De imperio & obligationibus atque Juribus inde nascentibus.

SECTIO I.

DE IMPERIO PRIVATO.

SECTIO II.

DE IMPERIO PUBLICO, SEU JURE CIVITATIS.

PARS IV.

De Jure Gentium.

FINIS CONSPECTUS.

INSTITUTIONES JURIS NATURÆ & GENTIUM.

PARS PRIMA.

De Jure Naturæ in genere & officiis erga seipsum, erga alios & erga Deum.

CAPUT I.

De Actionum humanarum differentia, earumque imputatione.

§. 1.

Actiones internæ dicuntur quæ sola vi animæ eliciuntur; *externæ* autem, quæ motu organorum corporis perficiuntur. Sunt autem vel *liberæ*, quæ a libertate animæ quomodocumque dependant; vel *naturales*, seu *necessariæ*, quæ ab ea non dependent, sed per essentiam & naturam animæ ac corporis determinantur. Unde patet, *actiones liberas externas non dari sine internis, cum quibus cohereat.* *Actiones internæ & externæ, liberæ ac necessariæ.*

§. 2.

Est præterea *Actio* vel *positiva*, quæ actu editur; *privativa* vero, cessatio actionis, quę edi poterat. Positiva libera vocatur *Factum commissionis*; privativa, seu negativa *Factum omissionis*. *Actio positiva & privativa, seu negativa.*

nis. Illa etiam *Factum* simpliciter, hæc *Non factum* appellatur. Sæpissime *sub facto etiam intelligitur non-factum, pro substrata materia*.

§. 3.

Imputatio. Quando homo libere agit, vel non agit, *actioni caussa libera* dicitur, quemadmodum etiam ejus, quod ex ea consequitur. Et judicium, quo causa libera declaratur agens actionis suæ, vel ejus, quod ex ea sequitur, sive boni, sive mali, *Imputatio* appellatur. Quamobrem *non imputari possunt nisi actiones liberæ, quatenus liberæ sunt*, consequenter etiam *eæ, in se spectatæ naturales quidem sunt, attamen ab actione quadam libera præcedente dependent*(§1)

§. 4.

Actio coacta. *Coacte agit*, qui ab alio vi externa impulsus agit, in actione sese habens per modum instrumenti: ast *coacte patitur*, qui alterius in se actioni resistendi vires non habet. In eo casu non resistentia est *Actio privativa coacta*, *Actio coacta*, cum libera non sit, (§ 1.) *imputari nequit, nisi cogenti: si vero approbetur, approbatio imputatur*.

§. 5.

Actio invita, voluntaria. Differt a coacta *Actio invita*, si quis facit, quæ non facere mallet, &, contra, modo aliquod malum ex actione contraria emergens evitare posset. Ei opponitur *voluntaria*, quæ nec coacta, nec invita est. *Actio* igitur *invita est, si quis vi vel metum ab altero incusso permotus agit, vel non agit*. Ast *invita imputatur, etsi minus, quam voluntaria* (§.3.) ut qui invitus agit aliquam habeat excusationem.

§. 6.

Actio deliberata, indeliberata, consultatio. Sunt autem *actiones* liberæ, vel *deliberatæ*, quæ nonnisi prævia consultatione eduntur; vel *indeliberatæ*, si quis nulla prævia consultatione agit. Est autem *Consultatio* actus intellectus,

quo disquiritur, num sit agendum, aut non agendum, & quomodo agendum. Quamobrem cum *actio* deliberata magis libera sit, quam indeliberata (§. 1.) *deliberata magis imputatur indeliberata, & quo magis deliberata fuerit, eo magis imputatur* (§. 3.)

§. 7.

Facultates animæ omnes per se aptæ sunt ad certos actus; & omnia corporis membra ad certas functiones, consequenter tam illæ, quam hæc destinantur certo cuidam fini, ad quem tendunt actiones naturales (§. 1.) Patet autem a posteriori, *actiones liberas determinari posse vel per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, vel per diversas.* *Determinatio actionum.*

§. 8.

+ *Status* in genere est coexistentia mutabilium, hoc est, eorum, quæ etiam aliter se habere possunt, cum iisdem fixis, quæ scilicet aliter se habere nequeunt. Estque vel *internus*, quatenus mutabilia ista subjecto insunt, vel *externus*, quatenus eidem adsunt, vel extrinsecus ad idem referuntur. *Status internus & externus.*

§. 9.

Perfectio entis in genere est consensus in varietate, seu plurium a se invicem differentium in uno. Et *consensus* vocatur tendentia ad unum quid obtinendum. Ita perfectio horologii consistit in aptitudine, quam per structuram suam habet, accurate indicandi horam ejusque partes. *Perfectio.*

§. 10.

Ex adverso *imperfectio* est dissensus in varietate, seu plurium a se invicem differentium in uno. Consistit aut Dissensus in contrarietate tendentiarum ad commune quid obtinendum. Ita oculus imperfectus est, si qua in structura ejus concurrunt, quæ impediunt, quo *Imperfectio.*

minus imago clara & diſtincta in fundo delineetur.

§. 11.

Perfectio eſſentialis & accidentalis. Actiones ad eam tendentes.

Eſt autem *Perfectio eſſentialis*, quæ continetur conſenſu determinationum eſſentialium, per quas ſcilicet ens tamquam ens hujus generis, vel ſpeciei concipitur. *Accidentalis* vero, quæ in conſenſu determinationum accidentalium cum eſſentialibus, veluti ſi promptitudo utendi facultatibus animæ, vel organis corporis motoriis acquiritur. *Perfectio* igitur *accidentalis eamdem rationem determinantem habere debet, quam habet eſſentialis* (§. 9. conſequenter *actiones liberæ, quæ cum naturalibus per eaſdem rationes finales determinantur, ad perfectionem hominis ejuſve ſtatum tendunt* (§.8.9.) & ideo *quæ per diverſas determinatur, ad imperfectionem tendant neceſſe eſt*.

§. 12.

Actiones bonæ, malæ.

Cum *bonum* dicatur, quicquid hominem ejuſque ſtatum perficit, *malum* vero, quod imperfectiorem reddit, *actiones liberæ ad perfectionem hominis ejuſque ſtatus tendentes*, conſequenter *cum naturalibus per eaſdem rationes finales determinatæ, bonæ ſunt, quæ vero tendunt ad imperfectionem hominis ejuſque ſtatus* conſequenter *quæ cum naturalibus non per eaſdem rationes finales determinantur, ſed per ſe diverſas, malæ ſunt* (§.11.)

§. 13.

Actio in ſe bona, in ſe mala, per ſe indifferens.

Actio in ſe bona eſt, quæ per determinationes eſſentiales, hoc eſt, eas, per quas tamquam talis actio concipitur, bona eſt. Et eodem ſenſu *Actio in ſe mala* intelligitur. Quæ vero in ſe ſpectata nec bona, nec mala eſt, ea *per ſe indifferens* dicitur, *quatenus* tamen *propter determinationes accidentales supervenientes ad*

per

perfectionem, vel imperfectionem nostram statusque nostri tendit, in bonam vel malam abit.

§. 14.

Actiones igitur quatenus in se bonæ sunt, vel malæ, aut propter determinationes accidentales accedentes bonæ, vel malæ fiunt, *bonitatem, vel malitiam intrisecam habent*, ut ideo opus non sit, eas demum jubendo fieri bonas, vel vetando malas.

Bonitas & malitia intrinsecæ actionum.

§. 15.

Quoniam ea est hominis natura, ut bonum appetat, malum aversetur, *actiones* vero *bonitatem vel malitiam intrinsecam habentes* in se bonæ & malæ sunt, aut propter determinationes accidentales accedentes tales fiunt (§. 14.) consequenter *motivum volitionis & nolitionis in se continent*, ut, si distincte cognoscantur, eas velimus, vel nolimus, *actiones intrinsece bonæ, vel malæ, per se appetibiles, vel aversabiles sunt*. Hinc autem porro patet, *actiones ad perfectionem hominis ejusve status tendentes continere motivum volitionis & esse per se appetibiles, quæ vero tendunt ad imperfectionem hominis ejusve status, motivum nolitionis continere & esse per se aversabiles.*

Motivum in se continent & per se appetibiles & aversabiles.

§. 16.

Rectitudo actionis est convenientia cum omnibus determinationibus hominis essentialibus, ut scilicet ea rationem sufficientem in iis simul sumptis agnoscat, consequenter per eas intelligi possit, cur talis potius esse debeat, quam aliter. *Actio* igitur *recta requirit omnium facultatum animæ & facultatis locomotivæ corporis consentientem usum.*

Rectitudo actionis.

§. 17.

Quamobrem *si quid in actione libera desideretur ex parte intellectus, vel voluntatis, vel denique facultatis locomotivæ, a rectitudine deficit*

Defectus ejus, culpa, dolus.

(§. 16.) Dicitur autem defectus rectitudinis actionis vincibilis quoad intellectum *Culpa*; quoad voluntatem & noluntatem *Dolus*. In genere quoque defectus rectitudinis actionis *Culpa* vocari solet. *Vincibile* vero dicitur, quod usu facultatum vitari poterat: *Invincibile* vero, quod non poterat. Atque ideo patet, *actiones non minus culposas, quam dolosas agenti imputari* (§.3.) Ex adverso autem *Invincibile* dicitur, quod usu facultatum nostrarum evitari minime poterat. Quamobrem cum *quæ casu fiunt, nulla culpa antecedente*, ea a nobis evitari impossibile sit, veluti si grando segetem prosternit, inundatio domum subvertit; *nobis* quoque *imputari nequeunt* (§. *cit.*)

§. 18.

Actio culposa & dolosa. Quoniam ignotum ut velimus, vel nolimus fieri non potest, ad ideo voluntas & noluntas ab intellectu, aut facultate cognoscendi dependet; *actio dolosa committitur a sciente ac volente, culpa vero nec a sciente, nec a volente.*

§. 19.

Culpæ & doli origo. Culpa & dolus consistunt in defectu rectitudinis actionis vincibili (§. 17.) Defectus vincibilis a *non usu facultatum nostrarum*, hoc est, omissione usus earumdem a nobis concessi venit (§. *cit.*) *Culpa* igitur & *dolus non usui facultatum nostrarum debetur.*

§. 20.

Impotentia agendi. A non usu distinguenda est *Impotentia utendi*, quæ est independentia usus a voluntate nostra, ut scilicet is nobis sit impossibilis. *Quæ impotentiæ utendi facultatibus animæ ac corporis tribuenda, ea invincibilia sunt* (§.17.) consequenter *ea imputari nequeunt, nisi illa culpa nostra fuerit contracta* (§. *cit.*)

§. 21.

Cap. species a Actus ad facultatem cognoscitivam, quos sup-

supponunt actus facultatis locomotivæ in actionibus liberis, pertinentes complures sunt, Unde pro eorum diversitate diversæ sunt culpæ species. Ita defectus attentionis circa actiones nostras *Incogitantia* est; omissio actuum intellectus, quorum ope agenti innotescere poterat, quidnam ex actione sua sub præsentibus circumstantiis boni vel mali consequi possit, *Inconsiderantia*; defectus attentionis ad malum in dato casu eventu possibile, quod agens prævidere poterat, *Improvidentia*; determinatio sui ad agendum, seposito omni facultatum cognoscendi usu ad rectitudinem actionis, requisito, *Præcipitantia in agendo*; defectus judicii, quid vi circumstantiarum præsentium fieri consultius sit, *Imprudentia*; absentia omnis sollicitudinis de rectitudine actionis, *Incuria*; omissio eorum, quæ certo fine fieri debent, non usui facultatum cognoscendi debita. *Negligentia*. Hinc patet, cur plerumque omnes culpæ species sub nomine negligentiæ comprehendantur, & quod *Diligentia*, quæ eidem opponitur, sit commissio omnium illarum actionum, quæ certo fine committendæ, seu eorum omnium, quæ certo fine fieri debent.

§. 22.

Datur etiam defectus rectitudinis actionis ob exceptionem in casu collisionis officiorum minus recte factam, quam *Culpam mediam* appellare lubet, alii *Culpa propositi* vocant, veluti si quis misericordiam ductus solvit servum alterius compeditum, ut fugeret. *Quod igitur culpa media fit, id fit a sciente, non tamen directe volente*. Culpa hæc media ex inferioribus de collisione officiorum clarior evadet. *Culpa media, propositi*.

§. 23.

Intentio agentis est volitio ejus, quod propter *Intentio*

agentis directa; indirecta. quod agens agit, veluti si testimonium perhibet, ut innocens damnetur. Estque *intentio directa*, qua id præcise intenditur, propter quod agens agit, ut in exemplo dato directe intenditur damnatio innocentis: *indirecta intentio* est, qua quidem agens per se non vult, quod ex actione sua sequitur, quod autem perinde ac id, quod vult, ex eadem sequi potest. Similiter alia *immediata* est, qua quid propter se intenditur, alia *mediata*, qua quid intenditur propter alterum, quatenus scilicet per hoc consequimur, quod intenditur.

§. 24.

Dolus bonus, malus. Veteres *Dolum bonum* dixerunt simulationem voluntatis finis cujusdam non illiciti caussa factam. Unde in oppositionem ad eum *Dolus malus* vocatur, de quo ante dictum (§.7.)

§. 25.

Dolus, ex proposito, & ex re. Dolus malus dividitur in *dolum ex proposito*, quo malum, quod ex actione sua resultat, intendit agens sive directe, sive indirecte, & *Dolum ex re*, quo malum istud equidem agens non intendit, ubi vero idem ex facto cognoscit, eum, in quem redundavit, id ferre vult. Ita in priori casu gemma adulterina pro vera venditur a sciente; in posteriori a nesciente, sed restituere nolente.

§. 26.

Concursus ad actionem alterius. *Concurrunt* etiam haud raro *homines ad actionem alterius*, quatenus scilicet actione quadam sua ad actualitatem illius aliquid conferunt, vel actus intellectus, notionem actionis ignotæ agentis animo insinuando, circumstantias in casu dato obvias patefaciendo, consilium dando, docendo motiva agendi aut non agendi; vel actu voluntatis, aut noluntatis, veluti jubendo, orando, vetando, adhortando, dehortando, comminando, alliciendo, sollicitando

do, ſuadendo & diſſuadendo, cum iſtiuſmodi actibus voluntatem & noluntatem alteri ſufficienter indicemus; vel denique actu facultatis locomotive, velut, adjuvando, iſtrumenta ad agendum neceſſaria ſuppeditando, exemplum præbendo animo alterum ad idem faciendum invitandi. Facile patet, *homines concurſu ſuo actionem alterius ejuſdem fieri participes*, conſequenter *factum alienum, ad quod concurris, tibi imputari, quatenus id a voluntate tua libera dependet* (§.3.), *factum* autem *alienum, ad quo nullo modo concurris, imputari non poſſe*. Diverſi autem modi concurrendi ad factum alienum ſatis loquuntur, *non minus culpam, quam dolum in concurſu ad factum alienum committi poſſe* (§. 17.) *&* *factum alienum nunc magis, nunc minus imputandum eſſe* (§. 6. 17.

§. 27.

Conſenſus quid & quotuplex.

Ad actiones internas pertinet *Conſenſu*, qui eſt volito, ut fiat, vel non fiat, quod alter fieri, vel non fieri vult. Quodſi diſertis verbis, vel alio ſigno declaratur, non idem velle, quod alter vult, *Conſenſus* dicitur *expreſſus*; ſi vero aliunde, veluti ex factis & non factis colligitur, *tacitus* vocatur, & idem *præſumtus* audit, ſi probabiliter ſaltem colligitur. *Præſumtio* enim eſt collectio probabilis rei dubiæ in caſu ſingulari. Cum modus declarandi voluntatis ipſum actum non variet; *Conſenſus tacitus non minus verus conſenſus eſt, quum expreſſus*.

§. 28.

Diſſenſus.

Opponitur conſenſui *Diſſenſus*, qui eſt volitio, ut fiat, quod alter fieri non vult, vel ut non fiat, quod is fieri vult. Patet autem, ut ante (§.27.), *Diſſenſum* eſſe vel *tacitum*, vel *expreſſum*, & quinam *præſumtus* dicatur, &

diſ-

dissensum non minus tacitum, qua expressum esse verum dissensum.

§. 29.

Ratihabitio. Declaratio autem consensus sive expressa, sive tacita ex postfacto recedens *Ratihabitio* appellatur. Quamobrem *qui quod factum ratihabet, in id consensisse intelligitur*, ut ideo perinde sit, ac si consensu suo factum fuisset.

§. 30.

Consensus præsumptus cur verus dici nequeat. Ceterum eodem sensu aliquid *expresse velle, vel nolle* dicimur, & *volito* aut *nolitio præsumi*. Probabilia possunt esse falsa, nec certo constat, utrum vera sunt, nec ne. Quamobrem *consensus* etiam *etiam præsumtus*, *aut volitio & nolitio præsumta fallere potest*, ac per consequens *vera dici nequit*, *sed pro vera habetur*, *donec contrarium probetur*, *quemadmodum probabile omne*. Quod si ergo contrarium probetur, cum jam falsum esse constet, quod pro vero habebatur; *præsumtionem vincit veritas*, ut illa jam cesset.

§. 31.

Requisita ratihabitioni. Cum consensum suum ex postfacto declaret, qui factum alterius ratihabet (§. 29.); *ratihabitio tacita supponit notitiam facti ratihabendi*, cumque consensus tacitus ex factis colligatur (§. 27.) *eadem requirit factum, vel non factum, quod agens velle non poterat, nisi facto, quod ratihabendum, supposito*.

§. 32.

Ignorantia. *Ignorantia* dicitur absentia notionis sive rei simpliciter apprehendendæ, sive judicio cuidam respondentis. *Igorantia* igitur *non admittit tacitam ratihabitationem* (§. 31.), & *si ea invincibilis fuerit*, *excusat*; *non vero*, *si vincibilis* (§. 17.), *atque hæc in culpa influit* (§. *cit.*)

§. 33.

§. 33.

Scholastici eam *simplicem* vocant; & errorem *compositam ignorantia* appellant, qua notiones combinantur, quæ combinari nequeunt. *Errat* nimirum, qui propositionem veram pro falsa habet, consequenter subjecto tribuit prædicatum vel affirmativum, vel negativum, quod eidem tribui nequit. Unde *Error* dicitur disconvenientia notionis cum objecto. Patet autem, *errorem vincibile influere in culpam, nec excusare* (§. 17.) *Ignorantia composita, sive error.*

§. 34.

Similiter manifestum est, *tam ignorantiam simplicem* (§. 32.) *quam compositam sive errorem.* (§. 33.) *vincibile recte imputari* (§. 3. 17.) Ex adverso autem liquet *ignorantia & errorem invincibile imputari non posse.* Atque idem statuendum est de actionibus ex ignorantia & errore profectis. *De ignorantiæ & erroris imputatione.*

CAPUT II.

De obligatione, jure, & lege ac juri naturæ principio.

§. 35.

OBbligatio activo sumta, quam *activam* appellare lubet, est connexio motivi cum actione sive positiva, sive privativa. Consistit autem *Motivum* in rappræsentatione boni ex actione positiva, & mali ex negativa fluentis. Cum non velimus, nisi quod nobis tamquam bonum repræsentamus, & nolimus, quod tamquam malum repræsentamus: ex natura voluntatis & noluntatis patet, *hominem aliter obligari non posse nisi motivuum cum actione connectendo.* *Obligatio activa.*

§. 36.

§. 36.

Dari obligationem naturalem. Quamobrem cum actiones ad perfectionem hominis ejusque status tendentes motivum volitionis, quæ vero ad imperfectionem tendunt, motivum nolitionis contineant, ac illæ per se appetibiles, hæ aversabiles sint (§. 15.) *ipsa natura homo obbligatur ad committendas actiones, quæ ad perfectionem ejus atque status ejusdem tendunt*, consequenter *cum naturalibus per easdem rationes finales determinantur, sed non per diversas* (§.cit.)

§. 37.

Moraliter possibile, impossibile & necessarium, obligatio passiva. Quoniam impossibile est, ut idem simul sit & non sit, ideo necesse est, un homo sic, non aliter actiones suas determinet, vitam hominis, seu natutæ suæ convenientem acturus. Hinc moraliter *impossibile* dicitur, quod cum natura hominis tamquam agentis rationalis contradictionem involvit; *molariter* autem *possibile*, quod nulla involvit, sed eidem convenit, hoc est, rationem sufficientem in eadem habet. Et *moraliter necessarium* est, cujus oppositum moraliter impossibile. Ipsa autem necessitas moralis agendi *obligatio* est, quam *passivam*, in oppositione ad activam (§. 35.) appellamus, vulgo autem simpliciter obligationem dicunt, activa insuper habita. *Neminem obligari posse ad id, quod vel in se, vel ipsi impossibile, per se patet.*

§. 38.

Obligatio naturalis, qualis. Hæc autem *obligatio* tam activa, quam passiva, quæ ab ipsa natura venit, *naturalis* dicitur, ut ideo *obligatio naturalis* sit, quæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia atque natura habet; quæ cum immutalibis sit ac necessaria, *obligatio* quoque *naturalis immutabilis & necessaria est: quippe quæ ponitur, posita hominis rerumque essentia atque natura.*

§. 39.

§. 39.

Lex dicitur regula; juxta quam actiones nostras determinare obligamur. Vocatur autem *naturalis*, quæ rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque essentia habet: *positiva*, cujus obligatio dependet a voluntate entis cujusdam rationalis, & in specie *divina*, si a voluntate Dei, *humana* vero, si a voluntate hominis dependent. Lex naturæ cummuniter quoque *Jus naturæ* appellatur. *Lex, naturalis & positiva divina, & humana.*

§. 40.

Quoniam *lex naturæ* rationem sufficientem in ipsa hominis rerumque natura habet (§. 39.), ideoque *obligationem naturalem continet* (§. 38.), hæc autem immutabilis & necessaria est (§. *cit.*), *lex* etiam *naturæ immutabilis & necessaria est.* *Immutabilitas legis naturæ.*

§. 41.

Et cum Deum authorem habeat essentia atque natura hominis & rerum, qua posita, ponitur lex naturæ (§. 40.) & ejus obbligatio (§. 38.); *Auctor legis naturæ ipse Deus est, & ad actiones suas eidem conformandas hominem obligat*, sicque *obligatio naturalis* etiam *divina est*, & *lex naturalis lex divina* (§. 39.) *Auctor legis naturæ.*

§. 42.

Similiter quia lex naturalis rationem sufficientem in ipsa hominis rerumqoe essentia atque natura habet (§. 39.), & obligatio, quam continet (§. 40.), ponitur, ista posita (§. 38.); *lex naturæ omnes homines obligat, nec ab obligationes naturali ullus hominum liberari potest.* *Universalitas legis naturæ.*

§. 43.

Ex eadem prorsus ratione *lex naturæ nos obligat ad committendas actiones, quæ ad perfectionem hominis atque statum ejusdem tendunt: & ad eas omittendas, quæ ad imperfectionem ipsius atque statum ejusdem tendant*, consequenter *ad actiones liberas cum naturalibus per* *Principium generale Juris naturæ.*

eas-

easdem rationes finales, non vero per diversas determinandum (§.30.39.); *itidemque ad periculum omne a nobis & statu nostro avertendum*. Atque hoc *principium Juris naturæ* generale ac universale est, ex quo continuo ratiocinationis filo deducuntur omnia, quæ Juris naturæ sunt, prouti ex sequentibus abunde elucescet. Dumque Deus homines obliget ad actiones sua legi naturæ conformandas (§. 41.); qui a voluntate divina Jus naturæ derivare volunt, principium hoc admittere tenentur.

§. 44.

Quod & quomodo homines sibi invicem obligentur.

Eam hominum esse indigentiam, un nemo solus se statumque suum perficere possit, sed unusquisque aliorum indigeat auxilio, satis notum. Quamobrem cum lex naturæ homines obliget ad se statumque suum perficiendum & imperfectionem avertendam (§. 43.); *lex naturæ homines obligat ad se statumque suum conjunctis viribus perficiendum, & unusquisque ad perfectionem alterius conferre obligatur, quantum potest*, consequenter *quantum fieri potest salva obbligatione erga seipsum* (§. 42.), *& in quibus unus alterius ope indiget*, quia scilicet nemini liberum, ut obligationi suæ erga se ipse desit (§. *cit.*), *omittere autem actiones, quibus alter, vel status ejus imperfectior redditur.*

§. 45.

De iis, quæ ad satisfaciendum obligationi necessaria.

Cum quilibet obligationi suæ satisfacere teneatur (§.42.) *cuique* etiam *liberum est ea facere, sine quibus obligationi naturali satisfacere nequit*. Quousque igitur pateat hæc libertas ex necessitate eorum ad satisfaciendum obligationis naturali æstimandum.

§. 46.

Jus quid

Facultas ista, seu potentia moralis agendi dici-

dicitur, *Jus*. Unde patet, *Jus oriri ex obligatione passiva, nec jus ullum forte, si nulla esset obligatio, & lege naturæ nobis dari jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfacere non possu-* (§.45.). Ita jus datur ad usum ciborum; quia corpus nostrum conservare obligamur, & id consistit in facultate de cibis obligationi huic convenienti disponendi. *Quod si ergo lex naturæ obligat ad finem, jus* quoque *aut ad media*, consequenter *si medium nonnisi unicum fuerit, jure eadem utimur*. Sine mediis nimirum fine potiri minime datur. *Jus & ejus origo.*

§. 47.

Lex naturæ dicitur *præceptiva*, quæ ad actiones committendas nos obligat; *prohibitiva*, quæ obligat ad actiones omittendas; *permissiva*, quæ jus eat ad agendum. Eadem divisio quoque convenit legibus positivis. *Lex præceptiva, prohibitiva, permissiva.*

§. 48.

Cum ea sit hominis natura, ut, quod melius altero esse cognoscit, eidem præferat, obligatio vero naturalis ponatur, posita hominis rerumque natura essentia (§. 38.) & lex naturæ obligationem naturalem contineat (§.40.) *lex* quoque *naturæ nos obligat ad id, quod melius est, alteri præferendum*, & quatenus nos ad hoc obligat, *Lex perfectiva* vocatur. *Lex naturæ perfectiva.*

§. 49.

Id, ad quod agendo obligamur, *Debitum*; ad quod non agendum, seu omittendum obligamur, *Illicitum*: ad quod agendum tantummodo jus habemus, *Licitum* dicitur *Naturaliter* igitur *debitum a lege naturæ præceptiva venit; illicitum prohibitiva, licitum permissiva facit* (§.47.) *Honestum* vero in genere vocatur, quod legi naturæ convenienter sit, ita ut *Honestus* audiat, qui actiones suas quascumque ad normam legis naturæ componit, quatenus scilicet *Debitum, licitum, illicitum.*

cet agere non vult, nisi quod salva obligatione sua & jure suo agere. Unde porro patet, quid sit *honeste vivere*.

§. 50.

De non impediendo juris usu. Nullus foret juris usus, si aliis jus esset eumdem impediendi, & lex naturæ sibimetipsi contraria foret, si uni daret jus ad agendum, alteri vero concederet jus usum illius pro lubitu impediendi: quod cum sit absurdum, *lex naturæ, dum nobis dat jus, ceteros quoque obligat ad non impediendum ejus usum*, ac inde nobis nascitur *jus non patiendi, ut, impediamur*, consequenter *impedire conanti resistendi*. Et hactenus quod lex permissiva non invita definitione legis in genere lex dicatur (§. 39.37.)

§. 51.

Obligatio ad recte agendum. Et quoniam obligatio in necessitate agendi morali consistit (§. 27.) naturalis vero prorsus immutabilis (§. 38.) si lex naturæ ad hoc agendum obligat, ad contrarium non agendum simul obligat, lex consequenter *lex preceptiva una continent prohibitivam contrarii*.

§. 52.

Rectum quid sit. *Lex naturæ nos obligat* ad nos perficiendum (§. 43.) consequenter etiam *ad facultatem omnium consequentem usum in agendum consequendum* (§.9. Quamobrem cum actionum rectitudo a consentiente usu omnium facultatum dependeat (§. 16.) *ad recte agendum nos obligat*. Et *Rectum* est; in quo ex parte nullius facultatis aliquid desideratur.

§. 53.

Ad rectitudinem actionis requisita. Quia in actione recta nihil desiderari debet ex parte ullius facultatis (§. 52.) *ad actionem rectum requiritur ex parte intellectus notio actionis sufficienter determinata, atque judicium verum de ejus bonitate & malitia, vel jure nobis competente, ex parte voluntatis & noluntatis determi-*

minatio voluntatis per bonitatem intrinſecam, aut jus nobis competens, noluntatis per malitiam intrinſecam, aut abſentiam juris, ex parte denique facultatis locomotivæ organorum corporis actionibus internis conſentiens metus (§.16.14. 43.46.) Latius hæc patent, quam primo intuitu videtur, cum ad quodlibet actionum humanarum genus, qualeſcumque tandem eædem ſint, extendatur rectitudo.

§. 54.

Hominem decere dicitur, id, cujus aliqua ratio continetur in iis, quæ eidem inſunt, aut ineſſe concipiuntur, vel ejus ſtatu, cur ita potius agere debeat, quam aliter: *dedecet* vero, quod cuidam eorum, quæ eidem inſunt, aut ineſſe concipiuntur, vel ejus ſtatui diſconvenit, ſeu repugnat. Et id, quod hominem decet, *Decorum*; quod dedecet, *Indecorum* appellatur. *Decorum & indecorum.*

§. 55.

Cum lex naturæ urgeat perfectionem hominis (§. 43.) conſequenter non ferat actionum externarum ullam contrarietatem (§.9.10.) *ad actiones quoque decoras comittendas, indecoras, omittendas obligat. Datur igitur lex naturæ decori.* Naturale autem hoc decorum, quod lex nature urget, non confundendum cum *arbitrario*, quod nonniſi hominum opinione pro tali habetur. Ex hactenus dictis abunde patet Juris naturæ amplitudo. *Lex naturalis decori.*

§. 56.

Jus naturæ rationem ſufficientem habet in natura & eſſentia hominum (§.39.) Quod ſi ergo eamdem habet in natura & eſentia hominum ac brutorum communi, *Jus naturæ hominum & brutorum commune* dicitur, JCtis Romanis *Jus naturæ* in ſignificatu ſtrictiori; ſin in natura & eſſentia hominum propria ſeu iis, quibus homo a brutis differt, *Jus hominum proprium*, *De diverſitate ſubjectiva Juris naturæ.*

(*VVolfii Inſtit. J.N.& G.*)

JCtis Romanis *Jus Gentium*; si denique in iis, quæ quibusdam hominum individiis, aut uni eorum insunt, *Jus quorumdam hominum*, *aut unius proprium*. Unde etiam patet, quænam sint obligatione somnium hominum communes, quænam *quorumdam*, *vel unius propriæ*. Et idem intelligitur de juribus ex obligationibus istis manentibus (§.46.) Atque ideo *homines nonnulli ad plura obligantur*, *quam ceteri*; prouti suo loco distinctius docetur.

§. 57.

Officii definitio & divisio. Actio juxta legem determinata, quatenus ad eam ita determinandam obligamur, dicitur *officium*, ac in specie *officium erga seipsum*, quod homo sibimetipsi debet; *officium erga alios*, quod aliis debet, *officium* denique *erga Deum*, quod Deo debemus. *Dari officia omnium hominum communia & quorumdam*, *sive etiam unius propria*, ex modo dictis (§. 56.) patet.

§. 58.

Peccatum, transgressio & costodia legis. Actio legi naturæ contraria *Peccatum* dicitur, estque *Peccatum commissionis*, si in actu positivo consistit, *Peccatum* vero *omissionis*, si in negativo, quando scilicet non fit, ad quod faciendum obligamur. Quemadmodum vero *legem servare* dicitur, qui facit id, ad quod faciendum obligat, & contra, ita eam *transgreditur*, qui contrarium facit, seu peccata. Hinc patet, quid sit *Transgressio legis*, cui opponitur *Cnstodia legis*, quæ est studium servandi legem.

§. 59.

Officia erga alios quando denegari possint. *Officia erga alios* non debentur, nisi quatenus sunt in potestate præstantis, nec alter in iis sibimetipse sufficit (§. 44. 57.) Quamobrem *si in potestate tua non sint, aut alter in iis sibimetipse sufficit, denegari, possunt, jure denegari*

negandi tibi competente (§. 46.) Unde simul patet, quando sine jure denegentur, consequenter quando denegando peccetur (§. 58.)

§. 60.

Necesse igitur est, ut rite expendatur, quid sit in potestate nostra, quid non sit. Nimirum *in potestate nostra sunt*, quæ facultatem, virium ac rerum nostrarum usu, aliorumque ope ac auxilio consequi, vel evitare possumus. Ast *non sunt*, quæ facultatum, virium ac rerum nostrarum usu, aliorumque ope ac auxilio consequi, vel evitare minime valemus. *Tibi* autem *imputandum est*, *quod in potestate non sit*, *si ipsemet in causa fueris*, *cur non sit* (§. 3.) Usum vero habet hæc consideratio non modo in præstatione officiorum erga alios, verum etiam in aliis actionum generibus. Ita *nulla obligatio extenditur ultra id*, *quod in potestate est* (§. 37.) *Quænam sint in potestate, quænam non sint.*

§. 61.

Officia erga alios, ad quæ homo homini naturaliter obligatur, vulgo *officia humanitatis* appellantur. Ea igitur *jure denegantur*, *si in potestate tua non sunt*, *aut alter in iis sibimeptise sufficit* (§. 62.) consequenter *si ex parte præstantes desit potentia physica*, *vel moralis* (§. 60.) seu, *si id*, *quod præstandum vel physice*, *vel moraliter impossibile sit*, *ex parte autem ejus*, *cui præstari debet*, *desit indigentia invincibilis* (§. 17.) *Officia humanitatis eorumque denegatio.*

§. 62.

Ceterum *obligatio alia primitiva*, est quæ rationem proximam in essentias atque natura hominis habet, alia *derivativa*, quæ eamdem in alia obligatione, vel aliis obbligationibus & juribus simul habet. Et idem intelligitur de officiis (§. 57.(& quia ex obligationibus descendunt jura (§. 46.) ideoque cum iis simul *Obligatio primitiva & derivativa.*

puniuntur, de juribus quoque valet. Constans nimirum omnium obligationum ac jurium inter se nexus est, ut alia ex aliis deduci continuo ratiocinationis filo possint, & veritatum inter se connexarum compagem constituant, quod *systema* appellatur, ac a nobis *systema veri nominis* dici solet, quia augustum hoc nomen, quemadmodum etiam aliis accidit, nimis profanatur.

§. 63.

Collisio legum. Exceptio. In casu emergente subinde contigit, ut pluribus legibus naturalibus, quibus simul satisfaciendum erat; simul satisfieri non possit, tumque *Leges inter se collidi* dicuntur. Cum igitur una alteri sit præferenda, *Exceptio* fit, & ea *vincit*, cui satisfaciendum, *cedit* autem ipsi altera, cui satisfieri minime potest.

§. 64.

De legum collisione. Ita patet, *in collisione legum præceptivarum de officiis erga seipsum & erga alios, in casu collisionis officiorum erga seipsum & erga alios vincere officium erga seipsum*; cum lex præcipiens officia erga alios exceptionem actu contineat (§. 44. 59.) Et quia præceptiva ad agendum prohibitiva ad non agendum obligat (§. 47.) permissiva vero saltem ad agendum jus dat (§. *cit.*) consequenter actionem nonnisi licitam facit (§. 49.) *in collisione legis preceptivæ, vel prohibitivæ cum permissiva vincit præceptiva, vel prohibitiva* (§. 37.) Cum prohibitiva id, quod preceptiva exigit, faciet moraliter & impossibile (§. 37. 47.) *lex prohibitiva vincit præceptivam* (§. 37.) Similiter *in casu collisionis legum præceptivarum vincit perfectiva* (§. 48.) Alia dabimus suo loco, cum sicuti systema id non aliter permittit (§. 62.) ita nec ejus, quod in præsenti meditamur, imitamentum. Idem observamus in aliis.

§. 65.

§. 65.

Fieri poteſt, ut ad id, ad quod aliis promiſcue qua hominibus obligamur, alia adhuc de cauſa obligemur, & ſic *obligatio* ex duplici, vel etiam pluribus cauſſis orta efficiatur *fortior*. Unde *ſi idem officium pluribus præſtandum, in caſu colliſionis vincit obligatio fortior*, ſeu *is præferendus, cui magis obligati ſumus*. *De colliſione eorumdem officiorum.*

§. 66.

Exercitium juris ſunt ipſi actus vi ejuſdem liciti ei, cui id competit. Jus enim ipſum in nude agendi poſſibilitate conſiſtit (§. 46.) Et *jure ſuo utitur*, qui actu facit, quod vi juris facere poteſt. Quamobrem *nemo in eſercitio juris ſui impediendus* (§. 50.) Cumque jus detur ad ſatisfaciendum obligationi (§. 46.) *rectus juris uſus is, que officia exigunt* (§. 57.) *in contrario abuſus conſiſtit*. *De exercitio juris.*

§. 67.

Legis promulgatio eſt actus, quo ad notitiam legis ii perducuntur, quos eadem obligare debet. Quamobrem cum *lex naturæ* rationem ſufficientem habeat in ipſa natura & eſſentia hominis rerumque (§. 39.) per hanc intelligitur ad quænam nos obliget & jus det, conſequenter cum ejus notitia uſu facultatum cognoſcendi comparari poſſit, *promulgatione nulla opus habet*. Aſt *leges poſitivæ* cum veniant a voluntate alterius (§. 39.) quæ ignoratur, niſi manifeſtetur, *promulgandæ ſunt*, *nec obligare poſſunt, antequam publicentur*, cumque obligatio veniant a voluntatem legem ferentis (§. cit.) *vel a die promulgationis, vel a termino in lege expreſſo obligant*. Quibuſnam vero competat jus ferendi leges, ſuo dicetur loco. *De promulgatione legis.*

CAPUT III.

De obligatione & jure hominum universali in genere.

§. 68.

Obligatio universalis. Jus universale. OBligatio universalis est, qua quilibet homo tenetur, quatenus homo est. Et *Jus universale*, quod ex ea oritur (§. 46.) est, quod homini cuilibet competit, quatenus homo est.

§. 69.

Dari obligationes & jura universalia, & quænam ea sint. Quoniam obligatio naturalis in ipsa hominis essentia atque natura rationem sufficientem habet & cum ea ponitur (§. 38.) natura autem & essentia in genere omnium hominum eadem est, *obligatio, qua homo, quatenus est, tenetur, in ominibus hominibus eadem est*, consequenter *jura quæ homini competunt, quatenus homo est, omnis hominis eadem sunt* (§. 46.) Atque ideo patet, *dari obligationes universales & jura universalia*. Immo cum Jure naturæ ea potissimum tradantur, quæ ex natura & essentia omnium hominum communi deducuntur, in eodem quoque in primis explicantur obligatione, universales & jura universalia.

§. 70.

Naturalis hominum æqualitas. In sensu morali *homines æquales* sunt, quorum obligationes & jura eadem sunt: ast *inæquales*, quorum non sunt obligationes & jura eadem. *Homines* igitur, *qua homines, natura æquales sunt* (§. 69.)

§. 71.

Prærogativa naturalis nulla. Cum *Prærogativa* sit jus, quod alicui præ aliis, eodem ceteroquin jure utentibus, competit *natura homini, qua homini, nulla prærogativa competit, nec ideo ulla datur prærogativa naturalis* (§. 69.)

§. 72.

Immo quoniam natura homo omni eadem jura habet & easdem obligationes (§. 69.) *quod naturaliter homini uni, quatenus homo est, licitum, id etiam licitum est alteri, immo quod unus alteri debet; id etiam alter ipsi debet* (§. 49.) *De eo, quod licitum, illicitum, debitum.*

§. 73.

Hinc porro patet, *quod jure tuo tibi non vis fieri ab altero, id nec alteri faciendum esse, & quod jure vis fieri, id alteri quoque faciendum.* Qui secus faciunt, prærogativam affectant, quasi natura non datur (§. 71.) & æqualitatem naturalem tollunt (§. 70.) quæ quoad obligationes & jura universalia subsistit, quamdiu homo homo est, consequenter quamdiu existit (§. 38. 46.) *Quæcumque igitur facto hominum inæqualitates introducantur*, quod fieri posse suo loco constabit, *officia tamen iis debuntur, quæ homo homini debet*, seu *officia humanitatis* (§. 18.) *Quænam alteri facienda & non facienda. Et officiorum erga alios perpetuitas.*

§. 74.

Jus connatum dicitur, quod ex obligatione connata oritur. Est autem *obligatio connata*, quæ cum essentia & natura hominis ponitur. Quamobrem cum hæc propter essentiæ ac naturæ immutabilitatem immutabilis sit, utpote ab ea inseparabilis; *Jus quoque connatum homini ita inhæret, ut ipsi auferri non possit*; datur nimirum ad satisfaciendum obligationi (§. 46.) *De jure connato.*

§. 75.

Præcedentia est jus prioritatis in ordine a pluribus simul observando. Cum inter æqnales nulla sit præcedentia (§. 70.) *natura* quoque *nulli hominum præcedentia competit.* *De præcedentia.*

§. 76.

Natura hominum omnium eadem sunt jura (§. 69.) Quod si ergo tibi competet jus in actio- *De jure in actio-*

tet alterius. actiones alterius, ut is actiones ad suas voluntatem tuam componere deberet, nec facere posset, quod libet, ipsi vicissim idem jus in actiones tua competeret; quod cum sit absurdum, præsertim cum id extendendum foret ad homines promiscue omnes: *natura nemini jus in actiones alterius competit*. In essentia & natura hominis, in qua rationem sufficientem habet lex naturæ (§. 39.) adeoque omnis obligatio & jus ab eadem veniens, nulla continetur ratio, cur hominis huic vel isti in hujus vel illius hominis actiones jus aliquod competere debeat.

§. 77.

De libertate naturali. *Sunt igitur natura actiones hominis independentes a voluntate alterius cujuscumque, nec in agendo dependent nisi a seipso*. Atque hæc independentia in agendo a voluntate alterius, seu dependentia a propria saltem voluntate *Libertas* dicitur. *Natura* igitur *homines omnes liberi sunt*. Cum tamen obligatio naturalis sit immuttabilis (§. 38.) *libertas obligationem naturalem minime tollit, nec quicquam in ea immutat*.

§. 78.

Quænam inde sit ceterorum obligatio. Cum *vi libertatis naturalis* homo in agendo non dependeat nisi a seipso (§. 77.) vi ejusdem *ipsi permittendum, ut in determinandis actionibus sui suum sequatur judicium, nec ulli hominem rationem reddere tenetur, cur hoc faciat, vel non faciat, modo tibi nil faciat, ad quod non faciendum tibi perfecte obligatur* (§. 80.)

§. 79.

De judicio quoad præstationem officiorum humanitatis. Atque hinc porro liquet, *in præstandis officiis humanitatis standum esse judicio præstantis, num in potestate sua sint, sicuti petentis de indigentia*, consequenter *si officium humanitatis denegatur, id petenti ferendum esse, nec*

ab

ab eo alterum ad præstandum cogi posse. Hoc tamen non obstante, *qui officium humanitatis sine jure denegat, peccat* (§. 58.)

§. 80.

Atque hinc patet, quo sensu obligatio ad officia humanitatis imperfecta, & ipsa hæc officia imperfecte debita dicantur, nimirum ita dicuntur, non quasi obligatio naturalis imperfecta sit, ut aliquid libertatis agentis relictum, utrum eidem satisfacere velit, an nolit, quod naturali libertati repugnat (§. 77.) sed quia petens cogere nequit alterum, ut id præstet (§. 79.) Ideo *imperfecta* dicitur *obligatio*, cui ut satisfaciat, nemo cogi potest: sicuti ex adverso *perfecta* vocatur, cui ut satisfaciat, alter cogi. Et proptera porro *Jus perfectum* dicitur, quod conjunctum est cum jure cogendi alterum, si obligationi satisfacere nolit, ut satisfaciat: *Jus* autem *imperfectum*, quod jus ad coactionem non continet. Jus perfectum etiam simpliciter *Jus* appellatur, præsertim in Jure civili, ubi nonnisi Juris perfecti habetur ratio: imperfectum autem a *Grotio* dicitur *Aptitudo*, ab *Aristotele* vero *Meritum*, quatenus dignus est, cui quid præstandum, ut præstetur. *Meritum itaque officium humanitatis petentis indigentia est* (§. 44. 57.)

De obligatione, perfecta & imperfecta, jure perfecto & imperfecto.

§. 81.

Jus quod lex naturæ ad satisfaciendum obligationi, cum ea necessaria & immutabilis sit (§.38.) consequenter pati non tenearis, ut in ejus usu ab altero impediaris, *perfectum est*. Oritur nimirum ex perfecta obligatione ejus usum non impediendi (§. 66.) cui respondet jus non patiendi, ut is impediatur, quod cum sit perfectum (§.80.) jus quoque unde ortum suum trahit, perfectum esse debet. Ac ideo *jus connatum perfectum est* (§. 74.)

Quale sit jus ad satisfaciendum obligationi naturali requisitum.

§. 82.

§. 82.

De jure petendi officia humanitatis. Atque hinc patet, quoniam obligaris aliorum opem requirere in iis, in quibus tibimet-ipsi non sufficis (§. 44.) *jus petendi officia humanitatis esse perfectum, etsi jus ad officia humanitatis, ut hic & nunc ab hoc præstentur, sit imperfectum* (§. 79. 80.) Cumque nemo alterium in exercitio sui juris impedire debeat (§. 66.) *nemo quoque impediendus, quo minus officium aliquod humanitatis petat, & si petit, æquo animo ferendum.* Quia officia humanitatis præstare non obligamur nisi indigenti; ut petantur omnino necessarium est.

§. 83.

De justo & injusto, æque & inique. *Injustum* dicitur, quicquid fit contra jus perfectum alterius: *iniquum* vero, quod contra imperfectum. *Fit* autem *contra jus alterius id*, quo idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocumque impeditur; sicuti ex adverso *secundum jus alterius fit*, quando nihil contra id committitur, nec quicquam omittitur, quod eodem stante fieri debet. Et *justum* appellatus, quicquid fit secundum jus perfectum alterius: *æquum* vero, quod secundum imperfectum. Quoniam vero leges civiles quædam tolerant, quæ naturaliter sunt, prout suo loco videbimus; ideo *civiliter justum* arctius patet naturaliter justo, & in oppositione ad hoc *æqunm* dicitur, quod soli naturali legi convenit.

§. 84.

De Licentia. Cum libertate non confudenda est *Licentia*, quæ contra obligationem naturalem & jus extenditur ad quidlibet, quod lubet, estque effrenata quædam appetentia ejus, quod lubet. Quoniam cum obligatione naturali, a qua nullus homo liberari potest (§. 42.) pugnant; *licentia nulli hominum competere potest.*

§. 85.

§. 85.

Quemadmodum vero *Virtus* in genere est habitus actiones suas componendi ad legem naturæ; & *vitium*, quod ei opponitur, habitus actiones suas ratione contraria dirigendi, quam lege naturæ præscribitur: ita in specie *Justitia* dicitur virtus, qua unicuique tribuitur jus suum perfectum, nihil scilicet faciendo, quod contra id fit, sed faciendo, quicquid secundum id fieri debet (§. 83.) & ex adverso *Injustitia* vitium qua alteri jus suum non tribuitur, faciendo nimirum, quod contra id est, & non faciendo, quod secundum id fit. Quod si *Justitia* extendatur ad jus omne, tam imperfectum, quam perfectum, & in qualibet actione spectetur, quatenus ad alios refertur, vel referri potest, si vel maxime seipsum respiciat, *universalis* appellatur, tumque in sensu strictiori accepta *particularis* audit. Ceterum *Justitia naturalis patet civili* (§. 83.) *& licentia in justitiæ mater est* (§. 84.) *De justitia & injustitia.*

§. 86.

Quoniam nemo in usu juris sui impediendus (§. 50.) nec idem alteri auferri potest (§. 74.) *nemo quicquam facere debet, quod est contra jus alterius, sed quilibet potius facere debet, quod secundum jus ejus fit* (§. 83.) adeoque *unicuique jus suum tribuere, nullius vero jus violare*, ac per consequens *justi, non injusti esse debemus* (§. 85.) Et quia jus imperfectum perinde ac perfectum nascitur ex obligatione naturali in se perfecta, ita ut peccet, quia contra id agit (§. 79. 80.) *æquos nos omnibus iniquos nemini præbere debemus* (§ 85.) *De justitia & æquitate præcepta contrariis prohibitis.*

§. 87.

Violatio Juris perfecti alterius *Injuria* vocatur. Unde liquet, *injuriam probitam* (§. 86.) *& naturaliter illicitam esse* (§. 49.) Quamvis vero *Injuria quid sit & quod prohibita.*

to hactenus non stabilivimus nisi jus connatum: suo tamen loco ostendemus, quæ de justitia & injuria hic dicuntur, ad jura quoque acquisita trahenda esse. Ceterum sicuti *licentia* injustitiæ (§. 85.) ita etiam *injuriis latas fores pandit* (§. 84.)

§. 88.

De læsione. *Alterum lædere* dicitur, qui jus perfectum ipsius violat, seu ei injuriam facit, & ideo *omni læsionis inest injuria*. Quamobrem cum nemini injuriam facere debemus (§. 87. *nemo lædendus est*. Quamvis vero læsio & injuria in eodem actu consistant: in eo tamen differentia conspicitur, quod læsio respiciat personam, cujus jus violatur, tanquam actu ab ipso minime ferendus; injuria autem violatio juris in se spectetur, citra respectum ad personam, cui fit, tamquam actus in se illicitus, seu jus ipsum, quod violatur, respiciatur. Ast sicuti justitia naturalis latius patet civili (§. 85.) ita etiam læsiones naturaliter latius patent, quam Jure civili definiuntur. Clarius hoc elucescit ex iis, quæ mox sequuntur & quæ in posterum sequentur.

§. 89.

De securitate & læsionis extensione naturali. Quod lege naturæ prohibetur, cum in omissione consistat (§. 47.) obligatio semper certa est. *Ex obligatione* igitur: *quæ lege prohibitiva inducitur, enascitur jus perfectum non patiendi, ut alter faciat, ad quod non faciendum tibi obligatur* (§. 46.) Quamobrem cum nemo sit lædendus (§. 86.) *cuilibet homini natura competit jus non patiendi, ut lædatur ab alio*, atque hoc jus natura unicuique competens *Jus securitatis* vocatur, quæ in vacuitate læsionis consistit. Liquet hic porro, *naturaliter læsionem extendi ad omnem actum lege naturæ respectu aliorum prohibitum*, consequenter *læsionem esse omnem actum, quo alter,*

vel status ejus redditur imperfectior (§. 44.) *denegationem* vero *officii humanitatis læsionem non esse* (§. 79.)

§. 90.

De jure defensionis. Quia pati non tenemur, ut alius nos lædat (§. 89.) *læsionem intentanti resistere licet*. Quamobrem cum actio, qua resistitur læsionem intentanti, *defensio* sit; *homini natura jus defensionis competit*, consequenter *eidem liciti sunt actus, sine quibus læsionem a se avertere nequit* (§. 46.) *ex circumstantiis obviis determinandi*.

§. 91.

De læsionibus præcavendis. Similiter quia pati non tenemur, ut alius nos lædat (§. 89.) *læsiones præcavere*, consequenter *alios obligare licet, ne nos lædant*.

§. 92.

Quomodo præcaveantur. Cum alterum obligare non possimus ad non faciendum, nisi cum actione conjungendo motivum (§. 35.) motivum autem nolitionis in repræsentatione mali consistat, *ei, qui nos actu læsit, inferre licet malum quoddam physicum* (§. 91.) *ne* scilicet *nos denuo lædat, vel ejus exemplum secuti lædat alii, vel etiam ipse, aut alii alios*. (*a*)

§. 93.

De pœna & jure puniendi. Malum physicum ob malum morale immissum ab eo, qui obligandi jus habet, *Pœna* dicitur. *Natura* igitur *homini competit jus puniendi eum, qui ipsum læsit*. Et quatenus *pœna* tendit ad mutandum animum lædendi, *emendatrix* dicitur; quatenus vero ad deterrendum alios a lædendo, *exemplaris*. Quamobrem cum pœna se habeat per modum medii, & emendatio animi

(*a*) Clarifs. Auctor luculentius suam mentem exponit §. 154. usque ad §. 157. ubi omnia quæ hic docet juxta Evangelicam Doctrinam ibi explicat.

mi lædendi ac metus iis incutiendus, quos libido lædendi incessere poterat, sint fines punientis: *Magnitudo pœnæ æstimanda ex circumstantiis obviis* (§. 46.)

§. 94.

De jure infinito. *Jus infinitum* dicitur, cui in genere limites præfigi nequeunt, ex circumstantiis in casu dato obviis demum determinandi. *Est* igitur tam *jus defensionis*, quam *jus puniendi infinitum* (§. 90. 93.)

§. 95.

Jura connata quæ fiat. Ex hactenus dictis patet, quænam sint jura hominum connata, nimirum jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 46.) sub quo comprehenditur jus petendi officia humanitatis (§. 52.) & jus alterum sibi obligandi ad ea perfecte (§. 97.) æqualitas (§. 70.) libertas (§. 77.) jus securitatis (§. 89.) & inde natum jus defensionis (§. 90.) & jus puniendi (§. 93.) quænam vera hinc alia jura descendant, & quomodo legi naturæ convenienter aliæ obligationes contrahantur, & alia jura acquirantur, suo ostendetur loco.

§. 96.

Persona moralis, status moralis, naturalis. Homo *persona moralis* est, quatenus spectatur tamquam subjectum certarum obligationum atque jurium certorum. Atque hinc *status* ejus *moralis* dicitur, qui per obligationes & jura determinatur; vocaturque idem *naturalis*, quatenus obligationes & jura, per quæ determinatur, naturalia sunt, seu vi legis naturæ eidem competunt. Ac ideo *in statu naturali homines reguntur solo jure naturæ*.

§. 97.

De modo alterum sibi per- Enimvero quoniam homo, obligationi suæ satisfacturus, sæpissime aliena ope indiget, interest autem ut de ea præstanda certus sit, & ipsi

ipsi competit jus ad eos actus, sine quibus obligationi suæ satisfacere nequit (§. 46.) eidem quoque competit jus, alterum ad certas præstationes sibi obligandi, & hoc modo jus perfectum ad eas acquirit, ut cum antea denegatio esset ferenda, nun ad eas cogis possit, seu vi compelli (§. 79. 80.) sicque quod erat voluntatis, nunc sit necessitatis, & non præstando alter lædatur & injuria committatur (§. 88.) *fecte obligandi & jus perfecti acquirendi.*

§. 98.

Violenta juris sui persecutio; qua vel lesionem intentatam, seu injuriam faciendam avertere, vel eos, qui læserunt, seu injuriam fecerunt, ad non lædendum in posterum obligare, vel denique ad præstationem, ad quam alterum nobis obligavimus, eum vi compellere conamur, quatenus alter eidem resistit, *Certatio per vim* dicitur. Status vero per vim certantium *Bellum* vocatur. Atque hinc patet, *homini competere jus belli, & ejus causam justam non esse nisi injuriam vel faciendam, vel factam* (§. 87. 83.) *denegationem vero officii humanitatis justam belli causam non esse* (§. 79.) *De jure belli.*

§. 99.

Pax opponitur bello, & ideo vocatur status, in quo bellum non est. Cumque nemo sit lædendus, consequenter ab omni injuria abstinendum (§. 88.) *homines pacem colere obligantur*, & ideo *pax secundum naturam est, bellum contra eamdem* (§. 38.) cui non natura, sed malitia hominum obligationi suæ satisfacere nolentium locum facit, seu injuria (§. 98.) *De pace.*

§. 100.

Ex antea dictis porro manifestum est, præter obligationes & jura connata dari quoque obligationes facto hominum interveniente or- *De obligatione contracta &*

tas

jure acquisito. tas & jura per eas acquisita (§. 95.) quorum illæ *obligationes contractæ*, hæc *jura acquisita* appellantur. Patet quoque, *neminem seipsum ab obligatione contracta liberare posse* (§. 97.) *nec jus* ideo *acquisitum*, ex ea ortum (§. 46.) *invito auferri posse*; id quod supra de abligatione connata & de jure connato ostendimus (§. 42. 74.) Cum itaque obligationes sint connatæ, vel contractæ, & jura vel acquisita; in genere jam constant, *neminem se ab obligatione sua liberare*, *nec jus suum alicui invito auferri posse*.

§. 101.

De jure communi & proprio. Cum obligationes connatæ teneant homines omnes (§. 74.) contractæ nonnisi eum, quem tibi ad certam præstationem obligasti (§. 110.) & eodem modo jura connata omnibus hominibus promiscue, jus vero acquisitum nonnisi ei competat, qui alterum sibi obligavit ad certam præstationem (§§. *cit.*) inde liquet dari jura, tam quæ omnibus promiscue competunt, quam quæ nonnisi uni in singulari, aut pluribus junctim sumtis, in oppositione ad omnes spectatis, competunt, & similiter obligationes, quæ eodem modo ad omnes, plures conjunctim, vel unum in singulari pertinent. Hinc *Jus commune* dicitur, quod omnibus promiscue competit; *proprium* vero, quod nonnisi uni, aut pluribus conjunctum, in oppositione ad ceteros omnes, competit. Et eodem modo intelligitur, quænam *Obligatio communis* quænam *propria*. Patet autem, *jus proprium eodem excludere ceteros omnes*, & *si pluribus conjunctim jus proprium est*, *id inter ipsos commune esse*.

§. 102.

De statu origina- *Status* hominum naturalis, vel *originarius* est, quatenus determinatur per sola jura & obliga-

tio-

tiones connata; *adventitius* vero, quatenus determinatur per obligationes contractas & jura acquisita, vi solius legis naturæ. *Originariam* itaque homo a natura sola habet; *adventitium vero nonnisi facto quodam humano interveniente*. Facile quoque patet, *ad statum originarium pacem* (§. 99.) *ad adventitium bellum pertinere* (§. 98.) & quoniam bellum tendit ad tollendam, vel delendam injuriam, belli causam (§. 98.) *bellum naturaliter permitti pacis caussa* (§. 99.) consequenter *nec gerendum esse nisi propter pacem*. Nimirum *bellum gerere* idem est ac per vim certare. Ne vero in discernendo statu adventitio ab originario subinde hæsitetur, notandum est, posse homini competere jus in se spectarum in statu originario, cujus tamen exercitium locum non habet nisi in adventitio, quatenus nimirum isti locum facit factum alterius. Exemplum habes in jure defendendi & puniendi, si originem utriusque curatius consideres (§. 90. 93.) *rio & adventitio.*

CAPUT IV.

De officiis hominis erga seipsum & cum iis connexis juribus.

§. 103.

Homo tum se, consequenter tam animam, quam corpus, tum statum suum perficere debet (§. 43.) quantum potest (§. 37.) Dantur igitur *officia erga animam, erga corpus & quod statum externum* (§. 57.) atque ea *sunt conjungenda, non uni eorum ita studendum, ut negligantur cetera, & cui amplior est facultatum rerumque usus, & auxilium alienum majus, is ad plura præstanda obligatur.* *De officiorum diversitate & conjunctione.*

§. 104.

De studio bonorum consequendorum.

Cum *bona animi* sunt, quæ animam; *corporis*, quæ corpus; *fortunæ*; quæ statum externum perficiunt; *quilibet studere debet, ut ea consequatur animis corporis ac fortuna bona, quæ in potestate ipsius sunt* (§. 103. 60.) consequenter *sibi cavere a malis animi, corporis atque fortunæ* (§. 51.)

§. 105.

De se & aliis cognoscendis.

Necesse igitur *est, ut homo seipsum cognoscat, qua animam, corpus & statum suum,* cumque cognitio sui cognitione aliorum promoveatur, quatenus apparet, quarum perfectionum & imperfectionum homo & status ejus sit capax, & quoniam usu facultatum illæ obtineatur, quonam non usu & abusu earumdem in has incidatur, *etiam alios, eo fine spectator sedulus aliorum.*

§. 106.

De perfectione animæ.

Usus facultatum animæ consistit in eliciendis actibus: in consensu omnium usuum facultatum omnium anima tua superiorum, quam inferiorum *perfectio animæ* consistit (§. 9.) Quamobrem cum *homo* se perficere obligetur (§. 43.) *operam dare debet, ut aptus fiat non modo ad quemlibet facultatum animæ usum, sed etiam ad reducendum usus omnium facultatum ad consensnm*, quemadmodum jam supra docuimus (§.51.) consequenter *vitandus est tam facultatum non usus, quam dissensus in agendo* (§.51) Cumque promptitudo agendi *habitus* sit, *homo obligatur acquirere habitus facultatibus suis utendi, earumque usus ad consensum reducendi.*

§. 107.

De jure eo fine competente;

Ac proptera *homini competit jus ad ea, quæ ad consequendum usum facultatum suarum & usus istos ad consensum reducendum necessaria sunt* (§ 46.)

§. 108.

§. 108.

Quoniam *Intellectus* facultas est, res distincte rappræsentandi, consequenter non solum a se invicem discernendi quæ rei eidem insunt, verum etiam judicia determinanda formandi, ut scilicet vi eorum, quæ de subjecto sumuntnr, eidem conveniant, vel repugnent prædicatum & recte ratiocinandi, *operam dare debemus, ut acquiramus habitum in objecto cognoscibili obvio ea distinguendi, quæ eidem insunt, judicia determinata formandi & recte ratiocinandi*. Quoniam vero hoc fieri nequit, nisi valeamus *attentionem conservare*, hoc est, efficere, ut objecti, de quo cogitamus, nobis magis conscii simus, quam aliorum, quorum cogitatio animum una subit, vel subire poterat, & *super iis flectamus*, hoc est, attentionem nostram successive ad alia aliaque dirigamus, quæ objecto insunt; *curæ* quoque *habendum, ut omnem attentionis gradum, quantum datur, & habitum reflectendi acquiramus*. *De intellectu perficiendo.*

§. 109.

Appetitus hominis generaliter determinatus est ad bonum appetendum, & facultas adversandi ad malum adversandum. Quamobrem cum *perfectius appetitus* consistat in determinabilitate nonnisi per bonum verum, *facultatis* autem *aversandi* in determinabilitate nonnisi per malum verum: ex adverso *illius imperfectio* indeterminabilitate per bonum apparens, quod ex voluntate præsente, sed nocua æstimatur, *hujus* autem *imperfectio* in determinabilitate per malum apparens, quod ex molestia præsente, sed minus nocua æstimatur; *operam dare debemus, ut appetitus numquam feratur nisi in bonum verum, nec aversandi facultas abhorreat nisi a malo vero*, consequenter *studendum, ut bonum verum verunque malum ab apparente semper discernere valeamus*. Et quia usus omnium facultatum consentire de- *De appetitu & aversandi facultate perficienda.*

bent (§. 105.) *opera* imprimis *danda est, ut appetitum sensitivum ad consensum cum rationali, sive voluntate, & aversationem sensitivam itidem ad consensum cum rationali, seu noluntate*, consequenter, cum voluntas & noluntas ab actibus intellectus, appetitus sensitivus & aversatio sensitiva ab actibus sensuum & imaginationis pendeant, *intellectum in repræsentando bono vel malo ad consensum cum sensu & imaginatione reducamus.*

§. 110.

De affectibus regendis, compescendis & sedandis. Ad appetitum sensitivum & adversationem sensitivam referuntur *affectus*, qui in appetitionibus & aversionibus vehementioribus consistunt: unde porro conficitur, *operam dandam esse, ut eos ad actiones legi naturæ convenienter dirigamus*, hoc est, regamus, atque *iis resistamus, ne in actus externos, legi naturæ contrario, ad quos tendunt, erumpant*, hoc est, eos compescamus (§. 109.) & sicubi contingit eos nobis impedimento esse in agendo, & quando eorum regimen nondum in potestate est, *ut extinguantur, ubi subito oriuntur*, hoc est, sedentur. Unde liquet, *habitus* quoque *voluntatis & noluntatis actiones legi naturæ convenienter determinandi acquirendos esse.*

§. 111.

Quorum scientia comparanda. Patet etiam, *hominem obligari ad consequendum eorum scientiam, quæ ad bona & mala vera ab apparentibus discernenda* (§. 109.) *& ad recte agendum scitu necessaria sunt* (§. 52. 53.)

§. 112.

De corpore perficiendo & conservando Constat corpus humanum ex *organis vitalibus*, quæ vitæ ac speciei conservationi destinantur: *sensoriis*, quæ sensationi ac pendentibus inde actibus imaginationis ac memoriæ inserviunt, & vel *externa*, extus in corpore conspicienda, vel *interna*, intus latentia; & denique *motoriis*, quæ ad motum localem corporis ejusve membro-

rum

rum externorum faciunt. *Perfectio* igitur *corporis*; *qua vivi*, consistit in aptitudine se conservandi & speciem suam propagandi; *qua sentientis*, in aptitudine ideas rerum sensibilium materiales producendi; *qua se moventis* denique, in aptitudine appetitionibus & aversionibus animæ convenientes motus producendi & situs tam totius corporis, quam membrorum ejus externorum determinandi (§.9.) Ex his simul sumtis enascitur aptitudo conservandi harmoniam inter animam & corpus, in qua *Perfectio corporis* consistit: cui cum accedit perfectio animæ, quam ipsa hæc harmonia exigit, *Perfectio hominis* prodit, quæ cum ex principiis Theologiæ naturalis constet, hominem tum quoad animam atque corpus repræsentare Deum, in aptitudine Deum repræsentandi consistit, ut scilicet in eodem conspiciatur quasi imago Dei, & ideo *atheus perfectionem hominis intime perspicere nequeat*. Cum perfectio corporis, qua humani, supponat omnium membrorum integritatem, a posteriori autem constet, varios habitus facultatis locomotivæ acquiri posse; *homo* utique *obligatur*, *integritatem omnium membrorum corporis conservare*, *& eos habitus facultatis locomotivæ acquirere*, *quibus ad recte agendum indiget* (§.106. 52.) consequenter *eorum depravatio & jactura vitanda*, adeoque *corpus suum*; ac ideo quoque *vitam suam conservare* debet, consequenter *propricidium sive autochiria illicita* (§. 51.)

§. 113.

De sanitate conservanda & recuperanda, ac morbis præcavendis.

Status ille corporis, in quo singulæ ipsius partes munere suo rite funguntur, *Sanitas*, dicitur, status vero oppositus, quo una vel plures ad usus suos, quibus destinantur, aptæ non sunt, *Morbus*. Intelligitur autem hoc etiam de partibus fluidis, & in sermone vulgari morbus in

primis attenditur in organis vitalibus. *Errorem externum* vocat *Galenus* impedimentum actionis organi, ad quam producendam ipsum in se spectatum aptum deprehenditur. Cum omnes partes corporis conservandæ sint in eo statu, ut sint aptæ ad usum suum (§. 112.) *homo obligatur sanitatem conservare, & a morbis sibi cavere*, ne scilicet culpa sua in eos indicat; *quodsi vero contingat eum morbo corripi, operam dare, ut sanitati restituatur.*

§. 114.

De jure ad cibum, potum ac medicamenta.

Homini igitur *jus est ad ea, quæ ad vitam & sanitatem conservandam & recuperandam faciunt*, consequentes, cum sanitas sine cibo ac potu conservari, nec semper sine medicamentis recuperari possit, *jus ad usum earum, quæ cibo ac potui inserviunt, & quarum usus ad sanitatem restituendam facit*, quæque *Medicamenta* appellantur (§. 46.) Quoniam vero hoc jus sanitatis causa datur; *cibus ac potus sanitatis conservandæ, non voluntatis ex eo percipiendæ causa appetendus*, consequenter *a cibo ac potu insalubris nimiaque utriusque quantitate abstinendum*, cumque *Ebrietas* status corporis sit, quo ex potu nimio functiones cerebri turbantur, consequenter *homo* primum usu rationis, inde porro imaginationis, immo sensus, tandemque ipsius facultatis locomotive privetur, *ebrietatem fugere tenetur.*

§. 115.

De jure ad vestimenta.

Similiter patet, sanitatis causa *corpus adversus injurias tempestatum vestimentis muniendum* (§. 113.) ac homini esse *jus ad eas res quæ vestimentis eo fine necessariis conficiendis inserviunt, & ad eos actus, quibus conficiuntur, vel res ea necessaria parantur* (§. 46.) *observato simul decore naturali* (§. 55.)

§. 116.

§. 116.

Quoniam etiam a posteriori constat, homines ædibus opus habere, ut ab injuriis tempestatum tubi laboribus & negotiis fungi, cibos præparare, corpus lassum somno reficere & res suas, quibus indigent, asservare & custudire valeant; non minus facile patet, *homines ædes commodas exstruere debere, & natura iisdem competere jus ad ea omnia, quæ ad eas extruendas necessaria, omnes etiam actus ad exstructionem requisitos*, etiam hic *observato decore* (§. 55.)

De jure ad ædium exstructionem.

§. 117.

Pulchritudo naturalis dicitur quæ corpori hominis natura inest. Consistit autem, quemadmodum a posteriori patet, in *Symmetria*, conveniente partium externarum ad se invicem & ad totum corpus proportione; *Eurythmia*, similitudinem partium, quæ ab utroque latere sunt mediorum dissimilium, conveniente earum figura atque colore. Ast *artificialis* vocatur, quæ facto nostro corpori conciliatur. Cum *pulcrum* sit, quod placet, consequenter pulcritudo naturalis ad aliud tendere nequeat, quam ut placeas aliis, artificialis vero defectum naturalis suppleat & eam auget, *naturalem conservare debemus* (§. 43.) *& decori minimum gratia artificialis non illicita* (§. 55.) Ac Propterea *natura nobis jus est ad ea, quæ ad pulcritudinem artificialem corpori conciliandam faciunt.* Dicuntur hæc *Ornamenta*, consequenter *homini jus competit ad ornamenta, & ad ea, quæ ornamentis parandis inserviunt, eosque actus, quibus paratur & quos eorum usus requirit.*

De pulchritudine naturali & artificiali atque ornamentis corporis.

§. 118.

Felicitas est status voluntatis ac lætitia durabilis, quæ scilicet nec molestia parit, nec in eam degenerat, seu *innocua* est: *Infelicitas* vero status molestiæ, nimirum animi, ac tri-

De felicitate & infelicitate.

stitiæ durabilis. Appetitus hominis natura determinatus est ad appetendum ea, ex quibus voluptatem percipit, consequenter generaliter ad felicitatem; aversatio vero ad aversandum ea, ex quibus molestia precipitur, consequenter ad fugam infelicitatis. *Homo* igitur *curæ habere debet, ut sit felix, & ne infelix fiat* (§.36.) consequenter *ipsi jus ad ea, quæ ad felicitatem quidpiam conferunt* (§.46.) Patet autem ex ipsa definitione felicitatis, *veram ab apparente esse discernendam*, ne scilicet, dum felix esse cupis, te reddas infelicem. Liquet porro, *omnem molestiam quarumlibet exiguam esse aversandam*, utpote felicitati adversam.

§. 119.

De vita commode ac jucunde transigenda.

Vitam commode transigimus, si, quæ a nobis agenda sunt, ea absque omni molestia peragere valemus, seu si ea ab actionibus nostris molestiam removent: *jucunde* autem, si ea agimus, ex quibus voluptas innocua precipitur. *Homo* itaque *curæ habere debet, ut vitam commode ac jucunde transigat* (§. 46.) consequenter ipsi *jus est ad ea, quæ ad vitam commoditatem & jucunditatem faciunt* (§. 46.)

§. 120.

De voluptate transitoria.

Voluptas transitoria est, quæ nonnisi exiguo temporis spatio durat, numquam reditura, quales sunt delectationes sensuales. Quodsi innocua fuerit, ad felicitatem hominis quidpiam confert; si vero nocua, ad infelicitatem concurrit (§. 118.) Quamobrem *voluptas transitoria licita est, si fuerit innocua; illicita, si nocua* (§. *cit.*)

§. 121.

De rebus & earum divisione.

Rei nomine venit ens omne, quod nobis usui esse potest, veluti ad vitam conservandam & commode atque jucunde transigendam, vel ad animæ corporisque perfectionem quomodo-

cum-

cumque promovendam imperfectionem vere avertendam. Est autem vel *corporalis*, quæ sensu percipi potest; vel *incorporalis*, quæ sensu non percipitur, seu intellectu tantummodo concipitur, qualia sunt jura & habitus animæ. Sunt etiam vel *necessariæ*, quæ ad vitæ ac sanitatis conservationem & ad animam perficiendam requiruntur; vel *utiles*, quæ ad vitam commode degendam faciunt, vel *voluptuariæ*, quæ nonnisi jucunditati inserviunt. Porro aliæ sunt *pure naturales*, quas natura sua sponte producit; aliæ *industriales*, quas natura nonnisi opera humana interveniente producit: aliæ *artificiales*, quæ arte humana parantur.

§. 122.

Quænam res aliis præferendæ.

Facile intelligitur, *res necessaria utilibus & voluptuariis esse preferendas* (§.121.) utpote ab obligatione principali requisitas (§.36.) *utiles autem voluptuariis*, cum voluptuariæ nonnisi sensus delectent (§.121.119.) ut cautis admodum esse debeat earum usus (§. 120.)

. 123.

De rerum sufficiente copia.

Cum rebus necessariis homines carere nequeant (§. 121.) *si natura non suas sponte eas tanta copia profert, quanta omnibus sufficit, earum proventum homines opera sua multiplicare debent, aut quas natura non profert, eas arte parare.* Unde fluit obligatio ad culturam argorum, hortorum, sylvarum, rem pecuariam &c. Immo cum rerum quoque utilium & voluptualiarum licitus sit usus (§.119.121.) *homines operam dare debent, ne desit sufficiens rerum utilium & voluptuariarum copia*, ex prælatione utilium determinanda (§. 122.

§. 124.

De labore.

Quoniam *Labor* opera est, quæ rebus corporalibus & incorporalibus producendi, & vitæ commoditati, jucunditati & decori promoven-

dis

dis impenditur; *Otium* vero vacatio a labore, homines vero ad res non minus corporales (§. 123.) quam incorporales producendas obligantur (§. 108, 110. 121.) *homini omni laborandum eſt, nemini otiandum*: quatenus tamen ſanitatis habenda eſt ratio)§. 113.) *labor nimius*, qui ſcilicet diſpendio ſanitatis continuatur, ac *nimis gravis*, cui vires noſtræ vix ac ne vix quidem ſufficiunt, *vitandus*; & quatenus obligamur ad recte agendum (§. 52.) *unuſquiſque labore ſuo recte perfungi*, conſequenter *curare debet, ne res artificiales careant perfectione ſua* (§. 11. 16.) & *ſibi comparare eum facultatum uſum, quid laborem recte obeundum requiritur*. Et quoniam labor tam multiplex eſt, ut nullius vires omni ſufficiant, homines autem conjunctis viribus ſe ſtatumque ſuum perficere debent (§. 44.) *unuſquiſque cum laborem ſeligere debet, cui ſe parem ſentit*, ac ideo *id vitæ genus eligere, ad quod aptus eſt*, hoc eſt, eum ſtatum, in quo vitam impendit labori, qui, ut recte obeatur, requirit uſum facultatum per diſpoſitiones atque inclinationes naturales acquiſitu ipſi poſſibilem.

§. 125.

De exiſtimatione, laude ac honore.

Aliorum de perfectione noſtra judicium *Exiſtimatio* dicitur, quæ verbis declarara, *Laus*; aliis autem actibus externi ſignificata, *Homo* dicitur. Unde patet, *laudem & honorem non eſſe in noſtra poteſtate* (§.60.) *nec quemquam alterum per ſe laudare ac honorare poſſe, niſi qui verum de perfectionem alterius judicium per ſe ferre poteſt*. Quoniam tamen obligamur nos ſtatumque noſtrum perficere (§.43.) *operam dare debemus, ut ſimus exiſtimationem*, conſequenter *laude ac honore digni*. Et quoniam perfectio animæ conſiſtit in habitibus intellectus & habitibus voluntatis legi naturæ convenienter determinandis (§.106.)

quo-

quorum illi *Virtutes intellectuales*, hi *morales*, vel etiam *virtutes* ſimpliciter dicuntur; *exiſtimationem, laudem ac honorem verum non pariunt niſi virtutes intellectuales atque morales*, quas produnt facta, vel etiam verba, conſequenter *bona animi* (§. 104.) *corporis vero ac fortunæ bona nonniſi quatenus eorum acquiſitio ab iſtis pendet*, ut ideo ſint exiſtimationis, laudis atque honoris occaſio.

§. 126.

De fama. *Fama* eſt communis hominum ſermo de perfectione, vel imperfectione ejuſdem, conſequenter de dictis & factis, quæ eam produnt. Unde vel *bona* eſt, vel *mala*. Quoniam *homo ſe perficere debet* (§. 43.) & recte agere (§. 52.) *operam dare debet, ut fama bona fruatur & merita, eamque ſervare*, hoc eſt ſolicita ſibi cavere, ne eam inquinet, ut bona in malam degeneret, conſequenter *ſi quæ fecit bonæ famæ adverſa, factis contrariis eidem ſervire*.

§. 127.

De gloria. Conſentiens laus honorum & peritorum, ſeu bene judicantium dicitur *Gloria*. Quæ igitur de laude dicta ſunt, ad gloriam quoque applicanda.

§. 128.

De laude & honore non appetendo. Cum laus & honor non ſit in noſtra poteſtate (§. 125.) propter finem vero agamus; *laudem ac honorem non intendere debemus tamquam finem, ſed aliorum arbitrio relinquendum, nam laudare ac honorare nos velint* (§. 78.) conſequenter *laudem ac honorem appetere non debemus*, ac propterea *nec nos ipſos laudare*.

§. 129.

Judicium de ſe & ſtatu ſuo quale eſſe debeat. Quoniam homo ſeipſum cognoſcere debet, quia animam, corpus & ſtatum ſuum (§. 105.) *Judicium de bonis animi, corporis ac fortunæ verum eſſe debet, nec in iis ſtudio ac labori ſuo tribui, quod naturæ, fortunæ & aliis tribuendum,*

nec

nec minus imperfectionem, quam perfectionem homo agnoscere tenetur, cum alias obligationi suæ satisfacere nequeat (§. 43.) Quia vero ex sensu perfectionis voluptas oritur per ipsam hominis naturam; *voluptas ex perfectione sui & status sui percepta illicita non est* (§. 49. 37.)

§. 130.

De officio hominis circa fortunam. *Fortuna* est concursus caussarum minime prævisus ad effectum nobis vel bonum, vel malum, ac ideo vel *secunda*, vel *adversa* audit. Quoniam itaque in potestate nostra non est (§. 60.) atque eam admodum variabilem experimus; *fortuna secunda nimium confidere non debemus, nec adversa meliora desperare, eamque æquo animo ferre obligamur*, ne scilicet reddamur infelices culpa nostra (§. 118. 17.) Quamobrem ne adversa præter opinionem nobis obvenientia animum perturbent; *adversa, quæ in potestate non sunt, nobis repræsentare debemus tamquam eventu possibilia, nec a nobis evitabilia*: in quo *præparatio ad futuros casus* consistit.

§. 131.

De periculo vitando. Cum obligatio naturalis adeo necessaria sit (§. 38) ut nemo hominum ab ea liberari possit (§. 42.) *nemo hominum metu mali cujusdam deterreri debet, quo minus faciat, quod legi naturæ convenit, nec sese adduci patiatur necesse est, ut faciat, quod legi naturæ contrarium*. Quoniam vero omne periculum a nobis & statu nostro avertere debemus (§. 43.) *nemo* quoque *nulla urgente obligatione subire debet periculum ullum*, veluti vitæ, aut integritatis membrorum amittendæ, aut statum suum imperfectiorem reddendi. In casu particulari, quid fieri debeat, docet exceptio ob collisionem officiorum facienda (§. 64.)

§. 132.

De amore pro- *Amor proprius* est dispositio animi ex propria felicitate voluptatem percipiendi: *Dilectio* ve-

ro *sui* constans & perpetua voluntas omni studio id agendi, ut simus felices, ac per consequens cavendi ne infelices evadamus. Quoniam itaque homo curæ habere debet, ut sit felix, & ne fiat infelix (§. 108.) *seipsum* quoque *diligere debet.* Et sicuti appetitus generaliter determinatus est ad felicitatem; animus quoque hominis naturaliter dispositus est ad voluntatem ex propria felicitate percipiendum (§. *cit.*) consequenter *amor proprius illicitus non est* (§. 49. 37.) *ratione tamen dirigendus, ne felicitas apparens cum vera confundatur* (§. 43. 118.) *prio & dilectione sui.*

CAPUT V.

De officiis hominis erga alios & juribus cum iis connexis.

§. 133.

CUM homo non modo se statumque suum perficere, ac imperfectianem præcavere (§. 43.) verum etiam ad alterius ac status ejusdem perfectionem conferre debeat, quantum potest, salva obligatione erga seipsum, quando alter ipsius ope indiget, & ab his abstinere, quibus alter vel ejus status imperfectior redditur (§. 44.) *homo quilibet alteri cuicumque debet, quod sibi, quatenus alter id non habet in potestate suo, ipse autem citra neglectum officii erga seipsum hoc alteri præstare potest*, consequenter *officia hominis erga alios eadem sunt, quæ officia erga seipsum* (§. 57.) Hæc itaque ad alios applicanda. *De Identitate officiorum erga se & erga alios.*

§. 134.

Quilibet igitur *homo alium quemcumque ope ipsius indigentem iuvare debet, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in potestate sua est* (§. 104.) & per consequens *cavere, ne alii incidant in mala animi, corporis ac fortunæ* (§. 51.) Cumque lex naturæ auxilium non re- *Auxilium in acquirendis bonis præstandum aliis.*

restringat ad certa bona, *auxilium nostrum alteri denegare non debemus in consequendis bonis majoribus, quam quibus ipsi fruimur*: quod cum fieri non posset, si alteri invideremus sua bona, *nemini invidendum bonum, etiam quo ipsi caremus*. Pugnat invidia cum ipsa hominis natura (§. 39. 44.)

§. 135.

Num obligatio naturalis tollatur factis contrariis aliorum.

Quoniam obligatio naturalis prorsus est immutabilis (§. 38.) *si alter obligationi naturali non satisfacit, non ideo tibi permissum est, eidem non satisfacere*, consequenter *nec transgressionem legis naturæ exemplo aliorum tueri licet, nec officium erga alium ideo desinit deberi, quia ipse officio erga te deest*: quod cum intelligatur etiam de iis, quæ lege naturæ prohibentur; *officia humanitatis adhuc debentur etiam nos lædentibus* (§. 88.)

§. 136.

De amore & dilectione aliorum.

Cum officia hominis erga alios eadem sint, quæ erga seipsum (§. 133.) *unicuilibet constans & perpetua esse debet voluntas perfectionem ac felicitatem hominis alterius cujuscumque promovendi* (§. 43. 128.) consequenter cum in hac voluntate *Dilectio alterius*, in dispositione autem animi ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate *Amor* consistat (§. 135.) *quilibet alterum diligere atque amare debet, tamquam seipsum* (§. *cit.*) *non vero odio prosequi* (§. 51.)

§. 137.

Amicus, inimicus, & amor inimicorum.

Quis nos diligit, *Amicus*; qui odio prosequitur, *Inimicus* dicitur. Qnamobrem *omnibus amici esse debemus, nemini inimici* (§. 136.) cumque officium erga alios non desinat deberi, quia ipsi desunt officio erga nos (§. 135.) *inimicos etiam amare ac diligere debemus tamquam nosmetipsos* (§. 136.) *non vero odisse*.

§. 138.

De stu-

Quoniam homines omnes sibi invicem amici

ci esse debent (§.) *cuilibet opera danda est, ne alios sibi reddat inimicus, sed ut aliorum amicitiam acquirat & conservet*: cum tamen ab obligatione naturali nemo liberari possit (§. 42.) *amicitiæ caussa non faciendum, quod legi naturæ contrariatur.* *dio amicitiæ.*

§. 139.

De exemplo aliis præbendo. Perfectio animæ in virtutibus intellectualibus & moralibus consistit (§. 106. 115.) *In his igitur propagandis seduli debemus esse, atque alios exemplo nostro virtutes intellectuales & morales docere & ad earum studium incitare* (§. 136.) consequenter *exempla bona*, quibus scilicet alios virtutes istas docemus & ad earum studium incitamus, *aliis præbenda*, *mala vero*, quibus alios vitia doces & ad ea perpetranda incitas; *non prodenda* (§. 51.) *nemo ad vitia seducendus* (§. *cit.*)

§. 140.

De non impedienda perfectione alterius. Cum eas actiones omittere debeamus, quibus alter vel status ejus imperfectior redditur, & ad perfectionem alterius conferre, quantum possumus (§. 44.) *nemo impedire debet, quo minus alter perfectionem aliquam consequatur, nec impedire tertium, quo minus in hoc eum juvet.* Intelligitur hoc de quibusvis animi, corporis ac fortunæ bonis (§. 134.) Patet etiam, *neminem impedire debere, quo minus ab altero mala animi, corporis ac fortunæ arceantur, vel idem ab iis liberetur; multo minus sive per se, sive per alios, aliquo bono eumdem privare* (§. *cit.*)

§. 141.

De cura corporis alieni. Quia eadem sunt officia hominis erga alios, quæ erga seipsum (§. 133.) *nemo integritatem membrorum corporis alieni quomodocumque vitiare, aut membro quodam, vel saltem usu ejus alterum privare, nec sanitati ejus ullo*

modo

modo nocere, sed vitam & corpus alterius, quantum potest, conservare, & ut a morbis ægrotus convalescat curare debet (§. 112. 113.) consequenter *nemo alterius vita privare, seu occidere debet* (§. 51.) ut ideo *homicidium dolo vel culpa commissum* (§. 17.) quorum illud *dolosam*, hoc *culposum* dicitur, *sit naturaliter illicitum* (§. 40.) Et quia nemini jus est seipsum vita privandi (§. 112.) *nec volentem occidere licet*.

§. 142.

De studio famæ alienæ.

Ex eadem ratione patet, *nos quoque operam dare debere, ut alii fama merita fruantur* (§. 126. 133.) Quamobrem cum fama bona sit communis hominum sermo de perfectione, consequenter de factis & non factis aliorum forma (§. 126.) *non modo unuquemque tanti existimare debemus, quanti meretur, verum etiam honorem meretur exhibere, meritamque laudem tribuere* (§. 125.) consequenter *famæ existimationi, honori ac laudi aliorum detrahere*, hoc est, eam diminuere *non debemus* (§. 51.) *multo minus* eo animo falsa in vulgus spargere, hoc est, alios *calumniari*.

§. 143.

De injuria specialiter dicta.

Læsio honoris & famæ alterius quomodocumque facta *Injuria specialiter* dicitur, eaque *realis* quæ sit facto quodam; *verbalis*, quæ verbis. *Nemo* igitur *alterum injuriare debet* (§. 142.)

§. 144.

De jure in injuriantes nobis competente.

Nascitur hinc *jus non patiendi, ut alter nos injuriet* (§. 89.) *natura* ideo *nobis competens*: unde porro eodem modo, quo supra (§. 90. 92. & 93.) infertur, *nobis competere jus famam nostram defendendi & injuriantem puniendi*, consequenter *licitos esse actus, sine quibus fama defendi ac finis pœnæ*, qui est

emen-

emendatio animi injuriantis & metus incurrendus aliis, quos libido injuriandi incessere poterat (§ 92.) *obtineri nequit.*

§. 145.

De ignominia. Existimationis opponitur *Ignominia*, quæ est judicium aliorum de nostra imperfectione, consequenter *veram ignominiam non pariunt nisi vitia, atque* propterea *facta, quæ eadem produnt, & defectus virtutum intellectualium* (§. 125.) *quatenus iidem culpæ tribuendi* (§. 17.) *& idem*, quod de his, *de malis corporis & fortunæ valeat.* Immo *bona fortunæ ignominiæ sunt, quatenus eorum acquisitio vitiis debetur.*

§. 146.

De contemtu, contumeliis, conviciis, vituperiis. *Contemtus* dicitur actus quicumque externus, quo significatur, alterum honore ac laude indignum esse; *Contumeliæ* sunt actus externi, quibus alteri ignominia afficiendi animo imperfectiones exprobramus; *Vituperium* denique sermo, quo alteri defectus perfectionis imputamus. Facile autem patet, *neminem esse contemnendum, & omnes contumelias, convicia, vituperium esse injurias specialiter sic dictas*, consequenter *naturaliter illicita* (§. 143.)

§. 147.

Justitia sinistra de aliis ruinam juri repugnant. Cum vi libertatis naturalis unicuique permittendum, ut in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, nec is ulli hominum rationem earumdem reddere teneatur, quamdiu nihil facit, quod est contra jus alterius (§. 78.) *sinistrum de aliorum actionibus judicium verbis aut factis declarare, quamdiu nil fit contra jus tuum, libertati naturali repugnant*, consequenter *ea involvit jus exigendi, ne sinistre alter de te judicet, sive verum sit judicium tuum, sive minus.*

§. 148.

De infamia. *Infamia* est communis hominum de vitiis alterius opinio, quam supra famam malam diximus (§. 126.) Cum operam dare debeamus tu fama bona fruamur (§. *cit.*) *ab infamia nobis cavere debemus*, & quia aliorum quoque fama nobis curæ esse debet (§. 142.) *memini infamiam adspergere*. Hinc vero porro liquet, *facta*, quæ nimirum vitia produnt, *nonnisi infamare*.

§. 149.

De libello famoso. *Libellus famosus* dicitur scriptura, qua alteri facta infamantia imputantur. Cum ejus author, sive lateat, sive nomen suum profiteatur, infamiam alteri adspergat; *libellum famosum conscribere naturaliter illicitum* (§. 148.)

§. 150.

De tuenda fama aliena. Quoniam *aliorum fama* nobis curæ esse debet (§. 142.) ea *adversus calumniatores & obtrectatores defendenda, quantum in potestate est*. Differunt autem obtrectatores a calumniatoribus. Sicuti enim *calumniatores* falsas in vulgus spargunt, infamandi animo; ita *Obtrectatores* laudi alienæ adversa.

§. 151.

De jure defendendi alios & ipsos juvandi inveniendo. Competit homini jus non patiendi, ut quis ipsum rædat (§. 89.) ac ideo adversus læsionem intentatam se difendendi (§.90.) & eum, qui actu læsit, puniendi (§.93.) Quoniam igitur aliis dedemus, quod nobismetipsis (§. 133.) jura autem nobis natura data suut ad satisfaciendum obligationi ( ). 46.) ideo *nobis* quoque *competit jus non patiendi, ut alius lædatur ab alio, eumque adversus læsionem intentatam defendendi, & lædentem puniendi, si auxilio nostro indiget*.

§. 152.

In defensione sui, pœne exactione & violenta juris prosecutione ad consequendum id, quod nobis perfecte debetur ab altero, quæ defensioni assimilatur (§. 90. 88.) bellum consistit (§. 98.) *Alterum igitur, cui jus belli eis in bello juvare, si auxilio nostro indiget, naturaliter licitum.* *De auxilio belli.*

§. 153.

Quoniam nobis competit jus eum, *qui actu læsit*, puniendi (§. 93.) *is ad pænam partienda obbligatur.* Atque in hac obligatione *Reatus* consistit, sicuti subtilius ab eo distingui potest *Meritum pœnæ*, sive *Demeritum*, ut accipiatur pro ea qualitate facti, ex qua læso nascitur jus puniendi lædentem, cui respondet in hoc obbligatio pænam patiendi, seu quæ istud pæna dignum efficit, quamvis communiter ab eo non distinguatur. *De reatu & demerito.*

§. 154.

Offensa dicitur actio, sive positiva; sive privativa, ex qua alter molestiam animi jure percipit: quæ cum felicitati repugnet (§. 118.) quam promovere etiam quod alios tenemur (§. 136.(*neminem offendere debemus*. Quoniam vero nemo ab obligatione naturali liberari potest (§. 100.) & ut quisque jure suo utatur permittendum (§. 66.) *Offensa nulla est, sed perperam pro tali habetur, si quis facit, quæ facere obligatur, aut jure facere potest.* Sicuti autem offensa ejus est, qui offendit; ita *Offensio* ejus, qui offenditur. *De offensa.*

§. 155.

Quoniam neminem odisse debemus (§. 136.) consequenter cum *Odium* consistat in dispositioni animi ex alterius infelicitate, seu molestia animi atque tristitia (§. 118.) voluptatem percipiendi, nemini molestiam animi creare, nec *De vindicta.*

obligatio hæc tollitur facto alterius eidem contrario (§. 135.) *molestiam animi alterius appetere non debemus, qui nos offendit*, *nec* per consequens *male alteri facere*, *quia nobis male fecit*; seu *malum malo referre*. Dicuntur *Vindicta* omnes actus, quibus malum malo refertur; & *cupiditas vindictæ*, qua molestiam animi alterius, qui nos offendit, appetimus. Quamobrem patet, *vindictam esse illicitam*, *& nos habere debere animum ab omni vindictæ cupidine alienum* consequenter *eumdem* quoque *abesse debere ab exercitio juris puniendi & se defendendi*, nobis competentis (§. 90. 93.) Atque propterea in *puniendo & defensione non intenditur malum alterius*: *sed in casu priori securitas in posterum in posteriori propulsatio læsionis imminentis* (§.90.91.&seqq.)

§. 156.

De talione. *Talio* vocatur par vindicta, qua scilicet quis tantum mali patitur, quantum fecit. Quamobrem cum vindicta omnis illicita sit (§.155.) *talio* quoque *illicita est*, consequenter *Jus talionis naturale nullum* (§. 49.) ac proptera *in exercitio juris puniendi talio non attendenda*, neque ideo *juris naturalis est*, *ut*, *qui alterum occidit*, *morte puniantur*.

§. 157.

De offensa & pœnæ condonatione. *Ignoscere* seu *offensam condonare* dicitur, qui cupiditatem vindicte deponit. Quoniam itaque animus ab omni vindictæ cupidine alienus esse debet *ad ignoscendum faciles esse debemus*. Ast quia pœna exigi debet absque vindictæ cupiditate (§. *cit.*) *condonatio offensæ non continent condonationem pœne*, seu omissionem exercitii juris puniendi. Ea ipsa vero de causa *pœnæ duriori locus non est*, *si leniori finis ejus obtineri potest*, *immo non exigenda*, *si sine ea idem finis obtinetur*.

§. 158.

§. 158.

Similiter quia *in defensione* intenditur propulsatio læsionis imminentis, non vero malum alterius (§. 155.) & ex circumstantiis obviis determinandi sunt actus liciti ad læsionem avertendam (§. 90.) *si lesio imminens lenioribus mediis propulsari potest, non utendum durioribus.* *De moderamine defensionis.*

§. 159.

Et cum bellum geratur juris sui tuendi ac consequendi causa (§. 98.) *in bello tanta vi uti licet, quanta ad consecutionem juris sui & superandam resistentiam vi justæ factam requiritur.* Et hoc modo actus in bello liciti ab illicitis distinguuntur. *De vindicta in bello.*

CAPUT VI.

De officiis huminis erga Deum.

§. 160.

Constat actiones naturales non solum hominis, verum etiam rerum ceterarum in universo in determinari, ut qualia Deo conveniant attributa, inde colligi possit. Quamobrem cum actiones liberæ per eamdem rationem finalem determinandæ sint (§. 43.) actiones autem hæ dependeant a voluntate hominis, per motiva determinandæ (§. 1. & cit.) *homo actiones liberas omnes determinare debet per motiva ab attributis divinis desumta.* Atque hinc intelligitur, quomodo perfectio hominis tamdem consistat in aptitudine repræsentandi Deum (§. 112.) & per consequens *naturalis obligatio dirigendi actiones liberas ad perfectionem nostram continet obligationem determinandi easdem per motiva ab attributis divinis desumta* (§. 43.) *De actionibus liberis per motiva ab attributis divinis desumta determinandis.*

§. 161.

De illustratione gloriæ divinæ.

Qui actiones liberas per motiva ab attributis divinis desumta determinat; eas ad gloriam divinam dirigit (§. 127. 125.) Quamobrem cum directio actionum ad gloriam Dei *Illustratio gloriæ divinæ* dicatur, *homo gloriam Dei illustrare obligatur* (§. 160.)

§. 162.

De directione actionum per actionem mundi.

Cumque eodem modo intelligatur, perfectionem universi consistere in apitudine repræsentandi Deum; qui actiones suas dirigit ad gloriam Dei, easdem dirigit ad perfectionem totius universi (§. 160. 161.) *Homo* igitur *natura obligatur actiones suas dirigere ad perfectionem totius universi*. Atque hinc patet, *actiones legi naturæ adversas sive peccata deformare mundum, opus Dei*.

§. 163.

De agnitione Dei.

Quoniam *homo* actiones suas per motiva ab attributis divinis desumta determinare debet (§. 160.) *Deum agnoscere obligatur*, consequenter cum ex contemplatione universi & eorum, quæ in eo sunt, attributa divina nobis innotescant, *universum hoc & ea, quæ in eo sunt atque fiunt, contemplari, tum etiam seipsum & actiones naturales suas; ac inde mens Deum ascendere debet*. Et proptera *homini jus est ad omnes actus, quibus rerum naturalium cognitio promovetur, & ad usum omnium rerum eidem inservientium* Cumque aliis ad eadem obbligemur, quæ nobis debemus (§. 133.) *alios* quoque *ad agnitionem Dei perducere debemus, quantum in potestate est*.

§. 164.

De generali voluntatis & noluntatis determinatione.

Vult Deus, ut actiones nostras ad legem naturæ componamus (§. 41.) Quamobrem eas juxta eadem dirigere debemus, quia Deus vult, ut hoc fiat (§. 160.) *Voluntas* igitur *homi-*

hominis generaliter determinanda ad agendum, quod Deus vult, & noluntas ad agendum, quod Deus non vult, ac ideo constans & perpetua esse debet, hoc est, prorsus immota in casu dato & eadem, in omni.

§. 165.

De obscuratione gloriæ divinæ.

Obscuratio gloriæ divinæ est declaratio verbis factisque facta, quod quis Deum habeat pro ente imperfectionibus instructo, quæ summæ ejus perfectioni repugnant. Quamobrem cum gloriam Dei illustrare, adeoque tam verbis, quam factis declarare debeamus, nos ipsum habere pro tali ente, quale est, summe scilicet perfecto (§. 161.) *obscuratio gloriæ divinæ lege naturæ prohibita* (§. 51.)

§. 166.

De Blasphemia.

Blasphemia dicitur dictum vel factum quodcunque in contemptum vel contumeliam Dei verginis. Quamobrem cum eadem gloria Dei maxime obscuretur (§. 165.) *blasphemiæ lege naturali omnium maximæ prohibitæ* (§. cit.) Quoniam homini jus nullum competit in actiones alterius, quamdiu nil facit, quod est contra jus perfectum ipsius (§. 76. 78.) consequenter jus puniendi nonnisi in eum, qui ipsum læsit (§. 93.) *homini natura competit jus puniendi obscurationem gloriæ divinæ atque blasphemias*; quatenus tamen curæ habere debet, ut alios ad agnitionem Dei perducat, quantum in potestate est (§. 163.) *eidem competit jus ad eos actus, quibus gloriam Dei obscurantem, vel ipsum blasphemantem peccati sui convincere potest.*

§. 167.

De pietate, impietate & hypocrisi.

Pietas dicitur virtus, actiones suas per motiva ab attributis divinis desumta determinandi, seu gloriam divinam illustrandi. Quamobrem *pii esse debemus* (§. 160. 161.) Ex

adverso *Impietas* est vitium, quo quis actiones suas ad voluntatem Dei componere non vult. Ea igitur *lege naturali prohibita* (§. 164. 51.) *Hypocrisis* est pietatis simulatio, quando scilicet actum saltem externi, præsertim verba, vox, vultus ac gestus pietatis speciem præ se ferunt, a qua tamen actus interni procul absunt. Quamobrem cum lex aaturæ requirat consensum actionum internarum & externarum (§. 52.) *hypocrisis lege naturæ prohibita* (§. 51.)

§. 168.

De obedientia Deo præstanda.

Obedientia est promptitudo faciendi, quod vult alius, & non faciendi, quod non vult. Quamobrem cum voluntas nostra generaliter determinanda sit ad agendum, quod Deus vult, & noluntas non agendum, quod non vult (§. 164.) *Deo obedire obligamur*, consequenter *inobedientia*, obdientiæ opposita, *lege naturali prohibita* (§. 51.)

§. 169.

De Deo amando quia bonus in nos.

Deus summe perfectus est. Quamobrem cum voluptate perfundatur animus, quando nobis conscii sumus perfectionis alicujus, quod a posteriori constat; summa Dei perfectio agnita summa quoque voluptate perfundit animum. Dispositio animi ex summa Dei perfectione voluptatem maximam percipiendi *Amor Dei* dicitur; & *Amor complacentiæ* audit, qui in sola voluptatis perceptione ex alterius perfectione terminatur. Quoniam itaque Deum agnoscere obligamur (§. 163.) ad perfectionem vero ejus summam nihil conferre valeamus, summa enim alias nondum esset; *Deum super omnia amare debemus, amorque Dei amor complacentiæ est*.

§. 170.

De amore Dei.

Deus summe bonus est, & quicquid boni vel

vel natura habemus, vel aliunde obtinuimus, Deo acceptum ferendum. Quoniam itaque Deus est bonus in nos, ex collatione autem bonorum in nos facta, seu beneficiorum agnitione oritur amor benefactoris: *Deus amandus quoque est, quia bonus in nos*. Cum *bonitas divina*, quæ in collatione bonorum consistit, ad summam Dei perfectionem pertineat; *Deum amare, quia bonus in nos est ejus bonitate seu beneficentia delectari*, consequenter *amor ex contemplatione bonitatis divinæ ortus sub amore complacentiæ continetur* (§. 169.)

§. 171.

De timore Dei.

Qui alterum amat, nil facit, quod ipsi displicet, sed facere studet, quod placet, consequenter non facit, quod ejus voluntati adversum. Ex amore igitur nascitur sollicitudo animi nil faciendi, quod voluntati alterius adversum, quæ *Timor filialis* dicitur, in oppositione ad *Timorem servilem*, si quis metu pœnæ adactus facit, quod vult alter, vel non facit, quod a se fieri non vult. Quamobrem cum *Deum* super omnia amare debeamus (§. 169.) eumdem quoque *super omnia timore debemus, timore scilicet filiali*.

§. 172.

De Reverentia erga Deum & laude divina.

Homo bonitatem Dei summam agnoscere, &, quantum potest, alios quoque ad ejus agnitionem perducere debet (§. 163.) atque per eam, tamquam motivum, actiones suas liberas determinare (§. 160.) Quamobrem cum actiones externæ cum internis consentire debeant (§. 52.) nec alios ad agnitionem perfectionis summæ Dei perducere valeamus, nisi actibus externis; *homo verbis ac factis significare debet, se perfectionem Dei summam agnoscere, ac ideo eumdem maximi facere*; quæ declaratio cum *Reverentia* dicatur; *ad reverentiam erga*

erga Deum obbligamur, cumque in his ipsis actibus laus & honor (§. 125.) *eidem debitum honorem atque laudem tribuere*.

§. 173.

De fiducia in Deo & acquiescentia in providentia divina.

Ex theologia naturali constat, Deum providentia sua tantumdem in nos boni conferre, & tantumdem mali avertere, quantum salva ipsius sapientia fieri potest, & si qua nobis obveniant mala, ea in bonum finem dirigere. Qui veritatis hujus convictus est, se totum resque suas providentiæ divinæ committit ac dubios omnes eventus, nec propter futura angitur, sed curam omnem abjicit, quomodo in posterum res casuræ. Quoniam itaque homo Deum agnoscere obligatur (§. 163.) & virtus, qua se resque suas omnes providentiæ divinæ committit, *Fiducia in Deo*, qua vero appetitum & aversationem moderatur ex sensu certitudinis de rectitudine actionum divinarum in gubernatione hujus universi tam positivarum, quam privativarum, *Acquiescentia in providentia divina* dicitur; *homo fiduciam providentia divina acquiescere*, consequenter *non diffidere*, *& sorte sua contentus esse, quæque ipsi eveniunt mala tranquillo animo ferre debet* (§. 51.)

§. 174.

De celebratione nominis divini.

Laus Deo tributa *Celebratio nominis divini* dicitur. Quamobrem *nomen divinum celebrare* (§. 172.) consequenter *attributa divina & opera ejus*, *& beneficia nobis atque aliis præstitia in bonorum collatione*, *& malorum declinatione*, *vel eorumdem in bonum finem directione nobis exhibita commemorare* (§. 12.) *& quanti ea faciamus*, *significare debemus* (§. 172.) Cumque in specie celebratio nominis divini ob beneficia nobis aliisque præstita, cum significatione voluntatis præstandi officia

ficia debita, *Gratiarum actio* dicatur. Deumque etiam ob beneficia exhibita amare (§. 170.) ac ideo voluntas nostra determinata esse debeat ad officia debita præstanda (§. 171. 57. 41.) *Deo gratias agere debemus.*

§. 175.

De Oratione. Constat, Deum esse datorem omnis boni, & providentiæ ipsius tribuendum, quod bona præsentia conserventur, futura veniant & mala depellantur, aut, nisi hoc fiat, in bonum finem dirigantur, quemadmodum jam ante monuimus (§. 170. 173.) Quamobrem cum hæc agnoscere (§. 163.) & per motiva inde desumta actiones nostras determinare debeamus (§. 160.) *a Deo* quoque *petere debemus, ut bona, quæ dedit, conservet atque in posterum etiam conferat, mala vero depellat, aut, si obveniant, in bonum finem dirigat.* Hæc voluntatis nostræ significatio cum *Invocatio Numinis*, a nonnullis cum addito *mentalis* dicatur; *Deum invocare debemus.* Et quia actiones externæ cum internis consentire, nec hæ ab illi abesse debent (§. 52.) sermo autem, quo Deum invocantes eidemque gratias agentes verbis ore prolatis significamus quæ cogitamus *Oratio* dicitur, *oratio lege naturali præcepta.* Patet autem, quatuor esse orationis species, quarum una de bonis conservandis & obtinendis, secunda de malis avertendis, vel in bonum finem dirigendis, tertia de gratiis agendis agit, & quarta denique pro aliis hominibus interceditur. Has cum distinguat Apostolus 1. Tim. II. 2. eas ex versione *Callationis*, castæ Latinitatis authoris *Supplicationes*, *Præces*, *Gratiarum actiones*, & *Interpellationes* appellare possumus.

§. 176.

De hymnis. Cum *Hymnus* sit carmen in laudem Dei compo-

positum, oratio autem omnis laudem Dei contineat (§. 175. 175. consequenter orationis & hymnorum eadem sit materia, constet vero, carmina non modo per se aptiora esse ad attentionem excitandam & consequendam, affectus ciendos ac ea, de quibus agunt, memoriæ facilius & tenacius infigenda; verum etiam, cantu accedente, multo adhuc facilius atque certius tam in nobis, quam aliis eadem obtineri; *ad hymnos componendos & canendos natura obligamur*.

§. 177.

Quomodo officia erga Deum præstanda.

Omnis actio requirit omnium facultatum consentientem (§. 16.) Quamobrem cum ad recte agendum obligamur (§. 52.) *officia quoque erga Deum prestanda sunt cum consentiente usu omnium facultatum*, consequenter *actus externi & interni conjungendi*.

§. 178.

De cultu divino.

Cum *Cultus divinus* sit complexus actionum Dei caussa editarum, consequenter in præstatione officiorum erga Deum consistat (§. 57.) ad hanc vero nos obligari, ex hactenus demonstratis appareat; *Deum colere obligamur*. Dicitur autem *Cultus internus*, qui actionibus internis, *externus* autem, qui externis absolvitur. Quamobrem cum in præstatione officiorum ergo Deum actus interni atque externi a se invicem separandi non sint (§. 177.) *cultus quoque internns cum externo conjungendus*.

§. 179.

De conventibus cultus divini caussa instituendis.

Quoniam curæ habendum, ut homines quoque alii ad agnitionem Dei (§. 163.) & virtutem (§. 139.) ideoque etiam pietatem perducantur (§. 167.) atque exemplo nostro aliis prodesse debemus (§. 139.) *homines cultus divini caussa convenire debent*, consequenter

iisdem

iisdem jus est determinandi ea, quæ ad conventus istos recto instituendos requiruntur (§. 46. 52.) Pertinet huc determinatio temporis, loci & modi eos celebrandi. Quæ vero in iis agenda sint, ex fine eorumdem patet. *Docenda* nimirum *sunt ea, quæ de Deo, virtutis, præsertim pietatis, cultura & fuga vitiorum scitu necessaria, orandum & cantandum.*

§. 180.

De ceremoniis ad cultum divinum spectantibus.

Cæremoniæ sunt signa eorum, quorum in executione propositi alicujus meminisse debemur: quæ, *si simul influant in determinationem actionis hominum* jus sit determinandi ea, quæ ad conventus cultus divini caussa recte instituendos requiruntur (§. 179.) iisdem quoque *jus est ceremonias cultui divino convenientes instituendi.*

§. 181.

De idololatria.

Idololatria dicitur cultus divinus omnis exhibitus iis, qui Deo non sunt. *Idololatriam* igitur *committit, quia officia Deo debita præstat iis, qui Deus non sunt*, veluti diis fictis, aut enti, quod Deum esse non opinatur (§. 178.) Quamobrem cum Deum colere debeamus (§. *cit.*) omnes autem nostræ actiones rectæ esse debeant (§. 52.) atque ad rectitudinem actionis requiratur judicium verum de ejus rectitudine (§. 53.) *idololatria lege naturali prohibita.*

§. 182.

De superstitione & cultu idololatrico & superstitioso.

Superstitio sunt actiones, per erroneas de Deo & providentia divina quoad ea, quæ homini bona, vel mala sunt, opiniones determinatæ. Cum actiones nostras per motiva ab attributis divinis desunta determinare obligemur (§. 160.) ex rectitudine actionum patet, ut ante (§. 181.) *superstitionem lege naturali prohibitam esse.* Ex notione autem idolola-

triæ

triæ & superstitionis intelligitur, quinam *cultus* divinus sit *idololatricus & superstitioso*. Cumque tam idololatria, quam superstitio sit prohibita; *cultus tam idololatricus, quam superstitiosus lage naturali prohibitus*.

PARS SECUNDA.

De dominio & juribus atque obligationibus inde nascentibus.

CAPUT I.

De communione primæva & origine dominii.

§. 183.

De jure ad usum rerum necessarium. *Usus rerum necessarius* dicitur, qui ad hoc requiritur, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus. Quamobrem cum lex naturæ det nobis jus ad ea, sine quibus obligationi nostræ naturalis satisfacere non possumus (§. 46.) *natura hominibus in universum omnibus competit jus ad usum rerum quaruncumque necessarium, scilicet tam necessarium quam utilium & voluptuariarum* (§. 114.) *& seqq. &* 119. 121.) adeoque *is licitus est* (§. 49.)

§. 184.

De jure res destruendi. *Quodsi* ergo *res quædam usu consumuntur, destruere licet*, veluti occidere animalia, quorum carne vescimur, & quorum pelle utimur ad vestitum.

§. 185.

De rebus in futu- Quoniam homini natura competit jus ad usum rerum necessarium (§. 183.) *si quæ res*

non

non omni tempore deberi, aut ſaltem eo, quo iiſdem indiges, non æque commode haberi poſſunt, eas in futurum uſum colligere & aſſervare licet. Cumque nemo uſum impedire debeat (§. 50. 183.) *res uſus neceſſarii cauſſa apprehenſas, aut in futurum aſſervatas nemo alteri eripere debet; & in eo ſtare tenetur judicio apprehendentis, aut obſervantis* (§. 78.)

rum uſum aſſervandis.

§. 186.

De communione primæva.

Cum hominum natura æqualium eadem ſint jura (§. 170.) *jus quoque ad uſum rerum naturalium neceſſarium omnibus hominibus idem competit* (§. 183.) Quamobrem cum *Jus commune* ſit; quod idem pluribus ſimul competit (§. 101.) & ideo *Res communis*, ad quam pluribus idem jus competit; *natura hominibus competit jus commune ad uſum rerum naturalium neceſſarium, & res omnes natura communes ſunt.* Vocatur autem Jus iſtud commune ad uſum rerum quarumcumque naturalium neceſſarium *Communio primæva*, ſicut ſimpliciter *Communio, vel Communio rerum* jus idem in eaſdem res pluribus competens. Atque ex dictis patet, *juris naturæ eſſe communionem primævam*, non vero eadem temere fingi.

§. 187.

De jure in rem, quæ uſu non conſumitur.

Quia *in communione primæva* idem omni homini jus competit ad uſum rei naturalis neceſſarium (§. 186.) *ſi qua res uſu non conſumitur, finito uſu, alius quicumque eadem uti poteſt, nec qui ante uſus fuerat, id prohibere poteſt* (§. 50.) Et ex eadem ratione, *ſi plures ejuſdem rei uſum ſimul participare poſſunt, participatio promiſcue volentibus permittenda.*

§. 188.

De rebus induſtrialibus &

Homines operam dare debent, ne deſit ſufficiens rerum neceſſariarum, utilium & voluptuariarum tam induſtrialium; quam artificialium

copia

Artificialibus in communione primæva. copia (§. 121. 123.) ac ideo unusquisque eum laborem seligere debet, cui se parem sentit (§. 124.) & naturaliter conjunctis viribus se statumque suum perficere obligatur (§. 44.) *In multiplicandis* igitur *rebus industrialibus & artificialibus, stante communione primæva, intendi nequit nisi communis omnium usus,* & per consequens *res non minus industriales & artificiales, quam naturales communes esse debent* (§. 186.) *Si quis* tamen *res quasdam industriales vel artificiales in usum suum paravit, iisdem uti nequit alius, nisi quatenus usum rei, quæ usu non consumitur, vacantem habere, vel ejusdem rei usum simul participare potest alius* (§. 187.)

§. 189.

Jus commune ad actus. Quoniam *in communione primæva* unicuique competit jus ad usum rerum necessarium (§. 183.) *homini* quoque *cuivis competit jus ad omnes actus, sine quibus usus necessarius obtineri nequit,* veluti *jus cupiendi feras, pisces, volucres, decerpendi poma, cædendi ligna* & ita porro.

§. 190.

Jus commorandi habitandi & transeundi. Quia omni homini natura idem jus est ad usum necessarium rerum naturalium (§. 186.) *in communione primæva homini cuilibet commorari ac habitare ubivis terrarum licet, ubi libuerit & quamdiu libuerit, atque transire per loca quæcumque, prout ipsi opus visumque fuerit, ac inde petere res, quibus indiget.* Immo cum etiam res artificiales sint communes (§. 188.) *si alicubi fuerint ædes inhabitatæ, aut quæ plures habitatores recipiunt, in iis habitandi cuilibet jus est, quamdiu visum fuerit.*

§. 191.

De jure proprio Juri communi opponiter *Jus proprium*, quod

quod uni quidam, vel pluribus conjunctim, exclusis ceteris omnibus, competit (§. 101.) Cum *natura uni* omnes sint communes (§. 186.) *nemini, jus proprium in rem quamdam competit*, *Res*, in quas alicui jus proprium competit, dicuntur *singulures*, *vel singulorum*; in quas nemini competit, *res nullius*. Atque ideo patet, *natura non dari res singulorum*. Nimirum in natura hominis nulla datur ratio, cur hæc res ipsius potius, quam alterius esse debeat. Dicitur autem *communio negativa*, in qua res communes sunt nullius; *atque talis est primæva* (§. 186.) *& communione negativa.*

§. 192.

Cum res usus necessarii caussa apprehensas, aut in usum futurum asservatas nemini eripere liceat (§. 185.) qui vero res apprehendit, seu potentiæ utendi subjicit, jure suo utitur (§. 183.) *usus rei, qui antea promiscue patebat omnibus, efficitur ei proprius, qui animo utendi eadem potentiæ utendi subjicit*, seu in eum statum redigit, quo eadem uti potest. Idem intelligitur de re, quæ usu, non consumitur, quamdiu durat usus (§. 187.) Atque hoc modo hominibus insinuata est notio juris proprii in re. *De usu proprio rei.*

§. 193.

Turbator communionis primævæ dicitur, qui vi impedire conatur sive per se, sive per alios; quo minus quis rebus uti possit, prouti ipsi opus fuerit. Quoniam turbatur impedit usum juris alteri competentis (§. 183.) eidem resistendi jus (§. 30.) consequenter *se ac usum rei adversus turbatorem communionis primæve defendendi competit unicuique* (§. 90.) Cumque jus commune ad usum rei sit jus perfectum (§. 183. 81.) ejus adeo violatio injuria (§. 88.) *in communione primæva justa belli caus-* *De turbatore communionis primæva.*

sa est, si quis alterum ab usu rei vi depellere, aut apprehensam eidem eripere conatur (§. 98.)

§. 194.

De communione primæva sublata. Multiplicato genere humana & sublata simplicitate vitæ, in qua tantummodo vitæ necessitati prospicitur, nulla vero propemodum est de commoditate cogitatio, rebus industrialibus & artificialibus opus est (§. 121.) quæ cum labori hominum debantur (§. 124.) omnium tamen communes in communione primæva esse debeant (§. 188.) haud difficulter intelligitur, communionem primævam subsistere non posse, nisi homines officia erga seipsos atque alios adamussim adimpleant, per ea, quæ de iis demonstrata sunt. Quoniam igitur nemo diffiteri ausit, hoc de hominibus universis sperandum non esse, ubi vero a communione primæva receditur, res, quæ sunt nullius, fieri debent singulorum (§. 191.) & jus naturæ perfectivum nos obligat ad id, quod melius est, præfereudum (§. 48.) *non invito jure naturæ communio primæva sublata & res singulorum factæ, seu juri proprio subjectæ.*

§. 195.

De dominio & ejus effectu. Quoniam jus proprium habens eodem excludit ceteros omnes (§. 191.) vi autem libertatis naturalis unicuique permittendum, ut in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, quamdiu nil facit, ad quod non faciendum tibi perfecte obbligatus (§. 78.) *si res juri proprio subjiciuntur, unicuique, cujus juris subjectæ sunt, competit jus pro arbitrio suo de iisdem disponendi*. Atque hoc jus proprium de re pro arbitrio suo disponendi prouti scilicet sibi visum fuerit, *Dominum* appellatur; is vero, qui dominium in re habet, *Dominus*. Unde patet *dominum omni*

jure,

jure, quod vi dominii in re ipsi competit; ceteros omnes excludere nec absque ejus voluntate dominium in alium abire posse (§. 100.) adeoque *ipsi competere jus interdicendi cuivis omni actus vi dominii licito, nec patiendi, ut quis alius se invito aliquem sibi arroget.* Unde porro sequitur, *omnes actus dominio alterius contrarios esse illicitos* (§. 49.) Quemadmodum vero *suum* in genere dicitur, in quo quis jus proprium habet; ita inde patet, *Res suas* esse, in quibus quis dominium habet.

§. 196.

Communio positiva. Quodsi pluribus conjunctim in re indivisa pro rata dominium competit, *Communio positiva* vocatur. Quomobrem cum dominus sit persona moralis (§. 195. 96.) *in communione positiva plures conjunctim spectantur tamquam una persona, & de ipsis conjunctim valent, quæ de dominio prædicantur.*

§. 197.

De communione mixta. Datur vero etiam *Communio mixta*, ex negativn scilicet & positiva, in qua res sunt in dominio *Universitatis*, hoc est, multitudinis hominum certo fine consociatorum, omnibus tamen nonnisi usus earumdem indifferenter competit, prouti scilicet unicuique opus fuerit, qualis est monachorum. *Qui igitur sunt in communione mixta dominio universitatis excludunt omnes, qui sunt extra universitatem, respectu autem singulorum res sunt nullius, quoad usum tamen omnium communes.* *Consociari* autem hic dicunuur, qui in eumdem finem conjunctim persequendum consentiunt.

§. 198.

De juribus in Cum domino de re pro lubitu disponere liceat (§. 195.) disponi autem possit de re

 ipsa,

dominio contentis & quid sit fructus rei. ipsa, seu substantia ejus, de usu ejusdem & denique de fructu, quod per se patet, dominium involvit jus triplex, nimirum jus disponendi de substantia rei, jus disponendi de usu rei, & jus disponendi de fructu rei: quorum illud *Proprietas*, istud *Jus utendi*, hoc denique *Jus fruendi* dicitur. Jus utendi & fruendi conjunctim vocatur *Jus utendi fruendi*. Quodsi dominium nullo jure in eodem contento sit dominatum, *dominium plenum*; si aliquo jure deminatum, *minus plenum* appellatur. Qui proprietatem habet, *Proprietarius* audit; cumque res ipsius maneat propria, etiamsi usum, vel fructum habeat alius; *Dominus* quoque adhuc appellatur. *Fructus* autem dicitur res, quæ ex re altera provenit, veluti poma sunt fructus arboris, vituli vaccarum.

§. 199.

De re aliena. *Res aliena* dicitur, quæ non in nostro, sed alterius dominio est. *Nemo igitur de rei alienæ substantia, usu ac fructu disponere pro lubitu potest* (§. 195. 198.) Quoniam vero perinde est, sive quid per nos, sive per alium faciamus; *consensu domini de re aliena disponere licet* (§. 195.) Et quia dominus pro suo arbitrio de re sua disponere potest (§. *cit.*) *actus* quoque *ad dominii exercitium spectantes aliis permittere potest*.

§. 200.

De possessione. Detentio rei tamquam suæ, sive quis eam suam esse putet, sive saltem suam esse &, ab aliis pro tali haberi velit, *Possessio* dicitur; & qui rem eo animo (qui vulgo animus rem sibi habendi vocatur) detinet, *Possessor*. Quamobrem cum *Res in potestate nostra* esse dicatur, si nobis est potentia physica de ea disponendi pro arbitrio nostro; *possessione res in potestate nostra constituitur*, ac per consequens

sequens *sine possessione dominum exerceri nequit* (195.) Unde porro liquet, *domino competere jus rem possidendi*. Patet etiam ex ipsa definitione, *eum non possidere, qui rem detinet tamquam alienam, vel etiam tamquam rem nullius*.

§. 201.

De possessore bonæ & malæ fidei.

Quodsi possessor putet rem esse suam, *possessor bonæ fidei audit*; consequenter, *si rem alienam possidet, eam alienam esse ignorat*; si norit rem esse alienam, consequenter se non esse dominum (§. 199.) pro quo tamen haberi vult, *Possessor malæ fidei* vocatur. Atque ideo patet, *possessorem bonæ fidei fieri possessorem malæ fidei, quam primum scit rem a se possessam esse alienam*. Et quia jus possidendi soli dominio competit (§. 206.) *possessor tam bonæ quam malæ fidei nullo jure possidet*, cumque de re possessa pro lubitu disponere nequeat (§. 299.) *omnes actus ad exercitium dominii spectantes illiciti sunt* (§. 195.) *iisdemque tamen bonæ fidei non imputanda ob ignorantiam invincibilem* (§. 34.)

§. 202.

De usu & abusu dominii.

Rectus juris usus is est, quem officia exigunt, iis contrarius abusus (§. 66.) Quamobrem quoque *dominus re sua aliter uti non debet, quam officia exigunt, abusus autem naturaliter illicitus, a re tamen permittendus*, consequenter *non impediendus, quamdiu nil sit contra jus tuum* (§. 78.)

§. 203.

De rei derelictione.

Res derelinqui dicitur, si dominus unde nolit eam amplius esse suam, scilicet ut actus voluntatis nil amplius contineat, quam quod res sua non esse debeat. Unde patet, *rem derelinquentem desinere esse dominum* (§. 195. 189.) & per consequens *re derelictam fieri*

nullius (§. 191.) *quamdiu* vero *dominus non habet animum rem ſuam derelinquendi*, *eum dominum manere*.

§. 204.

De jactatione rei ſuæ. Rem vero *ſuam jactare* dicitur, qui nullo urgente officio, nec neceſſitate ulla, ſine ulla utilitate eam non vult eſſe ſuam. Quoniam conſtat homines, niſi rationis uſu deſtituantur, rerum ſuarum eſſe amantes, nec abſque ulla urgente ratione, quod ſuum eſt, alterius eſſe velle; in caſu dubio *nemo ſuum jactare præſumitur*.

§. 205.

De poſſeſſione amiſſa. Quoniam amiſſa poſſeſſione, res poteſtati domini ſaltem ſubducitur, ut dominium exercere nequeat (§. 200.) non vero ideo dominus non vult rem ſuam amplius non eſſe; *poſſeſſione amiſſa*, *non amittitur dominium*, *ſed ſolo animo retinetur* (§. 203.) conſequenter etiam *jus poſſidendi* (§. 200.)

§. 206.

De dominio rerum incorporalium. Cum nen minus de rebus incorporalibus, veluti juribus nobis competentibus, pro arbitrio diſponere poſſimus, e. gr. de jure venandi & aucupandi; *res* etiam *incorporales in dominio eſſe poſſunt*, *eidemque* ideo *ſubjici* (§. 195.) Ea de cauſſa perinde ac res corporales dicuntur noſtræ, ac de iis eadem valent, quæ vi dominii de rebus corporalibus obtineat.

§. 207.

De bonis & patrimonio. Res, quæ ſunt in dominio, univerſim ſpectatæ, nullo attento earum diſcrimine, dicuntur *Bona*. Unde *ad bona noſtra referendæ ſunt res incorporales*, *ſive jura noſtra* (§. 206.) *& ea etiam*, *quæ tibi ab aliis debentur*, *non vero res alienæ*, *quæ ſunt in numero rerum tuarum*, *nec*, *ſi ære altero labores*, *bona intelliguntur*, *niſi*

nisi ære alieno subducto: Ipsa autem bonorum universitas *Patrimonium* appellatur, idque *amplum*; vel *tenue*, prouti multa, vel pauca bona continet.

§. 208.

Patrimonium utique ad statum hominis externum spectat (§. 8. 207.) Quamobrem cum statum quoque nostrum externum perficere debeamus, quantum in potestate est (§. 43.) *ad patrimonium conservandum, & quantum in potestate est, amplificandum obligamur*. Quoniam itaque *patrimonium suum dilapidare* dicitur, qui abusu idem minuit: *nemo patrimonium suum*, consequenter *bona sua dilapidare debet* (§. 207.) Immo inde etiam colligitur, *qui amplum patrimonium habet, ei non esse prorsus otiandum*. Tenet etiam ipsum naturalis obligatio quæ necessitatem laborandi omnibus imponit, nulli otiandi libertatem concedit (§. 124.) id quod etiam ex illius immutabilitate liquet (§. 38. 42.) Cum conservationi patrimonii repugnet cum derelictio (§. 203. tum jactatio rei suæ (§. 204.) *tam jactatio, quam temeraria derelictio rei sue legi naturæ minime convenit*.

De patrimonii cura.

CAPUT II.

De modo originario acquirendi rerum dominium.

§. 209.

NAtura unicuique competit jus ad usum rerum necessarium competit (§. 183. 188.) & usus earum; qui antea erat communis, efficitur ei proprius, qui utendi animo easdem potentiæ utendi subjicit (§. 192.) Quando itaque communio primæva tollitur (§. 194.) jus

De jure res nullius dominio subjiciendi.

jus apprehendendi res usus gratia transit in jus easdem dominio suo subjiciendi; ac ideo *natura rem nullius dominio subjicere potest, qui eadem indiget*, consequenter cum de indigentia standum sit subjicientis judicio (§.78.) *qui potest ac voluerit*.

§. 210.

De occupatione & modo acquirendi originario.

Factum, quo quis declarat, rem nullius suam esse debere, & eam in hunc statum redigit, ut sua esse possit, *occupatio* dicitur. Unde patet, *natura jus occupandi competere promiscue unicuique*, seu *esse jus hominum commune* (§.209.) cumque *Modum acquirendus originarius* dicatur, quo acquiritur dominum rerum nullius, *occupationum esse modum acquirendi originarium*.

§. 211.

Res mobiles, se moventes, immobiles.

Res corporales dicuntur *mobiles*, quæ de loco in locum possunt, salva substantia, ac in specie *se moventes*, quæ ipsæ se de loco in locum movere possunt; veluti pecora; est *immobiles*, quæ salva substantia de loco in locum moveri nequent, veluti omnes fundi, item ædificia.

§. 212.

De occupatione rerum mobilium.

Quodsi ergo *quis*, postquam dominia introduci cœperunt, *rem mobilem apprehendit, nec eam iterum objicit, vel loco suo reponit, aut si eum statum redigit, quo eam apprehendere potest, eam occupata* (§.210.) consequenter *dominium ejus acquirit* (§. cit.)

§. 213.

De occupatione rei immobilis.

Similiter *si quis fundum aliquem similibus circumscribit, aut usui cuidam non transitorio actu destinat, vel fundo limitatio insistens verbis declarat præsentibus aliis, se velle eum esse suum, eumdem occupat* (§. 210.)

§. 214.

Et cum dominus jure excludat ceteros omnes (§. 195.) *res incorporales*, quæ etiam dominio subjici possunt (206.) *occupantur, si quis iisdem actu utitur, nec patitur, ut utatur alius*. Quamobrem cum jus occupandi res nullius si res incorporalis (§. 121.) *introducti dominii jus* quoque *occupandi res nullius occupari potest*, veluti *jus venandi, aucupandi, piscandi in certo districtu*. *De occupatione rerum incorporalium.*

§. 215.

Quoniam jus occupandi occupatum est in dominio occupantis (§. 210.) consequenter nemo eodem invito dominio uti potest (§. 195.) *si quis in eo loco, in quo jus occupandi occupatum est, rem nullius occupat*, veluti si piscetur in ea fluvii parte, in qua jus piscandi alicui proprium est, *eam non sibi acquirit, sed ei, cujus est jus occupandi*, & hoc non obstante, *injuriam eidem facit* (§. 87. *Cuinam res acquiratur ab eo, qui jus occupandi non habet.*

§. 216.

Enimvero cum casus nemini imputari possit (§. 3.) *si jure tuo usus casu occupes rem ejus speciei, cujus occupandi jus alteri proprium est, eamdem quidem huic acquirit, actu tamen occupandi injuriam non facis*. *Quando id fiat absque injuria.*

§. 217.

Quoniam rem occupasti, quam primum eam in hunc statum redegisti, ut eam apprendere possis (§. 212.) *si retibus a se positis, ubi occupandi jus habes, fera irretita, iis sese extricare nequeat, vel istrumentis quocumque modo collocatis ita detineatur, ut effugere nequeat; aut si fera a te occupabilis sclopeto prosternatur, aut ita vulneretur, vel lassetur, ut manus tuas effugere nequeat, ea a te occupata est*, consequenter *tua*. Idem intelligitur de feris in sylva circumspetta inclusis. *De occupatione ferarum.*

§. 218.

De rebus se moventibus ex custodia elapsis.

Cum possessiones amissa dominium solo animo retineatur (§. 205.) *si res se movens ex custodia tua elabitur; aut aufugit, tua manet*, consequenter *etiam fera quamdiu discernibilis. Quodsi* vero, *postquam aufugit, discerni nullo modo amplius possit*, adeoque constare nequeat, eam esse tuam, *tua esse desinit & occupabilis fit*, tamquam res nullius (210.)

§. 219.

De acquisitione rei derelictæ.

Quia *res derelicta* fit nullius (§. 203.) *naturaliter occupantis est* (§. 220.) *si vero jus occupandi occupatum est, eam acquirere nequit, nisi is, cui jus occupandi proprium est* (§. 215.)

§. 220.

De re amissa.

Res amitti dicitur, quæ eo, qui illam habet, non advertente in humum cadit, & eodem abeunte ibidem relinquitur. *Rebus amissis accensentur, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis, vel de curru auriga non intelligente cadunt*. Cum ex casu non sequatur, dominium rem amissam amplius habere nolle; *dominium rerum amissarum retinetur* (§. 205.) consequenter *ea non fit inventoris* (§. 210.) Quodsi *inventor novit, quinam eam amiserit, vel in inquirendo fuerit negligens, eam mala fide possidet* (§. 201.) Enimvero *si explorari non possit rei amissæ dominus*, cum evanescente spe eam recuperandi animus derelinquendi præsumatur (§. 203.) *ea inventoris manet.*

§. 221.

De rebus jactis.

Similiter *si navis levandæ caussa*, veluti in tempestate, aut nave in brevia acta, *res in mare projiciuntur*, cum ex hoc facto colligi nequeat animus derelinquendi *dominorum* (§. 203.)

(§. 203.) eæ eorumdem *manent*, *nec ad littora expulsæ*, *aut in mari captæ fiunt capientis*. Valet idem de rebus jactis, quod de amissis (§. 220.)

§. 222.

Cum *bona naufragorum*, quippe quæ in mare cadunt & fluctibus abrepta conspectu eorum, qui in nave sunt, subducuntur, æquiparentur rebus amissis (§. 220.) *ejusdem juris sunt*, *cujus sunt res amissæ*. *De rebus naufragis.*

§. 223.

Thesaurus sunt res mobiles, præsertim pretiosæ, vel pecunia, abditæ, quarum dominus ignoratur. Tum impossibile sit, ut exploretur, quinam res in loco abscondito deposuerit (*per hypoth.*) *thesaurus* habendus pro re nullius consequenter *naturaliter est inventoris*, aut jure occupandi occupato *ei acquiritur*, *cujus est jus occupandi* (§. 210. 215.) *De thesauro.*

§. 224.

Fructus dicuntur *naturales*, quos natura sua sponte producit; *industriales* vero, quos nonnisi interveniente opera humana, seu cultura & cura, producit. Vocantur iidem *pendentes*, qui a re, ex qua provenerunt, nondum separati; *percepti* autem, qui ab eadem separati & plene collecti; *percipiendi*, quo quis percipere poterat, modo voluisset, consequenter nisi negligens fuisset. Quodsi ad perceptionem requirantur plures actus, veluti cum fruges demetendæ, in manipulos obligandæ, in horreum avehendæ & ibidem grana ex spicis excutienda; *Percepti inchoata* dicitur, quæ ad unum, vel alterum tantummodo actum processit; *consummata* vero, quæ nullum amplius actum requirit. *Fructus* percepti *extantes* appellantur, quos possessor rei, ex qua *De divisione fructuum.*

provenerunt, adhuc habet; *consumti*, quos non amplius habet.

§. 225.

De actionibus rebus suis æquiparandis. Quoniam *actiones hominis liberæ*, quatenus ipsi, vel aliis utiles sunt, perinde ac res æstimabiles sunt, & *dominiis introductis* esse debent, prouti ex inferius demonstrandis clarius elucescet; eædem *æquiparantur rebus, quæ sunt in dominio nostro*, consequenter etiam *operæ*, itemque *cultura* & *cura rerum, quæ sunt in dominio*.

§. 226.

De illarum fructibus. Hinc porro sequitur, *quæ ex operis, cultura & cura nostram proveniunt, esse illarum fructus* (§. 98.) Unde *fructus industriales sunt partim fructus rei, partim industriæ*, seu operæ, culturæ atque curæ (§. 224.) *Ad actus perceptionis* vero *pertinet etiam destinatio ad certum usum*, veluti si glandes sponte in terram cadentes suibus illuc actis vescendas reliquas, vel gramina precudibus depascenda.

§. 227.

De specificatione *Species* appellatur inviduum certæ speciei, Hinc *specificatio* vocatur actus, quo ex materia quadam efficitur res alterius speciei; & *forma, quæ materiæ inducitur, est fructus operæ specificantis* (§. 226.) Atque hinc patet, quatenus *res artificiales* sint in fructu eas facientis (§. 121.) *omnes* nimirum *fiunt specificatione*. Cum grana in spicis, ex quibus excutiuntur, jam extent; *granorum ex spicis excussio specificatio non est*.

§. 228.

De rebus fructuosis & infructuosis & cu- *Res fructuosa* dicitur, quæ fructum præstat, *infructuosa* vero, quæ fructum non præstat. Dicitur etiam subinde sua natura sterilis. Quoniam res fructuosæ dominio subjiciuntur pro-

pter

pter fructus inde percipiendos, quod per se patet, ac ideo dominium quoque continet jus fruendi (§. 198.) *fructus ejus sunt, cujus est res fructuosa, seu domini rei fructuose*, consequenter cum dominus jure suo excludat ceteros omnes (§. 295.) *jus percipiendi fructus nemini competit nisi domino.* *Cujusnam sint fructus.*

§. 229.

Hinc porro patet: *possessori rei alienæ*, sive is bona, sive mala fide possideat, *non competere jus percipiendi fructus*, consequenter *natureles tam pendentes, quam perceptos esse domini* (§. 224.) cum vero industriales sint partim fructus rei, partim industriæ (§. 226.) *industriales esse communes pro rata domini rei & possessoris, cujus culturæ ac curæ debentur*, veluti si quis fundum alienum possidet, domini, quantum valet usus fundi, & possessoris, quantum valet ejus cultura & cura. *An possessor rei alienæ fructus participet.*

§. 230.

Cum perceptio fructum ad exercitium dominii spectet (§. 228.) *possessor malæ fidei fructus percipiendo juriam facit dominio* (§. 201.) consequenter *ei competit jus ipsum puniendi, quod perceperit* (§. 95.) ast *possessor bonæ fidei*, cum ei factum imputari nequeat (§. 201.) *ideo puniri non potest, quod fructus perceperit. Quodsi vero fructus fuerint consumti, uterque rem alienam consumsit* (§. 229.) *De differentia inter possessorem b. & m. f.*

§. 231.

Si quis ex aliena materiam speciem fecit, cum materia sit domini materiæ, forma inducta, tamquam fructus operæ specificantis (§. 227.) specificantis (§. 228.) *species communis est materia domini & specificantis pro rata ejus, quanti unum quodque est.* Hinc facile intelligitur, quale sit jus ejus, qui partim *De jure in specificatione.*

tim

tim ex sua, partim ex aliena materia speciem facit, aut ex aliena alieno nomine, cum perinde, sit sive quis quid faciet per se, sive per alium. Patet vero *mala fide specificantem injuriam facere domino materiæ* (§. 201.) *ac ideo pœnæ obnoxium fieri* (§.93. 153.)

§. 232.

In excussione granorum ex spicis.

Quoniam granorum ex spicis excussio specificatio non est (§. 227.) sed grana pars spicarum sunt; *si quis ex alienis grana excutit, tam grana, quam stramen domini spicarum sunt.* De injuria notanda repetantur ex præcedente paragrapho.

§. 233.

De fætura.

Fœtus sunt fructus animalium, veluti vituli vaccarum, agni ovium (§. 108.) Quam obrem *ejus sunt, cujus sunt animalia,* veluti vituli domini vaccarum, agni domini ovium. Idem tenendum de ovis a volucribus domesticis & de pullis ex ovis exclusis. Nec obstat, quod animal tuum impugnaverit meum, mas nempe feminam.

§. 234.

Quomodo spectandi fructus percepti.

Cum *fructus* percepti a re, ex qua provenerunt, separatim existant (§. 224.) & peculiarem domino utilitatem præstent; *quam primum percepti, spectantur absolute tamquam res in dominio existentes.*

§. 235.

De confusione & commixtione

Confusio dicitur, quando duorum, vel plurium dominorum materiæ liquidæ; aut liquefactæ invicem miscentur, ut prodeat massa quædam ex utroque mixta; *Commixtio* autem, quando arida & solida corpora ita permiscentur, ut, quæ unius sunt, distincta quidem maneant ab iis, quæ sunt alterius, omnia tamen simul totum quoddam constituant. Quoniam nemini invito dominium rei suæ auferri

potest

poteſt (§. 195.) *ſi res confuſæ, vel commixtæ ſeparari nequeunt, aut ſaltem non ſine detrimento poſſunt, pro rata fiunt communes, ex quantitate & qualitate ejus, quod ante quiſque habuerat, æſtimanda, in caſu oppoſito quilibet retinet, quod ſuum eſt.*

§. 236.

Idem tenendum eſſe de *Ferruminatione*, qua metalla ejuſdem generis formata, vel non formata, nulla alia materia interveniente conſolidantur; & *Adplumbatura*, qua duæ diverſi generis res mediante alia quadam ab ipſis diverſa materia coagmentantur, per eamdem rationem patet. *De ferruminatione & adplumbatura.*

§. 237.

Solum dicitur portio telluris, quatenus homines & res alias ſuſtentat; *Superficies* vero, quicquid ſolo cohæret, & ſupra id eminet, veluti arbores, vites, plantæ, domus. Conſtructio ædificii *Ædificatio* & quatenus in ſolo exſtruitur, *Inedificatio* appellatur. Patet ut ante (§. 235.) *ſi quis in ſolo ſuo ex aliena materia, vel in ſolo aliena ex ſua materia ædificet, ædificium dominorum materiæ ac ſoli commune eſſe pro rata, niſi ædificium mobile ſit*, ut nimirum auferri poſſit. *De ædificatione.*

§. 238.

Idem intelligitur de *Plantatione*, qua planta ſolo immittiur, ut radices in eo agat & inde nutrimentum capiat; itidemque de *Satione*, quando ſemen terræ committitur, ut plantæ inde progerminent. Id tantummodo hic tenendum, ſi rata in communione determinanda, ſpectandum eſſe, quantum valet planta, dum in ſolo ponitur, vel ſemen, dum eidem committitur, & uſus ſoli cum cultura & cura (§. 225.) *De plantatione & ſatione.*

§. 239.

De scriptura & pictura. Similiter ob rationem eamdem, *si quis in chartis vel membranis tuis carmen, historiam, orationem scripserit, vel in tabula tua pinxerit, corpus pro rata commune erit*. Nimirum in communione nihil absurdi alit dominium vel pro millesima, immo vel millionesima parte. Quid vero juris sit in communi dividundo, quando res divisionem non admittit, nec communio subsistere potest, suo loco deinceps patebit.

§. 240.

De stolonibus & herbis emissariis *Stolones ex radicibus arboris vicini in fundum tuum actis & herbæ vel ex radicibus intra terram longe lateque sparsis, vel cauliculis hami repentibus emissæ ex herba aliena in fundo tuo*, cum spectari debeant tamquam fructus fundi tui, utpote a natura in eodem productæ (§. 198.) *tuæ sunt*.

§. 241.

De jure in arborem vicini. Quoniam res usus caussa dominio subjiciuntur (§. 121. 195.) *cum fundi dominio quoque subjectum intelligitur spatium intra atmosphæram, quod perpendiculaliter fundo imminet, quo usque a superficie aliqua occupari potest*, & brevitatis caussa a nobis *Spatium atmosphæricum* appellatur. Quamobrem cum *rami ab arbore vicini per spatium tuum atmosphæricum diffusi* assimilentur herbis emissariis, quæ tuæ sunt (§. 240.) illi quoque *tui sunt*, consequenter *etiam fructus, quos edunt* (§. 228.) *&, si rami obstent, quo minus fundi usum facere possis, quem vis, tibi competit jus sublucandi arborem*, sicuti *vicino jus cædendi arborem*, cui competit jus disponendi de ipsa arboris substantia, invito auferri nescium (§. 195.)

§. 242.

§. 242.

Accessio est adjectio rei cujusdam ad alteram, quæ certam formam jam habet, ut eidem, quomodocumque cohæreat, vel inexistat. Et quod ita adjicitur, *Accessorium*; res vero, cui adjicitur, *Res principalis* appellatur. Dicitur autem *Accessio naturalis*, quam natura facit; *artificialis*, quam faciunt homines; *mixta*, ad quam natura & industria humana concurrunt, quæ etiam *industrialis* appellari poterat (§. 224.) *Quodsi res alienæ rei tuæ accedens absque rerum detrimento separari possit*, veluti gemma tua alieno annulo inclusa, *manet ea domini sui, in casu*, autem *opposito res principalis cum accessoria fit communis* (§. 195.) *quodsi res nullius accedat, ea nullius manet, quamdiu non occupatur* (§. 210.) In accessione artificiali, quid sit principale, quid accessorium, dijudicandum potissimum ex destinatione. *De accessione naturali, artificiali & mixta.*

§. 243.

Res interire dicitur, si existere desinit. *Species* autem *interire* dicitur, si forma destruitur, materia manente. Cum nemo in re jus habeat nisi dominus (§. 195.) *res interit suo dominio*, seu, *ipse jus suum in ea amittit*, ast *specie intereunte, materiæ adhuc hominus manet*. *De interitu rei.*

§. 244.

Unde patet, *si fluminis vi particulæ quædam terram insensibiliter abraduntur, ut successu temporis fundus tuus sensibile patiatur decrementnm, vel etiam partes sensibiles uno impetu abripiuntur & in aqua dissolutæ aveuntur, te in ea parte, quæ fundo tuo detrahitur, dominium amittere.* *De fundo vi fluminis imminute.*

§. 245.

Enimvero *si vis fluminis de fundo tuo par-* *De jure*

avulsionis. *tem aliquam detraxerit & vicini fundo obtulerit*, cum tunc ea non intereat (§. 243.) nec tibi invito dominum auferri & in alium transire possit (§. 195.) *illa tua manet, quamdiu eamdem non derelinquis* (§. 203.) Dicitur autem violenta ablatio partis de fundo tuo in alienum vi fluminis, aut alio casu facta, *Avulsio*.

§. 246.

De alveo derelicto. Quodsi *naturalis alveus a flumine ad aliam partem fluente in universum derelinquatur*; cum alveus ejus sit, cujus est flumen, ipse autem non intereat (§. 243.) *patet* ut ante (§. 245.) *eum manere ejus, cujus est flumen*. Quamobrem *si flumen fuerit nullius, alveus* quoque *derelictus nullius erit*, consequenter *occupabilis ab eo, qui jus occupandi habet* (§. 210. 215.)

§. 247.

De insula ab agro facta. Similiter patet, *si flumen ab agro tuo faciat insulam, hanc tuam esse, si ex communi, eam pro rata communem esse*.

§. 248.

De alveo ex agro tuo facto. *Quodsi fluvius novum sibi fecerit alveum ex agro tuo*, cum spectetur novus alveus tamquam res a te amissa, cujus recuperandi spes adhuc superest, quatenus nimirum fluvius ad pristinum alveum reverti, vel ad aliam partem fluere potest (§. 220.) *dominium in eo retines* (§. *cit.*) consequenter *ager restitutus tuus est, & qualibet ejus pars restituta tua est*.

§. 249.

De jure inundationis. Similiter, *si ager tuus totus fuerit inundatus, etiamsi per plures annos duret inundatio, dominium in eo retines* (§. 195.) *quamdiu eum non derelinquis* (§. 203.

§. 250.

De insu- *Si insula in mari vel flumine nascatur casu*

quo-

quodam, veluti terræ motu, aut *quia amnis paullatim colluendo locum eminentem supra alveum fecit eumque alluendo auxit*, cum ea sit res, quæ nondum extitit in rerum natura; *nullius erit* (§. 191.) consequenter *occupabilis ab eo, qui jus occupandi habet* (§. 210. 215.) Enimvero *si insula in flumine fit, quia locum, qui alvei fuit, siccum relinquit & circumfluere cœpit*, cum tunc non sit nisi pars alvei derelicta, *erit ea ejus, cujus est flumen*, & per consequens *nullius*, *si flumen nullius* (§. 246.)

la in mari vel flumine nata.

§. 251.

Alluvio dicitur accessio naturalis, qua ei fluminis fundo adjacenti insensibiliter adjiciuntur particulæ quædam terræ, ut is successive sensibile capiat incrementum. Cum *incrementum per alluvionem factum* sit res, quæ antea in rerum natura nondum extitit; *patet* ut ante (§. 250.) *id esse nullius*, consequenter *ab eo occupabile, qui occupandi jus habet*.

De Jure alluvionis.

§. 252.

Sunt autem *Agri* vel *assignati*, qui certa mensura comprehenduntur; vel *limitati*, qui certis limitibus artificialibus, seu facto hominum constitutis circumscribuntur; vel del denique *arcifinii*, qui terminos naturales habent, veluti fluvios, montes, sylvas. Cum jus occupandi incrementum per alluvionem factum occupatum intelligatur ab eo, qui agrum arcifinium esse voluit, minime vero, qui agrum assignatum, vel limitatum habet; *jus alluvionis ei competit, cujus ager arcifinius est, non vero ei, qui agrum assignatum, vel limitatum habet* (§. 251.) Quamobrem cum ager arcifinius, non sit, si inter eum & fluvium via publica intercedat, nec ea debeatur ab agro tamquam pars ipsius; *si inter agrum & flu-*

Idem specialius expenditur.

vium via publica intercedit, nec ea debetur tamquam pars agri, domini ejus alluvionis non adhæret.

§. 253.

An id obtineat in lacubus & ſtagnis.

Cum lacus & ſtagna ſuos habeant limites, ut, quando creſcunt, vel decreſunt, nihil hinc decedat, vel accedat fundis vicinis, ſed quilibet in eo, quo ſuum eſt, dominium retinere poſſit; *in lacubus & ſtagnis jus alluvionis non obtinet* (§. 251.) Dicitur autem aqua non fluens, ſi perpetua fuerit, *Lacus*; ſi non perpetua, ſed certo tantummodo anni tempore fundum tegit, *Stagnum*. Non obſtat perpetuitati, quod ſubinde etiam lacus caſu exareſcant.

§. 254.

Qualis communio per antecedentia inducatur.

Cum cummunio poſitiva ſit, ſi duobus vel pluribus conjunctim in re indiviſa pro dominium competit (§. 196.) *communio, quæ ſpecificatione* (§. 231.) *confuſione & commixtione* (§. 235. *ferruminatione & adplumbatura* (§. 236.) *ædificatione* (§. 237.) *plantatione & ſatione* (§. 238.) *ſcriptura & pictura* (§. 239.) *atque acceſſione introducitur* (§. 242.) *poſitiva eſt*: *dominium* vero *in ea proprie loquendo non originarie acquiritur: quatenus tamen res communis antea nondum extitit in rerum natura, acquiſitioni originariæ æquiparatur illius acquiſitio* (§. 210.)

CAPUT III.

De obligationibus & juribus ex dominio oriundis.

§. 255.

An dominium contineat jus

QUia *dominus* re ſua aliter uti non debet, quam officia exigunt (§. 202.) *nulla obligatione naturali urgente rem ſuam deſtruere*,

re, corrumpere, vel deteriorem reddere non debet, consequenter *dominium non involvit jus rem suam perdendi, vel deteriorandi* (§. 49.) Fluit jus disponendi pro lubito de re sua, quod dominio competit, ex libertate naturali (§. 195.) quæ obligationem naturalem minime tollit (§. 77.) *rem suam perdendi.*

§. 256.

De substantia rei disponit; qui fundum immutat, vel superficiem, aut rem aliam, & qui ex materia facit speciem: id quod per se patet. Quamobrem cum *domino* competat jus de substantia sua pro arbitrio suo disponendi, seu proprietas (§. 198.) eidem quoque *competit jus fundum, vel superficiem, aut rem aliam immutandi, & ex materia sua speciem faciendi: non domino & immutatio, & specificatio illicita* (§. 195.) *De jure immutandi rem suam & specificandi.*

§. 257.

Ex eadem ratione *domino vi proprietatis competit jus dominium rei suæ in alium transferendi*, consequenter cum translatio dominii in alium *Alienatio rei* dicatur, quatenus scilicet jam alius rei dominus fit, quam qui fuerat ante, *jus alienandi: non domino* vero *omnis alienatio rei alienæ illicita* (§. 199.) Unde porro sequitur, *rem a non domino acceptam non fieri accipientis, sed eam manere domini sui* (§. 205.) Et quoniam res incorporales, veluti jura (§. 121.) etiam in dominio sunt (§. 207.) *jura* quoque *dominus alienare potest*, veluti *jus piscandi, venandi*. *De jure alienandi.*

§. 258.

Translatio dominii in alterum simpliciter spectata, sine respectu ad dominum, *Datio* appellatur; ut *dare* idem sit, ac dominium rei suæ transferre in alterum; perinde patet, *neminem nisi dominum rem alteri dare posse*, *De jure dandi rem.*

consequenter *neminem alteri dare posse rem alienam* (§. 199.)

§. 259.

De jure conferendi jus ad actum vi dominii licitum.

Quando *dominus* rem suam alienat, dominium ejus in alium transfert (§. 247.) consequenter jus ad omnem actum vi dominii licitum. Quuamobrem etiam *jus ad quemlibet actum vi dominii licitum in alium transferre potest, dominio retento*: quod tamen in hoc casu dominii patet, cum jus istud fiat alterius proprium, ipsi invito non iterum auferendum (§. 100.)

§. 260.

De jure in re sua constituto.

Similiter quia *dominus* de omni utilitate rei suæ pro lubitu disponere potest (§. 195. 198.) *alteri* quoque *jus quodcunque in re sua constituere potest: ast non domino minus hoc facere licet*. Istiusmodi jus est jus hauriendi aquam ex puteo meo, jus eundi per fundum meum in fundum tuum.

§. 261.

De re aliena domino restituenda.

Cum dominium retineatur in re, quæ quomodocunque in potestatem tuam venit, ut eam possidere possis (§. 200.205.) omnisque actus ad exercitium dominii spectans tibi illicitus (§. 195.) cavere autem debeas, ne alius incidat in mala fortunæ (§. 134.) consequenter ne jacturam faciat rei suæ (§. 207.) *si quomodocunque res alterius in potestatem tuam veniat, operam dare debes, ut in potestatem domini redeat*, consequenter *domino, quem nosti, res sua restituenda: si non noris, inquirendum, quinam sit dominus*. Exemplo esto res amissa, quæ a te invenitur, aut res se movens, quæ in fundum tuam ingreditur.

§. 262.

De rei vindicatione.

Quoniam qui rem tuam detinet, eam tibi restituere obligatur (§. 261.) *tibi domino*

com-

competit jus eam exigendi ab eo, qui detinet (§. 46.) *& si eam restituere nolit, vi adigendi ut* (§. 80.) Jus rem suam vi persequendi adversus quemlibet possessorem, aut detentorem, *Vindicatio rei*, vel etiam *Jus rem suam vindicandi* dicitur. *Domino* igitur *competit jus rem vindicandi adversus quemlibet possessorem, aut detentorem*. Quoniam tamen res domino restituenda (§. 261.) *rem tuam vindicaturus dominium probare debes, nec antequam probaveris, alterum ad restitutionem vi adigere potes*. Cumque violenta juris sui persecutio bellum sit (§. 98.) *Vindicatio rei suæ bellum est.*

§. 263.

Furtum, rapina, invasio.

Ablatio dolosa rei alienæ, inscio ac invito domino, animo eam sibi habendi facta, *Furtum* dicitur; si eadem vi fiat, *Rapina*: Qui furtum committit; *Fur*, qui rapinam, *Prædo* appellatur. Vocatur autem *Furtum manifestum*, si fur in ipso actu furandi, & res furtivas nondum in alium locum perlatas adhuc habens, deprehenditur; in casu opposito, *Furtum nec manifestum*. Quodsi quis inscio ac invito domino de usu rei ipsius disponit instar domini, *Furtum usus*; si possessionem rei immobilis alicui invito intervertit, veluti subtrahendo creditori pignus, *Furtum possessionis appellatur*. Ast *Invasio* factum est, quo, qui jus possidendi nullum habet, alterum vi possessione sua rei immobilis dejicit; & qui hoc facit, *Invasor* audit.

§. 264.

De moralitate furti & rapinæ, & rei furtivæ ac raptæ restitutione.

Cum dominus jure suo, quod in re habet, ceteros omnes excludat (§. 195.) nec eidem invito auferri possit (§. 100.) *nec furtum nec rapinam committere licet*. Et quoniam sine voluntate domini dominium in alium transire

 nequit

nequit (§. 195.) *res furtiva & rapta manet domini*; consequenter *is eamdem vindicare potest adversus furem, prædonem & quemcumque alium possessorem* (§. 262.) & *non modo fur atque prædo, verum etiam quilibet alius, in cujus potestatem venit, eam domino restituere tenetur* (§. 261.) Cumque omnis actus dominio alterius contrarius illicitus sit (§. 195.) *furtum* quoque *usus illicitum* (§. 198. 263.)

§. 265.

De moralitate invasionis & jure in invasorem.

Jus possidendi domino competit (§. 200.) invite non auferendum (§. 100.) Quamobrem *invasio* quoque *naturaliter illicita est*, & *invasor possessionem alteri restituere tenetur*, eumque *dominus* pati non teneatur, ut quis alius se invito actum quemdam vi dominii licitum sibi arroget (§. 195.) *jus habet; invasorem de possessione injusta iterum dejiciendi, si eam restituere nolit*, consequenter *adversus invasorem jus belli eidem competit*.

§. 266.

An dominus furtum: rapinam & invasionem committere possit.

Dominum rem suam alteri clam, vel vi eripientem non esse furem, vel prædonem, aut possessione rei suæ immobilis alterum vi dejicientem non esse invasorem; ex ipsis terminis manifestum est (§. 263.) Furtum nimirum & rapina non committitur in re propria, sed aliena, nec invasor esse potest, nisi non dominus. Ex eadem vero ratione, *dominium probandum esse, ne quis pro fure, prædone, aut invasore habendus*, ob quam idem in rei vindicatione fieri debet (§. 262.

§. 267.

De jure puniendi furem prædonem invasorem.

Fur, raptor & invasor violant jus domini (§. 195. 263.) consequenter eundem lædunt (§. 88.) *Domino* igitur *competit jus furem, prædonem & invasorem puniendi* (§. 93.)

§. 268.

§. 268.

Quoniam adversus eum, qui læsionem intentat, jus defensionis nobis competit (§. 90.) *adversus furem manifestum, prædonem & invasorem res suas defendere licet* (§. 94.) atque *hoc jus infinitum est* (§. 94.) Qua vero fur, prædo & invasor defensioni resistit, & qua corpus nostrum vi impetit, *aggressor est*; *defensio rerum conjungitur cum defensione sui*. Atque ita patet, *defensionem rerum adversus furem manifestum, prædonem & invasorem esse bellum* (§. 98.) *De jure defendendi res suas.*

§. 269.

Jacturam sui facere dicitur is, cujus potestati absque voluntate sua res quædam sua ita subducitur, ut eam nunquam recuperare possit. Jactura sui *Dominum* vocatur; & *damnum dare* dicitur agens, quod facto suo, vel non facto in caussa est, ut jacturam tui facias; & in specie *Damnum voluntarium* sive *dolosum* appellatur, quod ab homine intentione sive directa, sive indirecta datur; *Damnum culposum*, quod culpa in specie sic dicta datur; *Damnum* denique *casuale*, quod casu improviso, nec evitabili datur. Cum patrimonium nostrum, consequenter bona sive res nostras conservare debeamus (§. 208.) *quilibet, quantum potest, quodvis damnum a se avertere, nec alteri damnum dare, sed potius, quantum in se est, ab alio quoque avertere debet* (§. 133.) consequenter *nemo alteri invito rem suam auferre debet, aut eam perdere, quocunque tandem animo fiat*. Ceterum hinc patet, *si dominus rem furto ablatam, vel a prædone raptam non recuperat, furem & prædonem ipsi damnum dare*. *De damno.*

§. 270.

Cum nemo alteri damnum dare debeat (§. 269.) *De damno dato resarciendo.*

269.) damnum autem consistat in jactura sui (§. *cit.*) adeoque is, cui damnum datur, minus habeat quam antea habebat; *nemo efficere debet, ut alter minus habeat, quam habere debebat*. Quoniam igitur non amplius minus habet, quam habere debebat, si tantumdem ipsi restituitur, quantum valet res, cujus jacturam facit, hoc est, *si damnum resarcitur*, quod per se patet; *omne damnum dolo, vel culpa datum resarciendum, tibique competit jus exigendi, ut resarciatur*.

§. 271.

De se non locupletando re, vel ex re alterius.

Locupletior factus dicitur, qui plus habet, quam antea habebat. Unde *re alterius locupletior fit*, quando, quod quis plus habet, est res alterius; & *ex re alterius locupletior fit*, quando, quod plus habet, an re alterius venit, vel ejus loco succedit. Quia nemini dolo, vel culpa dandum est damnum (§. 269.) hoc vero in jactura sui consistit (§. *cit.*) *nemo* quoque *locupletior fieri debet cum damno alterius, nec re, nec ex re aliena*, consequenter cum damnum datum sit resarciendum (§. 270.) *si re, vel ex re mea non amplius extante locupletior factus es, tantum mihi restituere teneris, in quantum locupletior factus es*. Hujus principii amplissimus usus est in Jure.

§. 272.

Unde domino teneatur possessor bonæ & malæ fidei.

Nullus actus ad exercitium domini spectans bonæ fidei possessori imputari potest (§. 201.) consequenter nec privativus (§. 2.) *Possessor* agitur *bonæ fidei domino non tenetur ex facto & non facto ullo*, consequenter *saltem ex re*, quatenus scilicet eam nullo possidet (§. 201.) Ast cum possessori malæ fidei omnis actus ad exercitium dominii spestans imputari possit (§. 201. 3.) *possessor malæ fidei*

tene-

tenetur domino cum ex re, tum ex quocumque facto & non facto.

§. 273.

Quia possessor bonæ fidei ex facto & non facto suo non tenetur domino (§. 272.) *si res casu periit, eodem vel maxime casu apud domininum non peritura, ad nihil resistendum dominio tenetur, neque etiam ad damnum resarciendum, si culpa ipsius res perierit, neque ad resistendum fructus percipiendos.* *Ad quid domino non teneatur possessor bonæ fidei.*

§. 274.

Enimvero qui a *possessor malæ fidei* ex facto & non facto suo tenetur domino (§.272.) *domino resarcire tenetur damnum, si res culpa sua interiit, immo etiam si casu, eodem tamen casu apud dominum non peritura; non vero si eodem casu etiam apud eumdem peritura fuisset*; quia tum interius non dependent a non-facto possessoris, neglecta nempe restitutione (§.261.) *Idem* quoque, cum fructus percipiendi industriales sint (§. 224. *tenetur ad restitutionem ratæ fructuum percipiendorum* (§.229.270.) *Ad quid possessor malæ fidei qua talis teneatur.*

§. 275.

Cum fructus rei sint dominii (§.288.) industriales autem communes pro rata domini rei & possessoris (§.228.) nemo autem locupletior fieri debeat re alterius (§.271.) *possessor tam bonæ, quam malæ fidei restituire tenetur fructus naturales extantes & ratam industrialium extantium.* *De fructibus extantibus.*

§. 276.

Quia *possessor bonæ fidei* ex facto nullo, consequenter nec ex comsumtione fructuum tenetur (§.272.) locupletior tamen fieri nequit ex re aliena (§.271.) *in tantumdem tenetur, in quantum ex fructibus naturalibus consumtis* *De fructibus consumtis.*

tis & consumta rata industrialium factus est locupletior, consequenter cum de alieno vixisse dici nequeat, qui de proprio vivere potuit; *si tamtumdem babet in bonis, tantundem, si minus, minus, si denique nihil, nihil quoque restituire tenetur.* Ex adverso, cum *possessor malæ fidei* teneatur tum ex re, tum facto quodlibet (§.272.) consequenter etiam ex eo, quod rem alienam consumsit (§. 230.) ideo *tenetur ad æstimationem fructuum naturalium consumtorum & ratæ industrialium, dominio debitæ, consumtæ restituendum.* Quæritur vero hic, quid restitui debeat, non quid restitui possit.

§. 277.

In quantum teneamur ex rei alienæ deterioratione.

Rem deterioratam minus valere, quam antea valebat, per se patet. Quamobrem cum dominio deterioratione rei suæ damnum detur (§. 269.) nemo autem alteri damnum dare (§. *cit.*) & dolo seu culpa datum resarcire debeat (§. 270.) *qui rem alienam dolo & culpa sua deteriorem reddit, in tantum domino tenetur, quanto minoris est res deteriorata.*

§. 278.

In quantum possessor rei alienæ.

Quamobrem cum possessor bonæ fidei non teneatur ex ullo facto, possessor autem malæ fidei ex quocunque (§. 272.) *possessor bonæ ex deterioratione rei tenetur ad nullam restitutione possessor male fidei in tantundem, quanto minus valet res deteriorata, & de casu facta deterioratione eadem tenenda, quæ de interitu casuali* (§. 273.)

§. 279.

Impensæ quid sint & quotuplices.

Impensæ dicuntur sumtus, quos in rem impendimus, sive ejus conservandæ, sive utendæ ac fruendæ gratia. Dicuntur autem *necessariæ*, quæ fiunt rei conservandæ gratia; *utiles*

les, quibus res efficitur utilior & fructuosior; *voluptuariæ*, quæ solius voluptatis percipiendæ caussa fiunt. Quando impensæ utiles fiunt, *res* dicitur *meliorari*. Vocantur autem *mixtæ*, si voluptuariæ insint necessariis & utilibus; & *voluptuariæ prædominatur*, si magis voluptatis, quam necessitatis, & utilitatis habetur ratio.

§. 280.

Impensarum faciendarum obligatio & jus.

Cum patrimonium conservare, &, quantum in potestate est, amplificare obligemur (§. 208.) *dominus naturaliter obligatur ad faciendas, quantum in se est, impensas necessarias & utiles.* Et quoniam curæ habere debemus, ut vitam quoque jucunde transigamus (§. 119.) *nec impensæ voluntuariæ illicitæ, nisi pariant voluptatem nocuam* (§. 120.) (a)

§. 281.

De restitutione impensarum utilium & necessariarum.

Quoniam ad impensas necessarias & utiles faciendas obligamur (§. 280.) possessor rei alienæ eas faciens nil facit, nisi quod dominus ipse facere debuisset, modo utiles domino æque utiles ac possessori. Quamobrem *possessori tam bonæ, quam malæ, fidei restituendæ sunt impensæ necessariæ & utiles, quibus res fructuosior facta*; cum tamen possessor bonæ fidei ex nullo facto teneatur domino, possessor malæ fidei ex quocunque (§. 272.) *possessori bonæ fidei restituendæ etiam sunt impensæ, quibus res utilior saltem facta: ast possessori malæ fidei hæ restituendæ non sunt, nisi domino fuerint æque utiles, vel res facta*

pre-

(a) Semper tamen illicitæ sunt vuluptates si justitiam, vel caritatem ab Evangelica præceptam lædant, ita Patres omnes cum Cattolica Ecclesia sentiunt. Hec sunt dicta ad determinandas illas voces Voluptatem nocuam.

pretiosior, ne scilicet is locupletetur cum damno possessoris (§. 217.) nec ipse damnum inpensas, quas ipse facturus non fuisset (§.269.) utpote inutiliter faciendas.

§. 282.

De impensis tollendis. *Impensas tollere* dicitur, qui ea tollit; quæ suo sumtu in se aliena facta sunt. *Tolli* autem dicitur *sine detrimento rei*, quo sublato res, a qua quid aufertur, non efficitur in se deterior. Quamobrem cum nemo locupletari debeat cum alterius damno (§. 271.) *si possessor rem alienam restituit impensas tollere potest, quæ absque rei detrimento tolli possunt.*

§. 283.

De restitutione impensarum voluptuariarum & collisione damnorum. Quoniam possessor b. f. domino non tenetur ex facto ullo (§. 272.) *restiuendæ sunt impensæ voluptuariæ, quæ tolli nequeunt vel simpliciter, vel sine detrimento rei, quanti sunt tempore restitutionis rei* (§. 271.) Ast cum possessor m. f. teneatur ex facto omni (§. 272.) si impensas voluptuarias fecerit, quas dominus non facturus erat, & quas tolli non posse vel simpliciter, vel sine detrimento rei noverat, culpa ipsius res deducta est in eum statum, ut, ubi restituenda, aut dominus, aut possessor damnum ferre debeat (§. 17.) Quamobrem, cum id possessori, non domino imputandum sit (§. 3.(*impensæ voluptuarie, quæ tolli nequent vel simpliciter, vel sine detrimento rei, nec dominus facturus erat, possessori m. f. restituendæ non sunt, secus si dominus ipse eas facturus fuisset.* Obiter observo ex iis, quæ ostendimus, in genere patet, *si damnum ejus, cujus culpa accidit, colliditur cum damno alterius, qui omni culpa vacat, eum ferre debere damnum, cujus est culpa*; unde porro colligitur, *si u-*

ſi uterque non omni culpa vacet, damnum eſſe dividendum in ratione culpæ.

§. 284.

Impenſas deducere dicitur poſſeſſor, ſi tanto minus reſtituit, quantum valent impenſæ tempore reſtitutionis, veluti ſi reſtituit triginta, cum reſtituire deberet ob fructus conſumtes 159. impenſis 120. æſtimatis. Quoniam deductis impenſis ab eo, quod domino reſtituendum, poſſeſſor & dominus conſequitur, quod ſuum eſt, ſeu ipſi debetur, ſuſum autem cuique tribuendum (§. 86.) *poſſeſſori competit jus impenſas ipſi reſtituendas deducendi*, quod nimirum ex mutua utrinque reſtituendorum obligatione naſcitur (§. 46.) *De jure deducendi impenſas.*

§. 285.

Præmium inventionis dicitur, quod datur inventori rei amiſſæ, quia eadem domino reſtituit. Quoniam inventor ad reſtitutionem obligatur (§. 220. 261.) *naturaliter inventori rei amiſſæ præmium nullum debetur*, *nec* ideo *competit jus præmium exigendi a domino.* Quæ de impenſis in rem amiſſam adipiſcendam & conſervandam factis tenenda ſunt, patent per ea, quæ modo de poſſeſſore rei alienæ demonſtrata ſunt, impenſarum enim reſtitutio pendet ab eo, quod in rem alienam factæ. *De præmio inventionis.*

§. 286.

Defraudare alterum dicitur, qui verbis vel factis doloſis alterum privat eo, quod ſuum eſt, vel ipſi debetur. Atque ideo *Fraus* appellatur factum, quo alteri, cum quo nobis negotium eſt, inſcio damnum infertur; quod ubi fuerit doloſum, *Fraus conſilii*, ſi minime doloſum, veluti ſi inſcius gramam adulterinam vendas pro genuina, *Fraus eventus* vocatur. Cum nemini dandum ſit dolo vel cul- *De fraude tam conſilii quam eventus.*

pa

pa damnum (§. 269. (*nemo defraudandus*, & *fraus consilii omni illicita*: cumque damnum datum sit resarciendum (§. 270.) *non modo id, quo defraudatus est alter, eidem restituendum, seu æstimatio prestanda, sed a damno quoque immunis prestandus, cui fraus eventus nocitura erat*.

§. 287.

Jus possessionis. *Jus possessionis* vocatur, quod possessori vi possessioni competit. Differt itaque a jure possidendi, quod domino competit vi dominii (§. 200.) Dari autem jus possessionis, ex iis, quæ sequuntur, patet.

§. 288.

De spolio prohibito & spoliato restituendo. Cum soli domino competat jus possidendi (§. 200.) nec is possessorem ad restitutionem vi adigere possit, nisi domino probato (§. 262.) *a non domino*, vel *etiam a domino, qui dominium, vel a possessore, qui justam possessionem nondum probavit, possessor quicunque de possessione deijci nequit*, consequenter *si dejectus fuerit, possessio ipsi restituenda*. Quamobrem cum domini exercendi caussa res possideantur (§. 200.) *quamdiu possessori possessionem auferre non licet, ipsi permittendum est dominii exercitium*. Factum violentum, quo de possessione dejicitur, seu eadem privatur, in Jure Canonico dicitur *Spolium*; & hinc sequitur, *spoliatum esse restituendum*.

§. 289.

De possessione defendenda & recuperanda. Quoniam *possessor pati non tenetur, ut a non domino, vel etiam a domino, dominio nondum probato, possessione vi dejiciatur* (§. 288. 46.) *eidem* quoque *competit jus possessionem suam defendendi* (§. 90.) *itemque jus ad ea, sine quibus possessionem recuperare nequit*. Nimirum possessor, quamdiu in possessio-

sione est, se gerit instar domini, atque id ipsum eidem permittendum (§. 288.)

§. 290.

De possessione violenta & clandestina.

Vi possidere dicitur, qui, possessorem veterem de possessione vi injusta dejiciendo, possessionem acquisivit; *clam* vero *possidere* dicitur, qui ignorante possessore possessionem sine vi, sed nullo quoque jure occupavit; & tunc qui hoc facit; *possessorem furtive ingredi* dicitur; acquisita vero *possessio clandestina* vocatur. Possessio nimirum æquiparatur rei furto ablatæ. Patet vero; ut ante (§. 288.) *clandestinam possessionem esse illicitam*, *sive non dominus*, *sive dominus*, *dominio nondum probato*, *clam possideat*, *& possessionem esse restituendam possessori veteri*, consequenter *huic competere jus non patiendi*, *ut alter a se clam possideat*, *&* per consequens *possessionem nolentem vi de possessione dejiciendi*.

§. 291.

Quomodo possessio acquiratur retineatur & amittatur.

Quoniam possessa res in potestate possidentis esse debet, ut ipsi competat physica de re pro arbitrio suo disponendi (§. 200.) consequenter dominium exercendi (§. 195.) *possessio rei acquiritur*, *si facto quodam redigitur in eum statum*, *quo physice possibile est*, *ut instar domini de ea disponere possit*, *& tamdiu retinetur*, *quamdiu dominium sive per te*, *sive*, *per alium exercere possis*, *amittitur vero*, *si res in eum pervenit statum*, *quo id fieri nequit*.

§. 292.

An absens possidere possit.

Quoniam res possidetur, etiamsi per alium dominium exerceatur (§. 291.) *absens* quoque *rem possidere potest*.

§. 293.

De possessione

Et quia possessio a potentia exercendi dominium dependet (§. 291.) *res mobilis tam-*

rerum mobilium & incorporalium. *diu possidetur, quamdiu in custodia tua est*: & cum *res incorporales* aliter detineri non possint, nisi quatenus iisdem actu uteris (§. 121.) ædem *possidentur & facultate physica utendi, atque prohibendi, ne utatur alius*.

§. 294.

De modo originario possessionom acquirendi. Quoniam occupando res nullius rediguntur in eum statum, ut de iis pro arbitrio disponi possit (§. 210. 195.) occupatione autem dominium rerum originarie acquiritur (§. 210.) *rerum nullius possessio acquritur cum dominio uno eodemque actu*: atque *hic modus acquirendi possessionem originarius est*, quo scilicet acquiritur possessio earum rerum, quæ in nullius adhuc possessione fuerunt.

§. 295.

De possessione titulata & titulo. *Possessio titulata* dicitur, quæ habet titulum. Dicitur autem *Titulus* ratio legalis, per quam patet, factum quoddam tale jus parare posse; ipsum vero factum, que juris reddimur participes, *Modus acquirendi est*. Unde patet, *possessionem rei nullius, occupando acquisitam esse titulatam*: cum vi legis naturæ occupando cum dominio acquiratur possessio (§. 240.)

§. 296.

De amissa possessione rei immobilis & incorporalis. Cum possessio amittatur, si res perveniat in eum statum, quo dominium exercere nequis (§. 291.) *si quis in re tua immobili dominium exercet, vel jus tibi competens, nec patitur, ut tu idem exerceas, possessionem amisisti*. Enimvero quoniam possessio retinetur, quamdiu dominium exercere potes (§. 291.) consequenter non pateris, ut alius te invito idem exerceat, nec ut tu utaris, nemo prohibere potest: *solo non usu possessio non amittitur*.

§. 297.

§. 297.

Possessio dicitur *turbari*, si possessor impeditur in exercitio dominii quoad unum alterumve actum ipsi permittendum quocumque modo, non tamen id totum ipsi adimitur. Vocatur autem *Turbatio verbalis*, quæ fit verbis; *realis*, quæ in facto quodam consistit. Et *vis*, qua possessio turbatur, *turbativa* vocatur; sicuti *expulsitiva*, qua quis de possessione dejicitur; & *compulsitiva*, qua ad cedendam alteri possessionem adigitur. Quoniam possessori liberum relinquendum dominii exercitium (§. 288.) *turbatio possessionis tam verbalis, quam realis illicita*. *De turbatione possessionis.*

§. 298.

Res incorporales *quasi possideri* dicuntur, quatenus earum possessio fingitur ad analogiam possessionis rerum corporalium, cujus fundamentum est potentia physica eos actus, quos edendi facultas seu potentia moralis est jus domino competens. *De quasi possessione.*

§. 299.

Cum jus possessionis oriatur ex possessione (§. 287.) *amissa possessione, amittitur quoque jus possessionis*, consequenter *jura possessionis conservantur, quamdiu conservatur possessio*. *De jure possessionis amissio.*

CAPUT IV.

De jure ex communione primæva residuo.

§. 300.

JUS *ex communione primæva residuum* vocatur, quod, postquam dominia rerum introducta sunt, nobis adhuc in eas res, quæ sunt in aliorum dominio. Distinguitur itaque a communione primæva, quæ adhuc quoad res certa non occupatas, vel non occupabiles subsistit. *Jus ex communione primæva residuum quid sit.*

§. 301.

In quibusdam rebus communio primæva adhuc subsistat.

Quoniam communio primæva sublata est acquisitione originaria dominiorum (§. 194. 210.) consequenter occupatione (§. 210.) *quæ occupari vel non potuerunt, vel debuerunt, ea adhuc in communione primæva sunt*, seu *res hominum omnium communes*, seu, quod perinde est, *quod hasce res communio primæva adhuc substit*.

§. 302.

De rebus usus inexhausti.

Res usus inexhausti dicuntur, quarum usus omnibus sufficit hominibus, & iisdem patet, quoties eodem indigent. Quoniam dominus usu rei suæ excludit ceteros omnes (§. 195.) usus vero rerum, qui omnibus patet, quoties eodem indigent, ceteris omnibus ab uno auferri minime potuit (§. 74.) *res usus inexhausti occupari non debuerunt* (§. 210.) consequenter *in is communione primæva adhuc subsistit*. Quamvis itaque dominia rerum introducta sunt, *aer*, tamen, *aqua profluens & lumen solis sunt adhuc res omnium communes*.

§. 303.

Cur limitari & defendi nescium commune manserit, veluti mare.

Similiter quia dominii excluduntur ceteri omnes usu illius rei, quæ est in dominio (§. 195.) *quod dominio subjiciendum limitatum esse debet, quod vero limites omnes respuit, dominio subjici nequit*. Et cum dominus prohibendi jus habeat, ne quis se invito re sua utatur (§. *cit.*) ideo necesse est, ut dominium suum tueri possit. *Quicquid* igitur *ita comparatam est, ut dominium in eo tueri non detur, id eidem subjici non potuit*. Atque hinc patet, *mare vastum in communione primæva mansisse, etsi partes quædam terræ continenti adjacentes occupari potuerint* (§. 302.)

§. 304.

Cum qua

Jus ad usum rerum naturalium necessarium

cum omni homini natura competat (§. 186.) & lex naturæ etiam det jus ad usum necessarium rerum industrialium & artificialium (§. 188.) nemini auferendum (§. 74.) *Introductione* igitur *dominorum nemini auferri penitus potuit usus rerum necessarius*, consequenter *dominia introduci non potuerunt*, *nisi cum tacita hac restrictione*, *ut si in casu emergente contingat alicui penitus auferri necessarium rerum usum*, *eidem jus aliquod competat in eas res*, *quæ sunt in dominio*. Dominia nimirum non introducta sunt, ut quis penitus carere cogatur usu rerum necessario, sed ut de eodem melius prospiceretur universis (§. 194.) *tacita exceptione dominia introducta*

§. 305.

Quodsi ergo *quis penitus destituatur usu rerum necessarium nec in potestate ipsius sit*, *ut eas æquo pretio vel præstitis operibus sibi comparet*, *neque etiam eas precibus ab aliis impetrare possit*: *in statu naturali eas alteri inscio ac invito auferre*, *immo vi eripere licet*, *qui*, *iisdem carere potest* (§. 304.) Quoniam igitur hoc jure tuo facis, quod ex communione primæva residuum est (§. 300.) *furtum & rapinam non committis*. Extrema nimirum necessitas jus petendi vertit jus cogendi, ut detur. *De rebus necessariis in extrema necessitate nomine auferendis*,

§. 306.

Quoniam vero hoc jus, cui sola necessitas extrema locum facit, ultra usum necessarium, cujus caussa datur (§. 384.) extendendum non est; *si res usu non consumitur finito usu restituendam*; *quodsi usu fuerit consumta*, *cessante autem necessitate*, *tantumdem ejusdem generis*, *vel aliud æquivalens*, *restitui*, *aut æstimatio præstari possit*, *hoc faciendum*. *De obligatione inde nascente*.

§. 307.

Vis necessitatis in rebus ab alio comparandis.

Hinc porro facile patet, *necessitatem extremam dare jus cogendi alterum, ut pro æquo pretio, aut re, quæ tantumdem valet, res detur*. Ita e. gr. in annonæ difficultate, qui frumento abundant, ad vendendum cogi possunt, & qui annonam incendit, ad æqueo pretio frumentum vendendum, cogi potest.

§. 308.

Jus necessitatis.

Jus, cui sola necessitas locum facit ad actus quosdam alias non licitos, propterea quod sine iis obligationi cuidam indispensabili satisfieri nequit, *Jus necessitatis* dicitur. Atque hinc patet, *actum illum, ad quem necessitas jus dat, esfere debere medium unicum satisfaciendi cuidam indispensabili*, nec minus manifestum *est, jus necessitatis ipsa lege naturæ nobis dari* (§. 46.) Absonum itaque videri minime debet, jus quoque necessitatis quoad usum rerum necessarium introductis dominiis residuum mansisse, quippe quod eorum introductione violari minime potuit (§. 74.)

§. 309.

Exempla hujus juris particularia.

Multæ hinc solvuntur quæstiones particulares, quales videas in Jure naturæ a nobis edito c. 6. part. 6. Ita si in navigatione, aut obsidione defecerint cibaria, quod quisque habet, in commune conferre debet; si adversus aggressorem te defensurus destituaris armis, inconsulto, immo contradicente domino, arripere licet aliena; idem valet de instrumentis alienis ad restinguendum incendium; de perdendis rebus aggressoris, vi injustæ depellendæ caussa, & de perdenda re aliena, communis periculi non aliter depellendi caussa.

§. 310.

De alie-

Similiter eum in communione primæva, si plu-

si plures eiusdem rei usum simul participare possunt, participatio promiscue volentibus permittenda (§. 187.) introductione autem dominiorum jus commune tolli ac restringi non potuerit, quam necesse fuit (§. 74.) *dominia rerum introduci non potuerunt, nisi cum tacita hac restrictione, ut alteri concedatur usus innoxius rei, quæ est in dominio. Vi* autem *libertatis naturalis dominio permittendum est judicium, ac usus alteri concedendus sit sibi innoxius, nec ne* (§. 78.) hoc est, an sine detrimento ac molestia concedi possit. *na tacita exceptione, cum qua dominia introducta.*

§. 311.

Jus ad usum rerum innoxium, quæ sunt in dominio alterius, nobis competens dicitur *Jus innoxie utilitatis*. Patet itaque, *jus innoxiæ utilitatis esse jus ex communione primæva residuum* (§. 310. 300.) *idque imperfectum* (§. 80.) *Jus innoxiæ utilitatis.*

§. 312.

Istiusmodi *jura innoxie utilitatis sunt transitus justa caussas per terras & flumina dominio subiecta, tam personis, quam mercibus concedendus; jus ob justas caussas ibidem commorandi*, veluti studiorum, aut sanitatis recuperandæ caussa, *habitatio concedenda sedibus & receptum quærentibus, nisi rationes singulares obstent.* *Jura specialia innoxiæ utilitatis.*

CAPUT V.

De modo acquirendi derivativo.

§. 313.

M*Odus acquirendi derivativo*, dicitur, quo acquiritur dominium rerum in dominio jam existentium. Quoniam dominio competit *Modus acquirendi derivativus.*

jus dominium rei suæ in alium transferendi (§. 257.) & alteri jus in re sua constituendi (§. 260.) *modus acquirendi derivativus datur.*

§. 314.

De modo transferendi dominium.

Quoniam domino competit jus de re sua pro subito disponendi (§. 195.) *a voluntate ipsius unice dependet, in quem & quomodo dominium, aut jus quodam suum transferre velit, utrum eum, an sine exclusione sui; an revocabiliter*, ut scilicet alterum jure translato rursus excludere possit, quando visum fuerit, *ac irrevocabiliter*; *utrum in personam immeditate, vel in rem alienam*, ita nimirum ut mediante re competat possessori ejus cuicumque, *utrum in personam certam, an in incertum*, ut scilicet jus acquirat, qui voluerit ac potuerit, quemadmodum in similibus fit; *utrum absolute, an sub quacumque conditione; utrum in perpetuum, an in certum diem; utrum gratis, an ut vicissim aliquid detur, vel fiat.*

§. 315.

De conditionum differentia.

Est autem *conditio cassualis*, quæ a casu vel fortuna, aut arbitrio hominis jure nostro minime subjecti tota pendet; *potestativa*, quæ pendet ab arbitrio ejus, in quem dominium, sive jus transferendum; *mixta*, quæ partim cassualis, partim potestativa. Est prætere *conditio* vel *suspensiva*, quæ actus perfectionem differt, donec certum fuerit, eam existere; vel *resolutiva*, quæ actus jam perfecti durationem restringit, ad illud tempus, quo eam extare certum est. Appellatur autem *Conditio negativa*, quæ supponit aliquid non esse, vel non fuisse, vel non eventurum. *Existit* itaque *conditio negativa*, si id non fit, vel non fuerit, vel non evenit. Et etiam *conditio* alia *turpis*, quæ supponit a te fieri

debe-

debere, quod lege prohibetur; alia *honesta*, quæ supponit a te fieri debere, quod lege non prohibetur, aut quæ in facto honesto consistit.

§. 316.

De acceptatione.

Quoniam vi libertatis naturalis, unicuique permittendum, ut suum in agendo judicium sequatur (§. 78.) *si dominium, vel jus quoddam in alium transferendum, ab ejus unice voluntate dependet, utrum id habere velit, an nolit.* Cum itaque *accipere*, vel *acceptare* dicatur, qui verbis vel factis sufficienter declarat, velle sese, ut detur, nel fiat, quod alter se dare, vel facere velle declarat, *ad translationem dominii vel juris requiritur acceptatio.*

§. 317.

Qua naturaliter ad translationem dominii sufficiant.

Ex hactenus dictis intelligitur, *naturaliter transferri dominium, vel jus quoddam in acceptantem, nuda voluntate domini sufficienter declarata* (§. 314. 316.) cumque a voluntate transferentis dependeant, quomodo jus quoddam transferre velit (§. 314.) *acceptatione non plus juris acquiri posse, quam transferens in eum transferre voluit.*

§. 138.

Quomodo de voluntate alterius statuendum.

Quoniam vero de voluntate alterius constare nobis nequit, nisi quatenus eamdem sufficienter declarat; *quod verbis, vel alio quocumque modo sufficienter significatur, id contra ipsum pro vero habetur.*

§. 319.

Quando acceptatio præcedat.

Acceptio autem *præcedit, si quis petit, ut alter sibi quid det, vel faciat, & hinc petenti annuit*: superfluum enim foret, acceptatione repetere, altero annuente petenti.

§. 320.

De modo

Quia domino competit jus possiendi (§. 200.) cum

cum dominio rei transfertur & acquiritur etiam jus possiendi, consequenter cum sine possessione dominium exerceri nequeat (§. 200. 195.) *dominio translato*, *tranferens* quoque *obligatur ad transferenda possessionem*. Quamobrem cum actus, quo transfertur possessio, *Traditio*; actus vero, quo possessio acquiritur, *Apprehensio* appellatur; *translato dominio res* quoque *tradenda & apprehendenda*. Atque hinc patet, *ad translationem dominii naturaliter non requiri traditionem*.

acquirendi possessionem.

§. 321.

In quonam traditio consistat

Quoniam traditione transferetur possessio (§. 320.) *ea consistit in actu quocumque, quo res redigitur in eum statum, ut, qui eamdem acquisivit, habent potentiam physicam de eadem pro lubitu disponendi* seu *dominium actu exercere possit* (§. 209.)

§. 322.

Diversi rem tradendi modi.

Patet itaque, *rem mobilem tradi*, *si transferens dominium eam manu porrigit*, & *acceptans eamdem manu apprehendit*, item *si transferens eam te auferre jubet*; *rem vero immobilem*, *si te rem certam possidere jubet*, & *in ea te dominium exercere patitur*, *vel eam e longinquo demonstrat*, *ut apprehendere possis*, *vel permittit*, *ut res maneat in potestate tua*, *quæ quacumque de caussa in ea est*, *vel documento quodam literario declarat*, *se possessionem in te transferre & passurum*, *ut dominium id ea exerceas*, *aut hujus exercendi caussa in rem immobilem te introducit*, qui actus proprie *Immisso in possessionem* dicitur; rem denique *incorporalem*, *sive jus*, *id te exercere patitur* (§. 321.) Hinc porro facile intelligitur, quot diversis modis res mobiles, immobiles & incorporales apprehendantur. *Apprehensio* nimirum consistit in actu, quo

acquiritur potentia physica dominium in re corporali, vel Jus in se translatum exercendi.

§. 323.

De traditione brevi manu facta.

Res tradi dicitur *brevi manu*, quando actus traditionis inesse intelligitur alii cuidam actui, quo aliud quid agitur ad domini exercitium spectans, veluti si dominium transferens rem manere permittat in potestate accipientis tamquam ipsi propriam, quæ jam alia quacumque de caussa in potestate ipsius est. Quod vero brevi manu a transferente traditur, id ab accipiente *brevi manu apprehenditur*.

§. 324.

De traditione longa manus facta,

Ex adverso *Res longa manu tradi* dicitur, quando res tradenda oculis tuis subjicitur eo fine, ut eam apprehendas, consequenter ut possessionem acquiras. Et *longa manu apprendi* dicitur, quod longa manu traditur. Exempli loco esto, si transferes rem certam tradendam e longinquo demonstrat.

§. 325.

De re & persona certa.

Vocatur autem *Res certa*, quæ sufficienter quomodocumque indigitatur, ut ab aliis sui similibus distingui possit: quo eodem sensu *Persona* etiam *certa* dicitur.

§. 326.

De traditione symbolica.

Traditio symbolica dicitur, quæ fit per symbola, quando nimirum loco rei tradendæ traditur res alia, quæ istam significat, veluti si traduntur claves, quibus cista reseratur; in qua res tradendæ absconditæ. Patet autem, cum signa arbitraria sint, traditionem symbolicam fieri posse per rem quamcumque. Cum symbola nullum habeant effectum nisi a mutua transferentis & accipientis voluntate; *traditio symbolica naturaliter superflua videtur; nisi quatenus declaratio voluntatis me-*

diante

diante symbolo efficitur magis certa, cum scilicet per ea magis constet, quid actum fuerit.

§. 327.

De operarum communicatione. *Operarum communicatio* dicatur eorumdem in usum aliorum collatio. Quoniam actiones hominis liberæ aliis utiles dominiis introductis æquiparantur rebus, quæ sunt in dominio nostro, consequenter operæ, quæ præstantur in utilitatem aliorum (§. 225.) *operarum communicatio translationi dominii*, consequenter *dationi æquiparatur* (§. 258.) *& introductis dominiis facere perinde est ac dare*, quatenus nimirum facta perinde ac res certo pretio æstimatur.

§. 328.

Præstare quid significet. *Præstare*, significatu generali, idem est ac dare & facere. Dicuntur ideo præstari tam res, quam facta.

§. 329.

Obligatio mutua ad dandum & faciendum. A posteriori abunde patet, introductis rerum dominiis neminem res omnes per se habere posse, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem ac jucunditatem, immo & animæ perfectionem acquirendam requiruntur, & non minus opera aliorum, quam rebus alienis quemlibet indigere: hanc autem indigentiam tanti majorem esse, quanto longius a vitæ simplicitate receditur. Quamobrem cum homines conjunctis viribus ad se statumque suum perficiendum obligentur (§. 44.) *dominiis introductis ad dominia transferenda & operas communicandas sibi invicem obligantur*, *seu ad dandnm & faciendum*, *prouti unusquisque re vel opera alterius indiget*. Quoniam vero in collisione officiorum officium erga seipsum vincit officium erga alios (§. 64.) *nemo alteri dare tenetur rem*, *qua ipse indiget*, *nec obligatur ad faciendum*, *quando non vocat*.

§. 330.

§. 330.

Cum *in communione positiva* omne conjunctim sint dominus rei indivisæ (§. 196.) *dominium* quoque *exerceri nequit, nisi omnium consensu, qui in eadem sunt* (§. 195.) consequenter *nec res communis alienari potest, nisi omnium consensu* (§. 257.) Quoniam tamen jus, quod unusquisque pro rata in re indivisa habet, singulorum proprium est, spectandum instar rei incorporalis in dominio existentis (§. 206.) *de jure suo, quod quis pro rata habet in re indivisa, pro lubitu disponere potest, quatenus id fieri potest salva communione, seu sine præjudicio ceterorum* (§. 269.) Quamobrem *jus* quoque *suum, quod pro rata habet in re indivisa, in alium transferre, seu alienare potest* (§. 257.) *non vero in ea parte, pro qua dominus est, a toto separata* : jus enim in parte separata minime habet. *De alienatione rei communis.*

§. 331.

Cum voluntate transferentis & accipientis sufficienter declarata jus, quod transfertur, fiat accipientis (§. 317.) invito rursus auferri nescium (§. 100.) *quod datum est, repeti nequit, nec transferenti pœnitere licet.* Quodsi certa lege quid fuerit datum, cum acceptans plus juris acquirere non potuerit, quam transferens in ipsum transferre voluerit (§. 317.) *lex dationi adjecta servanda.* *An datum repeti possit.*

§. 332.

Quodsi ergo *quid datur in certum diem, die veniente restituendum, &, si datur sub certa conditione suspensiva, dominium non ante transit, quamvis re tradita, nisi conditione existente* consequenter *si ea potestativa fuerit, adimplenda, conditione autem non existente, quod datum restituendum* (§. 315.) *id quod* *De datione in diem & conditionata.*

etiam

etiam fieri debet, *conditione resolutiva existente* (§. *cit.*) Accipiens nimirum ad restitutionem se obligasse intelligitur & transferens sibi reservavit jus ad eamdem (§. 97.)

§. 333.

De precario. Jus pro lubitu, seu, quandocumque visum fuerit, revocabile in alium translatum dicitur *Precarium*. Quamobrem *precarium non est*, *si certum tempus adjicitur*, *intra quod revocari non debeat*; cum tunc in certum diem datum intelligatur, ante eum non repetendum (§. 332.) *Precarium* vero *quovis momento revocabile* (§. 318.) *accipens concedenti se obligasse intelligitur ad rem restituendam pro lubitu reposcenti* (§. *cit.* & §. 97.)

§. 335.

De jure in re. *Jus in re* dicitur, quod in rem ipsam nobis competit, consequenter cum jus sit facultas moralis agendi (§. 46.) idem *consistit in facultate morali pro lubitu disponendi vel de re ipsa*; *vel de aliquo ejus usu*, *vel fructu inde percipiendo*, *vel de omnibus istis simul*. Quamobrem *dominium* & *jus ad quemlibet actum ad exercitium ejusdem spectantem est jus in re* (§. 195.) Patet etiam, *communionem primævam fuisse jus in re* (§. 186.) & *jus in re aliena constitutum* (§. 360.) *atque jus possessionis esse jus in re* (§. 288. & *seqq.*)

§. 335.

De jure ad rem. *Jus ad rem* dicitur, quod habemus ad id, ad quod præstandum alter nobis obligatus est. Quoniam nobis competit jus ad certas præstationes nobis alterum obligandi, & inde jus perfectum ad eas acquirimus (§. 97.) ac præterea jam in anterioribus vidimus passim, homines sibi invicem ex facto quodam suo ob-

gari ad certas præstationes, *jus ad rem, idque perfectum utique datur.* Cumque in Jure naturæ habeatur quoque ratio officiorum humanitatis (§. 51.) ad quæ obligatio imperfecta est (§. 80.) *jus* quoque *ad rem imperfectam* datur, nimirum quod homini competit id, ad quod alter ipsi imperfecte obligatur.

§. 336.

Qui nobis ad aliquid præstandum perfecte obligatur, *Debitor* dicitur, id autem, ad quod præstandum obligatur, *Debitum*. Quamvis etiam *imperfecte debitum* dicatur, ad quod præstandum alter nobis imperfecte obligatur: qui tamen imperfecte obligatur, *Debitor* vocari non solet. *Debitor & debitum.*

§. 337.

Jus, nimirum ad rem, *remittere* dicimur, si sufficienter significamus, nos nolle, ut alter nobis præstet, ad quod præstandum obligatur. Dicitur etiam *remitti* eodem sensu ipsum *debitum*. *Remissione* igitur *juris debitor ab obligatione sua liberatur & jus tuum extinguitur, jus autem nemini acquiritur.* Per se patet, *posse etiam remitti partem juris, si id, quod debetur, in partes dividi potest.* *De remissione juris.*

§. 338.

Translatio juris sui ad rem in alium *Cessio* dicitur; & transferens *Cedens*; is vero, in quem transfertur, *Cessionarius* appellatur. *Fit* itaque *cessio mutuo consensu cedentis & cessionarii sufficienter declarato* (§. 317.) Cum jus ad rem sit res incorporalis (§. 121.) quæ est in dominio cedentis (§. 206.) *cessio fieri potest inscio, immo invito debitore*, præsertim cum, cessionario in locum cedentis succedente, *nihil in ipsa obligatione debitoris mutetur.* *De cessione juris.*

§. 339.

De repudiatione juris. *Jus repudiare* dicitur, qui sufficiente significat, se jus sibi delatum habere nolle. Dicitur autem *Jus tibi deferri*, quod num accipere, seu acquirere velis, an nolis, in solo tuo arbitrio positum est. *Jus* igitur, *quod repudiatur, repudians non transfert in alium*.

§. 340.

De renuntiatione. *Juri suo renuntiare* dicitur, qui sufficienter significat in gratiam alterius, se jus quæsitum habere nolle. Dicitnr autem *Jus quæsitum*, quod actu nobis competit. *Renuntians* igitur *se ei, cui renuntiat; quod jure suo adversus ipsum uti nolit, & hic acquirit jus non patiendi, ut eodem utatur* (§. 46.) *jus vero suum renuntians in ipsum non transfert*.

§. 341.

De abdicatione juris. *Jure suo se abdicare* dicitur, si quis sua sponte declarat, se jus quoddam, quod in alium transferre nequit, diutius habere nolle, veluti si magistratum ante tempus deponit.

§. 342.

An remissiones cessiones. &c. juris sint licita. Cum quilibet de jure suo, tamquam re incorporali (§. 121.) in dominio ipsius existente (§. 206.) pro lubitu suo disponere possit (§. 195.) *a cujuslibet voluntate dependet, num jus suum repudiare, abdicare, aut in gratiam alterius ei renuntiare velit, modo nil committatur, quod est contra jus tertiis* (§. 86.) veluti si remissio fiat in fraudem creditorum.

§. 343.

De dominiis ex divisione communium oriundis. *Quando res communis dividitur*, cum sublata communione unusquisque dominium acquirat in parte divisa, consequenter separatum; *tot oriuntur dominia, quæ sunt personæ*, cumque *partes divisæ* nullam amplius relatio-

lationem ad se invicem retineat, eædem *non amplius spectantur tamquam partes*; quæ nimirum antea fuerant singulorum propria.

§. 344.

Quodsi res communis dividenda dividi nequeat, & quilibet, qui in communione est, integram habere velit; cum neuter alteri dominium in parte sua cedere teneatur (§. 342.) *negotium naturaliter exitum habere nequit*. Quodsi ergo exitum habere debet, *necesse est, ut consensu eorum, qui sunt in communione, definiatur modus, quo determinari debeat, cuinam sit assignanda*, veluti ut sorte dirimatur, quinam rem habere debeat. *De divisione rei communis, quæ dividi nequit.*

§. 345.

Quoniam in communione de re communi disponi nil quicquam potest, nisi omnium consensu (§. 330.) & ut negotia exitum habere possint, voluntas plurium, seu partis majori habenda est pro omnium voluntate; facile patet, in communione non liberam esse unicuique pro rata disponendi facultatem. Quamobrem cum libertati naturali, a qua pendet libera disponendi facultas in dominio (§. 195.) maxime adversetur, ut quis invitus maneat in communione; *nemo* quoque *cogi potest, ut invitus in communione maneat, nisi jus commune ea lege acquisitum, ut commune maneat* (§. 317.) *An quis cogi possit, ut maneat in communione*

CAPUT VI.

De animi sui sensis alteri significandis.

§. 346.

ANimi nostri sensa alteri significamus vel verbis, vel signis aliis; vel etiam factis, seu actionibus externis: *Qui* ergo *an aliis vult intelligi, vocabulis uti debet, prout* *De communi usu loquendi*

fert usus loquendi, consequenter *qui ad mentem suam alteri significandum obligatur, vocabulis uti debet in eo significatu, qui usui loquendi convenit.*

§. 347.

De veritate morali & veriloquio. Convenientia verborum cum cogitationibus nostris dicitur *Veritas moralis*, & *moraliter verum loqui*, qui ea cogitat; quæ se cogitare dicit; sermo autem moraliter verus *Veriloquium*. Differt itaque a *Veritate logica*, quæ est convenientia nostrarum cogitationum cum objecto; ita ut *logice verum* sit, si, quod esse; vel non esse cogitamus, id etiam est, vel non est. Quamobrem cum veriloquium non supponat veritatem logicam; *veritas logica per veriloquium probari nequit*, & *si, quod esse putas, dicis, cum non sit*, & *contra, moraliter verum loqueris, logice falsum.*

§. 348.

De falsitate morali. Ex adverso disconvenientia verborum cum cogitationibus nostris vocatur *Falsitas moralis*; & *moraliter falsum loqui* dicitur, qui aliter cogitat, quam se cogitare dicit; sermo autem moraliter falsus *Falsiloquium*. Differt itaque a *Falsitate logica*, quæ est disconvenientia nostrarum cogitationum cum objecto; ita ut *logice falsum* sit, si quod esse cogitamus; non est, contra. Quamobrem cum falsiloquium non supponat falsitatem logicam; *si quod non esse putas, esse dicis, cum sit, vel quod esse putas, cum non sit, non esse dicis; moraliter falsum loqueris.*

§. 349.

Actio sincera simulatio prætextus. *Actio externa sincera* vocatur, quæ cum interna consentit; dissensus autem actionis externæ ab interna *Simulatio*; sicuti occultatio actionis tam internæ, quam externæ, sive positi-

positivæ, sive privativæ, quomodocunque facta, *Dissimulatio*. Simulatio autem intentionis, quando scilicet falsam significamus, non veram, *Prætextu*, a nonnullis *Obtentus* appellatur.

§. 350.

Qualis sermo sit veriloquium & falsiloquium.

Patet itaque, *veriloquium esse sermonem sincerum, falsiloquium sermonem simulatum* (§. 347. 348. 349.) Patet etiam porro, *prætextum esse quamdam speciem falsiloquii*, sicuti *intermissio sermonis eo fine facta, ne animi nostri sensa alteri pateant, ad dissimulationem accedit* (§. 349.)

§. 351.

Mendacium & reticentia.

Mentiri dicitur, qui moraliter falsum loquitur, quando ad verum loquendum, seu animi sui sensa significandum alteri obligatur; atque ideo *Mendacium* est falsiloquium pugnans cum obligatione, qua tenemur alteri ad animi nostri sensa significanda, consequenter quo violatur jus alterius ex ista obligatione ortum (§. 46.) *Reticentia* vero vocatur silentium de eo, ad quod dicendum obligamur: *quæ* ideo quoque *est contra jus alterius*.

§. 352.

De moralitate veriloquii, mendacii & reticentiæ.

Cum ab obligatione tam naturali (§. 42.) quam contracta nemo se liberare possit (§. 100.) *si officio cuidam* (§. 47.) *vel obligationi contractæ satisfacere nequeamus, nisi alteri animi nostri sensa patefaciamus; ad moraliter verum loquendum*, consequenter *ad veriloquium obligamur* (§. 347.) *atque* ideo *tam falsiloquium* (§. 348.) *quam reticentia illicita est* (§. 351.) Et hinc patet, *omne mendacium esse illicitum* (§. *cit.*) Ex adverso autem cum lex naturæ det jus ad ea, sine quibus obligationi nostræ satisfacere non possumus (§. 46.) *si vel officio cuidam, vel*

obligationi cuidam contractæ satisfacere nequeamus, nisi animi nostri sensa celando, vel moraliter falsum loquendo, utrumque licitum est (§. 49.) *atque tum falsiloquium mendacium non est* (§. 351.) (*a*) Et quia vi libertatis naturalis unicuique permittendum, ut in determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, modo nil faciat, ad quod non faciendum tibi obligatur (§. 78.) & libertas naturalis non tollit obligationem naturalem (§. 77.) *si alteri ad patefacienda animi tui sensa non obligaris, nec, ut id facias, requirat, officium quoddam erga teipsum, vel erga alios, veritatem celare licet.*

§. 353.

De ambiguitate in loquendo. *Ambigue loqui* dicitur, qui utitur verbis, quæ ex communi usu loquendi plures admittunt significatus; *id quod imprudentiæ est, si alteri tui animi sensa significare volueris* (§. 21.) *ac* per consequens *vitandum, si vero prævides alterum, cui animi tui sensa patefacere obligaris, ea accepturum in significatu a mente tua discrepante, & dolose hoc intendis* (§. 17.) *ambiguitas in loquendo mendacio æquipollet* (§. 351.) consequenter *illicita est* (§. 352.) Patet vero porro, *ambiguitatem in loquendo esse licitam in eo casu, in quo falsiloquium licitum* (§. 352.)

§. 354.

De animatis. *Allegoria* est sermo constans vocabulis, quæ a significatu proprio ad aliud quid significandum

(*a*) Auctor nimis, & hic & alibi naturæ corruptæ ad malum jugiter propensæ indulget. Hæc VVolfii doctrina a D. Augustino in Lib. contra mendacium est viriliter refutata, & a prisca, & recenti Ecclesia semel, & iterum damnata.

dum transferuntur propter rerum similitudinem. Allegoria obscurior, in qua improprius verborum significatus ambiguus, *Ænigma* dicitur. *Faciunt* itaque *ænigmata ad exercendum ingenium*, quippe quod est facilitas observandi rerum similitudinem: & *quando ambiguitas in loquendo licita vel illicita* (§. 353.) *ænigmatica* quoque *dictio licita*, *vel illicita*.

§. 355.

De reservationibus mentalibus.

Verba aperta dicimus, quæ ore proferuntur, vel scribuntur, ut percipi possint ab aliis, *tacita* vero, quæ mente reservamus, ut nonnisi a nobis percipiantur, scilicet, non aliis, sed nobis loquentes. Sermo moraliter verus constans verbis partim apertis, partim tacitis, ita ut illa ingenerent animo audientis falsam opinionem, hæc vero illorum sensum detorqueant in verum huic contrarium; *Reservatio mentalis* dicitur, *Sunt* itaque *reservationes mentales veriloquium nonnisi respectu ejus*, *qui loquitur* (§. 347.) *ast falsiloquium respectu ejus*, *ad quem sermo dirigitur* (§. 348.) consequenter *mendacio æquippollent*, *quando ad animi nostri sensa alteri indicanda obligamur* (§. 351.) *in eo autem casu*, *quo falsiloquium licitum* (§. 352.) *inutiles*. Ceterum facile patet, *reservationibus mentalibus accensendum non esse sermonem*, *si is*, *ad quem sermo dirigitur*, *facile colligit ex verbis apertis*, *vel substrata materia mente reservata*.

§. 356.

Fallere quid sit.

Fallere alterum dicitur, qui verbis vel factis alterum inducit, ut pro vero habeat, quod

(*a*) Vide notulam ad §. 352.

quod non est Hinc *Simulato* definiri poterat, quod sit factum; *Falsiloquium*, quod sit sermo, quo alterum fallere intendimus.

§. 357.

An metus periculi falsiloquium licitum faciat.

Cum ab obligatione naturali nemo liberari possit (§. 42.) *si ad veriloquium obligamur* (§. 352.) *metu periculi nobis, vel aliis imminentis moraliter falsum, vel ambigue loqui, aut ænigmatice respondere non licet: ast licet, si ad veriloquium non obligamur* (§. 269.) (*a*)

§. 358.

De arcanis alteri committendis & non prodendis.

Arcanum dicitur, quod ab aliis ignorari volumus, vel etiam velle debemus. Et *arcana sua alteri committere* dicitur, qui ea ipsi sub spe, vel fide silentii, hoc est, sub conditione vel tacita, vel expressa, ne dicat aliis, patefacit: ast *prodere arcana alterius*, qui sibi commissa nota facit aliis. *Quodsi nulla urget necessitas, ut arcana tua alteri committas*, qualis est, si consilio, vel opera alterius indiges in exequendo eo, quod decrevisti, cum tutius sit, ea non committi, quam ut committantur, ne ullus prodendorum metus supersit; *ea committenda non sunt: commissa* vero *numquam prodenda* (§. 269.) *præsertim si ad non prodenda se committenti obligasti* (§. 97. 100.)

§. 359.

De moralitate simulationis, dissimulationis & prætextus.

Cum simulando & moraliter falsum loquendo idem intendamus, nimirum ut alter de animi nostri sensis contrariam concipiat opinionem (§. 348. 349.) *quando falsiloquium licitum, vel illicitum, etiam simulatio licita, vel illicita*. Similiter cum celando animi nostri sensa & dissimulando idem intendatur, scilicet ne ea patefiant alteri (§. 349.) *quando animi nostri sensa alterum celare licet,*

etiam

etiam dissimulatio licita. Cum prætextu species falsiloquii sit (§. 350.) *de moralitate prætextu eadem valeat, quæ de moralitate falsiloquii*.

§. 360.

Verba temeraria dicuntur, quæ nullo fine proferuntur; & *Facta temeraria*, quæ nullo fine committuntur. *Nullo* nimirum *sine fieri* dicuntur in quibus nulla spectatur nostra, vel alterius utilitas, quæ nimirum instar finis a loquente, vel faciente intenditur. Cum homines obligentur actiones suas dirigere ad sui aliorumque perfectionem, & ad status sui atque alieni perfectionem, ac eandem conjunctis viribus promovere (§. 43. 44.) sermo autem medium est, quo animi sui sensa eum in finem patefacere tenentur, quod per se patet; ideo non modo in loquendo, verum etiam in faciendo spectanda est aliqua utilitas sive nostra, sive aliena ex illa perfectione, tanquam fine ultimo, æstimanda. Unde haud difficulter conficitur, *verba & facta temeraria legi naturæ parum convenire*, consequenter *nec temere loquendum, nec temere quicquam faciendum est*. Patet idem, præsertim de verbis, per obligationem determinandi actiones liberas per easdem rationes finales, per quas naturales determinandi (§. 43.)

De verbis & factis temerariis.

§. 361.

Quodsi quis dubitet, te moraliter verum loqui, nec constare possit ex eo, de quo verba fiunt, vel aliunde, veluti per testes, cum nemo norit cogitationes tuas, nisi tu ipse, qui earum tibimet conscius es, & Deus; *id aliter probari nequit nisi per conscientiam, aut Deum testem*. Probatio veritatis dictorum per conscientiam testem provocando scilicet ad conscientiam tanquam testem, dicitur *Asser-*

Asseveratio & juramentum quid sit.

servatio, probatio vero per Deum testem; invocando scilicet eum tanquam testem veritatis dictorum & vindicem mendacii ac perfidiæ, *Juramentum*, seu *Jusjurandum*. Quid sit perfidia, inferius explicabitur.

§. 362.

Quinam jurare nequeant. Quoniam jurans pro certo habere debet existere Deum, eum nosse hominum cogitationes & punire mendaciam ac perfidiam (§. 371.) *qui negat esse Deum, vel eum nosse hominum cogitationes, aut patet, eum parum curare res humanas; jurare nequit.* (*a*)

§. 363.

An jurari possit per falsos Deos. *Quodsi ergo quis falsos Deos pro vero Deo habet & iis tribuit ea, quæ de vero Deo pro certo habere debet jurans*, cum respectu ipsius perinde sit ac si per verum Deum juraret, *per falsos Deo jurare potest.* (*b*)

§. 364.

De formulis jurandi. Quoniam vero verba signa sunt, quæ significant, quod iisdem significare volumus, *verbis quibuscumque jurari potest, quibus tribuitur significatus, qui vi definitionis juramento convenit.* Unde simul patet, *per res quascunque jurari posse.* Ast per res istas *non jurat, sed saltem asseverat, qui dicit, se tam certo verum dicere, aut dicere velle, quam certum sit rem quamdam existere, vel notorie sibi carissimam esse.* Possunt etiam verba eadem vim jura-

---

(*a*) Impius & incredulus quia tali modo juret duplici nomine Deum offendit, & quia Deum negat, & quia Deum qui vere est, quem tenetur, & valet, si vellet cognoscere in testem vocat.

(*b*) Deorum pluralitati nemo potest tribuere ea, quæ vero Deo conveniunt nec per Deos falsos jurare potest qui Deum verum cognoscit vel cognoscere valet,

juramenti, aut saltem vim asseverandi habere, prouti vel proferuntur altero juramentum exigente, vel sua sponte. Ita *si quis jurare jussus dicat: Deus est testis meus, jus jurat: si non jussus profert, asseverat*, Nimirum in priori casu verba quoque significant provocationem Dei tamquam vindicis mendacii aut perfidiæ, in posteriori minime (§. 361.)

§. 365.

Si quis animo indeliberato verba jurantia, quibus scilicet juramenti significatus tribui solet, *animo non jurandi profert, non jurat, sed ea ad verba temeraria referenda* (§. 360.) quæ cum vitanda sint (§. *cit.*) *nihilominus peccat*. Idem tenendum de verbis, quibus alias asseverandi significatus tribuitur. *Quando verba jurantia proferens non juret.*

§. 366.

Quoniam vero contra eum, qui ad dicendum verum obligatur, pro vero habendum, quod dicit (§. 318.) *si quis jurare debet, aut jurare videri vult, & verba jurantia profert, is jurasse intelligitur*. Alias nimirum admittendæ forent reservationes mentales, quæ illicitæ sunt (§. 355.) *Quando juret.*

§. 367.

Cum asseverationes temerariæ sint, temeraria etiam sint juramenta, si is, cui loqueris, non dubitat, te moraliter verum loqui, aut si nec tua, nec ipsius interest, sive credat, te verum dicere, sive minus (§. 360. 361.) verba autem temeraria illicita sint (§. 360.) ac imprimis juramentum temerarium reverentiæ Deo debitæ parum conveniat (§. 172.) *si is, cui loqueris, non dubitat te verum dicere, aut si nec tua, nec ipsius interest, utrum hoc credat, nec ne, asservatio & juramentum illicita sunt*. Hinc porro eadem facilitate *De asseverationibus & juramentis temerariis vitandis.*

col-

colligitur, *si asseveranti creditur, vel asseverativo sufficit, ut creditur, jurandum non esse*.

§. 368.

Adquidnam furans se obliget. Cui tibi competat jus te alteri obligandi ad dicendum verum, si tua vel alterius intersit, ut is credat te verum dicere (§. 97.) invocatio vero Dei tamquam vindicis mendacii ac perfidiæ sit motivum dicendi veri, quod cum juramento conjungis (§. 361.) *jurans te alteri obligas ad dicendum verum* (§. 35.) consequenter *falsiloquium licitum juramento confirmare non licet* (§. 106.)

§. 369.

Effectus juramenti. Quia jurans te alteri obligat ad dicendum verum (§. 368.) adeoque contra te pro vero habendum, quod sufficienter indicas (§. 318.) consequenter non alia mens tua esse colligitur, quam quæ verbis tuis significatur; *jurantem arcet omnes tacitas exceptiones ac conditiones, neque admittit reservationes mentales*

§. 370.

Quo sensu verba jurantia sumenda Ex eadem ratione intelligitur, *jurantem verba jurantia sumere debere in eo significatu, quem iis tribuit is, cui juratur*, consequenter *non esse detorquenda contra manifestum eorumdem significatum in alienam, ut falsum loquendo ex mente ejus, cui juratur, verum se locutum probet ex mente sua*.

§. 317.

De pejeratione & perjurio. *Pejeratio* a nobis dicitur juramentum ejus, qui se verum dicere jurat, dum falsum dicit; *Perjurium* vero violatio juramenti, quando scilicet non facis; quod te factorum ex animi licet tui sententia jurasti, & contra. Quamobrem cum jurans te obliges ad dicendum verum (§. 368.) & si jures te hoc facturum, jurando probare velis, quod ad faciendum,

vel

vel non faciendum, (§. 97. 361.) *nec pejerare, nec perjurare licet* (§. 106.)

§. 372.

Quoniam vero perinde est, sive verba ore proferantur, sive scribantur; *juramentum vocabulis scriptis expressum validum est*, consequenter *absens absenti in litteris jurare potest*. *De juramento scripto.*

§. 373.

In animam alterius jurare dicitur, qui nomine & mandato absentis jurat. Cum perinde sit, sive quid per te, sive per alium facias, *in animam* quoque *tuam ab alio jurari potest*. *De juramento in animam alterius.*

§. 374.

Obtestatio dicitur actus, quo quis alterum per Deum testem veritatis dictorum & vindicem mendacii, aut facti cujuscunque illiciti, vel rem quamdam ipsi carissimam; aut cujus maxime rationem habere debet, obsecrat; ut verum dicat, vel ut quid faciat, aut non faciat. Cum itaque obtestatione alterum permovere intendamus; ut verum dicat, vel ut quid faciat, aut non faciat; *quando tui vel alterius plurimum interest, ut alter verum dicat, vel ut faciat, aut non faciat, quid ad faciendum, vel non faciendum obligatur obtestatio licita est*. Idem patet in eo casu, quo alterum exhortari debes, ne quid faciat, aut non faciat. *De obtestatione.*

§. 375.

Asseveratio per Deum testem, aut rem aliam nobis carissimam, vel magni momenti, *Contestatio* dicitur. Pertinet adeo contestatio ad asseverandi formulas, quæ ad juramentum proprius accedunt)§. 361.) *De contestatione.*

§. 376.

Quoniam pejerat, qui jurat se facturum, ad quod faciendum se obligat, cum tamen ani- *Quando pejerans non fiat perjurus.*

animum faciendi non habeat, perjurus verò non est, si faciat mutato animo (§. 371.) *si pejerantem pœnitet pejerasse & quod se facturum juravit facit, perjurus non est.*

CAPUT VII.

De modo sese alteri obligandi, seu promissis & pactis in genere.

§. 377.

Ad quaenam nos alteri obligare possimus. CUM introductis dominiis homo non habeat quod suum est; nisi res tam corporales, quam incorporales, quæ sunt in dominio ipsius (§. 195. 206.) & actiones aliis utiles æquiparentur rebus id dominio existentibus (§. 225.) *nemo se* quoque *se alteri obligare potest, nisi ad dandum & faciendum, vel non faciendum*, consequenter *ad aliquid præstandum*) §. 258. 328.)

§. 378.

Quale jus transferatur, si quis se alteri obligat. Quoniam nulla opus est obligatione, si quid statim præstetur; *qui alteri ad dandum vel faciendum se obligat*, cum obligatio ad actum futurum pertineat, & ad eum jus perfectum acquirat alter (§. 97.) ille *in hunc transfert jus exigendi præstationem.*

§. 379.

Promissio quid sit. Declaratio hæc voluntatis de quodam alteri præstando, conjuncta cum juris a se exigendi, ut præstetur, in ipsum translatione, *Promissio* dicitur. Qui promittit, *Promissor*, is, cui promittitur, *Promissarius* vocatur.

§. 380.

De modo se alteri obligandi. *Promissor* igitur *promissario se perfecte obligat* (80. 379.) Cumque de voluntate alterius nobis constare aliter non possit, nisi si ab eo sufficienter indicetur, nec ab alio jus acquirere valeamus, nisi voluntate ipsius (§. 314.) *nemo*

quo-

quoque *alteri se aliter perfecte obligare potest, nisi promittendo*.

§. 381.

De necessitate acceptationis promissi. Cum in promissione in promissarium transferatur jus exigendi præstationem promissam (§. 379.) ad translationem vero juris requiratur acceptatio (§. 316.) *promissio* quoque *sine acceptatione non est valida, nec ex ea jus ullum acquiritur promissario*.

§. 382.

De pollicitatione. A promissione cum *Grotio* recte distinguitur *Pollicitatio*, qua alteri sufficienter declaramus voluntatem eidem quid præstandi ac perseverantiam in proposito, jus tamen a se id exigendi in eum transferre nolumus. Quamobrem *ex pollicitatione jus exigendi præstationem non acquiritur ab eo, cui fit pollicitatio* (§. 314.)

§. 383.

De nuda assertione. Ab eadem cum eodem recte distinguitur *nuda assertio*, qua alteri sufficienter declaratur animus, quem de præsenti habemus, ipsi aliquid præstanti, sed salva libertate animum mutandi, consequenter *ex nuda assertione jus a nobis id exigendi, quod alteri nos præstare velle dicimus, nullum is consequitur* (§. 314.)

§. 384.

An in iis acceptatio locum habeat. Quoniam in pollicitatione (§. 382.) & in nuda assertione nullum transfertur jus in alterum (§. 383.) *ad pollicitationem & nudam assertionem nulla requiritur acceptio, immo ad utramque inutiliter accedit* (§. 316.)

§. 385.

Quales actus sint promissio, pollicitatio & assertio. Cum a voluntate tua dependeat, utrum in alterum jus quoddam transferre velis, nec ne (§. 314.) consequenter etiam num transferre velis jus exigendi præstationem quandam a te, hoc est, jus ad rem (§. 335.) *in voluntate* quoque *tua positum est, utrum alteri quid*

asse-

asserere (§. 379. 382. 383.) consequentur *promissio*, *pollicitatio* & *nuda assertio sunt actus meræ voluntatis*; ac propterea *nemini competit jus te ad promittemdum competendi*, quod cum repugnet libertati naturali (§. 77.) *ad promittendum alterum cogens injuriam ei fecit* (§. 87.) atque *id lege naturnli prohibitum* (§. 86.)

§. 386.

De animo deliberato.

Animus deliberatus dicitur actus voluntatis, qui fertur in id, quod probe expensum, nimirum num potius sit faciendum, quam non faciendum, & quomodo faciendum, antequam agens faciat, ne quid committatur officiis erga, se vel alios adversum. Ex adverso autem *Animus indeliberatus* vocatur, si voluntas tendit in id, quod non satis expensum. Quamobrem cum ab obligatione naturali, qua tenemur ad quælibet officia (§. 57.) nemo liberari possit (§. 52.) ac imprimis etiam quilibet omne damnum a se avertere debeat (§. 265.) *nemo quicquam facere, nec quicquam promittere debet absque animo deliberato*. Ceterum facile patet ex natura promissionis, *promissorem expendere debere, num re, quam dare promittit, ipsemet indigeat*, & *num tunc, quando facere promittit, sibi vacaturum*, & *num hoc dando vel faciendo promissario desit officio cuidam erga seipsum, vel erga alios*. Immo ex modo dicta ratione, cur nil faciendum absque animo deliberato, *nec promissio acceptanda absque animo deliberato*. Et haud difficulter intelligitur, *promissarium perpendere debere num eo, quod promittitur, indigeat*, & *annon alius eodem magis habeat opus, an nonnisi incommodo suo hoc prestare possit promissor*, & *num in acceptando forsan desis officio cuidam erga te, vel erga alios*.

§. 387.

§. 387.

Quoniam animus deliberatus non cadit in furiosos durante furore, ementes, infantes, summe ebrios, delirantes, nec eos, quorum judicium propter ætatem imbecille est (§. 386.) *omnes hoc valide promittere non posse patet* (§. *cit.*) *Quinam promittere non possint.*

§. 388.

Promissum servare dicitur, qui dat, vel facit; quod se daturum, vel facturum promisit. Cum promissor promissario perfecte se obliget (§. 380.) & jus perfectum ad id, quod promissum, acquirat promissarius (§. 97.) invito auferri nescium (§. 100.) *promissa servanda sunt.* *De promissis servandis.*

§. 389.

Fides dicitur circumstantia voluntatis alteri verbis declaratæ de eo, quod facere, vel dare velimus. *Fides* igitur *supponit*, *ut moraliter vera loquaris*, *aut moraliter falsa dicta mutato animo in moraliter vera vertas*. Hinc *fidem dare* dicitur qui affirmat se præstiturum, quod se præstare velle dicit; consequenter alterum certum esse jubet de perseverantia in præsenti voluntate. Unde conficitur, *pollicitatorem fidem dare ei, cui sit pollicitatio* (§. 382.) *Fidem fallere* dicitur; qui non præstat, quod se præstiturum dixit. *Fidem* denique *alterius adstringit*, qui eum sibi obligat ad fidem servandam. Atque hinc patet, *fidem datam esse servandam*, consequenter *non fallendam*, & *pollicitatorem fidem fallere, si non præstat, quæ pollicitus*. Liquet porro, *qui promissa servat, eum quoque servare fidem, qui non servat, fidem fallere*, atque *promissarium acceptandus fidem promissoris sibi adstringere* (§. 378. 379.) Denique non minus manifestum est, *qui nude asserit sibi esse animum* *De fide.*

mum aliquid præstandi, fidem suam non dare (§. 383.) consequenter *nec fallere, si non præstat, quod se præstare, velle dixit.*

§. 390.

De perfidia. *Perfidus* dicitur, qui contrarium ejus facit ad quod faciendum fidem suam adstrinxit. *Quodsi* ergo *promissor contrarium ejus facit, quod se facturum promisit*, veluti si facit, quod se facturum dixit, *perfidus est: ast pollicitator in eodem casu perfidus non est.*

§. 391.

De promissione sub conditione turpi. Cum ab obligatione naturali nemo libertati possit (§. 42.) *sub conditione turpi nil promittere licet* (§. 315.) Quoniam itaque hæc promissio valida non est, ex ea quoque jus nullum consequitur promissarius, consequenter *quod sub conditione turpi promissum præstandum non est, etiamsi ea fuerit adimpleta.*

§. 392.

De promissione sub conditione impossibili. Cumque conditio impossibilis existere nequeat; per se patet, *promissionem sub conditione impossibili esse temerariam, nec juri naturæ convenire* (§. 360.)

§. 393.

Quid sit promissio conditionata, in diem facta pura. Enimvero quia in promissione jus transfertur in promissarium (§. 379.) *promissor promittere potest, qua lege voluerit; & promissio fieri potest sub conditione quacunque honesta & in certum diem, non modo absque ulla conditione & sine tempore adiecto* (§. 314.) *Promissio* sub conditione facta dicitur *conditionata*; si certum tempus adjicitur, seu id, quod promittitur, certo die præstandum, *Promissio in diem facta*; quæ vero absque ulla conditione, nec tempore ullo adjecto fit, *promissio pura.*

§. 394.

De promissione Quoniam factum turpe tertii respectu promissoris & promissarii conditio mere casualis est

est, utpote ab utrisque voluntate prorsus independens; *promissio sub facto turpi tertii facta*, cum nihil vitii in se habeat, *illicita non est*. *Sub facto turpi tertii.*

§. 395.

Cum promissarius non plus juris acquirere possit ex promissione, quam promissor in eum transferre voluit (§. 317.) *quod in diem promittitur, statim debetur, sed exigi nequit, nisi die elapso*. Patet vero; cum conditio, quam certo extituram novimus, tempus designet, quod quid fieri debeat, *promissionem sub conditione certo extitura facta æquipollere promissioni in diem factæ* (§. 393.) Quoniam vero perinde est ac si dies venisset, qui adventurus putatur, adventurus tamen non est, veluti si quid promittatur die trigesima prima Aprilis præstandum, cum error non contineat rationem promittendi; *quod promittiur in diem, qui adventurus putatur, adventurus tamen non est, præstandum eo die elapso, quem falso designasse videtur promissor*. Nimirum supponimus serio rem agi, non jocari. *Promissionis in diem factæ effectus.*

§. 396.

Enimvero quia sub conditione suspensiva promittens promissario obligatus esse non vult, nisi conditione existente (§. 315.) per rationem eamdem (§. 317.) *quod sub conditione suspensiva promittitur non debetur, nisi conditione existente, si autem ea non existit, evanescit*. Quoniam igitur jus; ad id: quod promittitur, non ante acquirit promissarius; quam conditione existente; *ex promissione conditionata nonnisi spem debitum iri habet promissarius, jus excitaturam, siquidem contingat conditionem existere*. Utrum spes ista jus sit excitatura, nec ne, cum respectu nostri saltem incertum sit; ea perinde ac jus acqui- *Promissionis sub conditione suspensiva effectus.*

situm (§. 100.) *invito auferri nequit*. Patet idem etiam inde, quod promissor se obligaverit ad jus istud agnoscendum, quod spem istam excitare contiget; a qua obligatione seipsum liberare nequit (§. *cit.*) Quia conditio potestativa suspensiva est, atque existit, quando adimpletur (§. 315.) *quod promittitur sub conditione potestativa non ante debetur, quam ubi ea fuerit adimpleta*.

§. 397.

Promissionis sub conditione resolutiva facta effectus. Similiter quia promittens sub conditione resolutiva, non diutius obligatus esse vult promissario ad præstandum id, ad quod se ipsi obligavit (§. 315.) consequenter ista conditione designatur tempus, quo sub promissarii durare debet (§. 97.) *quod sub conditione resolutiva promissum, definit deberi eamdem existente & jus promissarii expirat*.

§. 398.

Effectus promissionis pura & quando in eam habeat conditionata & in diem facta. *Quod pure promittiur, statim debetur & exigi potest*, quod ex ipsa definitione promissionis puræ statim patet (§. 393.) Quamobrem cum die veniente inter promissionem puram & in diem factam, conditione autem existente inter illam & conditionatam nulla amplius differentia existat (§. *cit.*) *die veniente promissio facta, & conditione existente promissio conditionata in puram abit*.

§. 399.

De conditionibus pluribus promissionis adjectis. *Si conditiones plures copulative adjiciantur promissioni*, cum nonnisi omnibus simul existentibus promissor obligatus esse velit; *quod promissum non ante debetur, quam extare certum est* (§. 317.) Enimvero *si disjunctive adjiciantur*, cum promissor promissario obligatus esse velit, quacumque earum existente; *existente una quod promissum debetur, etiam ceteræ non sine extituræ*.

§. 400.

§. 400.

Personalis promissio est, quae ad personam, promissarii ita restringitur, ut promissor nemini nisi promissario obligatus esse velit. Confertur autem promissio in personam promissarii vel expresse, vel tacite, quando id ex materia promissi aliisque circumstantiis colligitur. *Jus* vero *personale* vocatur, quod ad personam, qui competit, ita restringitur, ut ab ea in aliam transire non possit: sicuti *personale* in genere appellatur, quod personae cuidam ita inhaeret, ut ab ea in aliam nullo modo transire possit. Hinc consequitur, *ex promissione personali promissarium non acquirere nisi jus personale, & jus personale cum persona extingui*; atque *promissionem conditionatam evanescere, mortuo promissario, antequam conditio exstitit* (§. 396.) Patet etiam, *si conditio potestativa fuerit personalis, eam adimpleri non posse, nisi a promissario ipso.* *De promissione & jure personali.*

§. 401.

Promissor realis est, quae personalis non est, habita nimirum in promittendo magis rei, quam personae ratione. Quamobrem *ex promissione reali a promissario acquiritur* non jus personale, sed *jus, quod etiam in alium transire potest* (§. 400.) & similiter *spes debitum iri ex promissione conditionata reali enata* (§. 396.) *in alium quoque transferri, aut transmitti potest.* *De promissione reali.*

§. 402.

Eodem sensu, quo jus personale & reale a se invicem distinguuntur, *obligationes* quoque aliae sunt *personales*, aliae *reales*. Unde *obligationes personales non egrediuntur personam & cum ea extinguuntur: secus vero reales*. Atque haec differentia attendenda est etiam *De obligatione personali & reali.*

 in

in promiſſionibus, prouti vel perſonales, vel reales fuerint.

§. 403.

An promiſſio abſenti fieri poſſit.

Ad promiſſionem perficiendam requiritur ſufficiens declaratio voluntatis tam promiſſoris, quam promiſſarii (§. 379. 381.) Quamobrem cum voluntas alteri declarari poſſit non modo verbis ore prolatis, verum etiam ſcriptis, immo etiam per alium; *promiſſio* quoque *fieri poteſt per epiſtolam & per alium*, in utroque caſu *abſenti*; *& ab abſente per epiſtolam, vel per alium acceptari poteſt*.

§. 404.

De promiſſione modali.

Poteſt etiam in certum finem alteri quid promitti, nimirum ut ab eo quid fiat, vel præſtetur, & tum *Promiſſio ſub modo facta*, vel etiam *modalis* dicitur. Cumque *modus impleri* dicatur, quando hoc fit, ut fiat aliquid præſtatur, atque ante tibi præſtandum ſit; quod promittitur, ut hoc facias, quam facias, & acceptando promiſſum tu tantummodo te declares ad faciendum; ubi promiſſorum quod promiſſum præſtiterit, *promiſſarius modo implere ante non tenetur, quam promiſſio adimpleta fuerit; ubi vero hæc adimpleta, ad implendum obligatur, & niſi fecerit, quod ex promiſſione conſecutus reſtituendum*: *id quod etiam fieri debere* patet, *ſi promiſſarius moriatur, antequam modum impleverit, ſub quo ipſi quid datum*:

§. 405.

De promiſſione errantis.

Cauſſam promiſſio dare dicitur, quod eſt ratio unica, cur quid promittatur, alias non promittendum. Quoniam, ſi error det cauſſam promiſſo, promiſſio facta intelligitur ſub hac conditione, ſi verum, ſit quod per errorem pro vero ſumitur conſequenter conditio, ſub qua facta promiſſio, non exiſtit; *promiſſio*,

cui

cui error caussam dedit valida non est (§.396.) *Quodsi vero promissor fuerit negligens in veritate exploranda aut in sensu suo exprimendo, & promissarius inde damnum passus sit*, cum damnum culpa illius datum sit (§. 21.) *id* utrique *resarciendum* (§. 270.) Ob eamdem rationem, *si promissarius det caussam errori, sed non promissioni, & ex errore damnum aliquod facit promissor; eidem promissarius id restituere tenetur, etsi promissio valida.*

§. 406.

De promissione vi vel metu extorta.

Cum alteri injuriam faciat, qui ad promittendum eum vi vel metu incusso adigit (§.385.) *promissio vi vel metu extorca lege naturæ prohibita est* (§.87.) consequenter *invalida*. Quemadmodum res vi vel metu a prædone extorta domino restituenda (§. 264.) ita quoque promissum vi ac metu extortum præstandum non est. Enimvero *si metu ab alio incusso permotus tibi, res istius minimo conscio, quid promittam*, cum tuum non sit judicium de eo, cur promittam (§. 78.) nulla sane ratio est, cur, quod inter me & te gestum, subsistere nequeat (§. 378. 389.) ac proterea *promissio valida est*. Quoniam tamen, *qui metu incussit*, in caussa est, cur tibi promiserim, alias non promissurus, consequenter damnum dolo mihi dedit (§. 17.) *is idem mihi resarcire tenetur* (§. 270.) Enimvero *si tu per alium mihi metum incutis, ut tibi quid promittam*, cum perinde sit, ac si promissionem ipsemet metu extorsisses; *promissio invalida* est. Et quoniam *promissarius, si novit, promissorem metu ab alio incusso promittere, promissionem acceptare, non debet*, acceptatione quippe repugnante obligationi damni ab aliis avertendi (§. 269.(consequenter *promissio invalida*. Accedit, quod promissarius metum incus-

ſum ratihabendo velit promiſſionem vi extorqueri ut non multum abſit ab eo, qui metum per alium incutit, ut promittatur.

§. 407.

An promiſſio habere debeat cauſſam expreſſam. Cum a voluntate promittentis unice dependeat; utrum promittere velit, nec ne (§. 385.) & vi libertatis naturalis nulli hominum rationem reddere tenetur, cur quid faciat (§. 78.) *promiſſio naturaliter non habere debet cauſſam expreſſam*, ſcilicet cur promittat.

§. 408.

Promiſſio ob cauſſam ante debitam. Ob eamdem rationem, *promiſſio ob cauſſam ante debitam valida*. Dicitur nimirum *promitti ob cauſſam ante debitam*, ſi cui ob id, ad quod præſtandum jam obligatus, aliquid promitto, veluti viatori aliquod munuſculum præter mercedem. Et quoniam quod ob cauſsam ante debitam promittitur, cum ſit motivum diligentius præſtandi, quod præſtari debet, alterum obligat ad majorem diligentiam (§. 35. 21.) *promiſſio ob cauſſam ante debitam temeraria non eſt* (§. 360.

§. 409.

De onore promiſſioni adjecto. Similiter cum *onus promiſſioni adjicere* dicatur promiſſor, quanto promittit ſub hac conditione, ſub hoc modo, ut promiſſarius viciſſim tibi, vel alteri quid præſtet, & a promittentis voluntate dependeat, quomodo & ſub qua conditione, vel ſub quo modo promittere velit (§. 393. 404.) *promiſſor pro arbitrio onus promiſſioni adjicere poteſt, ſive per modum conditionis, ſive per modum modi.*

§. 410.

De pœna promiſſioni adjecta. Aſt *pœna adjici* dicitur *promiſſo*, ſi promiſſor declarat ſe hoc daturum, vel facturum, niſi ſteterit promiſſo. Et tum *promiſſio pœnalis* vocatur; quod vero pœnæ nomine promittitur, *promiſſum pœnale*. Patet vero, uti ante, *pœnam poſſe adjici promiſſo*; cum ſcili-

cet

cet id dependeat e libera promissoris & promissarii voluntate (§. 393. 381.) Potest autem pæna triplici modo adjici, vel ut optio sit promissarii, an velit exigere pœnam, an promissorem adigere ad implendum promissum, vel ut pœna præstita cesset promissio, vel denique ut præstita pœna promissor nihilominus maneat obligatus ad præstandum promissum.

§. 411.

De promissione ejus, quod vires nostras transcendit.

Impossibile est, ut faciamus, quod vires nostras transcendit. *Promissio* igitur *ejus, quod vires nostras transcedit, invalida est* (§. 380. 37.)

§. 412.

De promissione rei alienæ.

Et quoniam nemo rem alienam alteri potest dare (§. 258.) promissio vero ad dandum obligat (§. 388.) *nemo rem alienam promittere potest.* Enimvero *si quis promittit, quod suum fieri potest, vel quod suum fieri posse putat, quia suum fieri potest, vel fieri posse putat,* cum in priori casu sufficienter indicet, se curaturum, ut suum fiat, in posteriori autem se impensas facere velle, ut suum fiat; *in casu priori operam dare tenetur, ut suum fiat, in posteriori autem ad tantumdem obligatur, quantum impediendum fuisset, ut suum fieret, si quidem fieri nequit* (§. 318.) Per se autem patet, *si rem quam nostram fieri posse putamus, alteri promittimus, si ea nostra fiet,* promissionem esse conditionatam (§. 393.) consequenter *ubi frustra data fuerit opera, ut nostra fiat, promissario ad nihil tenemur* (§. 396.)

§. 413.

De rei promissæ alienatione.

Cum promissa sint servanda (§. 388.) servari autem non possit promissum, si res promissa alienatur (§. cit. & §. 257.) *promissor naturaliter obligatur rem promissam non alienare.* Quoniam tamen in promissione non transfertur dominium rei promissæ, sed saltem

jus ad eum (§. 335.) *alienatio, a promissore facta valida est* (§. 257.) sed quia is tibi in jus ad rem acquisitam auferre nequit (§. 100.) *tibi competit jus ad alienationem impediendi, si noris; promissorem rem promissam alienare velle*. Ex adverso autem patet; *alienationem esse invalidam, si promissor declaraverit, sibi ademtum esse debere jus alienandi*; cum tunc non amplius idem habere intelligatur.

§. 414.

De lucro. *Lucrum* dicitur res, quæ bonis nostris superaccedit, iisdem non deminutis, seu qua simus locupletiores. *Cessare* dicitur, si, quando id obtinere poteramus, impedimur, quo minus obtineamus *Lucrum* autem *certum* vocatur, quando certo constat nos id obtinere posse, seu obtenturos esse; *in certum* vero in casu opposito. *Lucri* vero *certi quantitas incerta esse potest*. Patet igitur, *lucrum certum esse rem in dominio nostro extituram*, consequenter *qui lucrum certum cessare facit, is impedit, quo minus res tua fiat, quæ alias fieri poterat*, consequenter *damnum dat* (§. 269.) atque ideo *resarcire tenetur* (§. 270.)

§. 415.

De eo, quod interest. Damnum emergens & lucrum cessans communi nomine dicuntur *id, quod interest*. Quoniam tam damnum datum (§. 270.) quam lucrum cessans dolo vel culpa nostra resarciendum (§. 414.) *si ob factum quoddam vel non factum dolosum, aut culposum tuum alter damnum incurrat, aut lucrum ejus cesset, ad id, quod interest, teneris*. Præstando id, quod interest, alter restituitur in eum statum, quo perinde est, ac si fecisses, vel etiam dedisses, quod non fecisti, vel non dedisti, & contra. Cum autem nemo efficere debeat, ut alter minus habeat, quam habere

debe-

debeat (§. 270.) *si quis propterea minus habet, quam habere debet, vel poterat, quod obligationi tuæ non satisfecisti, ad id, quod interest, teneris*.

§. 416.

Quodsi ergo *promissione non impleta lucrum promissarii quoddam cesset, aut damnum quoddam emergat*, veluti quando res promissa voluntate, vel culpa tua fiat aliena, *ad id, quod interest, teneris*. *Quando promissor teneatur ad id, quod interest.*

§. 417.

Mora est dilatio ejus, quod fieri debet, ultra tempus, quo fieri debebat. Unde *in mora esse* dicitur, qui, quod certo tempore facere potest, ac debet, non facit. *De mora.*

§. 418.

Impedimentum inevitabile dicitur, si in caussa non es, cur tibi objiciatur, seu quod, ne sese offerat, nullo modo efficere potuisti. Vocatur autem *insuperabile*; quod oblatum tollere minime potes. *Quodsi mora debetur impedimento inevitabili & insuperabili, ea tibi imputare nequit: si autem tale impedimentum non adsit, aut alterutrum saltem obtineat, mora imputare* (§. 3.) Quamobrem cum *de mora se purgare* dicatur, qui demonstrat, se in mora non esse; *de mora se purgaturus ostendere debet, se ob impedimentum inevitabile ac insuperabile facere non potuisse, quod facere debebat*. *De moræ imputatione & purgatione.*

§. 419.

Quoniam, qui nunc præstare obligatur, præstationem differendi jus minime habet, id quod per naturam obligationis patet (§. 37.) *nemo* quoque *in mora esse debet*, consequenter *si ex mora damnum quoddam emergat ei, cui ad præstandum quis obligatus est, aut lucrum ejus cesset; qui in mora est, ad id quod interest, tenetur* (§. 415.) *Interesse moræ.*

§. 420.

§. 420.

De re promissa intereunte. *Si res promissa casu interit, quem nulla tua culpa præcessit*, cum interitus tibi imputari nequeat (§. 17.) *nec promissario teneris ad id, quod interest; & promissio evanescit*. Enimvero *si dolo vel culpa tua res promissa intereat*, cum id tibi imputandum sit (§. 17.) *promissario teneris ad id, quod interest* (§. 415.) Quamobrem *si tibi promittantur res nondum existentes, sed extituræ*, veluti fructus futuræ æstatis; *si nullas extare casu contingat, nihil debetur*. Patet etiam inde, promissioni rerum futurarum tacitam subesse conditionem: si quæ futuræ sint; vel, quod eodem redit, tacitam hanc exceptionem: nisi omnino nullæ extituræ sint.

§. 421.

De eadem rebus promissa. *Si quis eamdem rem, quam tibi promisit, denuo promittat alteri*, cum jus ad eamdem tibi ex promissione acquisitum auferre nequeat (§. 379. 100.) *promissio posterior non valet, sed prior subsistit*. Enimvero cum nihil obstet, quo minus bis promittas, quod bis præstari potest; *si quod bis promittitur, bis præstari possit, promissio utraque valet*.

§. 422.

In solidum teneri, quid sit. *In solidum teneri* dicitur, qui quod pluribus præstandum est, vel a pluribus, totum uni præstare tenetur, vel solus. Id obtinere potest, vel si quid pluribus conjunctim promittitur, vel si plures uni idem promittunt.

§. 423.

De eadem re pluribus conjunctim promissa. Cum a promissoris voluntate pendeat, quomodo promittere velit (§. 393.) *si quis unam eamdemque rem pluribus conjunctim uno actu promittit, in ipsius arbitrio positum est, num singulis in solidum teneri velit, an nolit*, consequenter *dum promittit, quid velit, suf-*

ficien-

ficienter indicare debet (§. 318.) *si neutrum sufficienter indicet, libertati suæ hoc relictum esse voluit* (§. 78.) Enimvero *si, qui rem unam pluribus conjunctim promittit, singulis in solidum tenetur*, cum res nonnisi semel debeatur, *si uni dedit, ceteris ad nihil tenetur* : quoniam tamen omnibus conjunctim debetur, *qui totam accepit, ceteris pro rata tenetur*. Et quia uni totam dare tenetur; *quilibet eorum, quibus ea conjunctim promissa est, ceteris insciis, immo invitis exigere potest*.

§. 424.

De duobus vel pluribus rebus.

Si duo, vel plures simul eamdem rem promittant uni, vel pluribus conjunctim, ita ut singuli teneri velint in solidum, dicuntur *Correi promittendi*; & quatenus eamdem rem uni, vel pluribus in solidum debet, *Correi debendi*. Similiter si pluribus conjunctim promittitur res eadem, ita ut singulis in solidum teneatur promissor, qui ita sibi promitti stipulati sunt, *Correi stipulandi*; aut ubi hoc modo pluribus conjunctim ultro eadem res promissa, vel ex alia caussa iisdem debetur; hi *Correi credendi* appellantur. Cum res promissa nonnisi semel debeatur; *si correorum debendi unus promissionem adimplet, vel debitum solvit, ceteros correos ab obligatione liberat*. Idem intelligitur de reo promittendi, vel debendi, si correorum stipulandi unus accipit, quod promissum, ob rationem eamdem. Immo quia singuli correi rem nonnisi semel dandam totam dare tenentur (§. 422.) *a correorum quocumque, prouti visum fuerit, rem totam exigere potes, quo facto ceteri liberantur*, prouti jam vidimus. Cum vero omnes conjunctim debeant rem semel dandam; *si totam ab uno consequi non potes, partem residuam ab altero exigere licet*; quip-

pe

pe qui non ante liberatur, quam re tota data (*per demonſtrata.*)

§. 425.

Num acceptatio innoteſcere debeat promiſſori, ut promiſſio ſit valida.

Promiſſor promittere poteſt, quacumque lege voluerit (§. 393.) nec ultra voluntatem ipſius jus aliquod nequiri poteſt a promiſſario (§. 317.) Quare *ſi promittens abſenti velit, ut valeat promiſſio, ſi acceptetur; ſtatim valet, quamprimum acceptata fuit, quamvis acceptatio nondum innotuerit promiſſori: quodſi vero nolit promiſſionem valere, niſi quando acceptatam intellexerit, non ante valet, quam acceptatio ipſi innotuerit*. Quamobrem *ſi moriatur promiſſor, antequam acceptatio ipſi innotuerit; in caſu priori valet promiſſio, in caſu poſteriori non valet*. Ob rationem eamdem *acceptatio fieri poteſt poſt mortem promiſſoris, ſi is velit, ut promiſſio etiam poſt mortem acceptari poſſit, vel etiam quod datur* (§. 314.) Quæritur vero, quid in caſu dubio ſit præſumendum, quando ſcilicet voluntatem ſuam non ſatis declaravit promiſſor. Cum acceptatione promiſſio fiat valida (§. 331.) nulla ſane ratio eſt, cur eam valere demum velit, ubi acceptationem intellexerit, quando eamdem facile præſumit: adeſt vero ratio, cur velit, quando de acceptatione non ſine ratione dubitat. Quamobrem *ſi promiſſor acceptationem præſumit, velle intelligitur, ut valeat promiſſio, quando acceptata fuerit: in caſu oppoſito autem, ſi acceptatam intellexerit*. Quamobrem *promiſſio priori modo intelligitur, quæ mere liberalis eſt: poſteriori autem modo, quæ oneroſa eſt*. Dicitur autem *promiſſio mere liberalis*, ſi promiſſarius nihil viciſſim præſtare debet; *oneroſa* vero in caſu oppoſito.

§. 426.

Minister dicitur is, per quem voluntatem nostram alteri significamus. Unde *Minister promittendi* vocatur, per quem alteri quid promittimus, vel promissionem a nobis factam significamus; & in genere *Minister obligationis contrahendæ*, per quem obligationem contrahi volumus sive ex parte nostri; sive ex parte alterius, aut obligatio contrahenda significatur; ac denique *Minister acceptandi*, quem nostro nomine acceptare volumus, aut qui acceptationem facta a nobis significat. Quoniam minister non suo nomine, nec suo jure agit, sed ejus, a quo minister electus est; *in voluptate* quoque *ejus, qui ministerio ipsius utitur, positum est, quantum juris in ministrum conferre velit* (§. 314.) *De ministro promittendi & acceptandi.*

§. 427.

Quoniam absque acceptatione promissio non est valida (§. 381.) *quamdiu acceptata non fuit, revocari potest*. Dicitur autem *promissio revocari*, si promissor declarat, se ex promisso teneri nolle. Unde patet, *ante acceptationem pænitere licere*. Liquet porro, *promissionem revocari posse, antequam epistola, in qua ea fit, ad promissarium lata fuerit*. Immo *si promissio eo animo facta, ut non valeat, nisi quando acceptatam intellexeris* (§.425.) *revocari poterit, quamdiu acceptatio non innotuerit*. *De revocatione promissi.*

§. 428.

Cum tabellarii opera non alio fine utatur promissor, quam ut epistola ad promissarium perferatur, ac ideo perinde sit, sive tabellarius ipse, sive alius eamdem perferat, *si tabellario mortuo epistolam, in qua fit promissio, alius perfert, valide acceptatur; revocari tamen potest, quamdiu epistola ab alio non fuerit promissario reddita*. Jus hoc revocandi *De tabellario epistolam perferente, in qua promittitur.*

cum promissori auferretur, quod tamen fieri nequit (§. 74.) si acceptatio valeret, epistola, qua voluntatem suam promissario declare voluit promissor, nondum perlata, sed argumento ejus ex relatione alterius cognito; *epistola nondum perlata acceptatio fieri nequit, argumento ejus ex relatione alterius cognito*. Quamobrem *si epistola intercidat, promissio nulla est*, consequenter *si promissor in animo promittendi perseveret, renovanda alio quocumque, quo placuerit, modo*.

§. 429.

De ministro promissionem significante. Minister; qui promissionem significare debet; fungitur vice epistolæ. *Quodsi* ergo is *moritur, antequam promissionem significare potuerit, ea nulla est*: & cum revocari possit promissio, antequam epistola reddita fuerit, consequenter acceptatio fieri nequeat, etiamsi facta revocatione reddatur; *inscio* quoque *ministro promissio revocari potest* (§. 428.)

§. 430.

De ministro alterius nomine promittente. Enimvero *si ministro tuo nomine promittere debeat*, cum tamdu jure tuo, quod in ipsum contulisti, promittat, quamdiu a te revocatum non fuerit, *promissio ipso inscio revocari nequit*, consequenter *valida etiam post revocationem facta, antequam hæc ipsi innotuerit*. Ceterum cum tuo nomine promittere non possit, si moriatur; *ipso mortuo promissio nulla*. Et quoniam tamdiu per alium facere potes, quamdiu quid ipse facere potest; *si moriaris, antequam tuo nomine minister promiserit, promissio ab eo post mortem tuam facta nulla est*, utpote nullo jure facta.

§. 431.

De morte promissoris, ante- Quoniam acceptatio post mortem promissoris fieri nequit, nisi is expresse voluerit, ut post mortem promissum acceptari possit (§.

425.

425. 318.) *si promissor moriatur, antequam epistola ad eum perlata fuerit, vel minister eam significaverit, promissio acceptari* consequenter *valida fieri nequit* (§. 381.) *quam promissio significata.*

§. 432.

Quia perinde est, sive quid per te, sive per alium facias; *acceptatio per ministrum fieri potest*, cumque perinde sit, quomodo animum acceptandi alteri declares, *eadem significari potest cum per epistolam, tum per ministrum.* Quoniam acceptatio præcedere potest (§. 319.) *si a me petieris, ut tibi quid promittam, & ego in litteris respondes promittam, promissio statim valida*, consequenter *subsistit, etiamsi litteræ demum post mortem meam ad te perferuntur*, utpote ante mortem perfecta. Enimvero cum acceptatio a te facta intelligi nequit, nisi facta promissione, hæc autem facta non intelligitur, nisi litteris ad te perlatis; *quamdiu litteræ ad te perlatæ non fuerint, promissio revocari potest.* Nimirum scripta epistola promissio revocabiliter factæ quæ morte promissoris efficitur irrevocabilis. Facile patet, *eadem valere de ministro acceptandi*, utpote qui fungitur vice epistolæ. *De acceptatione in litteris, vel per ministrum, quæ promissionem præcedit.*

§. 433.

Si quis mihi promittit, se tibi quid præstiturum, & ego accepto, is in me transfert jus ipsum compellendi, ut præstet, si tu acceptes (§. 361.) Quoniam vero sine acceptatione tua tibi jus nullum quæsitum (§. 381.) jus autem in me translatum mihi auferri nequit (§. 100.) idem tamen remittere possum (§. 342.) *ante acceptationem tuam promissio revocari nequit, ego tamen eam remittere possum.* Cumque velim, ut valeat promissio, *quanto tibi eam significo*; tacite saltem tibi promitto, ut, si acceptes, ego efficere velim, *Promissio mihi de tibi præstando facta.*

ut promissio adimpleatur, consequenter *acceptatione tua tibi obligor ad efficiendum, ut promissio impleatur* (§. 380.) *aut jus meum promissorem compellendi, ut impleat, tibi cedendum* (§. 338. 342.)

§. 434.

De acceptatione pro tertio facta

Qui non electus est minister, ut acceptet; cum jus nomine alterius acceptandi non habeat, alterius quoque nomine acceptare nequit. *Quodsi* ergo *te præsente tertio absenti promitto, nec tu electus es minister acceptandi, acceptatio tua nulla est, nec ex promissione teneor alteri* (§. 381.) *Quodsi velim, ut tu ejus nomine acceptes*; eo ipso declaro, me acceptationem tuam pro acceptatione alterius habiturum, si is velit, consequenter *promissio a me revocari nequit*. Sed quoniam validitas promissionis non a tua, sed ejus voluntate dependet, in cujus personam collata; *tu medio tempore eam remittere non potes*, jure nullo ex promisso tibi quæsito, quod remittere posses.

§. 435.

Quando onus in commodum tertii adjectum revocabile.

Si onus in commodum tertii adjicitur promissioni, cum jus nullum sit tertio, antequam acceptaverit (§. 316.) & onus adjiciatur vel tamquam conditio, vel tamquam modus; quamdiu id a tertio acceptatum non fuit, in tua voluntate positum est, utrum id remittere velis, nec ne (§. 342.) promissione conditionata, vel modali in puram conversa (§. 393. 404.) consequenter *ante acceptationem a tertio factam onus revocabile*.

§. 436.

Si promissione invalida stare velit promissor.

Si promissio fuerit invalida eadem tamen stare velit promissor, cum a voluntate ipsius dependeat, utrum quid præstare alteri velit, nec ne (§. 314. 328.) vel etiam promittere (§. 385.)

(§. 385.) *vel præstare debet, quod promissum est, vel nova promissione opus est, quæ*, quia nova est, *alia quacunque lege fieri potest, quam anterior fuerat* (§. 393.)

§. 437.

Conventio est actus, quo duo vel plures idem decernunt, seu in idem agendum, aut non agendum consentiunt. Quamobrem cum nemo sese alteri perfecte obligari possit, nisi promittendo (§. 380.) *conventiones per se nullam producunt obligationem, rem non obligant, nisi quatenus promissionem continent.* *De conventione.*

§. 438.

Conventio, qua duo vel plures in eamdem, vel easdem promissiones consentiunt, *Pactum*, sive *Pactio* appellatur. Quamobrem cum promissa sint servanda (§. 388.) *pacta* quoque *servanda sunt.* Quoniam itaque pacta omnem vim obligandi a promissione habent (§. 380.) *quæ de promissione demonstrata sunt, ad pacta etiam applicanda.* *De pactis.*

§. 439.

Pactum expressum dicitur, quod perficitur consensu expresso; *tacitum* vero, quod tacito. Et *pactis expressi tacite insunt, quæ ex expresse dicuntur, per necessariam consequentiam fluunt* (§. 27.) *Conditio autem per se inesse* dicitur, *pacto, vel prmissioni*, si sine ea præstatio ejus, quod promissum, coneipi nequit, veluti si dico: dabo tibi sumtus ad gradum dectratus obtinendum, & *quæ per se pacto vel promissioni inest conditio, pro expresse adjecta habenda.* *De pacto expresso & tacito.*

§. 440.

Pactum temporarium dicitur, cujus duratio ad certum tempus restringitur; *æternum* vero, cujus duratio perpetua esse debet, hoc est, quamdiu existunt personæ, quæ ex eodem jus *De pacto temporario & æterno.*

aliquod quæſitum habent. Quoniam *pacta temporaria non minus, quam æterna* ad perſonas paciſcentium reſtringi repugnat; *utraque non perſonalia, ſed realia ſunt* (§. 401.) *temporaria* vero *non amplius obligant, elapſo tempore, ad quod reſtringitur eorum duratio* (§. 317.)

§. 441.

De renovatione pacti. *Pactum renovari* dicitur, ſi paciſcentes inter ſe conveniant, quod idem ultra terminum, qui ipſi præfixus fuerat, per certum temporis intervallum adhuc continuari debeat. *Quodſi* ergo *pactum temporarium termino ad quem veniente non exſpirare debeat* (§. 440.) *renovandum eſt*. Aſt quia non idem pactum continuatur, ſi quoad præſtationes quid immutetur, ſed novum initur; *in renovatione quoad præſtationes nihil immutandum*. Facile autem patet, *a paciſcentium voluntate unice dependere, utrum pactum renovare, an novum facere velint* (393.) Cum paciſcente in renovatione in continuationem conſentire debeant (§. 437.) tacite vero in eam conſentiat, qui quid ab altero contrahentium pacto temporario finito fieri patitur, quod nonniſi vi ejuſdem fieri poterat (§. 27.) *pactum tacite renovatur, ſi quid ab uno contrahentium pacto finito fiat, quod nonniſi vi ejuſdem fieri poterat, altero conſcio, nec contradicente, vel ſi id approbet, veluti accipiendo, quod nonniſi ex pacto dari poterat*. Quoniam vero in tacita renovatione non exprimitur tempus, ad quod pactum continuari debeat; *ad tantum tempus renovatum intelligitur, ad quantum duratio in pacto fuerat expreſſa*. Enimvero *ſi initio ſtatim conveniantur, pactum ultra ſuum terminum continuari debere, niſi ſtatuto tempore ſignificetur ab alterutra parte,*

quod

quod eodem non amplius teneri velit; pactum vigore primæ conventionis subsistit, donec dissolvatur (§. 438.) consequenter *non renovatur* (*vid.* §. *præs.*)

§. 442.

A pacto discedere dicitur, qui præstare id non vult, ad quod præstandum ex pacto obligatur. Quamobrem cum *præstationes* sint *mutuæ*, si quid unus alteri præstet, ac ideo vicissim alter ipsi quid præstare debeat, consequenter *prestationum mutuarum una supponat alterum tamquam conditionem potestativam* (§. 315.) *si unus paciscentium præstare nolit, quod debet*, seu *a pacto discedit*, cum nec tu obligeris ad præstandum, quod debes (§. 438.) *tibi ab eodem quoque discedere licet*. Quoniam tamen alter obligatur ad pactum servandum (§. 438.) & inde tibi jus est ad servandum alterum adigendi, si nolit (§. 379.) tibi invito non auferendum (§. 100.) *si discedere nolis, tibi adhuc integrum est eum vi adigere ad præstandum id, quod ex pacto debitum*. Ast quia discedendi jus habes, (*per demonstrata*) *si discedis, quia alter discessit prior, fidem non fallis* (§. 387.) Et cum jam in arbitrio tuo positum sit, utrum pactum continuare velis, nec ne; *si qui prior discessit, pœnitentia ductus id continuare velit, tu id acceptare non teneris*. Quoniam vero ratio, cur a pacto discedere licet, cessat, *si quis fidem prior fefellit in pacto alio, non licet tibi propterea discedere ab alio*.

Quando a pacto discedere liceat.

§. 443.

Quodsi alter a pacto discedit, ubi eidem jam aliquid præstiti, cum dolo mihi daretur damnum, si ejus jacturam facere teneret (§. 17. 269.) *a pacto etiam discedenti quod datum*,

Si, dum a pacto disceditur, ex eo jam

aliquid fuorit præstitum. *tum*, *aut æstimatio ejus restitui debet* (§. 270.) Ex adverso autem, *si quid alter jam præstitit mihi*, *dum a pacto discedit*, cum damnum incurrat sua culpa, nec ego ipsi me obligaverim ad quid præstandum, nisi totum, quod promisit, præstetur; *ego ipsi nihil restituere teneor*: pœnam dat perfidiæ suæ (§. 390.) *Quodsi* vero *ego totum præstiti*, *quod ex pacto præstare tenebar*, cum ex parte mea pactum sit adimpletum, nec mihi amplius ab eo discedere detur (§. 442.) *ad pactum* quoque *implendum alterum ut compellam*, *necesse est*, *nisi remittendo jus meum* (§. 337. 342.) *contentus esse velim*, *ut quod præstitum*. Denique *si paria utrinque fuerit præstita*, cum dici nequeat alter cum damno tuo a pacto recedere, ut aliquid tibi restituendum sit (§. 270.) *tibi* quoque *discedenti ad nihil tenetur*.

§. 444.

De dissolutione pacti. *Pactum dissolvi* dicitur, si contrahentes ab obligatione, qua sibi invicem tenentur ex pacto, liberantur. *Quodsi* ergo *dissolvatur antequam ex ea quicquam fuerit prestitum*, *perinde est*, *ac si numquam fuisset factum*. Quoniam quilibet jus suum remittere (§. 342.) consequenter alterum ab obligatione sua liberare potest (§. 337.) *mutuo dissensu pacta dissolvi possunt*. Et quia pactum pristinum subsistere nequit, si novum contrarium fiat; *pacto novo contrario pristinum dissolvitur*; mutuus nimirum dissensus, quo pristinum dissolvitur, inest consensui mutuo, quo novum perficitur (§. 438.) per se.

§. 445.

De pacto in scripturam redigendo. Cum pacta perficiantur mutuo consensu (§. 438.) *quamprimum utraque pars consensum suum declaravit*, *pactum validum est*, consequenter *naturaliter valet*, *antequam in scri-*

scriptura redigatur. Nimirum in scripturam redigitur pactum non validitatis sed probationis caussa, ejus nimirum, quod in eodem promissum est; seu de quo conventum est. Quoniam a voluntate paciscentium dependet, quandonam consensus ipsorum immotus intelligi debeat; inter eos *conveniri potest, ne valeat pactum, antequam fuerit in scripturam relatum & subscriptum; aut etiam sigillo munitum.*

§. 446.

De pacto jurato. Quoniam per juramentum te tantummodo obligas ad dicendum verum (§. 368.) *jurato promittens tantummodo probas, te habere animum præstandi, quod promittis, & in eo animo te perseveraturum*; consequenter *juramentum non novam producit obligationem aliquid præstandi, ac propterea si ad actum non obligatorium accedit, eumdem in obligatorium vertere nequit*. Quatenus tamen eodem fidem tuam fortius adstringis (§. 389. 368.) *turpius habetur fidem juratam fallere, quam non juratam.*

§. 447.

De jure belli ex pacto enato. Quoniam ex pacto acquiritur jus vi adigendi eum, qui servare non vult, ut præstet id, de quo conventum fuit (§. 438. 379.) violenta vero juris sui persecutio bellum est (§. 98.) *homini competit jus belli adversus eum, qui pactum servare non vult*. Quodsi pactum quis violat, consequenter contrarium ejus facit, quod in pacto conventum; jus alterius perfectum ad id ex eodem acquisitum violat (§. 97.) ac propterea eidem injuriam facit (§. 87.) Quoniam itaque injuria facta justa caussa belli est (§. 98.) *pactorum violatio justa belli caussa est.*

CAPUT VIII.

De usucapione & praescriptione.

§. 448.

Quando res aliena fiat possessoris.

QUi *rem alienam possidet*, eam occupavit (§. 200. 210.) Quamobrem *si dominus eam derelinquit*, *ea statim fit possessoris* (§. 219.) consequenter a domino vetere, qui dominus esse desiit (§. 203.) *adversus possessorem vindicari amplius nequit* (§. 262.) Patet itaque, in eo casu dominium non acquiri per possessionem, sed modo originario, scilicet occupatione (§. 210.)

§. 449.

Praesumptionis in negotiis humanis necessitas

Cum negotia humana exitum habere debeant, & intersit generis humani, ut jura acquisita & obligationes contractae sint certa; *quod in casu dubio*, *quando certitudo haberi nequit*, *praesumitur*, *id in negotiis humanis contra eum pro vero habetur*, *contra quem fit praesumtio*. Sane quando pro vero habetur, quod quis sufficienter indicat (§. 318.) etsi fieri possit eum mentiri (§. 351.) nonne praesumitur, eum verum dicere? Immo si jurato creditur, etsi fieri possit, eum pejerare (§. 371.) nonne praesumitur eum non pejerasse? *In promissionibus* itaque, consequenter *in pactis* (§. 438.) *praesumitur veritas dictorum*, *sine qua nil valide promitti poterat*.

§. 450.

Dominii acquisitio ex derelictione praesumta.

Inde vero jam sequitur, *ut*, *si constare certo nequit*, *quando intererat ut constaret*, *num dominus rem suam dereliquerit*, *derelictio tamen praesumitur*, *quod eum dereliquerit*, *pro vero habendum sit* (§. 449.) & per consequens *res fiat possessoris* (§. 448.) nimirum non quia possidet, sed quia res possesso pro re nul-

lius

lius habetur (§. 203.) & ab ipso occupata (§. 448.)

§. 451.

Acquisitio dominii ex derelictione præsumta dicitur *Usucapio*. Quando vero in jure civili res usu capi dicitur per continuationem possessionis temporis lege definiri; lege civili nonnisi determinatur modus derelictionem præsumendi, qui mere civilis est. Sane cum nemo in dubium revocare possit, sola possessione dominium non acquiri (§.200.) nec tempori esse vim possessionem validam efficiendi ad dominium acquirendum, *possessio quantocumque tempore continuata non est modus naturalis acquirendi dominium*. Ceterum cum etiam res incorporales dominio subjci possit (§. 206.) *non minus res incorpolares*, consequentes *etiam jus ad rem* (§.121.335.) *quam corporales usucapi possunt*. *Usucapio quid sit & quanam causa usucapi possint.*

§. 452.

Præscriptio est amissio juris proprii consensu præsumto. Quoniam itaque, qui rem dereliquisse præsumitur, dominium (§. 203) & per consequens jus vindicandi amisisse præsumendus (§. 262.) *si usucapitur, dominium & jus vindicandi præscribitur ei, qui fuerat dominus*. Equidem hodie præscriptio & usucapio promiscue usurpantur, consultius tamen est; ut a se invicem distinguatur in jure naturæ; præsertim cum distinctio etiam faciat ad intimius perspiciendum Jus Romanum. Ceterum *præscriptionem esse juris naturalis*, per rationem eamdem patet, ob quam usucapionem huic Juri vindicavimus (§.449. & *seqq.*) Nec minus manifestum est, *qui alteri præscribit jus ad id, ad quod præstandum ipsi obligatus eras, eum ab obligatione sua liberari*. *De præscriptione.*

§. 153.

De præsumtione. Notandum vero hic eſt, cum præſumptio denotet collectionem probabilem rei dubiæ in caſu ſingulari (§. 27.) ac ideo, *quod præſumitur, falſum eſse poſſit id pro vero tantum haberi, donec contrarium fuerit probatum.* Et quid nemo non probabilius agnoſcit, id futurum, quod plerumque fit, quam quod rarius, niſi rationes peculiares in contrarium proſtant; ideo *quod plerumque fit, id præſumitur, non* vero *quod rariu*, *ubi nullæ peculiares rationes proſtant.* Dividitur autem præſumptio in abſolutam & conditionalem. *Præſumptio abſoluta* eſt, qua, quod præſumitur, id pro vero h.beri lex jubet; aſt *conditionalis*, qua, quod præſumitur, tamdiu pro vero habendum, donec contrarium prohibetur, Præſumtio abſoluto coincidit cum ea, quæ ab interpretibus Juris civilis *Præſumtio juris & de jure* vocatur, conditionalis vero cum ea, quæ ab iiſdem *Preſ mtio juris* appellatur. Addunt equidem illi tertiam ſpeciem, quam *præſumptiones hominis* vocant, quæ fit ab homine, veluti a judice, ubi lex tale quid præſumi non ſtatuit. Cum *in Jure naturæ* probentur præſumtiones omnes rationi conſentaneæ; *præſumtio juris & præſumtio hominis non differunt.* In eodem autem jure fundata eſt differentia inter præſumptionem juris & de jure, nimirum ut aliquid, quod præſumitur, vel tamdiu pro vero habeatur, donec contrarium probetur, vel ut abſolute pro vero habeatur, qualis eſt præſumptio veritatis dictorum ab eo, qui ad dicendnm verum obligatur, in promiſſis (§. 449.)

§. 454.

De tituli diviſione. *Titulus juſtus* eſt, qui infert nudam poſſibilitatem juris, acquiſiti, veluti dominii, non

vero

vero ipsam actualem acquisitionem, ut si quis rem emit, cum etiam a non domino emere potuerit. Unde *Titulum justum habere* dicitur possessor, qui possessionem acquisivit istiusmodi facto; quo dominium a domino transferri posse lex declarat. Factum hoc si fuerit verum. *Titulus verus* dicitur; si putas esse verum, cum non sit, veluti putas, rem tibi donatam esse, quæ non est, *Titulus putativus*, si vero factum quidem fuerit verum, in eo autem erres, quod tali facto jus tale acquiri possit, veluti rei amissæ inventione dominium, *Titulus falsus*. Hinc apparet, *titulum justum esse speciem quamdam tituli inter verum & falsum intermediam*. Habet nimirum aliquam tituli veri partem, quatenus factum quidem est, veluti quod rem emeris nondum tamen constat, an reliqua adsint requisita ad dominium transferendum, veluit quod emeris a domino. Ceterum titulus quoque dividitur *in lucrativum & onerosum*, quatenus lex, quæ declarat te facto tuo acquirere aliquod jus, ad nihil vicissim te obligat, vel ad quid vicissim præstandum.

§. 455.

Cum, quod ordinarium est, præsumatur (§. 457.) *quilibet possessor præsumitur dominus rei, prostent rationes probabiles in contrarium tantoque, magis si constet, cum justum titulum habere* (§. 454.) Hinc porro liquet, *qui rem a domino præsumpto*, consequenter *a possessore quocumque, cujus dominium cur sit suspectum, nullæ rationes probabiles prostant, justo titulo accepit, eum bona fide possidere* (§. 201.) *Quomodo possessio b. f. acquiratur.*

§. 456.

Dicitur autem *Possessio justa*, quæ a titulo justo, & bona fide constat: si alterutrum deficit, *De possessione.*

justa & injusta. ficit, *injusta*. Exemplum in casu posteriori est, si nosti, te rem emisse a non domino, vel si putas, rem amissam, quam invenisti, esse tuam.

§. 457.

De certitudine dominiorum promovenda. Quoniam damnum omne cum a nobis, tum ab aliis avertere debemus (§. 269.) *nemo negligens*, consequenter *quilibet diligens esse debet* (§. 21.) *in inquirendo in res suas, quæ forsan in alterius potestate venerunt, nec non in jura sibi competentia, sibique cavere, ne inter res, quas possidet, reperiantur, quæ sunt alterius*, consequenter *opera dare, ut dominium rerum, quas possidet, sibi sit certum, & ne dominia aliorum maneat in incerto*. Quamobrem *lex naturæ hominibus* quoque *jus dat ad ea, sine quibus dominiorum certitudo obtineri nequit* (§. 46.) Inde autem simul intelligitur, *si quis novit rem suam ab alio possideri, nec eam derelinquere vult, eum tacere non debere*.

§. 458.

Derelictionis ex facto positivo præsumptio. Quoniam, *qui scit rem esse suam, ea tamen facit, quæ facere non poterat, si eam suam esse velet*, veluti si cum possessore de eadem contrahit tamquam de re aliena, cum ex hoc facto colligatur, quod eam suam esse nelit, seu tuam esse velit; *eam dereliquisse præsumitur* (§. 27. 203.)

§. 459.

De consensu ex silentio præsumto. *Si quis tacet, quando loqui poterat & debeat*; cum non alio fine hoc facere videatur, quam quod idem velit, quod vult alter, vel ceteri volunt, qui animi sui sententiam sufficienter significant; *is consentire præsumitur* (§. 27.) Atque ideo patet, *silentium, ex quo præsumitur consensus, esse debere scientis ac volentis*.

§. 460.

§. 460.

Quamobrem cum tacere non debeat, qui novit, rem suam ab alio possideri, nec eam derelinquere vult (§. 457.) *qui scit rem suam ab alio possideri, nec multo tempore contradicit, cum ratio nulla manifesta appareat, cur silendum, is eam dereliquisse presumitur* (§. 459.)

Præsumtio derelictionis rei ex silentio.

§. 461.

Quoniam vero in inquirendo res suas, quæ forsan in alterius potestatem venerunt, quilibet diligens esse debet (§. 457.) & homines rerum suarum amentes esse constat; *si quis multo temporem alienam possides, dominus nosse præsumitur, quod eam possideat, nisi manifestæ rationes in contrarium prostent, vel, si res mobilis fuerit, desperare, quod ad notitiam suam sit perventurum, quinam possideat,* consequenter *ex silentio diuturno rei direlictio præsumitur, nisi manifestæ prostent in contrarium rationes* (§. 460.)

Idem ulterius expenditur.

§. 462.

Cum dominium rerum semper manerent, in incerto nisi præsumtio ista admittatur, quod per anteriora satis manifestum est; *præsumtio derelictionis rei adversus negligentem in inquirendo res suas absoluta est, seu juris & de jure* (§. 453.)

Qualis ista præsumptio sit.

§. 463.

Hinc porro conficitur, *usucapionem & præscriptionem esse juris naturalis* (§. 451. 452.) Juris nimirum civilis, est quod præsumtio derelictionis retineatur ad certum tempus.

Usucapio & præscriptio cujusnam juris.

§. 464.

Qnoniam vero, qui mala fide possidet, rem domino restituere tenetur (§. 201. 261.) consequenter restiturus scire potest, utrum dominus eam suam esse velit, an nolit, cum derelictio-

De bona fide ad prescriptionem requisita.

lictionis præsumtioni locus non sit (§.203.27.) *mala fides usucapioni & præscriptioni semper obstat*, consequenter *ad usucapionem & præscriptionem toto tempore possessionis bona fides requiritur*.

CAPUT IX.

De actibus mere beneficis in præsens absolutis.

§. 465.

De actu simplici & composito.

OMnes actus aliis utiles vel in dando, vel in faciendo consistunt, quod per se patet. Dicuntur autem *Actus* isti *simplices*, qui resolvi nequeunt in plures, quorum unus absque altero, vel ceteris esse potest: ast *compositi*, qui in plures resolvi possunt, quorum unusquisque per se subsistere potest.

§. 466.

Actus beneficus quinam & quotuplex.

Vocatur autem *Actus beneficus*, ex quo unus tantummodo utilitatem percipit, alter vero nihil vicissim accipit; isque *mere beneficus*, cui nulla adhæret obligatio perfecta; *obligatorius* autem, cui obligatio perfecta adhæret.

§. 467.

Actus permutatorii quinam & quotuplices.

Actus permutatorius dicitur, quo utraque pars ad aliquid dandum, vel faciendum adstringitur. *Actibus* itaque *permutatoriis res & facta invicem permutantur*; nimirum res cum rebus, res cum factis, & facta cum factis. Est autem *actus* permutatorius vel *diremptorius*, qui separatim utriusque partis utilitatem respicit, peculiaribus præstationibus obtinendam; *quo* adeo *adimpleto nihil negotii inter contrahentes amplius reliquum est*, vel *communicatorius*, in quo per præstationes communes intenditur communis quædam utilitas.

§. 468.

§. 468.

Cum in actibus permutatoriis, consequenter etiam in diremtoriis permutetur vel res cum re, vel res cum facto, vel factum cum facto, & in hisce spectetur separatim utriusque partis utilitas (§. 467.) *in actibus diremptoriis vel do ut des, vel do ut facias, vel facio ut facias.* Nimirum facio ut des per se nullam facit differentia ab actu do ut facias. Quoniam vero dari possunt tam res incorporales, quam corporales; usus quoque tam nudus; quam cum fructu conjunctus dari potest; cumque pecunia frungatur vice omnium rerum, vi suo loco demonstrandorum, pecunia quoque.

Differentia actuum diremtoriorum.

§. 469.

Quoniam *facta & res inter se communicare* dicuntur, qui eadem conferunt ad communem quamdam utilitatem; *in actibus communicatoriis vel facta, vel res sive pecunia, vel inde res sive pecunia, inde facta communicatur.*

Differentia actuum communicatoriorum.

§. 470.

Actus mere beneficus, qui in præsens absolvitur, seu quo statim do alteri, vel facio, dicitur *Beneficium*: ast qui in futurum prominet, seu quo me ad dandum vel faciendum alteri obligo; promissio liberalis est (§. 425.) seu beneficii promissio. Quamobrem cum *gratis dare vel facere* dicatur, qui pro eo, quod dat, vel faciat nihil vicissim recipit; *beneficium dantur gratis*; & quia *gratuitum* dicitur quod gratis præstatur; *actus mere benefici gratuiti sunt.* Qui beneficium dat, *Benefactor*; qui accipit, *Beneficiarius* appellatur.

Beneficium Benefactor & Beneficiarius.

§. 471.

Actus nostri non intelligitur aliis utiles, utiles, nisi quatenus ad bonum quoddam animi, vel corporis, aut fortunæ quid conferunt, aut malum quoddam animi, vel corporis, aut

Beneficiorum materia.

for-

tunæ avertunt, vel auferunt. Quamobrem *actus omnis, quo ad bonum quoddam animi, vel corporis, aut fortunæ alterius gratis quid conferimus, aut malum quoddam avertimus, vel depellimus, beneficium est* (§. 470.)

§. 472.

Qui beneficia dare debeat quinam mereatur. Quoniam homo quilibet alium quemcumque ope ipsius indigentem juvare debet, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona, quantum in potestate sua est, & cavere ne alii in mala ipsis opposita incidant (§.134.) *homines; ad beneficia mutua sibi invicem naturaliter obligantur, quantum in potestatem est, & beneficium merentur, qui eodem indigent, aut ipsi acquirere, aut facere nequeunt, quæ dat, aut facit benefactor* (§. 471.)

§. 473.

Quando beneficia non danda. Cum *introductis dominiis* homines sibi invicem obligentur ad dandum, vel faciendum, prouti unisquisque re vel opera alterius indiget (§. 329.) consequenter quantum ergo tibi obligor, tantum quoque tu mihi obligeris; *nemo alteri gratis dare vel facere tenetur, sii vicissim dare, vel facere possit.* Et quia a domini voluntate dependet, num a quomodo dare (§. 314.) vel facere velit)§. 225.) *a voluntate benefactoris dependet, num beneficium dare velit* (§. 470.) *nec ad dandum beneficium qui compelli potest.* Quodsi gratis non des, vel facias, dandum est ut det alter, dandum ut faciat; vel faciendum ut faciat. Atque hic patet, *actus permutatorios diremptorios naturaliter licitos esse* (§. 467. 468.) Quodsi vero nil gratis dandum, *in actibus permutatoriis diremtoriis quantum unus præstat alteri, tantumdem hic vicissim ipsi præstare tenetur.*

§. 474.

De ani- Quoniam homines ad mutua beneficia sibi in-

invicem obligantur (§. 472.) & beneficium ab altero acceptum motivum est eidem vicissim benefaciendi (§. 73.) *beneficiarius obligatur ad benefaciendum benefactori, quia benefacit natura* (§. 35.) consequenter *si actu non possit, saltem habere debet animum benefaciendi* (§. 37.) Quamobrem cum *beneficium reddere* dicatur. qui alteri beneficium ptæstat, quia accepit; *gratus* vero *animus*, qui ad beneficium reddendum dispositus, est; *beneficiarius gratum erga benefactorem animum habere debet*, & quoniam *gratis agere* dicitur, qui gratum animum verbis, vel factis testatur, *gratias eidem agere* Enimvero cum *ingratus* sit, qui animum gratum non habet, consequenter nec verbis, multo minus factis eumdem declarat, immo contrarium prorsus facit; *ingratitudo legi naturali prohibita* (§. 51.) *mo grato & ingratitudine.*

§. 475.

De donatione. Datio gratuita *Donatio* appellatur; quod vero gratis datur, *Donum*, sive munus. Qui donum dat, *Donans*, vel *Donator*, qui accipit, *Donatorius* appellatur. Cum in donatione transferatur dominium ejus, quod datur (§. 258.) *ad donationem requiritur acceptatio* (§. 316.) *& a donatoris voluntate dependet, num & quomodo, aut qua lege donare velis* (§. 314.) *neque* adeo *donatio habere debet caussam expressione* (§. 78.) Patet vero, *quæ de datione demonstrata sunt, ea quoque ad donationem aplicanda esse*, consequenter *etiam quæ de promissione demonstrata.*

§. 476.

De gratitudine donatarii. Cum donatio beneficium sit (§. 470. 475.) *donatarius ad gratias agendum Donatori & ad gratum animum obligatur* (§. 474.) quoniam tamen id saltem officii est, cum ad idem donator sibi non, obligaverit perfecte donatarium

rium (§. 380.) *donatio* quoque *naturaliter ob ingratitudinem revocari nequit*.

§. 477.

De jure donandi interno. Quoniam dominus re sua aliter uti non debet, quam officia exigunt (§. 202.(*cum* quoque *donator facere debet juris donandi usum, quem officia exigunt*: id quod tamen in validitate donationis non attendendum (§. 475.)

§. 478.

De pactis donationi adjectis. Cum donator lege quacumque donare possit, prouti scilicet ipsi visum fuerit (§. 475.) *donationi* quoque *pactum quodcumque licitum adjicere potest*, veluti *pactum non alianaadi rem dono datam pactum de revocanda donatione, item de jure ad præstationem quamdam donatarium, vel eius successorem compellendi*. Atque hæc *pacta donationi adjecta a donatarario servanda* (§. 438.) Ceterum hinc liquet, *donationem* quoque *fieri posse ea lege. ut donator ubi reservet usumfructum*, consequenter, *tum rem donatam manere debere in potestate donatoris* (§. 200.)

§. 479.

De donatione mortis caussa. Si donator donat ideo, quia mortuus est, consequenter vel cum expressa, vel cum tacita reservatione donationem ante mortem revocandi, siquidem visum fuerit; *Donatio mortis caussa* dicitur. Cum nos aliquando morituros certum sit, etsi incerta sit dies mortis; *mortis caussa donare potest non modo qui infirma utitur valitudine, aut is, cum periculum mortis imminere videtur, verum etiam qui integra adhuc valetudine utitur*. Patet autem; *donationis mortis caussam morte demum fieri irrevocabilem, & si quid mortis caussa donatum a donatore alienetur, donationem, ipso facto revocari*.

§. 480.

§. 480.

Donatio inter vivos. Opponitur donationi mortis caussa *Donatio inter vivos*; quæ etiam simpliciter *Donatio* dicitur, quia irrevocabiliter donatur.

§. 481.

De donatario præmoriente. Cum donatio inter vivos statim sit valida (§. 480. donatio autem mortis caussa ante mortem donatoris revocabilis non subsistat, antequam mortuus fuerit donator, nec ab eo revocata (§. 479.) *si donatarius præmoriatur, donatio mortis caussa non subsistit, subsistit tamen donatio inter vivos, etsi res nondum tradita fuerit.*

§. 482.

De donatione remuneratoria. *Donatio remuneratoria* dicitur, quæ fit ob bene merita a donatario in donantem profectam, vel beneficia ab eo in hunc collata. Dicitur autem *bene mereri* de aliquo, qui operam dat, ut ei quocumque modo prosit, vel agit, quod ad utilitatem vel jucunditatem facit. *Ad donationes remuneratorias, si in potestate sunt, naturaliter obligamur*; cum eædem grato animo fiant (§. 474.) præsertim *si mortis caussa fiunt* (§. 479.) atque *hæc non revocanda, nisi quando re donata indiges ad sublevandam vitæ tuæ ac tuorum necessitatem, utut in eo standum sit voluntate tua* (§. 479.)

§. 483.

De donatione natione reciproca. *Donatio reciproca* dicitur, quæ fit sub hac conditione, ut tu mihi vicissim rem aliam dones. *Æquipollet* itaque *donationi sub onore factæ* (§. 409.) Cum vero donatio utraque sit datio gratuita (§. 475.) *in donatione reciproca nulla sit rerum æstimatio.*

§. 484.

Mortis caussa capio. *Mortis caussa capio* dicitur acquisitio rei intuitu mortis alienæ, sed non ex bonis de-

 functi

functi : sit ita quod *Julianus* Jctus l. 15. ff. *de mort. c. donat. & cap.* vocabulum in genere sumat, ut etiam comprehendat donationem mortis caussa. Quamobrem *mortis caussa capio est, si quid tibi dono intuitu mortis alterius*, veluti si tibi dono decem aureos, quod mihi nuntias mortem agnati mei; qui me hæredem instituit, vel inimici mei, qui nocere potuit: item *si tibi promitto rem quamdam ex hæreditate acquisita*, cum, adita hæreditate, bona, quæ fuerunt defuncti, jam sint mea, *illius acquisitio mortis caussa capio est*.

§. 485.

Superfluum quid sit. Sicuti in genere *superfluum* dicitur id, sine quo finis, cujus gratia est, obtineri potest; ita respectu rerum, quas habemus, *superfluum* vocatur, quod ultra eas res habemus, quæ ad vitæ necessitatem, utilitatem, jucunditatem & decorem sufficiunt.

§. 486.

De divitiis. Patrimonium, quod superfluum continet, *Divitiarum* fert nomen. *Pro eo igitur, quod superfluum est in patrimonio, gradus divitiarum major, vel minor est, & divitiæ æstimandæ sunt ex qualitate & conditione personæ.* Hinc *Dives* appellatur, cujus patrimonium superfluum continet; *Opulentus* vero, cui magnæ sunt, divitiæ, seu qui omnium rerum affluentia abundat. *Dives* igitur *plus habet, quam quæ ad vitam commode, jucunde ac decore transigendam sufficiunt* (§. 485.) Pro patrimonio, quod ultra id non continet, quod vitæ necessitati, commoditati, jucunditati & decori sufficit, in egestate sermonis Latini, de qua conquesti sunt *Lucretius* lib. 1. v. 31. & *Plinius* lib. 4. epist. 17. vocabulum commodum ad designandum medium sta-

tum

tum inter divitias & paupertatem reperire non potui.

§. 487.

Ex adverso *Pauperem* vocamus, cujus patrimonium noonisi res necessarias continet; *Egenum* vero, in cujus patrimonio res etiam necessariæ deficiunt. Quodsi quis tanta rerum inopia laboret, ut desint ea, quæ extrema vitæ necessitas exigit, *Mendicus* est: quæ si sit temporaria, veluti si quis ægrotet, aut occasio labore suo aliquid acquirendi deficiat, *mendicitas temeraria* est. *De paupertate, egestate & mendicitate.*

§. 488.

Quod datur ad sublevandam extremam vitæ necessitatem, *Eléemosyna* dicitur; & *mendicare*, qui eleemosynam petit. *Danda* igitur *eleemosyna ad mendicitatem redactis* (§. 487.) Et quoniam alteri præstare non obligamur ea, in quibus ope nostra non indiget (§. 44.) *mendicare non licet nisi iis, qui labore suo tantum acquirere minime possunt, quantum ad vitæ necessitatem sufficit, sive defectu virium, sive occasionis laborandi, atque his danda eleemosyna.* Ne vero deneges eleemosynam eadem indigenti; *in casu dubio judicium de mendicitate relinquendum est mendicanti.* *De eleemosyna, & cuinam ea danda.*

§. 489.

Quoniam eleemosynæ dantur ad sublevandam extremam vitæ necessitatem, nec eas petere licet, nisi hujus caussa (§. 448.) *non plus mendicare licet, quam quantum ad vitæ necessitatem sublevandam sufficit, & eleemosynis abutitur, qui eas impendit ad vitæ commoditatem, vel jucunditatem.* Quoniam *si quis mendico ultro plus dat, quam quantum ad vitæ necessitatem sublevandam sufficit*, eidem quid donat (§. 475.) a donatoris autem *Quantu mendicare liceat & quomodo eleemosynis utendum*

voluntate dependet, num donare velit (§. *cit.*) *quia mendico id accipere liceat, dubitandum non est*. Et quia *mendicus* dominium in eleemosyna habet (§. 258.) *si eleemosynis abutitur, id ipsius conscientiæ relinquendum* (§. 202.)

§. 490.

De danda eleemosyna. Cum introductione dominiorum nemini penitus auferri potuerit usus rerum necessarius (§. 304.) *qui eleemosynam dare possunt, pro modo facultatum suarum dare obligantur*. Quamobrem non modo *divites ad dandam eleemosynam, & opulenti ad pluribus & largiorem dandam obligantur* (§. 486.) verum etiam *si pauperi non tanta sit penuria rerum, quin etiam necessariis sine neglecte officii erga seipsum & suos detrahere quid possit, is ad dandum eleemosynam modicam obligatur*; immo *si medicus plus mendicando acquisivit, quum que ad præsentem vitæ necessitatem sufficiunt; & videat alium iis carentem, eleemosynan quamdam eidem dare debet*. Et quoniam introductis dominiis, quæ gratis facis ad sublevandam extremam vitæ necessitatem aliorum, ea eleemosynis æquivalent (§. 327. 488.) *pauperes* etiam, *egeni, imo mendici, quæ ad sublevandam vitæ necessitatem facere aliis possunt, gratis facere debet*. Enimvero *qui ipse non habet, nisi quod ad tollerandam vitæ necessitatem sufficit, ad dandam eleemosynam non obligatur* (§. 133.) Et quia eleemosyna beneficium quoddam est (§. 470. 488.) ad beneficium vero dandum nemo compelli potest (§. 473.) *ad eleemosynam quoque dandam mendicus neminem compellere potest*, consequenter *si petenti, immo precibus instanti denegetur, id ferendam, & ab alis eleemosyna petenda*.

§. 491.

§. 491.

Cum allis, qui ope noſtra indigent, opem ferre debeamus, quantum poſſumus (§. 44.) & lex naturæ nobis det jus ad eos actus, ſine quibus obligationi noſtræ ſatisfacere non poſſumus (§. 46.) *eleemoſynam* quoque *petere licet ad ſublevandam aliorum vitæ neceſſitatem extremam* : quo tamen non obſtante, *qui eleemoſynam pro aliis colligit, non liberatur ab obligatione dandi eleemoſynam de propriis* (§. 42.) *De eleemoſynis pro aliis colligendis.*

§. 492.

Miſer dicitur, qui multa, vel magna experitur mala, præſertim corporis ac fortunæ. *Egeni igitur & mendici miſeri ſunt* (§. 487.) *Miſericors* autem appellatur, cui alterius miſeria motivum eſt eum a malis, quibus affligitur, gratis liberandi, aut ſaltem ea tollerabiliora efficiendi, quantum in poteſtate eſt. Quamobrem cum cavere debeamus, ne alii incidant in mala animi, corporis ac fortunæ, quantum poſſumus (§. 134.) conſequenter etiam curæ habere, ut ab iis liberentur, aut ea ſaltem tollerabiliora efficiantur; *miſericordes eſſe debemus*. *De miſericordia.*

CAPUT X.

De pretio rerum & pecunia.

§. 493.

Si tibi do rem A, & tu mihi tantumdem dare debes, veluti B, neceſſe eſt ut quantitas ipſius B determinetur ex A, ſine tertio homogeneo aſſumto : quæ relatio ipſius A ad B a Mathematicis *Ratio* dici ſolet. *Quando igitur nil gratis dandum, vel faciendum eſt, neceſſe eſt, at tam rerum corporalium & incorporalium, quam operarum ad ſe invicem* *Pretium rerum & operarum quid ſit & ejus neceſſitas.*

& rerum ad operas definiatur ratio, qualem cum non habeant a natura, utpote *heterogena*, quorum scilicet unum aliquoties sumtum alteri æquale fieri, aut id superare nequit, *ea arbitrio hominum determinanda*. Hoc igitur ut fieri possit, *rebus attribuenda est aliqua quantitas, secundum quam una ad alteram comparari potest*. Ficta hæc quantitas, quam *Puffendorfius* vocat *moralem*, in oppositione ad *physicam*, quæ rebus inest, vel operis inesse intelligitur, rebus ac operis arbitrio hominum tributa, ut earum ad se invicem ratio definiri possit, *Pretium rerum & operarum* dicitur, idque cum addito *vulgare*.

§. 494.

Quid sit pecunia & ejus usus. Enim vero ut rerum & operarum diversarum, numero multiplicato, præsertim cum in actibus permutatoriis non facile quilibet opus habeat re, vel opera alterius, quam vicissim dare, vel præstare potest, quantitatem istam rebus affictam tanto commodius & ad communem omnium utilitatem metiri liceret, assumenda erat quantitas quædam determinata physica rei cujusdam corporalis, qua illam metiri daretur. Et res ista corporalis, cujus determinata quædam quantitas sumitur pro mensura communi pretii rerum quarumvis, corporalium & incorporalium, & operarum, *Pecunia* vocatur: quæ ideo etiam definiri potest, quod sit mensura communis pretii rerum & operarum. Hinc *pretia rerum & operarum sunt pecuniæ proportionata, ita ut pecunia dupla definiat duplum pretium rerum & operarum*, ac ita porro. Et propterea *pecunia pro re & opera qualibet dare* ac *pro pecunia rei & operæ quælibet ab alio comparari possunt*. Atque sic *actibus permutatoriis pecunia fungitur vice rerum & operarum*.

§. 495.

§. 495.

Pretium rei vel operæ cujuſdam per quantitatem pecuniæ determinatum dicitur *eminens*. Cum pretium eminens ſuccedat in locum vulgaris (§. 493. 494.) *pretia rerum vulgaria ſunt ut eminentia, & contra*, veluti ſi unius modii avenæ pretium ſint octo groſſi, pretium autem unius modii hordei duodecim, ratio pretiorum eſt ut 8. ad 12. ſeu ut 2. ad 3. eamdem vero eſt ratio pretiorum vulgarium, cum in permutatione avenæ & hordei unus modius avenæ æquiparetur duabus tertiis unius modii hordei. Patet etiam, *pretia tam vulgaria, quam eminentia rerum & operarum ejuſdem ſpeciei quantitati earum phyſicæ proportionalia eſſe.* *De pretio eminente.*

§. 496.

Quantitas vero phyſica pro diverſitate rerum corporalium determinatur certa menſura, pronti communi experientia conſtat; quantitas vero incorporalium æſtimatur ex utilitate, quæ inde percipitur, veluti jus aucupandi aves in certo diſtrictu ex numero avium uno anno capiendarum, demto operarum pretio una cum impenſis ceteris; qaantitas denique operarum æſtimatur vel tempore, quo durarunt, vel quantitate effectus, qui iiſdem productus. *De quantitate phyſica.*

§. 497.

Diſtinguimus autem pretium primitivum a derivativo. Nimirum *Pretium primitivum* nobis eſt pretium quantitatis phyſicæ rei vel operæ cujuſcumque menſura certa definitæ per certam pecuniæ quantitatem determinatum, quod inſtar menſuræ in ſuo genere ſumitur. *Derivativum* vero, quod proportionaliter reſpondet quantitati ejuſdem majori, vel minori. *De pretio primitivo & derivativo.*

§. 498.

De pretio rerum determinando.

Cum nemo alteri gratis dare teneatur, sis vicissim dare; vel facere potest (§. 473.) pro pecunia autem res ac operæ quæcumque comparari possint (§. 494.) *pretia rerum & operarum primitiva ita determinanda sunt, ne cuiquam laborare volenti desint res necessariæ* (§. 121.) ac ideo *pretia rerum necessariarum ita determinanda sunt, ut eædem vilis operæ pretio comparari possint, & quo major est earum copia, eo minus pretium esse debet*. Enimvero cum rebus utilibus ac inprimis voluptuariis non adeo indigeamus, quam necessaris (§. *cit.*) *si solum usum spectemus, rerum utilium majus pretium constituere licet, quam necessariarum, & voluptuariarum majus, quam utilium*. Quoniam vero nemo hominum cogi potest, ut sibi res ab alio comparet hoc vel isto pretio, utpote de pecunia sua pro arbitrio suo disponens (§. 195.) *pretia rerum, præsertim utilium, ac omnium maxime voluptuariarum ita determinanda sunt, ut etiam alter tanto pretio eas sibi comparare velit*. Et ob eamdem rationem *in statu naturali pretia rerum determinari nequeunt nisi mutuo consensu*.

§. 499.

De pretio æquo & iniquo.

Pretium equum est, quod jure naturæ convenienter determinatum, ita scilicet ut nihil committatur, quod est contra officia ac inde nascentia jura: *iniquum* vero est, quod illi contrarium. Sed quoniam in his standum est communi hominum res & operas permutantium consensu (§. 498.) *pretium æquum habetur, quod in actibus permutatoriis communi hominum consensu alicubi introductum*. Cum vero variatis circumstantiis pretium rerum ac operarum variari debeat, id quod disertius ostendi

di hic nimis prolixum foret; *quod uno tempore pretium æquum est, alio iniquum esse potest.*

§. 500.

Ceterum prætium operarum peculiari nomine *Merces* appellatur; & tum in significatu strictiori pretium denotat, in oppositione ad mercedem, solum rerum petium. *De mercede.*

§. 501.

Cum *pecunia* detur pro re & opera quacumque (§. 494.) consequenter accipiatur; ut detur alii, ac ideo per manus tradita continuo ab uno ad alterum veniat; eadem *constare debet ex materia durabili, quæ* scilicet *nec usu facile teritur, nec servando corrumpitur*, cumque commodum sit, si exiguæ quantitati ejus materiæ, ex qua constat, valor tribui possit, qui æqualis sit valori rerum magnæ quantitatis, *ex materia istiusmodi, quæ ad res artificiales frequentis ac indispensabilis usus non requiritur & quæ rarior.* Unde facile infertur, *pecuniæ maxime convenire aurum atque argentum.* Et quoniam quilibet de valore certus esse debet; atque securus de materia non falsata; eidem inscribenda ratio, quam habet ad eam, quæ in numerando pro unitate sumitur, ac imprimendum bonitatis intrinsecæ signum, hoc est, *pecunia signanda.* *Pecuniæ materia & forma.*

§. 502.

Pecunia in certas partes divisa & signata *Moneta* appellatur. Atque ideo patet, *monetam fuisse introducendam* (§. 501.) sit ita, quod gentes quædam usæ fuerint argento & auso puro, minime signato. *De moneta.*

§. 503.

Cum pretium rerum omnium pecunia determinetur (§. 494.) *patrimonii* quoque *magnitudo* *De magnitudine patri-*

monii æstimanda. *tudo pecunia æstimatur*, &, quam quis actu habet, pecunia eidem annumeratur (§. 207.) Dicitur autem *pecunia numerata*, quam quis actu habet. *Debita exigibilia* cum sint, si debitor dare potest, quod debet, seu si sit solvendo; *inexigibilia vero*, si debitor solvendo non sit: *debita exigibilia æquiparantur in æstimanda patrimonii magnitudine pecuniæ numeratæ, debitorum inexigibilium ratio habetur nulla.*

§. 504.

Quomodo divitiæ, paupertas, egestas & mendicitas æstimentur. Quoniam dives est, cujus patrimonium superfluum continet (§. 486.) *divitiæ æstimantur ex quantitate pecuniæ superfluæ* (§. 503.) Et *pauper est, qui nonnisi tantum pecuniæ labore suo acquirire valet, quæ ad res necessarias comparandas sufficit; qui ne quidem tantum acquirere valet, egenus; & qui ne tantillum quidem, quantum ad comparandas res sufficit, quas extrema vitæ necessitas exigit, mendicus* (§. 487.)

§. 505.

Expensarumque differentia. *Reditus* dicuntur ea, quæ ex rebus nostris, vel operis nostris acquirimus. Appellantur *annui*, qui intra unius spatium proveniunt; iidem *stati*, si singulis annis iidem sint; *variabiles* vero, qui uno anno majores, alio minores sunt; vel etiam nulli.

§. 506.

Reditus, eorumque differentia. *Expensæ* dicuntur pecunia, qua qui res sibi comparat, quæ vel usu consumuntur, vel deteriorantur, aut quæ gratis datur aliis. Unde liquet, *impensas esse in expensarum numero* (§. 279.) Sunt autem *expensæ ordinariæ*, quæ constanter fiunt, vel stato tempore redeunt; *extraordinariæ* autem, quam nonnisi casu emergente fieri necesse est. Pro diversitate rerum aut impensarum vel *necessariæ* sunt, vel *utiles* & *vo-*

& *voluptuariæ* (§. 121. 379.) Sunt autem præterea *minus necessariæ*, quæ fiunt rerum comparandarum gratia, quibus carere poteras; & *inutiles*, quæ fiunt rerum comparandarum caussa, quæ tibi nulli prorsus usui sunt.

§. 507.

De pecunia acquirenda. Cum curæ habere debeamus, ut vitam commode ac jucunde (§. 119.) immo & decore transigamus (§. 55.) *operam dare pro virili debemus, ut tantum pecuniæ acquiramus, quantum ad vitam commode ac jucunde, immo etiam decore transigendam sufficit*. Per se autem patet, id extendendum non esse ultra, id, quod possibile (§. 37.)

§. 508.

De pecunia eroganda. Quoniam re sua nemo aliter uti debet, quam officia exigunt (§. 202.) *pecunia* quoque *erogandam non est, nisi quando officia id exigunt*. Quamobrem *ab expensis inutilibus prorsus obtinendum* (§. 506.) Patet etiam, *expensas necessarias utilibus & utrasque voluptuariis esse preferendas* (§. 122. 506.) & *qui tenue habet patrimonium, eum ab expensis minus necessariis abstinere debere* (§. 208. 506.) *divitem vero & opulentum in gratiam aliorum, qui pecunia maxime indiget, expensas quoque inutiles ac minus necessarias facere posse* (§. 468. 140. 506.) Cum etiam multi emergere possint casus, in quibus expensæ extraordinariæ requirunt, & in quibus vel nihil acquirere vel non tantum acquirere valemus, quantum expensæ inevitabiles exigunt: *non minus in pecunia acquirenda, quam eroganda futuræ quoque; quantum datur, vitæ necessitati prospiciendum*. Denique cum patrimonium; quantum in potestate est, conservare & amplificare obligemur (§. 208.) *curæ habendum est, ne reditus annuos excedant ex-*

pen-

pensæ, sed ex adverso potius expensas superent reditus (§. 505. 506.)

§. 509.

De luxu & prodigalitate. Cum *Luxus* dicatur profusio pecuniæ ostentationis caussa, in pecunia autem eroganda nil committendum, quod officiis adversatur (§. 508.) *luxus lege naturali prohibitus*. Differt is a *prodigalitate*, qua quis plures & majores facit pro facultate patrimonii sui expensas, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit; unde patet, ut ante, *prodigalitatem lege naturali prohibitam esse* (§. 508.)

§. 510.

Quanam circa opes providentiæ divinæ committenda. Quia in pecunia acquirenda & parta conservanda majorem operam ac industriam collocare non possumus quam quanta in potestate nostra est (§. 60.) neque etiam obligamur (§. cit.) *si quis in pecunia acquirenda conservanda tantam operam & industria collocavit, quantam potest, cetera providentiæ divinæ committere & sorte sua contenus esse debet* (§. 173.) consequenter *ea propter minime angi, quod tantum acquirere minime valeat, ut vitam etiam commode ac jucunde transigere, vel futuræ necessitati provisurus in futuros unde quædam servare queat.*

§. 511.

Quantum opera in acquirendo collocandum. Cum obligatio naturalis necessaria & immutabilis sit (§. 38.) *in acquirenda pecunia non plus operæ collocare licet, quam salva quacumque obligatione naturali fieri potest.*

§. 512.

Quatenus pecunia & divitiæ appetendæ. Quoniam natura hominibus competit ut ad usum rerum quarumcumque, quatenus sine eo obligationi nostræ naturali satisfacere non possumus (§. 183.) & dominiis introductis, postquam

quam jus istud commune in proprium transiit (§. 194.) & actiones quoque hominum, vel operæ in dominio esse cœperunt (§. 225.) pecunia inventa fuit ad res & operas, quibus indigemus, nobis comparandas (§. 494.) *pecunia*, consequenter *divitiæ* (§. 486.) *non per se sunt appetendæ, sed ut ea nobis comparare possimus res & operas, quibus ad satisfaciendum obligationi naturali indigemus, & ut egestatem aliorum sublevare possimus* (§. 488.)

§. 513.

De paupertate, egestate & mendicitate vitanda

Cum paupertas, egestas & mendecitas sint mala fortunæ, quodo nemo in dubium vocat, nobis vero a malis fortunæ cavere debeamus (§. 104.) *cavere* quoque *nobis debemus, quantum in potestate est, ne in pauperatem, vel egestatem culpa nostra incidamus, aut ad mendicitatem redigamur* (§. 17. (Ac *eadem* quoque *cura, quantum fieri potest, nos tenere debet quod* (§. 143.)

CAPUT IX.

De actibus beneficis obligatoriis, seu contractibus beneficis.

§. 514.

Contractus.

Actus, qui perfecta obligationem producunt, dicuntur *Contractus*. Quamobrem pacta & contractus naturaliter non differunt (§. 438. 380.)

§. 515.

Commodatum & restitutio rei in specie ac in genere.

Contractus beneficus, quo certus quidam rei, quæ usu non consumitur, usus alteri gratis conceditur, *Commodatum* dicitur; qui usum concedit, *Commodans*, is, cui conceditur, *Comodatarius* audit. Unde sequitur, *ut commoda-*

modatarius finito usu rem restituere obligetur, & quidem in specie (§. 317.) Dicitur nimirum rem in specie restituere, qui numero eamdem restituit, quam accepit; in genere autem, si alia ejusdem speciei, vel tantumdem ejusdem speciei restituit. Ceterum in commodato datur usus rei; quæ usu non consumitur: gratis.

§. 516.

De obligatione naturali ad commodatum. Quoniam in communione primæva, si res usu non consumitur, eodem finito, eadem alius uti potest (§. 187.) usum rei nostræ, quo non ipsimet opus habemus, eumque innoxium, rem ubi restitutam iri satis certi sumus (§. 269.) gratis concedere ei debemus, qui eam sibimetipse comparare vel pro certo pretio eumdem usum ab alio accipere non potest (§. 473.)

§. 517.

Quinam commodare possit. Nemo autem cum de usu rei disponere possit nisi dominus (§. 199.) rem quoque alteri commodare potest nisi dominus, consequenter rem alienam, vel tibi commodatam alteri sine consensu domini commodare nequis. Ac ideo a commodantis voluntate dependet, per quod tempus & in quem finem, quaque lege alia commodare velit (§. 195.) ac inde metiendum est jus & obligatio commodatarii (§. 317.)

§. 518.

De rei utendæ traditione. Cum res commodata esse debeat in potestate commodattarii, ut eadem ut possit (§. 200. 515.) an commodatum requiritur actus, quo res utenda constituitur in potestate commodatarii, atque hinc actus vocatur traditio ad certum usum, significatu generaliori (§. 320.)

§. 519.

De deterioratione & corruptione Quoniam commodans concedit commodatario rei suæ usum (§. 515.) si res commodata usu deditur deterior, in hanc deteriorationem

con-

consentit. Alias cum non concessus sit nisi rei usus innoxius (§. 516.) *commodatarius sibi cavere debet, ne culpa sua res commodata reddatur deterior, vel prorsus destruatur* (§. 517.) consequenter *in ea custodienda atque utenda omnem adhibere diligentiam* (§. 21.) *etiam majorem ea, tuam in suis adhibere consueverit*. *rei commodata.*

§. 520.

Cum damnum dolo vel culpa datum resarciendum sit (§. 270.) *si res commodata dolo, vel culpa commodatarii deterioratur, vel destruitur, damnum datum resarciendum*. Quoniam culpa commodatarii res interiisse intelligitur casu, quod apud commodantem interitura non fuisset, si hic in mora restituendi fuerit (§. 21. 417.) *casum præstare tenetur commodatarius ob moram in restituendo commissam, quo res commodata apud commodantem peritura, vel deteriorata non fuisset*. Immo cum commodans rei suæ usum innoxium eo animo concedens, ut finito usu res sibi restituatur (§. 515.) non præsumitur, velle subire periculum rei amittendæ, vel deteriorandæ; *naturaliter cummodato tacita inest hæc conditio, ut commendatarius teneatur propter casum, quo res commodata penes commodantem non periptura, vel deteriorata fuisset*. Ast cum *commodotarius* rem vel in specie (§. 515.) vel ejus æstimationem restituere teneatur (§. *præs.*) *si rem in genere restituere velit, eam commodans accipere non tenetur*.

De dolo, culpa & casu a commodatario præstando.

§. 521.

Si tui dumtaxat caussa commodas, commodatum proprie loquendo non est (§. 515.) cum tu non gratis usum rei tuæ in meum commodum mihi præstes, sed ergo potius in commodum tuum quid faciam, ad quod usus rei tuæ requi-

Si commodantis dumtaxat caussa commodatur.

quiritur; ut ipse eumdem facere videaris. Quamobrem *ergo non teneor ob casum, quo res penes te non peritura, vel deteriorata fuisset, quamvis ad culpam & dolum præstandum sim obligatus* (§. 270.) Quoniam vero culpa commodantis res periisse, vel deteriorata fuisse intelligitur; si eam *sciens commodavit homini admodum negligenti, ejus licet dumtaxat caussa* (§. 21.) *culpam præstare non obligatur commodatarius.*

§. 522.

De furto usus a commodatario commisso

Si commodatarius re aliter utitur, quam commodatum est, furtum usus committit (§. 263.) consequenter cum id fiat contra jus commodantis, quia tibi arrogas jus minime competens (§. 198, 83.) *injuriam commodanti facis* (§. 87. (

§. 323.

Quatenus res, quæ usu consumuntur commodentur.

Si res quæ usu consumitur, alium adhuc habere potest usum, quo non consumitur, cum quod hunc usum æquiparetur rei, quæ usu non consumitur, *quoad hunc usum commodari potest* (§. 515.) veluti si alteri commodes pecuniam ostentationis caussa; in specie restituendam (§. 515.) vel uvam in solitæ magnitudinis, ut eam ostendat alii.

§. 524.

De mercede pro usu soluta.

Cum in commodato usus rei detur gratis (§. 515.) *si quis pro usu rei mercede solvit, commodatum non est, sed actus quidam permutatorius* (§. 467.) de quo in sequentibus, nimirum *do pecuniam, ut de usum rei, vel etiam rem, aut usum rei alterius.*

§. 525.

De honorario.

Honorarium dicitur donum pecuniarum, quod remunerandi animo datur alteri ob præstationem quamdam gratuitam, vel pecunia non æstimabilem. Cum præstatio gratuita saltem

sit

sit motivum dandi honorari ad significandum animum gratum (§. 475. 482.) motivorum vero in contractibus nulla habeatur ratio (§. 78.) *si honorarium detur, contractus beneficus naturam non mutat*, veluti commodatum manet commodatum (§. 515.) *quantitas honorarii a dante pro lubitu determinatur* (§. 475.) *ac* ideo *excedere potest valorem ejus, quod præstatur, promissum* tamen *&* *acceptatum profecte debetur* (§. 385. 381.) Enimvero *si quod gratis præstandum erat, alter præstare non vult; nisi sub conditione honorarii certi præstandi*, cum jam conveniatur de eo, quod vicissim præstandum est ac id pro eo; quod alter præstitit, detur, *honorarium in mercede mutatur* (§. 500.)

§. 526.

Quoniam commodans se saltem obligat ad usum concedendum, non vero ad faciendos sumtus, ut uti possis (§. 515.) *si usus rei sine certis impensis fieri nequit*, veluti si commodo equum, vel famulum per aliquot dies, *eas facere teneris*. Ast quia quilibet jus suum remitterre potest (§. 342.) *si eas facere velit commodans, ad commodatum donatio accedit* (§. 475.) consequenter *actus compositus est* (§. 465.) Similiter commodatarius saltem obligetur præcavere, ne culpa sua res reddatur deterior, vel pereat (§. 519.) *si extra usum rei faciendæ sunt impensæ necessariæ extraordinariæ*, veluti ad rei conservationem, *eas restituere tenetur commodans*, præsertim *si pretium usus excedunt*, veluti si ædium commodatarum tectum reficiendum, ne pluvia det damnum. *De impensis in usum rei & ipsam rem faciendis.*

§. 527.

Res fungibilis dicitur; quæ vice fungitur rei alterius ejusdem generis. *Substitui* igitur *una* *De rebus fungibilibus.*

pro altera potest, consequenter *tales sunt*, *quarum prætium numero, ponderi ac mensuræ porportionale est*, & *eædem ejusdem generis, quantitatis & qualitatis esse debent*. Hinc porro liquet, *res fungibiles in genere restitui posse absque damno ejus, cui restituuntur* (§. 515. 269.) cumque pecunia fungatur vice omnium rerum & operarum (§. 494.) *eam esse omnium maxime rem fungibilem*.

§. 528.

Mutuum quid sit & quid in eo restituendum. Contractus beneficus, quo res; quæ usu consumitur; usus alteri gratis conceditur, *Mutuum* dicitur, qui mutuo dat; *Mutuans*, vel etiam *Creditori*; qui accipit; *Mutuatarius*, vel *Debitor* appellatur. Quoniam vero rem consumere nequis, nisi sit tua, seu dominium in ea habeas (§. 195.) *mutuans in mutuatarium transferre tenetur*. Ast quia non rem donat (§. 475.) sed saltem usum concedit (*vi def.*) consequenter rem sibi restitui, vult quæ consumta in specie restitui nequit (§. 515.) *res mutuata in genere restituenda*, consequenter *quæ mutuo dantur, res fungibiles esse debent* (§. 527.) & *quod restituitur ejusdem generis, quantitatis & qualitatis esse debet, cujus fuerat mutuatum*.

§. 529.

Quinam mutuo dare possit & de re aliena mutuo data. Cum in mutuo dominium transfertur, *nemo rem mutuo dare potest nisi dominus* (§ 527.) consequenter *si res aliena mutuo detur, contractus in se nullus est*, atque ideo, *si res nondum fuerit consumta, dominus eam vindicare potest* (§. 264.) *si vero consumta fuerit, mutuatarius æstimationem eidem præstare tenetur* (§. 271.) neque enim eidem ex contractu tenetur, ut in genere restitui possit (§. 528.) *Quod* dominus *mutuum ratihabet*, cum jam consensu ipsius factum intelligatur (§. 29.) *subsistit*.

§ 530.

§. 530.

Enimvero quoniam commodatarius se obligavit commodanti ad rem in specie restituendum (§. 515.) & mutatarius mutanti ad rem in genere restituendum (§. 528.) *commodans commodanti mutuatarius mutuanti rem restituere tenetur, nisi dominus contradicat* (§. 262.) *dominio probato* (§. 262.) Et *si dominus velit, jus hoc mutuans ipsi cedere potest* (§. 342.)

De re aliena commodata & mutuata restituenda.

§. 531.

Quia res mutuata in genere restituenda (§. 528.) *in mutuo convenire debet, quo tempore restituito fieri debeat*, cumque pacta sint servanda (§. 438.) *antequam tempus istud effluxerit, mutuans rem mutuatam in genere repetere nequit*, & quia dominium ejus in mutuatarium translatum (§. 528.) *eam nondum consumtam in specie repetere nequit, etiamsi propriis usibus necessaria fuerit* (§. 195.)

De tempore restitutionis.

§. 532.

Cum res mutuata ideo in genere restituenda, quia consumta in specie restitui nequit (§. 582.) *si mutuatarius re mutuata non habuerit opus, eam in specie restituere potest*. Et quoniam tempus restitutionis determinatur eo fine, ne *mutuatarius* rem restitutus sit in mora; idem *rem ante terminum elapsum restituire potest, nisi expresse aliter fuerit conventum* (§. 438.)

De re mutuata in specie vel ante terminum restituta.

§. 533.

Cum pecunia referatur ad res, quæ usu consumuntur *eadem* quoque *mutuo dari potest* (§. 528.) ast *mutuum non est, nisi detur gratis* (§. cit.)

An pecunia mutuari possit.

§. 534.

Bonitas intrinseca pecuniæ, sive *monetæ* est quæ æstimatur ex materia & pondere; *extrinseca* vero valor eidem arbitrio humano impo-

De monetæ bonitate.

ſitus. Et hinc *Moneta proba* dicitur, cujus bonitas extrinſeca determinatur per intrinſecam, ſeu ſi valor impoſitus reſpondet intrinſeco, quem a materia & pondere habet; *reproba* vero, cujus bonitas intrinſeca parum reſpondet intrinſecæ.

§. 535.

Quomodis mutuo detur pecunia. *Summa pecuniæ mutuo datur*, quando pecunia annumeratur, ſuppoſita bonitate intrinſeca & extrinſeca, veluti ſi 100. thaleri dantur mutuo in moneta aurea ex auro puro conſtante & eidem tribuitur valor, quem tempore obligationis obtinet. *Genus mutuo datur*, ſi annumerantur corpora, non attento valore extrinſeco; quem ſingula tunc habent, e. gr. centum ducati. *Æſtimatio* denique *numerum mutuo datur*, ſi certa pecuniæ ſumma in genere, ſeu in moneta uſuali currente & proba ſub æſtimato valore creditur, e. gr. 100. thaleri, non attento monetæ genere.

§. 536.

Quid pro diverſitate illorum reſtituendum. Cum mutuo tantumdem reſtituendum ſit in genere, quantum datum (§. 528.) ac ſtandum præterea convent s (§. 438.) *ſi ſumma pecuniæ mutuo datur, expreſſo monetæ genere, eadem ſumma reſtituenda eſt in eodem genere juxta bonitatem extrinſecam & intrinſecam; quam tempore contractus habeat; ſi non expreſſo monetæ genere, ſumma reſtituenda in alio monetæ genere ejuſdem bonitatis intrinſecæ, quæ erat datæ, ſecundum bonitatem extrinſecam, quam tempore contractus habebat. Quodſi genus mutuo detur, tot reſtituenda ſunt corpora, quot data, ejuſdem bonitatis intrinſecæ*: *ſi* denique *æſtimatio nummorum, eadem pecuniæ ſumma in quocumque monetæ genere probo ac uſuali reſtituenda*. Nimirum cum in mutuo mutuans carere nolit niſi uſu

rei

rei suae, quam dat alteri (§. 528.) *facta restitutione perinde esse debet, ac si mutuatum non fuisset*. Et hinc definiendum, quid in restitutione fieri debeat, si summa mutuo data valor monetae intrinsecus, vel extrinsecus interea mutetur, ut scilicet a mutuante eadem conservetur pecuniae summa sive in eodem genere, sive in alio ejusdem bonitatis intrinsecae. Sed non consultum videtur, talia in praesenti fusius persequi.

§. 537.

Quia dominium rei mutuatae in mutuatarium transit (§. 528.) *si res mutuata interit, vel quomodocunque deteriorata fuerit, antequam ea uti potuerit mutuatarius, ejus est damnum* (§. 243.) consequenter, *hoc non obstante, in genere illi restituenda* (§. 528.) *De rei mutuatae interitu ante usum.*

§. 538.

Cum in mutuo id, quod datur, in genere sit restituendum (§. 528.) non vero pro eo aliud, *si ita conveniatur, ut reddatur aliud, vel res dentur aestimatae, mutuum non est*. Contractus istiusmodi diverso reguntur jure. *An aliud pro alio reddi & specie aestimata dari possine.*

§. 539.

Contractus beneficus, quo res aliqua gratis custodienda traditur & suscipitur, *Depositum* vocatur. Qui rem custodiendam comittit, *Deponens*; qui suscipit, *Depositarius* appellatur. Cum dominium in hoc contractu non transferatur in depositarium; *deponens manet rei depositae dominus*, & quia *depositarius* saltem in se suscepit custodiam rei, *eadem uti nequit*, consequenter *utens furtum usus committit* (§. 263.) Enimvero *si deponens concedat usum rei depositae, cum deposito miscetur commodatum* (§. 515.) vel, *si pecunia fuerit, mutuum* (§. 528.) *De deposito.*

§. 540.

Si pro custodia quid detur.

Similiter quia depositarius rem gratis custodiendam suscipit (§. 539.) *si pro custodia merces datur, de qua convenitur, contractus depositum non est*. Ast *honorarium sive promissum: sive ultro datum naturam depositi non mutat* (§. 525.)

§. 541.

De obligatione depositarii.

Cum depositarius obligatur ad rem depositam custodiendam (§. 539.) damnum vero omne a deponente avertere naturaliter obligetur (§. 269.) nullus vero ipsi competat rei depositæ usus (§. 539.) *depositarius obligatur ad rem deposita omni diligentia custodiendam* (§. 21.) *& deponenti eam repetenti in specie restituendam, ultra tempus tamen conventum custodire non tenetur* (§. 438.) *Quodsi ipsius culpa, vel dolo res pereat, vel deterioretur, damnum resarcire* (§. 270.) cum vero deponentis caussa res sit penes depositarium, nec ullam ex contractu hic percipiat utilitatem (§. 539.) *casu præstare non tenetur*. Facile autem patet, *si depositarius non promittit majorem diligentiam in re deposita custodienda, quam in suis adhibet, eum ultra eam non teneri jure externo* (§. 377. 378.) Et quoniam custodia tua confisus rem apud te deposui; *si tu me inscio rem depositam deponis apud alium, tu mihi teneris ob culpam & dolum ejus, apud quem deposuisti, hic vero tibi*; cum hic tibi, quemadmodum tu mihi ex contractu. *Potes* autem *mihi*, si quidem velim, *jus tuum cedere* (§. 338.) Et quoniam in morales, si rem depositam repetenti statim restituere nolis (§. 417.) *non modo casum præstare teneris, quo eadem res apud me non fuisset interitura, vel deteriorata* cum damnum culpa tua contingat (§. 270.)

sed

sed etiam ad id, quod interest rem statim restitutam non fuisse, teneris (§. 419.)

§. 542.

Cum *depositarius* in se gratis suscipiat custodiam rei alterius (§. 539.) & curæ habere debeat, ne culpa sua pareat, vel deterioretur (§. 541.) *si impensa in rei depositæ conservationem facit, deponens eas restituere tenetur* (§. 271.) Cum in potestate tua non sit præstare alteri, quod nonnisi cum neglectu officii erga teipsum fieri potest (§. 59.) nec ultra id obligatio extendatur (§. 60.) *in communi periculo, quod nulla depositarii culpa præcedit, depositarius res depositas suis preferre non tenetur, si utraque servari nequit: quodsi tamen præferre maluerit, quid multo pretiosiores, deponens restituere tenetur æstimationem earum, quas servare alias potuisset* (§. 271.) Similiter *si occasione depositi dolo, vel culpa deponentis depositaria obveniat aliquod damnum*, veluti si deposuit equum calcitrosum, neque te monuit, *damnum datum resarcire tenetur* (§. 270.) — *De obligatione deponentis.*

§. 543.

Si res aliena deponitur, & tu nosti, quinam sit dominus, ea domino restituenda (§. 261.) Supponitur nimirum, inscio domino eam esse apud te depositam, nec depositum ratihaberi: alias nimirum perinde est, ac si ipse deposuisset per alium, aut, si mavis, alter ejus consensu contractum tecum inivisset. — *De re aliena deposita.*

§. 544.

Cum in re communi indivisa pluribus dominium competat (§. 196.) consequenter *si res communis deponatur*, omnes conjunctim personam deponentis repræsentent; *ea non restituenda uni, sed omnibus conjunctim*, consequenter *qui uni restituit, ceteris adhuc pro* — *De re communi deposita.*

rata tenetur. Quoniam vero *qui totam accepit*, *singulis* quoque *pro rata tenetur*; vi communionis (§. 196.) ut nimirum ipsis restituendum; quod suum est (§. 261.) *ceteri sibi obligatum habent*: cum tamen nonnisi ab uno, quod sibi debetur, consequi possint; *si ab uno consequentur ratam suam, alter simul liberatur*. Quamobrem *si res deposita fuerit dividua, nec partes divisæ obnoxiæ sint electioni*, consequenter *si res fungibiles fuerint depositæ* utpote quæ actu divisæ intelliguntur (§. 527.) *unicuique rata sua restitui singilatim potest*, consequenter, *si partes ceteræ intereant, qui ratam suam accepit, ceteris ad nihil tenetur*. Quoniam vero *si species plures communes deponantur*, veluti poculum argenteum, annuli aurei cum gemmis inclusis, vestes & linteamina, in singulis, tamquam in re indivisa, ratam suam habeant singuli (§. 196.) *eædem uni restitui nequeunt*.

§. 545.

De re eadem apud plures deposita. Quoniam per se patet, rem depositam nonnisi semel restitui posse, & facta restitutione ex contractu nihil amplius deberi (§. 539.) *si res eadem apud plures deposita, unus solus ceteris insciis eamdem restituere potest, immo repetenti restituere debeat*. Enimvero cum *restituere nolens* statim in mora sit (§. 417.) *deponenti solus tenetur ad omne id, quod interest, rem statim restitutam non fuisse* (§. 419.)

§. 546.

De culpa præstanda, si res apud plures deposita. Et cum, qui dolo, vel culpa sua damnum dedit, idem resarcire teneatur (§. 270.) *si res eadem apud plures deposita fuerit, singuli dolum, vel culpam suam, communem vero pro rata præstant, nisi aliter fuerit conventum*, velu-

veluti ut singuli teneantur in solidum (§. 438. 422.)

§. 547.

Quia depositarius vi contractus non tenetur, nisi ad custodiam rei depositæ (§. 539.) & deponenti eam repetenti in specie restituendam (§.541.) *deponens mandare debet, per quem res deposita remittenda, ejusque sumtu remittenda. Quodsi* vero ipso inconsulto *remittas, per quem volueris*, cum res non ante restituta intelligatur, quam ubi eam acceperit vel deponens, vel is, cui eamdem restitui voluit; *periculum tuum est*. Atque idem intelligatur de re, quæ commodata fuerat, remittenda, quam *commodatarius*, cum ipsius, dumtaxat caussa res commodata fuerit, *eam remittere, & quidem suo sumtu, si opus sit, obligetur*.

De periculo in re deposita remittenda; item de remittenda re commodata.

§. 548.

Depositum rei litigiosæ *Sequestrum* dicitur; & tum depositarius *Sequester* audit. Dicitur autem *Res litigosa*, de cujus dominio inter duos, vel plures controvertitur; & *de dominio controvertitur*, quando duo, vel plures affirmant, rem esse suam. Atque ideo patet, *sequestrum custodiam rei litigiosæ in se suscipere gratis, & sequestrationem fieri debere apud tertium omnium litigantium consensu*. In Jure civili *sequestrum* hoc *voluntarium* vocatur, in oppositione ad *necessarium*, quod fit a judice; quæ distinctio in Jure naturæ, quod in statu naturali viget, & in quo judicem communem non habent litigantes, non attenditur.

De sequestro.

§. 549.

Cum litigantes omnes conjunctim deponens sint (§. 548.) *sequester rem sequestratatam restituere tenetur litigantibus communi consensu*

De rei sequestratæ restitutione.

ſenſu eam repetentibus (§. 541.) *lite autem terminata victori, ea tamen lege, de qua a litigantibus conventum fuit*, veluti ſi victor ceteris quid præſtare tenetur, antequam poſſeſſionem nanciſcatur, non ante, quam id præſtitum fuerit.

§. 550.

De reſtitutione rei fructuoſæ depoſitæ vel ſequeſtratæ. Quoniam nec depoſitarius locupletari poteſt ex re deponentis, nec deponens, etſi cuſtodia gratis ſuſcipiatur, cum damno depoſitarii (§. 271.) *ſi res fructuoſa deponitur*, conſequenter etiam *ſi ſequeſtratur* (§. 548.) *fructus quoque rei reſtituendi, aut in caſu ſequeſtri victori* (§. 549.) *depoſitarius* vero *detrahit impenſas & mercedem operarum atque curæ, ſine quibus fructus percipi non potuiſſet*. Cumque conſultum ſit evitandæ litis cauſſa, ut mercede conveniatur, quando res deponitur; *conventio de operarum & curæ mercede eſt pactum ſequeſtro adjectum* (§. 438.)

§. 551.

De mandato. *Mandatum* dicitur contractus beneficus, quo alteri quid noſtro nomine faciendum committitur, & commiſſum ab eo gratis ſuſcipitur. Qui committit, *Mandans*; qui commiſſum gratis ſuſcipit, *Mandatarius* appellatur, vel etiam *Procurator*. *Committere* autem id eſt, ac alterum ſibi perfecte obligare ad aliquid ſuo nomine faciendum. Aliud igitur eſt *commendare*, quando ſcilicet alteri ſignificamus, gratum nobis fore, ubi facere voluerit, quod eum facere volumus; aliud *rogare*, quando nimirum ſufficienter indicamus, nos enixe velle, ut faciat alter, nec facere abnuat. Cum commendans & rogans non contrahant; *nec commendando, nec rogando alterum nobis perfecte obligamus, nec nos obligamur ipſi*. Ex

adver-

versο autem *mandatarius se obligat mandanti ad id, quod faciendum ipsi committitur, omni diligentia faciendum*, cumque non suo, sed mandantis nomine agat, consequenter non ex sua, sed mandantis voluntate metiendum sit jus ipsius, *nil facere debet, nisi quod mandatum fuerit: & vicissim mandans se obligat mandatario ad ratihabendum, quod intra fines mandati facit*.

§. 552.

Mandatum speciale est, quo aliquod negotium in specie gerendum committitur, veluti ut emas ædes, vel equos, *generale* autem, quo universa quædam negotia alteri gerenda in genere committuntur. Utramque vel *Mandatum cum libera* est, quo tantummodo in genere determinatur, quid a mandatario fieri debeat, ceteris arbitrio ejus relictis; vel *sine libera*, scilicet agendi potestate, quo, quid a mandatario fieri debeat, præcise definitur, ita ut nihil arbitrio ejus relinquatur. Dividitur etiam *Mandatum* in *manifestum*, quod ad notitiam ejus, cum quo agitur, pervenit; & *arcanum*, quod non pervenit. *Mandatarius igitur agere debet ex mandato arcano, non tamen idem manifestare alteri, cum quo agit* (§. 551.) *nec mandatum arcanum attenditur, nisi in obligatione, qua mandans & mandatarius sibi invicem obligantur*. Similiter patet, si *mandatum fuerit sine libera, mandatarium nil agere debere, nisi quod expresse definitum: in casu opposito eum facere debere, quod sibi bonum, vel melius videtur & æquitati minime repugnat, seu*, ut vulgo dicitur, *mandatum adimplere ex bono & æquo*. *D- differentia mandati.*

§. 553.

Quoniam *mandatarius* tuo nomine agit (§. 551.) *quod intra fines mandati agit, tu fecisse* *Quænam obligationes*

contrahantur a mandatario. *cisse putandus es*; cumque de voluntate t alteri constare non possit, nisi ex mandato m nifesto (§.552.) *quod mandatarius facit int fines mandati manifesti*, *id a te factum re sumit is*, *cum quo agitur* (§. 318.) con quenter *promittendo te huic*, & *acceptan hunc tibi obligat* (§. 380. 381.) Patet it que, *mandatarium esse ministrum obligation contrahendæ* (§. 426.) &, *si cum altero v lide agere debeat*, *mandato manifesto opus e se*; consequenter *si solo mandato arcano i structus cum altero agis*, cum is ignoret t alieno nomine cum ipso agere (§. 552.) *pr prio nomine eidem obligaris*, *tu vero jus tuu mandati cedere potes etiam invito altero* (cum ex mandato arcano mandanti obliger (§. 551.) *teneris* : & quia *mandans*, e eodem, mandatario vicissim obligatur : *qu intra fines mandati arcani*, *quo solo instructu eras*, *egisti*, *ratihabere tenetur* (§. 551. Ex dictis porro conficitur, *si mandato arcan aliter mandatum*, *quam manifesto*, *nec man datum arcanum manifestare licet*, *ex arcan agendum vel spe ratihabitionis*, *vel quas proprio nomine*.

§. 554.

De mandato non adimpleto, aut non tempestive. Cum *mandatarius* mandanti se obliget a mandatum adimplendum (§. 551.) *si man datum non exequitur*, *tenetur mandanti a id*, *quod interest*, *mandatum executioni datum non fuisse* (§. 415.) *nec executionem manda ti in favorem tertii intermittere potest*. Quo niam tamen nil facere debet, nisi quod man datum (§. 551.) *si intra fines mandati cum altero nil agere potest*, *suo nomine* & *su caussa cum eo agere potest*. Cum vero in mo ra sit, *si mandatum non tempestive adimpleat* (§. 417.) *mandanti tenetur ad id*, *quod* in-

tereſt, mandatum tempeſtive adimpletum *on fuiſſe* (§. 551. 419.)

§. 555.

De eo quod mandato tacite ineſt.

Quia mandatarius mandatum adimplere de- et, (§. 551.) *ea etiam* ipſi *mandata intel- iguntur, ſine quibus mandatum adimpleri ne- uit*, veluti iter, ſi ſine itinere adimpleri equit. Cumque mandans id etiam voluiſſe telligatur, quod cum eo, quod expreſſe andatum, connexum eſt & cohæret, veluti uod merces emtæ etiam ſint ad ſe perferen- æ; *id, quod cum mandato connexum eſt, tiam maadatum intelligitur*, veluti delatio ercium emtarum.

§. 556.

De eo quod occaſione mandati venit ad mandatarium, vel ei donatur.

Cum mandatarius negotium mandantis ge- at & ejus, non ſuo nomine ac commodo gat (§. 551.) *quicquid occaſione mandati d eum pervenit, etiamſi quoad hoc præter andatum egit*, veluti ſi ex fundo, quem in- a fines mandati emit, conſecutus etiam eſt uctus, vel equi emtis additus vitulus, *man- anti reſtituere tenetur*. Emvero *ſi mandato dimpleto mandatario quid donetur*, cum do- atio actus ſit, qui ad negotium geſtum non ertinet, utpote ſine eo ſubſiſtens eo modo, uo geſtum eſt; *id mandanti non reſtituen- um*.

§. 557.

De indemnitate mandatarii.

Ex adverſo quia mandatarius negotium man- antis hujus nomine atque commodo gerit, dque gratis (§.551.) conſequenter in eo per- onam mandantis repræſentat; *mandans man- atario reſtituere tenetur impenſas, ſine qui- us negotium geri non potuit, & reſarcire amnum quod occaſione mandati incurrit*; um alias ab eodem immunis fuiſſet. Quoni- m tamen mandans mandatario non obligatur

niſi

nisi ex mandato, quod per se patet; *si ca[...] quodam in expeditione mandati mandatari[...] damnum quoddam incurrit, in quod etiam i[n-] currere poterat, quamvis mandatum non su[s-] cepisset, id mandans resarcire non tenetur*. Similiter cum *mandatarius* non amplius t[...] nomine agat, si fines mandati excedit, [...] agit, quod mandatum non est (§. 553.) co[n-] sequenter ratio indemnitatis; *si quod damn[um] incurrit occasione excessus mandati, aut ej[us] quod mandatum non est, id resarcire non [te-] neris, nec impensas in id factas restituer[e]*. Quoniam tamen mandatarius adimplevit ma[n-] datum quoad quæ ea, intra fines mandati eg[it] & ad hæc ratihabenda obligatus es (§. 551[.]) *quoad ea, quæ intra fines mandati acta su[nt] obligatus manes*. Enimvero cum locupleti[or] fieri non possis cum damno mandatari (§. 27[...]) *si mandatarius fines mandati excessit*, vel[uti] cum emit equos pretio 170. thalerorum, [...] autem nonnisi 150. mandaveras, *& cum dam[-] no ipsius nonnisi intra fines mandati quod [...] ctum est, ratihabere velis*, utpote ultra n[on] obligatus (§. 551.) *ille autem malit propr[io] nomine actum, nisi, quod actum est, rerum ra[-] tihabere velis; mandatum pro non adimple[to] habetur* consequenter *illo tibi tenetur ad i[d] quod interest, mandatum adimpletum non fui[s-] se, quatenus intra fines adimpleri poter[at]* (§. 554.) Et quoniam *mandatarius* obliga[ri] non potuit ultra id, quod possibile (§. 37.) *sine culpa sua negotium finire non potuit, a[ut] contrarium eventum expertus fuit, manda[ns] nihilominus indemnem præstare tenetur*. [E] adverso autem, *si is volo, vel culpa sua dam[-] num dedit, id resarcire tenetur* (§. 270.)

§. 558.

De eodem ne- *Si pluribus conjunctim mandetur idem [ne-] go[tium]*

gotium, cum omnes conjunctim repræsentet unam personam, consequenter quod unus ceteris non contradicentibus, facit, omnes fecisse censeantur; *quod nigligentia unus sit, quam præcavere ceteri poterant*, ac ideo debeant (§. 551.) *id etiam imputatur ceteris*; cum vero cesset ratio imputationis, *si quidpiam agendum, quod uni a ceteris committendum, hi vero in committendo omnem adhibuerunt diligentiam*, consequenter obligationi ex parte sui satisfecerunt (§. *cit.*) *culpam in exequendo non participant ceteri*. Nimirum *singuli præstant dolum, vel culpam suam*, cujus celeris non participes, *communem* vero *conjunctim*, atque ideo *pro rata, nisi expresse fuerit conventum, ut singuli teneantur in solidum* (§. 438.) Enimvero *si idem negotium pluribus per partes mandetur*, cum revera tot sint mandata diversa, quot mandatarii, nec singuli obligentur ultra id, quod ipsius mandatum (§. 551.) *unusquisque culpam suam præstare tenetur*. *gotio pluribus conjunctim mandato.*

§. 559.

Rationem negotii gesti reddere dicitur, qui distincte exponit, quomodo singula ad negotium gerendum requisita executus fuerit. Unde patet, *eum qui alienum negotium gessit, alteri cujus est negotium, rationem reddere teneri negotii gesti*. Quamobrem cum *mandatarius* negotium mandatis gerat (§. 551.) *mandanti quoque rationem reddere tenetur negotii gesti*. *De ratione negotii gesti reddenda.*

§. 560.

Utilitatis nomine *in contractibus* non venit, nisi quæ vel in pecunia consistit, vel pecunia æstimari potest. Quamobrem in *contractibus aliud spectatur lucrum, aut damnum, vel interesse, nisi quod pecuniarium est, vel pecu-* *Utile in contractibus quid dicatur.*

nia æstimabile. Nimirum quando agitur de eo, quod alteri restituendum, vel resarciendum, id quod restitui, vel resarciri debet, nisi res in specie; vel in genere restituatur, pecunia æstimandum. Atque hinc ulterius intelligitur *cujusnam caussa negotium geratur*, ejus nimirum, cujus est utilitatis.

§. 562.

De eo, quod mandatur mandatarii caussa & consilio.

Quoniam sola utilitas mandatarii spectatur, si ejus tantum gratia mandetur, consequenter mandatur nihil interest, utrum alter faciat, nec ne, quod se facturum, vel non facturum dixit; *si mandatarii tantum gratia mandetur, mandatum non est, sed consilium*. Dicitur nimirum *Consilium* declaratio voluntatis nostræ de eo, quod ab altero fieri debere existimamus, ipsius tamen arbitrio relicto, num facere velit. Quamobrem *ex consilio nullæ nascuntur obligationes dantis & accipientis*, consequenter *nec ulla producitur obligatio, si mandatarii saltem caussa mandetur*. Enimvero *si quis consilio doloso, vel fraudulento alterum inducit; ut faciat, quod male successurum*, cum jam dolo alteri damnum det (§. 269.) *ad resarciendum damnum eidem tenetur* (§.270.)

§. 562.

Si aliena caussa mandetur.

Enimvero cum alienum negotium spectes tamquam tuum, quando aliena caussa mandas, consequenter cum mandatario contrahis (§.551.) *mandans mandati tenetur, & mandatarius vicissim eidem obligatur, si aliena caussa fuerit mandatum*. Ac ideo *periculum mandantis est, si mandatarii & aliena caussa mandetur*, veluti ut tu pecuniam credas Titio; *perinde ac si mandantis & mandatarii caussa mandetur*, veluti ut tu pecuniam credas Titio, quam in rem meam versurus est (§.561.)

§. 563.

§. 563.

Quia *factum turpe* dicitur, quod lege prohibitum; *si factum turpe, mandatur, mandatum nullum est* (§. 42.) consequenter *nullæ inde oriuntur obligationes*. *De mandato facti turpis.*

§. 564.

Mandatum adimpleri dicitur *per æquipollens*, si impletur per aliud æque utile, aut utilius, quam erat, id quod fuerat mandatum; *in forma autem specifica*, si impleatur præcise per id, quod fuerat mandatum. *Si quid sub conditione generaliori mandatum, quæ aliter quoque obtineri potest*, veluti si mandetur, ut emas ædes Titii pretio 4000. thalerorum, propterea quod loco commodo sitæ sunt, ubi merces venales exponuntur, cum mandans non intendat aliud, nisi ut habeat ædes mercaturæ exercendæ commodans, quæ non excedant pretium 4000. thalerorum; *mandatum adimplere licet per æquipollens*, ut exemplo dato emere licet ædes alias commodiores pretio minor. Quoniam tamen utilitas, quæ intenditur a mandante, ex ipsius mente, non ex tua æstimanda; præsertim cum præter finem principalem etiam intendi possit alii secundarii, *nisi certo constet finem, quem intendit, mandator, æque obtineri, sive per aliud æqui pollens, sive in forma specifica adimpleatur; in forma specifica adimplendum* (§. 551.) *De mandato adimplendo per æquipollens & in forma specifica*

§. 565.

Mandatum revocare dicitur mandans, si mandatario declarat, se nolle, ut mandatum adimpleas. Cum mandatarii nulla sit ex mandato utilitas (§. 551. 560.) consequenter ejusdem non intersit, sive mandatum adimpleatur, sive minus, *mandans mandatum pro lubitu revocare potest, antequam fuerit adimpletum*. Quoniam tamen mandatum subsistit, quamdiu non *De revocatione mandati.*

revocatur; *si mandatum jam adimpleri cœpit, aut impensæ ejus adimplendi caussa factæ, mandans indemnem mandatarium præstare tenetur* (§. 557.)

§. 566.

An mandatum post mortem mandantis adimpleri possit.

Cum mandans sit minister obligationis contrahendæ (§. 553.) *mandatum morte mandantis extinguitur* (§. 430.) Enimvero, *si mandans expresse velit, mandatum adimpleri, etiamsi se mori contigat, antequam adimpleatur,* cum ad hoc se obbligaverit mandatarius (§. 551.) *mortuo etiam mandant illud adimplendum*. Eodem modo patet, *si mandetur in casum mortis, vel quod post mortem mandatoris faciendum, mandatum post mortem ejus adimplendum*. Et quoniam *mandatarius ignorans mandantem mortuum esse, si mandatum adimplet*, non agit, nisi ad quod agendum se obligaverat (§. *cit.*) veluti si emit merces mandatas, & quod sub conditione indemnitatis in se suscepisse intelligitur (§. 557.) *indemnis præstandus est. Idem* eodem modo *intelligitur de eo, qui, ignorans mandantem mortuum esse, cum mandatario contrahit, mandato manifesto confisus* (§. 553.) Ast cum *mandantem mortuum esse, si contrahit cum eo, qui ignorat & mandato manifesto confidit*, culpa sua det damnum *ei, cujus intereat, contractum non fuisse*) §. 269.) huic *tenetur ad id, quod interest* (§. 415.)

§. 567.

De morte mandatarii.

Cum mandans non intelligatur negotium commisisse huic personæ, quam quod de ipsissius diligentia ac fide se satis certum existimavit; *mandatum personale est* (§. 400.) consequenter obligatio inde orta (§. 552.) non egrediatur personam *mandatarii*) §. 402.) ejus *morte mandatum solvitur*. Et ob eamdem ratio-

tionem; *quod tibi mandatum alii maudare nequis sine mandatis, nisi tuo periculo.*

§. 568.

De renuntiatione mandati.

Mandatum renuntiare dicitur mandatarius, quando mandati significat, se mandatum, quod susceperat, adimplere nolle. *Tempestiva* vocatur *renuntiatio*, quando mandatoris non interest, si mandatarius mandatum exequi nolit: ast *intempestiva*, si per renuntiationem damnum aliquod sentire mandans. Cum mandatarius mandanti obligetur ad mandatum adimplendum)§. 551.) *sine justa caussa*, hoc est, *nisi impedimentum inevitabile ac insuperabile objiciatur, mandatam renuntiare non licet*, consequenter *si renuntiatio intempestiva facta, mandatarius tenetur ad damnum datum resarciendum & ad id interest, mandatum adimpletum non fuisse*)§. 554.) Quoniam vero ex tempestiva renuntiatione damnum nullum sentit mandans; *mandatarium* quoque *ob tempestivam renuntiationem ad nihll tenetur*; id quod etiam *intelligitur in eo casu, quo impedimentum inevitabile ac insuperabile supervenit*, cum obligatio non extendatur ultra id, quod in potestate est (§. 60.)

§. 569.

De fidejussione & obligatione fidejussoris.

Fidejussio est contractus beneficus, quo quis ei, cui alius obligatus est; vel obligandus, se gratis obligat, quod ipse præstare velit, nisi alter præstet, quod debet. Qui pro altero obligato, vel obligando se gratis obligat; *Fidejussor* vocatur; is vero, pro quo fide jubetur, *debitor principalis*; unde & hujus *obligatio principalis* appellatur; fidejussoris autem *accessoria*. Patet autem, *obligationem principalem non tolli, nec variari obligatione accessoria*, item *fide jussorem & debitorem principalem ad idem obligari debitum, nisi*

quod obligatio fidejussoris conditionata sit, Patet etiam, *fidejussionem accedere posse ad quamlibet obligationem, ac fieri in securitatem debiti*, consequenter *non ante validam esse, ubi obligatio principalis fuerit contracta, & si principalis nulla sit, accessoriam nullam esse.* Hinc ulterius sequitur, *ut, si principalis debitor non fuerit, solvendo, fidejussor solvere teneatur*: cum tamen non ante constet cum solvendo non esse, quam ubi fuerit excussus, hoc est, in facultates ejus inquisitum; *debitor principalis ante sit excutiendus, quam fidejussor ad solvendum adigi possit, nisi aliter conventum fuerit* (§. 352.)

§. 570.

Quo usque extendatur obligatio fidejussoris.

Cum fidejussoris & debitoris eadem sit obligatio (§. 569.) *si debitor principalis solvit, fidejussor liberatur, & fidejussor solvit, debitor principalis liberatur*. Quoniam tamen nemo locupletior fieri debet cum damno alterius (§. 271.) *si fidejussor solvit, principalis debitor eidem manet obligatus*, cumque jus suum creditor eidem credere possit (§. 342.) *facta cessione fidejussor suum repetit tamquam debitum contractum* (§. 388.) *non vero urget, ut damnum datum sibi reparetur*. Enimvero dum nemo alterum ubi obligare possit contra voluntatem suam (§. 87.) *si quis pro invito fidejubet, ac solvit, debitor principalis ad nihil ipsi tenetur*. Cum vero consentire præsumatur (§. 459.) immo tacite consentiat, qui tacet, quando loqui poterat & debeat (§. 27.) *si quis pro præsente & patiente fidejubet, hujus consensu fidejussio facta censetur*. Et quia creditor a fidejussore plus juris acquirere non potuit, quam is in ipsam transferre voluit (§. 317.) *si fidejussor se tantummodo obligavit pro debito principali, vel parte ejus, nec ultra de-*

bitum principale, vel hanc partem creditori tenetur.

§. 571.

Cum fidejussor promittat solutionem debiti alieni (§. 69.) *a voluntate fidejussori pendet, utrum pure, an sub conditione, aut in diem promittere velit* (§. 384. 393.) Quoniam fidejussio in se sub conditione facta intelligitur, scilicet si debitor principalis non solvat (§. 569.) pure fieri intelligitur, si se constituit correum debendi (§. cit.) *Quodsi ergo fidejussor se obligat excusso debitore principali, ad solvendum debitum adigi possit; quasi tamen creditor ab eo totum consequi non possit, regressus eidem patet ad debitorem principalem, ut quod deficit, consequatur* (§. 442.) Ast *si fidejussor sub conditione, vel in certum diem fidejussit, nonnisi conditione existente, vel die veniente, debitore principali excusso* (§. 569.) *ad solvendum adigi potest* (§. 395. 396.)

De fidejussione pura, sub conditione & in diem facta.

§. 572.

Quoniam interest fidejussoris, ne terminus solutionis differatur, cum fieri possit, ut, qui nunc solvendo est debitor, esse debeat; qui fidejubet pro debito nunc solvendo, non intelligitur fidejussisse pro debito termino prorogato solvendo. Quamobrem *terminus solutionis inscio, multoque minus invito fidejussore prorogari non potest, & si hoc faciat creditor, fidejussor liberatur* (§. 317.)

De termino solutionis inscio, vel invito fidejussore prorogato.

§. 573.

Quia ex fidejussione non plus juris acquiri potest, quam fidejussores in creditorem transferre volunt (§. 569. 317.) & contra ipsos pro vero habetur, quod sufficienter indicant (§. 318.) *si singuli in solidum se obligarunt, in solidum tenentur; si pro certa parte, nonnisi pro certa parte.* Enimvero *si nihil expres-*

De pluribus fidejussoribus.

se dictum, cum plures adejussoris petantur in majorem securitatem crediti (§. 569.) *id actus intelligitur, ut omnes conjunctim obligentur pro toto debito*, consequenter *singuli pro æqua parte: si tamen ceteri solvendo non sint, unus totum solvere teneatur.*

§. 574.

De fidejussore succedaneo. Qui pro fidejussone fidejubet, *fideussor succedaneus*, subinde etiam *subalternus*, *vel vicarius* appellatur. Quamobrem cum is se obliget creditori ad solvendum debitum, si fidejussor non solverit; *ad solvendum adigi nequit nisi fidejussore excusso, nec*, utpote obligatus pro eo, quod solvit fiedjussor, *obligatio inter ipsum & fidejussore dividitur*. Et quoniam fidejussor succedaneus se obligat pro obligatione fidejussoris, quemadmodum fidejussor pro obligatione debitoris, *quæ valent de fidejussore principali respectu debitoris, eadem valent de fideiussore succedeano respectu principalis* (§. 569.) immo cum fidejussor succedaneus succedat in locum principalis, *idem* quoque *jus ipsi competit respectu debitoris principalis, quod fidejussori principali respectu ejusdem* (§. *cit.*)

§. 575.

De fidejussore indemnitatis. Fidejussor succedaneus in specie *Fidejussor indemnitatis*, vocatur, si creditori se obligat ad omne id, quod nec a debitore principali, nec a fidejussoribus principalibus consequi potest. *Fidejussor* itaque *indemnitatis prorsus indemnem præstat creditorem*. Enimvero si quis se obligat fidejussori pro obligatione ipsi propria, scilicet promittendo, quod a se recuperare debeat, quod solvere coactus fuit, siquidem a debitore principali recuperare non possit, eum *Fideiussorem indemnitatis fidejussoris* appellare lubet, *Fidejussor* itaque *indemnita-*

mnitatis fidejussoris creditori nemo modo obligatus, nec obligari potest, ac inscio creditore & debitore principali se obligare potest. Patet etiam; *banc fidejussionem saltem fieri in securitatem fidejussoris*; consequenter *si is nihil solvit, in nihil tenetur*; immo *si solvit, non tenetur, nisi debitore principali excusso.*

§. 576.

De fidejussione pro facto alieno.

Si quis se obligat pro facto, vel non facto alterius, cum se obliget pro obligatione, quæ ex non facto; vel facto alterius enascitur, adeoque tendit ad aliquid restituendum, vel reparandum: *pro facto negativo tenetur in omne id, quod interest, principaliter obligatum fecisse, quod non facere debeat, vel si pro positivo fidejubet, in id, quod interest, principaliter obligatum non fecisse.* Exemplum esto, si pro fide famuli, quem commendas, fidejubes, vel si pro mandatario.

§. 577.

An fidejussor in plus, vel minus obligari possit.

Quia fidejussor se obligat pro obligatione aliena (§. 569.) *in plus obligari nequit, quam debitor principalis*, consequenter *si plus promiserit, tenetur in eam partem, quam debet principalis.* Ast quia etiam pro parte saltem fidejubere potest (§. 573.) *in minus obligari potest.* Quamobrem cum plus sit statim dare, quam post tempus dare; *fidejussor compelli nequit ad solutionem ante terminum, etsi notorium sit, debitorem principalem non esse solvendo.*

§. 578.

De fidejussione jurata & in scripturam relata.

Cum *juramentum* actum non obligatorium in obligatorium vertere nequeat (§. 446.) *fidejussionem invalidam validam efficere nequit.* Et quia obligatio nascitur ex promissione (§. 380.) *fidejussio fieri potest per epistolam & per alium* (§. 403.) *nempe mini-*

strum (§. 429.) Et quamvis *fidejussio valeat sine scriptura & antequam in scripturam redigatur, nisi expresse aliter fuerit conventum* (§. 445.) cum tamen obligatio non extendatur ultra id, quod dictum est (§. 318.) *cum in scripturam redigit consultum est* : & *si fidejussor terminos artis* in eadem usurpatos non *intelliget, iidem ipsi sufficienter explicandi* (§. 386.)

§. 579.

De expromissione. *Expromissor* dicitur, qui alterius obligationem in se transfert, seu pro altero obligato, aut obligando ita se obligat, ut ipse suo nomine tamquam debitor principalis præstet, ad quod præstandum alter erat obligatus. *Expromissor* itaque *induit personam debitoris principalis, nec hic creditori amplius manet obligatus*, consequenter *si is solvendo non fuerit, creditori non datur regressus ad debitorem principalem, etsi hic solvendo sit*. Cumque expromissio sit negotium; quod inter creditorem & expromissorem unice geritur; *expromissor a debitore principali repetere nequit, quod pro eo solvit, nisi aliter fuerit* pacto speciali cum debitore principali inito, *conventum* (§. 438.) jure tamen interno, *si expromissor ei, cujus caussa promittitur, nihil debet, quod solvit, restituendum* (§. 271.) Idem etiam intelligitur de debitore principali; si expromissor solvendo non fuerit. Sane expromissio fieri potest animo donandi & quia jam expromissori aliunde satisfactum: id quod in expromissione, ne non attenditur (§. 318.) *Quod quis ideo expromittit, quia debitori principali ad quid præstandum obligatus, expromissione in tantum liberatur, in quantum eadem alteri se obligat*; utique enim hoc animo expromissio facta intelligitur (§. 318.)

Cete-

Ceterum *non minus fidejussio, quam expromissio indefinite facta in omne id, quod dabitur, valet*; cum voluntatis tuæ sit, quomodo fidejubere & expromittere velis (§. 393.)

CAPUT XII.

De actibus permutatoriis, seu contractibus onerosis.

§. 580.

De contractibus onerosis in genere.

ACtus permutatorii dicuntur etiam *Contractus onerosi*. Quamobrem cum in contractibus onerosis res & facta invicem permutentur (§. 467.) nemo autem alteri gratis dare, vel facere teneatur, si vicissim dare, vel facere potest (§. 473.) *in contractibus onerosis observanda æqualitas*, scilicet ut quantum præstat unus, tantumdem vicissim ipsi præstandum ab altero sit, consequenter *contractu oneroso adimpleto, neuter contrahentium plus, vel minus habet, quam ante eumdem habebat*, ac propterea *ex contractu neuter fit locupletior* (§. 271.) Quamobrem *si contrahentes scientes atque volentes ad æqualitate recedant, contractus mixtus est ex benefico*, sive gratuito *& oneroso*.

§. 581.

Si inæqualitas insit contractui.

Quia in contractu oneroso æqualitas observanda (§. 580.) *inæqualitas in contractu oneroso illicita* (§. 51.) Quamobrem cum eadem pars altera defraudetur (§. 286.) *qui plus accepit, tantumdem alteri restituere debet, quantum plus habet* (§. *cit.*) ac propterea *ob inæqualitatem contractus non rescinditur*. Dicitur nimirum *Contractus rescindi*, quando pro nullo declaratur, qui ipso jure nullus non est, seu subsistit,

§. 582.

§. 582.

Permutatio quid & quomodo perficiatur. Contractus onerosus, quo res datur pro re, sive corporalis, sive incorporalis, *Permutatio* est. Quoniam nonnisi dominus rem dare potest (§. 258.) *si unus contrahentium det rem alienam, permutatio nulla est.* Et cum datio sit translatio dominii (§. *cit.*) id vero transeat in acceptantem nuda voluntate domini sufficienter declarata (§. 317.) *permutatio naturaliter perficitur mutuo consensu* (§. 27.) *quamprimum* scilicet *in rem pro re tradendam consentitur, permutatio perfecta est*, consequenter *contrahentes sibi invicem obligantur ad res tradendas* (§. 320.) quamvis *mutuo consensu traditio differri possit in certum tempus* (§. 314.)

§. 583.

Quomodo pecunia & usus permutetur, item res sua cum sua. Cum in permutatione res omnes dari possint (§. 582.) pecunia vero tamquam corpus considerata, non tamquam pretium re, æquiparetur rei; *pecunia* quoque *numerata tamquam corpus considerata permutari potest.* Et quia usus rei datur, si datur jus re utendi, *permutatio est, si do usum rei meæ pro usu rei tuæ* (§. *cit.*) (*a*) Immo cum operæ similiter æquiparentur rebus (§. 225.) *operæ etiam cum operis permutari possunt.* Et quoniam res tibi data tua est, si vero tu eamdem mihi iterum das, mea fit (§. 258.) *res etiam sua cum sua permutari potest, si detur, ut pro eadem detur eadem certo die.*

§. 584.

(*a*) Hujus generis permutatio usuram certe palliat, num mutato nomine potest aliquis pro usu pecuniæ traditæ Domus, equi &c. usum habere. Unde distinctio pecuniæ tamquam pretium, & tamquam corpus prorsus non est admittenda.

§. 584.

Cum permutatio contractus onerosus sit (§. 582.) in contractu autem oneroso observanda æqualitas (§. 580.) *in permutatione æqualitas observanda*, consequenter ut de eadem constare possit, *res æstimatæ dandæ*, consequenter *rei minoris pretii adjiciendum aliud, quod excessum alterius adæquet*. Enimvero *si quis sciens ac volens plus dat, quam recipit, contractus mixtus est ex permutatione & donatione* (§. 582. 475.) *De æqualitate in permutatione observanda.*

§. 585.

Quoniam in permutatione transit dominium, etiamsi res non statim tradantur (§. 582.) *neuter permutantium rem nondum alteri traditam alienare potest* (§. 257.) *qui vero rem sibi traditam accepit, eam alienare potest, etiamsi ipse rem datam nondum tradiderit* (§. 314.) *De alienatione rei permutatæ.*

§. 586.

Jus Romanum in permutatione plurimum recedit a Jure naturæ, ob rationes singulares, quas vide Jure naturæ nostro Tom. 4. not. §. 879. 880. Quod itaque civile non est, non confundendum cum eo, quod est Juris naturalis. Tale e. gr. est, quod contractus non ante validus, nisi ab una parte res tradatur, & per consequens non solo consensu perficiatur. *Schol. on de eo, quod civile in hoc contractu.*

§. 587.

Contractus onerosus, quo res datur ab uno, & alter pro ea dat pretium eminens, hoc est, eam pecuniæ summam, per quam pretium rei determinatur, dicitur *Emtio venditio*. Qui dat rem, *Venditor*; qui vero pretium, *Emptor* appellatur. Sed res, quæ venditur, *Merx* vocatur. Mercium itaque nomine non veniunt res, quæ venales non sunt, & communiter hoc nomen restringitur ad res mobiles. *Emtio venditio quid sit.*

§. 588.

§. 588.

Quanam vendi possint. Cum in emtione venditione pro re detur pecunia ; qua æstimatur (§. 587.) pretium vero rerum omnium pecunia definiatur, & hæc pro qualibet re dari possit (§. 494.) *emi ac vendi possunt res omnes corporales ; mobiles ac immobiles, & incorporales, pecunia qua corpus, possessio etiam rei propriæ, quam quis amiserat , jus in re, vel ad rem quamcumque* ; immo etiam *res extituræ non tamen res , quæ in rerum natura non existunt* . (*a*) Quoniam vero res dari nequit nisi a dominio (§. 258.) *nemo* quoque *rem vendere potest nisi dominus : non dominus rem alienam vendere nequit* .

§. 589.

De dominio & jure futuro. *Dominium futurum* dicitur ; quod nobis competit in re extitura, quamprimum existit, veluti in frugibus æstatis futuræ , vel in re accipienda, veluti in pecunia, quam salarii loco accepturi sumus. Unde simul patet, quodnam in genere dicatur *Jus futurum* . Quamobrem *dominium futurum continet jus excludendi dominio in re extitura vel accipienda, quando illa existit , vel accipitur , ceteros omnes* (§. 195.) cumque ideo jam contineat aliquod jus præsens , *dominium* quoque *futurum in alium transferri potest* . Quoniam tamen actu dominus esse nequis, antequam res existit, vel accipitur ; *translatione dominii futuri potentia efficeris dominus ; sed ita, ut statim actu fis dominus, quamprimum res existit, vel accipipitur* . Et eodem modo intelligitur, *te voluntate transferentis statim potentia jus acquirere proprium, actu autem, quando ea adsunt, a quibus juris actualitas pendet* .

§. 590.

(*a*) Vide notulam ad §. 583.

§. 590.

Cum dominium futurum nullum sit, nisi res existant (§. 589.) *res extituræ non emuntur, nisi sub tacita hac conditione, si existant, consequenter si non existere contingat, nulli est* (§. 396.) Quoniam in emtione observanda æqualitas (§. 580.) consequenter neuter contrahentium habet animum aleam subeundi; *si res extituræ emuntur, vel emenda est certa quantitas, vel pretium ad certam quantitatem constituendum.* Quamobrem *si* in casu priori *minor quantitas existat, ultra eam ad tradendum non tenetur venditor*, quia emtio conditionata, (*per demonstr.*) *si autem major nascatur, nonnisi ea emta intelligitnr, de qua conventum est* (§. 318.) ast in casu posteriori, *omnes emtæ intelligitur, & pretium computandum ex eo, quod ad quantitatem constitutum* (§. *cit.*) Enimvero *si res extituræ emantur, quantitate non expressa & pretio nullo constituto*, cum quantitatis nulla facta mentio; *omnes emtæ videntur, quæ extituræ sunt*, pretium nondum constitutum fuisset patet, propterea quod non omni tempore idem, *tacite consensisse intelliguntur conrtahentes in pretium, quod erit illo tempore, quo existunt, commune.*

De emtione rerum extiturarum.

§. 591.

Ad mensuram emi dicitur, si quantitas determinetur, quæ emta esse debet, & pretium ex quantitate quadam certa definiatur, vel res certa tota emitur ea lege, ut ejus quantitas certa mensura determinetur, ex qua pretium ejus definitur. Unde patet, *si facta mensura minor deprehendatur quantitas, venditorem pretii partem remittere debere, nisi defectum supplere possit: si vero major, eum superfluum retinere, nisi emtor pretium, si il-*

De emtione ad mensuram.

le

le velit, *augere malit*. Enimvero *si nulla quantitas exprimatur*, *totius rei pretium ab emtore solvendum*, *quod facta mensura quantitati deprehensæ convenit* (§. 318. 438.)

§. 592.

De emtione per aversionem. *Per aversionem emi* dicitur, si res certa emitur ita, ut ejus pretium ad nullam quantitatem restringatur, unde computandum. Quamobrem *pretium*, *de quo conventum*, *solvendum*, *etsi alia deprehendatur ejus quantitas*, *facta mensura*, *quam putabatur* (§. 318. 438.)

§. 593.

De re aliena vendita. Quia non dominus rem alienam vendere nequit (§. 588.) consequenter rei alienæ venditio nulla est; *res aliena emta sine pretio restituenda* (§. 261.) *venditor* autem *emtori pretium restituere tenetur* (§. 271.) consequenter *rem venditori restituere non licet*, *ut ab eodem pretium recuperes*.

§. 594.

De re bis vendita. Cum *res tibi vendita* tua sit, etsi nondum tradita (§. 587. 520.) *si ea alteri denuo vendatur*, *venditio nulla est* (§. 588.) Enimvero cum nuda venditionis promissione in me non transferatur dominium rei vendendæ, sed saltem jus exigendi, ut eam mihi, non alii vendas (§. 379. 587.) *si rem*, *quam mihi vendere promisisti*, *alii vendas*, *venditio valida est* (§. 257.) *mihi tamen teneris ad id*, *quod interest*, *rem mihi venditam non fuisse* (§. 415.)

§. 595.

De re in genere emta. Quoniam ex ipsa dominii notione patet, id non existere nisi in certa specie, rei autem in genere nullum esse (§. 155.) *si res in genere vendatur*, veluti sibi vendo decem modios frumenti in genere, non tamquam partem

acer-

acervi tibi demonstrati, *dominium in emtore non ante transit, quam in specie detur.*

§. 596.

Quando emtio venditio perfecta.

Ex emtione venditione datur res pro pecunia (§.587.) Quamobrem cum pecunia in dominio esse nequeat, nisi quatenus in corporibus demonstratis, consequenter dominium in pecunia transferri nequeat, nisi datis, vel demonstratis corporibus; *naturaliter emtio venditio perfecta est, quamprimum de pretio conventum & emtor ad solvendum pretium paratus* (§. 517.) *ac emtione parfecta statim nascitur obligatio venditoris ad rem tradendam, emtoris vero rd pretium statim solvendum.* Nimirum *solutio pecuniæ* est actus, quo dominium & possessio pecuniæ debitæ una transfertur; consequenter traditionem & dationem una continet (§. 258. 320.) & *pecunia solvitur, si ei, cui debetur, numeretur.*

§. 597.

Si fides de pretio habeatur.

Fidem de pretio habere dicitur venditur emtoti, vel *fidem emptoris sequi*, si verbis emtoris de pretio solvendo confidens, nec de eo solvendo sibi quocunque alio modo caveri, vel satisfieri jubens, mercem tradit. *Fidem de pretio* itaque *habere vel fidem alterius sequi est quasi accipere.* Quamobrem cum venditor fidem de pretio habens emtori idem accepisse & pecuniam emtori mutuo dedisse videatur (§. 528. 323.) *emtio venditio perfecta, quamprimum de pretio conventum & fides de eo habetur.* Nimirum venditor cum nolit rem dare nisi pro pretio, *dominum rei non ante transit in emtorem, nisi quando venditor vel actu accipit pretium vel de eo accipiendo certus est.* Patet autem (§. 314.) *a venditoris voluntate pendere, utrum velit pretium sibi statim, solvi an fidem de pretio habere emtori*

tori, aut de eodem sibi alio modo cautum iri, veluti fidejussione (§. 569.) aut expromissione (§. 579.)

§. 598.

De re sine pretio convento emtori tradita. Quoniam emtio venditio non proficitur, nisi res certa pro pretio certo detur (§. 587.) *si venditor mercedem det & tradit, quamvis de pretio nondum fuerit conventum, emtori fidem de pretio habet* (§. 597.) *& hic tacite consentit in pretium commune illius temporis, quo mercem accepit.*

§. 599.

De pecunia & re pro re data. Similiter quia in emtione venditione datur pecunia, sive pretium pro re (§. 587.) in permutatione autem res pro re (§. 582.) *si quis dat rem pro re & pecunia tamquam additamentum, contractus permutatio est: si vero pecuniam pro re & rem tamquam supplementum pretii, emtio venditio.*

§. 600.

Quando pretium augere, vel imminuere liceat. Cum usus pecuniæ sit aliquid æstimatione, quatenus lucrosus; *plus solvit, qui statim solvit, vel solutionem anticipat, quam qui solutionem differt.* Quamobrem *ob dilationem solutionis pretium rei augeri potest, ob solutionem anticipatam minui: non tamen licet augere ob dilationem, si quis omni tempore paratus est ad pretium solvendum, quando pecunia indiget venditor.* (*a*)

§. 601.

De emtione venditoris caussa & contra. Similiter quia opportunitas rem suam vendendi, aut aliam ab alio emendi aliquid æstimabile est, præsertim si interſit venditoris; ut

(*a*) Hanc doctrinam senioris mentis Theologi tamquam usuræ patrocinantem rejiciunt. Nec potest nisi in casu lucri cessantis aut imminentis certi damni admitti.

ut sua vendat, emtoris ut emere possit; datur enim in priori casu præmium ei, qui fecit, vendere, in posteriori, ut emere potuerimus, emtore nimirum in illo, venditore in hoc quæsito, *si interest venditoris, ut rem statim vendat, aut ejus caussa emitur, viliori, pretio emere licitum, & si interest emtoris, ut res vendatur, aut ejus caussa venditur, majore pretio eam vendi iniquum non est.* (a)

§. 602.

Cum nemo locupletior fieri debeat cum damno alterius (§. 271.) *si venditor in pretio indicando erravit & vero majus ab emtore accepit, quod plus accepit, reddere tenetur*, ex adverso *si pretium vero minus solutum, quod vero deest supplere debet emtor*, aut, *si nolit vero pretio emere, mercem restituere ac, quod solvit, pretium recipere.* Quoniam jus naturæ non distinguit inter plus & minus, sed nullam prorsus fert læsionem, *naturaliter contractus rescindi potest ob quamlibet læsionem.* Ceterum ob eamdem rationem *idem valet, si per ignorantiam solvatur pretium majus, quod verum putabat emtor.*

De pretio majore, vel minore per errorem soluto.

§. 603.

Quoniam perinde est, sive emtor & venditor inter se de pretio conveniant, sive ejus determinationem in arbitrium tertii vel certi, vel incerti conferant, *determinatio pretii in arbitrium tertii collata naturaliter valet, nisi a communi seu vero nimis recedat* (§. 271.) cumque determinatio ideo in arbitrium tertii conferatur, ne metuenda sit læsio ex contractu;

De pretii determinatione in arbitrium tertii, emtoris. venditoris collata.

(a) Hæc auctoris doctrina caritati ab Evangelio nobis commendatæ palam adversatur, cum lucrum quæritur ex aliena egestate.

ctu; *is, in cujus arbitrium confertur, peritus rei æstimator esse debet*. Enimvero cum in contractibus, pro vero habendum, quod sufficienter indicatum (§. 318.) nec lege naturæ permissum, ut faciant contrahentes, quod officiis repugnat (§. 42. 57.) *ex circumstantiis æstimandum, quinam fuerit animus contrahentium*, sed qua de caussa determinatio pretii in arbitrium emtoris, vel venditoris collata, *& jure interno reguntur istiusmodi emtiones per officia*.

§. 604.

De errore circa corpus, vel materiam, aut qualitatem rei.

Cum pactum errantis nullum sit, si error ei dedit caussam (§. 405. 438.) *si res alia pro alia vendatur ac ematur, sive sit alia quoad corpus*, seu in individuo, *sive quoad materiam*, ut vel tota vel ex parte ex alia materia constet, quam putabatur, *emtio venditio nulla est*. Patet etiam de, quod in hoc actu committatur fraus vel consilii, vel eventus, utraque non ferenda (§. 286.) *Idem* eodem modo *intelligitur, si emptor vel expresse indicet, vel aliunde id sufficientes appareat, quod ob qualitatem quamdam rem emat, alias eam non emturus, & circa qualitatem erretur*, veluti vinum recens vendatur pro veteri.

§. 605.

De pactis emtioni venditioni adjectis. Et de eadem in diem, & ad certum tempus facta.

In emtione venditione translato fit dominii rei a venditore in emtorem (§.587.) Quamobrem cum a domini voluntate dependeat, quomodo dominium rei suæ in alterum transferre velit (§. 314.) & a voluntate accipientis, utrum id eodem modo haberi velit, an nolit (§. 316.) *pro lubitu emtoris & venditoris emtioni venditioni adjici possunt pacta, quæ jus ex illa quæsitum immutant, & novas quasdam obligationes producunt*; utique *servanda* (§. 438.) Hinc sequitur, *ut, si in diem res ven-*

vendatur & ematur, emtio venditio statim perfecta, sed ad eam consummandam non obligentur contrahentes, antequam dies venerit; & ex adverso, *si res vendatur ea lege, ut sit emta per certum tempus, emtio venditio statim consummanda, tempore autem praeter lapso finiatur.*

§. 606.

De emtione sub conditione resolutiva.

Cum (*vid.* §. *praec.*) etiam emtio venditio contrahi possit sub conditione resolutiva & poene poenitentiae; *si ita conveniatur, ut, nisi pretium intra certum tempus solvatur, res sit inemta, emtio venditio statim perfecta, sed pretio intra tempus conventum non soluto, resolvitur* (§. 397.) & *si ita conveniatur, ut intra certum tempus emtori a contractu recedere liceat, recedens vero certi quid praestet venditori, venditor interea rem alii vendere nequit, in emtorem collatum est jus poenitendi, emtor vero poenam poenitentiae praestare tenetur.*

§. 607.

De emtione sub conditione suspensiva & pinguioris emtoris.

Similiter cum etiam sub conditione suspensiva emtio venditio contrahi possit (§. 605.) *si sub certa conditione emtio contrahitur, antequam conditio existat: emtio perfecta non est; nec ad eam consummandam tenantur contrahentes, & illa deficiente nulla est* (§. 396.) *pendente tamen conditione poenitere non licet,* cum spes perfectum iri emtionem neutri parti auferri possit (§. *cit.*) Specialis conditio est, si emtor pinguior haberi possit. Quodsi ergo ita conveniatur, *ut res sit inemta, si emtor pinguior haberi possit intra certum tempus, emtio statim perfecta pinguori tamen emtori eam vendere potest venditor;* ast; *si ita conveniatur, ut res sit emta, nisi intra certum tempus emtor pinguior haberi possit, emtio tum demum perficitur; si pinguior sese non obtu-*

ferit, *interea tamen temporis pœnitere non licet*. Nimirum in casu priori conditio resolutiva est, in posteriori suspensiva (§. 315.)

§. 608.

De addictione in diem. Pactum, quo ita convenitur, ut res sit inemta, si intra certum tempus emtor pinguior offeratur, vel ut si emta, nisi offeratur, dicitur *Addictio in diem*; & in casu quidem priori *pura*, in posteriori *conditionata*. Vocatur autem *Emtor pinguior*, qui meliorem offert conditionem, quam primus; & *Conditionis melioris* nomine venit, quicquid ad utilitatem venditoris pertinet, veluti si pretio quid addatur, si solutio offeratur in moneta majoris bonitatis intrinsecæ, si statim solvatur. Quoniam *pacta* naturaliter per se obbligant (§.438.) *naturaliter* quoque *contractui quicunque adjici possunt ex intervallo*, consequenter etiam *addictio in diem ex intervallo adjici potest*. Cum vero in hoc pacto id agatur, ut emtio vel rescindatur vel non perficiatur, conditione meliore ab alio oblata, minime autem, ut venditor, si eum pœniteat, contractum pro lubitu rescindere, vel non perficere possit (§.607.) *venditor ipse conditionata meliorem offerre non potest*. Id vero adhuc notandum est, *addictionem in diem fieri posse vel in gratiam venditoris, vel in gratiam emtoris*. Et *in casu primo* facile intelligitur, *venditori liberum esse, utrum conditionem meliorem acceptare, an priman sequi malit*, *in altero* autem, *conditione meliore oblata*, *emtorem ab obligatione statim liberari*, & *venditorem acceptare*, *vel rem recipere teneri*. Patet etiam porro, *venditorem emtori primo indicare non teneri*, *quod & qualis conditio offeratur*, *antequam offerenti rem vendat nisi expresse hoc fuerit conventum*, *ut res emta manere debeat*, *si ille eam-*

dem

dem conditionem adimplere velit. Quoniam vero emtori perinde est, sive alius emtor rem accipiat, sive venditor eam retineat sibi, conditione meliore oblata, nec sibi retinens quiquam committat, quod est contra jus primi emtoris (§. 83.) *si melior conditio offertur, venditor rem sibi retinere potest, nisi expresse, ut ante, fuerit conventum.*

§. 609.

Lex commissoria in genere vocatur pactum, quo ita convenitur, ut nisi præstetur, quod ex alio contractu debetur, debitor amittat, quod ex eo habere debeat. Et tunc id, quod amittitur, dicitur *committi.* Et in specie in præsenti contractu *Lex commissoria* dicitur pactum, quo ita convenitur, ut nisi emtor intra certum tempus pretium solvat, res sit inemta. *Pactum* itaque, *cui lex commissoria addita, statim resolvitur, conditione resolutiva quæ eidem inest* (§. 315.) *existente* Et propterea *si emtio sub lege commissoria contracta, & pretium intra tempus præstitum non fuerit solutum, dominium rei venditiæ confestim ipso jure redit ad venditorem.* Cum venditor cum damno emtoris locupletiori fieri nequeat (§. 271.) *si emtor partem pretii solvit, emptione commissa, ea ipsi restituenda.* Et quoniam emtio *in gratiam venditoris*, tantummodo resolvitur; *si lex commissoria* in ipsius gratiam *addita, in ipsius* utique *arbitrio positum est; utrum ea uti velit, nec ne.* Quoniam effectus legis commissoriæ pendet a conditione resolutiva, quæ eidem inest, *si conditio quæcumque resolutiva emtioni & in genere contractui, sive pacto cuicunque adjicitur clausula adjecta hæc legi commissoriæ æquivalet.* Atque ea de caussa adjecto istiusmodi conditionis, qua, quod ex pacto habere debeat, De lege commissoria.

committitur & ipsum pactum resolvitur, *clausula commissoria* appellatur.

§. 610.

De pacto resolutivo ex nunc & ex tunc.

Pactum cui adjicitur conditio quæcumque resolutiva, quo *resolutivum* dicitur cujus ideo species sunt lex commissoria & addictio in diam sub conditione resolutiva. Vocatur autem *resolutivum ex nunc*, quando contractu retro resolvitur, quasi ab initio statim fuisset nullus; *&* *ex tunc*, quando contractus resolvitur eo, quo conditio existit, tempore, ut ab eo quo conditio existit. Quoniam naturaliter a voluntate *pasciscentium* dependet, quomodo conveuire velint (§.485.438.) *in* ipsorum quoque *arbitrio positum est, utrum conditione resolutiva pactum resolvi debeat ex nunc, an ex tunc.*

§. 611.

De Jure retractus.

Quod si ita conveniatur; ut, si rem emtam iterum vendere volueris, eam mihi, vel tertio cuidam certo rendere debeas, vel ut alii vendere non liceat, si ego, vel tertius ille idem pretium solvere velimus, quod solveret alius, pactum emtioni venditioni adjectum dicitur *Pactum de retrahendo*; & jus ex hoc pacto acquisitum, *Jus retractus* appellatur, in jure civili cum addito *Jus retractus conventionale*; quia ex pacto descendit, in oppositione *ad lethale*, quod certis personalis lege tribuitur ac mere civile est. *Jus* hoc *retractus est jus prælatione, eodemque imminuitur jus alienandi* (§. 257.) *sed sine damno domini* (§.269.) Quoniam *Jus protimiseos* vocari solet, quo quis præferri debet in eodem actu aliis; *jus retractus est jus protimiseos sed non contra.* Quia vero *jus retractus* ex pacto ad emtionem venditionem restringitur; *locum non habet, si res eidem obnoxia alio titulo, quam emtionis vendi-*

ditio-

ditionis alienatur, veluti ſi donetur, vel permutetur (§.318.) Cum naturaliter quilibet jus ſuum alteti cedere poſſit (§. 342.) niſi perſonale fuerit (§. 400.) *jus quoque retractus cedi poteſt, niſi vel expreſſe fuerit dictum, ne alii cedatur, vel aliunde appareat, ad perſonam retrahentis eſſe reſtrictum* (§.318.)

§. 612.

Pactum de retrovendendo & de redimendo.

Si ita conveniatur, ut, quando tibi viſum fuerit, vel certo tempore, vel intra certum tempus rem venditam tibi redimere liceat; pactum; quod emtioni venditioni adjicitur, dicitur *Pactum de retrovendendo*, vel *retrovenditionis*. Quamobrem *emtor* quidem *obligatur ad rem retrovendendam*, *venditor* autem *minime ad eam redimendam*. Ab hoc pacto cum omnio differat, ſi ita conveniatur, ut res vendita vel certo tempore, vel intra certum tempus redimi debeat; lubet, id *Pactum de redimendo* appellare. Et *ex pacto de redimento venditor obligatur ad rem redimendam, non vero emtor ad eam iterum vendendam*. Ceteta intelliguntur de utroque pacto, ſicuti de ceteris omnibus adjectis, ex eo, quod dictum, vel alio modo ſufficienter indicatum eſt (§. 318.)

§. 613.

Cujuſnam ſit commodum & periculum rei emtæ in diverſis caſibus.

Quamprimum ex contractu emtionis venditionis pactis quibuſcunque adjectis dominium in emtorem tranſit, cum is, jam ſit dominus, & venditor eſſe deſierit (§. 195.) *omne quoque commodum, quod ex re percipi poteſt* (§. 198.) *& omne deteriorationis, amiſſionis & interitus periculum ad emtorem pertinet*. Atque inde facile in caſu quolibet definitur, cujuſnam ſit commodum & periculum naturaliter. Quoniam vero naturaliter conveniri poteſt, prouti viſum fuerit contrahentibus (§.

393. 438.) *ita etiam conveniri potest, ut sub certa conditione, vel certo tempore rei venditæ dominium maneat penes venditorem, commodum tamen & periculum sit penes emtorem, vel contra: immo ut dominium cum periculo transeat in emtorem, commodum tamen sua certa conditione, vel certo tempore pertineat ad venditorem.*

§. 614.

De emtione rei gustu, aut inspectione probandæ.

Si res, quæ gustu demum probetur, aut inspiciatur, vendatur, veluti si tibi venditur vinum in cella mea, gustu probandum; *ea nonnisi sub hac conditione intelligitur emta, si tibi probetur*, consequenter *periculum & commodum non ante ad emtorem pertinet, quam si degustata, vel inspecta probetur* (§. 613.)

§. 615.

De commodo & periculo rerum alternative venditarum.

Cum emtori dominium in re alternative vendita ante optionem nullum competat (§. 195.) *si duæ res alternative vendantur, ita ut optio detur, quamnam eligere velit, antequam optio facta est; commodum atque periculum utriusque ad solum venditorem spectat* (§. 613.)

§. 616.

De venditore in dilationem pretii non consentiente & interesse moræ.

Quia emtio non perficitur, nisi pretium statim solvatur (§. 596.) aut venditor in dilationem consentit (§. 597.) *si de pretio fuerit conventum, & venditor in dilationem consentire non vult, emtio nulla est*, consequenter *si redux pretium statim solvere velis, eam tibi pro eodem dare non tenetur*. Cumque in mora sis, *si convento tempore pretium non solvas* (§. 417.) *venditori præstare debes, quantum valet usus pecuniæ a die moræ* (§. 419.)

§. 617.

De evictione.

Res evinci dicitur, si quis eam ob jus, quod in ea

in ea habet, nec exercere potest; nisi eam in potestate sua habeat, a possessore aufert, veluti si res a non domino emta a domino vindicatur (§. 262. *Evictionem* vero *præstare* dicitur, qui satisfacit alteri pro damno ob rem evictam eidem obveniente. Quoniam possessor quilibet præsumitur dominus, nisi prostent rationes probabiles in contrarium (§. 355.) consequenter emtor cum venditore tamquam cum domino contrahit, nisi noverit rem esse alienam; *emtioni inest tacita hæc conditio, ut evictio præstetur*, consequenter *naturaliter opus non est eam demum expresse promitti: præstationi tamen evitionis renunciari potest* (§. 342.) Quaniam qui sciens a non-domino emit, se nonnisi possessionem emere novit (§. 588.) consequenter in periculum evictionis consentit (§. 593.) *ad præstandam victionem rei alienæ venditor scienti non obligatur*. Et quia non minus quis jus, quod in revendita habet, evincere potest; *venditor* quoque *evictionem juris cujusdam, quod tertius in re habet, præstare obligatur*. Enimvero *donator*, cum gratis donans (§. 475.) non intelligatur in donatarum transferre voluisse nisi jus, quod in re habet, *donatario ad præstandam evictionem non obligatur*. Mere civile est, quod præstatio evictionis exigatur in donatione remuneratoria, cum ad eam non competat jus perfectum donatario (§. 482.)

§. 618.

Vitium rei dicitur accidens, quod eidem inhæret, & rem usui suo minus aptam reddit. Cum res emantur propter eum, quem habere debent usum, consequenter nemo res vitiosas emere velle præsumatur; *vitia rei, quæ in oculos non incurrunt, vel aliunde no-* *De vitiis rei emtæ.*

ta

ta sunt, *emtori indicare tenetur venditor*, consequenter *multo minus ea studiose occultare debet*, *quæ in oculos incurrere possint*. Et quia vitium rei æstimabile quid est, quatenus scilicet rem per se ad aliquem usum aptam ineptam reddit: *vitia pretium rei imminuunt*; immo *si quod vitium rem prorsus inutilem reddit*, *eam nullius pretii faciant*. Immo cum non minus fraus eventus, quam consilii sit vitanda (§. 286.) *si res prorsus inutilis fuerit ob vitium latens*, *pretium emtori restituendum*: *si vero adhuc usum habere potest*, *aut alio modo damnum reparari*, *damnum saltem datum resarciendum* (§. *cit.*) Haud difficulter patet, *jura*, *quæ tertius in re emta habet*, *vitiis annumeranda esse*.

§. 619.

De arrhæ datione.

Arrha dicitur pecunia, vel res, quæ ab uno contrahentium datur alteri contractus probandi & confirmandi caussa. Ideoque *arrham sibi dari petit*, *cujus maxime interest*, *ne a contractu recedatur*, *ultro etiam offert iis*, *qui sibi metuit*; *ne contractus ab altero non adimpleatur*, *vel nondum perfectus non perficiatur*. Patet itaque *arrhæ dationem esse contractum*, *vel pactum peculiare*, & *ad quemvis alium contractum*, *non modo ad emitionem venditionem accedere posse*; *eadem tamen in contractu*, *cui accedit*, *nihil immutari*. Enimvero cum de arrha valeat, quod conventum fuit (§. 318.) *si arrha tamquam pars ejus*, *quod ex contractu debetur*, *in id imputatur*, *si vero detur in securitatem contractus adimplendi*, *eo adimpleto*, *restituenda*. Ob eamdem rationem *si arrha datur ea lege*, *ut in id imputetur*, *quod ex contractu debetur*, *si dans impleverit eumdem*, *eam vero retineat accipiens*, *si non impleverit*; *pacto*

non adimpleto, arrham accipiens lucratur; quoniam tamen accipiens in id quidem consensit, ut datori liberum sit, utrum arrham amittere, an contractum adimplere malit, non autem id actum est, ut accipienti integrum sit a pacto discedere, si arrham restituat; *accipienti liberum non est, utrum arrham restituere, an contractum adimplere malit*. Enimvero *si ita convenitur, ut, nisi contractum alteruter contrahentium adimplere velit, arrhæ dator cum dispendio arrhæ a contractu recedat, ab eodem vero si accipiens recedat, duplum restituat*, cum in arbitrio paciscentium positum sit, ut hanc legem contractum dent (§. 385. 438.) & sub pœna contrahere liceat (§. 410.) *naturaliter contractus revocabiliter, sed sub pœna initus intelligitur*. Similiter *si ita conveniatur, ut, si arrhæ dator a contractu recedere velit, eam perdat, accipiens vero duplum in eodem casu restituat, salvo tamen jure ejus, qui contractum adimplere velit*, cum sub pœna pænitentiæ ita contrahatur; *contractus cum dispendio arrhæ, vel dupli restitutione subsistit*. Patet autem in hoc casu cum arrhis fortius contrahi, quam sine arrhis; cum major introducatur obligatio contractum adimplendi (§. 35.) *Si de arrha nihil speciale fuerit conventum*; cum ea detur tamquam indicium contractus initi & constantiæ voluntatis, *cum dispendio arrhæ a contractu recedere non licet*, consequenter *contractu adimpleto, aut, si eum adimpleri non amplius integrum est, præstito interesse* (§. 415.) *arrha restituenda, aut, si in pecunia consistat, in id, quod debetur imputandum*. Quoniam denique si alter ex pacto jam aliquid præstitit, dum ab eo discedit, ego ipsi nihil restituere

tenor

tenor (§. 443.) *si emtor parte pretii jam soluta, vel arrha data, re tamen nondum tradita, a contractu recedat, venditor ab eodem recedens partem pretii jam solutam, vel arrham datam restituere non tenetur.*

§. 620.

Locatio conductio quid & quotuplex.

Locatio conductio vocatur contractus onerosus, quo certus rei usus conceditur, aut certa opera præstatur pro certa mercede. Pretium, quod solvitur pro usu rei, præsertim immobilis, vocatur *Pensio*. Qui pro usu rei mercedem solvit, *Conductor rei*; & is, cui operæ pro mercede præstantur, *Conductor operarum* appellatur; qui vere pro mercede concedit usum rei, *Locator rei*; & qui pro operis suis eamdem accipit; *Locator operarum*. In specie conductor ædium, *Inquilinus*; agri, *Colonus*; operis faciendi, *Redemtor* appellatur; qui postremus eidem est cum locatore operarum, veluti si faber lignarius contrahit cum te de ædibus certo pretio excitandis.

§. 621.

Quando contractus perfectus. & nascentes inde obligationes.

Cum ad perfectionem contractus locationis conductionis nil amplius requiratur, quam ut locator promittat concessionem usus, vel operas præstandas pro mercede solvenda, & conductor solutionem mercedis pro usu rei, vel operis præstandis (§. 620. 380.) *quumprimum locator & conductor convenerunt de mercede pro usu rei, vel operis præstandis, locatio conductio perfecta est: perfecto* autem *contractu locator obligatur ad usum rei conventum*; consequenter *rem isti usui, ad quem eam conduxit, aptam, vel operas promissas præstandum, & conductor ad mercedem solvenda, etiamsi re, vel operis locatoris uti non potuerit, modo is interea rem, vel operas alii non locaverit*; cum tunc ipse a contractu dis-

sees-

scesserit (§. 442.) nec ullum damnum datum sit locatori a conductore, quod foret resarciendum (§. 269. 270.)

§. 622.

Quoniam locator rei in conductorem transfert jus re utendi, quomodo conventum fuit (§. 620.) *ipse ea interea uti nequit, dum utitur conductor, &, si interea alii locet merces, quæ datur, huic debetur*, cum usus jam sit ipsius; *immo* ob eamdem rationem *sine consensu ejus alteri locare nequit* : ex adverso *conductor re aliter uti non potest, quam conventum fuit, alias furtum usus committit* (§. 264.) Immo *si aliter utatur, seu re abutatur, locator contractum rescindere potest* (§. 442. 581.) *De re locata alteri a locatore locatæ, & quomodo locatæ utendum.*

§. 623.

Similiter *conductor non alias operas a locatore exigere potest, quam conventas, nec alio, quam tempore convento* (§. 317.) & *locator perinde operas tempore convento præstare debet* (§. 438.) *alias tenetur ad id, quod interest, eas convento tempore præstitas non fuisse* (§. 415.) cumque a pacto discedat locator; *conductori licet, si ita visum fuerit, alterius operas conducere* (§. 444. *De præstatione operarum.*

§. 624.

Si conductor rem, vel operas sibi locatas alii locet, locatio ab ipso facta *Sublocatio* dicitur. Cum jus utendi re, vel operis in conductorem translatum sit (§. 620.) *sublocatio rei conductæ ad eumdem usum, ad quem fuerat conducta, & operarum ad idem licita, nisi conventum fueris, ne sublocetur*; quoniam tum jus utendi sine potestate sublocandi translatum, nec aliter conductori competit (§. 317.) *De sublocatione.*

§. 625.

§. 625.

Quaenam locari possit?

Cum nemini gratis dare, vel facere teneamur, si quis vicissim dare, vel facere potest, & in locatione non detur nisi usus pro mercede, non vero res ipsa; id quod est rem vendere (§. 587.) *res, omnes, quae usu non consumuntur, tam corporales, mobiles ac immobiles, quam incorporales locari & conduci possunt, itidemque operae omnes non illicitae*; quia ad illicitas non committendas indispensabiliter obligamur (§. 49. 42.)

§. 626.

An merces in re consistere possit.

Quoniam pretium rerum pecunia aestimatur, ideoque perinde est, sive des pecuniam, sive rem, quae tanta pecunia aestimatur, in locatione conductione autem datur pecunia pro usu rei, vel operis (§. 620.) *naturaliter locatio conductio est, si pro usu rei, vel operis detur res certa, de qua convenitur*, consequenter *erit etiam locatio conductio, si partim pecunia, partim res detur.* (a)

§. 627.

De mercede tacite conventa.

Cum pro usu rei, vel operis praestanda sit merces conventa (§. 620.) *si de mercede nihil fuerit expresse dictum, tacite consensisse censentur contrahentes in eam mercedem, quae communiter pro tali usu, vel istiusmodi operis dari solet, aut in eam, quam dederat, qui ante conduxerat.* Idem intelligitur, *si convenitur, ut detur merces aequa, vel quae dabitur ab aliis*; tum enim *danda merces, quae ab aliis dari solet.*

§. 628.

De pactis adjectis.

Quoniam etiam locationi conductioni pacta adjici

(a) In nullo casu ex solo pecuniae usu est lucrum captandum.

adjici possunt, prouti commodum visum fuerit contrahentibus, perinde ac in emtione venditione (§. 605.) *de quo in pactis adjectis fuerit conventum, eo standum* (§. 438.) Istismodi pactum est, quo prohibetur sublocatio (§. 624.) quo usus rei certa lege restringitur, quo convenitur de mercede anticipanda, quo adjicitur clausula commissoria, ut contractus sit nullus, nisi merces certo die solvatur, & statim liceat rem alii locatio rescindatur, seu statim cesset, ubi res vendita, vel propriis casibus necessaria fuerit; cum enim jus ex contractu quaesitum invito auferri nequeat (§. 100.) naturaliter non finitur locatio ad certum tempus facta, ubi ante eidem vendita, vel propriis usibus necessaria fuerit. Sed de his pactis singulis, quae fieri possunt, non opus est, ut sigillatim dicamus.

§. 629.

Quando venditio rei locatae, aut praestatio operarum per alium non illicita.

Cum *locatur* non obligetur *conductori* nisi ad praestandum rei usum conventum (§. 620.) *si* eidem *rem similem & aeque commodam praestet absque ullo ipsius sumtu, rem ut vendat, vel propriis usibus necessariam locatori adimat, injustum non est.* Idem intelligitur, *si qui operas ipse praestare non potest, substituat alium aeque indoneum, qui praestet.*

§. 630.

De eadem opera pluribus locata.

Si locator eadem opera pluribus utilis esse possit, cum bis promittere liceat; quod bis praestari potest (§. 421.) & parum intersit, sive uno actu, sive duobus diversis praestetur; *quin operas tibi locatas alii locare & ab utroque conductore mercedem integram accipere liceat, dubitandum non est.* Exempli loco esto tabellarius ad litteras deferendum conductus. Quoniam vero, *eadem opera pluribus conjunctim locetur*, omne conjunctim non repraesen-

tant

tant nisi unum locatorem, consequenter mercedem conjunctim nonnisi semel solvere tenentur; *conductores singuli mercedem pro rata solvunt, prouti conventum fuit inter ipsos. Quodsi operæ, quæ nonnisi uni præstari possunt, duobus locentur, conductori primo præstandæ* (§. 421.

§. 631.

De relocatione & renuntiatione locationis

Si res, vel operæ ad certum tempus locentur, finito tempore conductoris ius cessat & contractus finitur (§. 317. 318.) consequenter cum *locatio & conductio renuntiari* dicatur, si vel locator conductori, vel conductor locatori significat, se ultra certum terminum ex contractu amplius teneri nolle; *naturaliter renuntiatione opus non est, nisi expresse fuerit conventa* (§. 628.) Qnamobrem cum *res, vel opera recolari* dicatur, si conductori finito tempore iterum locetur, *relocatio novus contractus est, ab anterore prorsus*, consequenter, *pacta quæcumque eidem adiici possunt*, seu *legem quamdam eidem dare licet, a priori diversam.* Quoniam vero tacite etiam conveniri potest (§. 439.) *si locatore non contradicente conductor re ultra tempus conventum utatur, vel renuntiatio conventio non fuerit facta, relocatio in modum anteriorem tacite facta intelligitur* (§. 441.)

§. 632.

De locatione, morte, vel jure in re extincto finita.

Qodsi duratio contractu in alterutrius, vel utriusque arbitrium conferatur, cum mortuus velle desinat; *morte ejus, in cujus arbitrium collata est*, consequenter *in casu posteriore morte alterutirius, locatio conductio finitur.* Cumque nemo plus juris in alterum transferre possit locando; quam habet (§. 258.) *jure locatorii in re locata extincto, locatio finitur.*

§. 633.

§. 633.

Quoniam conductori usus rei locetur (§.610.) *locator consentire tenetur in eam deteriorationem, sine qua usus obtineri nequit*. Enimvero *si dolo, vel culpa conductoris reddatur deterior, vel prorsus destruatur, damnum conductor resarcire tenetur* (§.270.) Cum vero dominium maneat penes locatorem, usus autem sit conductoris (§. 620.) *si damnum casu datur in re, quem nulla conductoris culpa praecessit, id locatoris est, si in usu, conductoris, nisi de remissione mercedis quaedam fuerint conventa* (§. 342. 628.) Enimvero *si casus auferat omne rei usum, cum merces* pro usu detur; ea remittenda. *De damno in re, vel usu rei dato.*

§. 634.

Similiter cum conductori imputari, nequeat, *si locator operarum culpa sua damnum incurrit, dum operas praestat* (§. 3.) a quo sibi cavere debeat (§. 269.) *conductor id resarcire non tenetur*. Et quia casus praevideri nequeunt, quo operas pro mercede locat, subire tenetur periculum, quod inde imminere poterat, consequenter *nec conductor resarcire tenetur damnum, quod casu incurrit locator*. Ita *si locator operarum fregerit, vel perdiderit instrumentum operas promissas praestando, damnum ipsius est vel etiam si id contingat in materia locatoriis operae propria, ex qua tibi opus facere debeat*: enimvero *si tua sit materia in qua casus contingit; damnum tuum est* (§. 243.) Culpa utique sua damnum dedisse intelligitur, *qui opus ex tua materia fecit vitiosum* (§. 21. 269.) ac ideo *si vitium corrigi possit, sine mercede id corrigere, sin minus, pretium materiae restituere & opus vitiosum retinere debet* (§. 270.) Quia *Artifex* dicitur; qui artem aliquam callet, vel exer- *De damno quod incurrit locator operarum, & damno in opere conducto dato.*

cet; *imperitia artificis, seu ejus qui se artificem profitetur*, utique *culpa est* (§. 21.) Denique cum opus, quod alteri locasti, tuum sit; *si sine conductore operis culpa casus in cœpto, vel jam perfecto contingant, damnum tuum est* (§. 243.) ast *si vitio operis contingat damnum*, cum tunc culpa conductoris detur (*per demonstr.* utique *conductor id resarcire tenetur* (§.270.)

§. 635.

De emtione operis nostra voluntate ab alio conficiendi.

Si ita conveniatur cum artifice, ut faciat opus ex materia sua, pretio in opus perfectum & approbatum constituto, cum non conveniatur de mercede pro operis præstanda, sed de pretio pro opere confecto solvendo; *contractus locatio conductio non est* (§.620.) *sed emtio venditio rei extituræ, sub hac conditione inita, si vitio careat* (§. 587. 590.) Et quoniam in emtione venditione res tamquam supplementum pretii dari potest (§. 599.) *erit adhuc emtio venditio, si data materia, vel res alia in pretium imputanda.*

§. 636.

De impensis in rem locatam factis.

Quoniam locator rem usui conducto aptam præstare tenetur (§. 621.) *si conductor fecit impensas necessarias*, sine quibus scilicet res non poterat habere usum, quem conduxerat, *locator eas restituere tenetur*: non vero *licet facere impensas utiles sine consensu locatoris*, utpote qui nonnisi usum conductum præstare tenetur (§. 317.) cumque conductor non sit dominus (§. 620.) *ne suo quidem sumptu sine consensu locatoris in re conducta quicquam immutare licet conductori* (§. 256.)

§. 637.

De vitiis rei locatæ.

Cum quilibet damnum ab alio avertere debeat (§.269.) *locator* quoque *vitia rei locatæ, quibus damnum dari potest in usu rei, indicare tenetur*, veluti si equus sit calcitrorsus;

certo

certo anni tempore ab inundatione periculum immineat in certis ædium partibus. *Quodsi ergo sciens rem vitiosam locet, conductori tenetur in id, quod interest* (§. 415.) *si ignorans invincibiliter*, etsi ab imputatione liber sit (§. 34.) cum tamen usum non præstet, quem res minime vitiosa habere poterat, *pensionem remittere tenetur pro circumstantiis datis* (§. 621.)

§. 638.

Si alicui pecudum usus pro viliori mercede annua; aut certa fructuum parte conceditur ea lege, ut, si quæ illarum pereant, accipiens vel alias in earum locum substituat, vel æstimationem præstet, contractus dicitur *Socida*. Patet itaque, *socidam esse locationem conductionem cum pacto adjecto, quo periculum omne rei locatæ in se suscepit conductor* (§. 620. 628.) Patet porro, *in socida pecudes locatori numquam mori, & æstimata esse tradendas*. Et quoniam *Pecudes ferræ* dicuntur, quæ danti numquam moriuntur, vel pereunt, *socida est locatio pecudum ferrearum*. Quia vero æqualitas observanda in contractibus onerosis (§. 580.) *merces in socida determinanda ex pretio fructuum, quos ex pecudibus percipit conductor & periculo, quod in se suscipit.* Cumque usus caussa pecudes locentur; *locator pecudes sanas in socidam tradere obligatur*, & *si morbo ante socidam contracto moriuntur pecudes, periculum est locatoris* (§. 415.) *De socida.*

§. 639.

Si duo, vel plures inter se conveniant, quod res & operas ad negotiationem quamdam conferre velint eo fine, ut lucrum ad damnum commune sit, contractus dicitur *Societas*, nimirum *negotiatoria*. Qui societatem ineunt, *Socii* vocantur. *Societas* autem *contrahitur*, *Societas negotiatoria quid sit.*

five uterque sociorum res & operas, sive unus res, alter operas, sive unus res & operas, alter vel res; vel operas confert. Sub rebus etiam comprehendi pecuniam, ut patet. *Cum eo, qui nec operas, nec res confert, societas non contrahitur, sed si ad partem lucri saltem admittitur, donatio* (§. 575.) *si etiam damni particeps esse debet, peculiaris quidam contractus est* (§. 438.)

§. 640.

De societate ratione damni conducta.

Quoniam quilibet jus suum remittere potest (§. 342.) & unicuique permittendum, in quantum se obligare velit (§. 78. 79.) *societas ita contrahi potest, ut quis sit particeps lucri, non vero damni*: ast cum damnum ab altero avertere debeamus (§. 269.) nec cum damno ejus locupletiores fieri (§. 271.) *ita contrahi nequit, ut socius sit particeps damni, non vero lucri* onsequenter, cum *societas leonina* dicatur, in qua unus solus lucrum, alter per solus damnum habet; ea *illicita est, per se nulla*.

§. 641.

Societas bonorum & omnium bonorum.

Si bona universa tam præsentia, quam futura in communionem deducuntur, *Societas* dicitur *omnium bonorum*, vel *fortunarum*; si vero ea omnia; quæ opera & negotiatione acquirunt, *Societas bonorum* simpliciter vocatur. Utraque communi nomine *Societas universalis*, subinde etiam *generalis* appellatur; & in oppositione *particularis* audit; in qua communicantur ea, quæ ex partis rebus, vel certa negotiatione proveniunt.

§. 642.

De bonis societatis.

Bona societatis decuntur, quæ in communionem deducuntur, dum societas contrahitur. Quamobrem in bonis societatis quilibet socius pro parte dominium habet (§. 639.)

con-

consequenter *quam primum societas omnium initur, socius unusquisque in alterum transfert dominium in bona sua præsentia & futura pro rata* (§. 641. 589.)

§. 683.

Pecunia, quæ in societate ad certum usuum confertur; & in genere pecunia, qua fruimur, dicitur *Sors*. *Sortis nomine quæ pecunia veniat.*

§. 644.

Si quis operas solas, alter vero pecuniam confert, & operæ conferuntur cum usu pecuniæ, cum usus pecuniæ & usus operatum invicem communicentur; *collator operarum non fit particeps sortis, & sors perit ac salva est ei, qui pecuniam contulit: ast si eædem operæ conferantur cum ipso dominio pecuniæ*, quoniam ipsa pecunia & operæ eædem æstimandæ invicem communicantur, *qui operam impendit, fit particeps sortis pro eo, quod valet pretium operæ, sorti adjiciendum.* *De diverso modo operas cum pecunia collata conferendi.*

§. 645.

Cum *in societate negotiatoria* socius nullus alteri gratis quid dare & facere præsumatur, nec dare vel facere debeat naturaliter (§. 473. 639.) in eadem *observanda est æqualitas* (§. 580.) consequenter *commune lucrum & damnum in rationem collatorum dividendum*, ite scilicet ut qui duplum contulit, duplum percipiat lucrum, sed duplum quoque ferat damnum, ac ideo *si collata sint æqualia, partes quoque lucri & damni sint æquales*. Quilibet æquissimam judicat æqualitatem partium, si collata fuerint æqualia. Sed cum qui duplum censert, duos repræsentet socios; & ita porro; inde omnino sequitur, ut eadem sit æquitas divisionis lucri & damni communis in ratione collatorum. Quoniam vero socii de partibus inter se convenire possunt, prouti *De divisione lucri & damni.*

ipsis commodum visum fuerit (§. 385, 438.) *si partes lucri & damni fuerint expressæ, eædem servanda sunt* (§.438.) Enimvero *si operæ cum usu pecuniæ conferantur, cum qui operas confert, non sit participes sortis* (§. 644.) *ratio, in qua commune lucrum dividendum, definienda ex eo, quod valet usus pecuniæ & periculum amittendæ sortis, & ex eo, quod valent operæ & periculum eas predendi, quod si* vero *periculum non attendatur, ex eo, quod valet usus pecuniæ, & ex eo, quod valent operæ.*

§. 646.

De lucro computando. Cum *lucrum* sit res, consequenter pecunia, quæ bonis nostris superaccedit (§. 414.) impensæ autem in societate lucri faciendi caussa fiant (§. 279. 639.) *lucrum non intelligitur, nisi deductis impensis*, consequenter *etiam deducta pecunia, quæ collata fuerat, & deductis damnis*, quæ lucrum imminuunt (§. 369. 279.)

§. 647.

De societate finita & prorogata. Cum societas certi cujusdam negotii caussa contrahatur (§. 636.) *finito negotio, propter quod societas contracta, societas finitur, & si ad certum tempus contracta, elapso tempore finitur* (§. 438.) Quoniam vero *societas prorogari* dicitur, quando ultra tempus conventum continuatur, consequenter societatem prorogare idem est, ac eamdem renovare (§. 441.) *quæ de renovatione pactorum dicta, sunt, de prorogatione societatis valent* (§. cit.) Ast quia nemo alteri damnum dare debet (§. 269.) *a societate discedere non licet cum damno societatis : si tamen ad nullum certum tempus contracta, sine damno societatis ab ea discedere licet*; quia tunc nihil fit contra jus sociorum (§. 83.)

§. 648.

§. 648.

Societati renuntiare dicitur, qui declarat, se in eadem diutius manere nolle. *Renuntians* itaque *a societate discedit* (§. 442.) Quamobrem *si socius unus non præstat, ad quod præstandum vi societatis tenetur, alteri licet renuntiare societati*, consequenter *si plures fuerint, ceteri societatem continuare & socium negligentem, vel risoxum, qui solo suo arbitrio omnia fieri vult, excludere possunt*. Idem nimirum est, ac si societati renuntiarent, ac postea novam inter se contraherent. *Mutuo* autem *dissensu*, sicuti pactum omne (§. 444.) ita utiam *societatem dissolvi posse*, satis liquet. *De renuntiatione & dissolutione societatis.*

§. 649.

Quicquid pro usu rei, quæ usu consumitur, seu fungibilis in primis pecuniæ datur, sive sit pecunia, sive res alia, *Usura* dicitur. Cum usus rei, quæ usu consumitur, non minus aliquid æstimabile sit, quam rei, quæ usu non consumitur, prouti evidenter apparet, si ponamus pecuniam in emtionem fundi fructiferi, aut negotium quoddam lucrosum impendi, nemo autem alteri gratis dare teneatur, qui vicissim dare potest (§. 473.) *usuræ in se illicitæ non sunt, naturaliter* autem *quantitas definienda ex usu pecuniæ, cujus caussa creditur debitori*. Nimirum usuræ spectari possunt tamquam pars lucri, cujus particeps sit socius pecuniam solam conferens, habita ratione periculi, quod solus in se suscipit debitor. Atque hinc patet, *naturaliter usuras nunc esse posse majores, tunc minores*. Hinc *usuræ mordentes* dicuntur, si exiguntur ab eo, qui usu pecuniæ vix tantumdem lucrari potest, quantum ad vitæ necessitatem sufficit, vel si excedunt lucrum, quod usu pecuniæ facere *De usuris.*

 po-

potest debitor; & eas *naturaliter illicitas esse*, patet (§. 513.) Usurarum vero illicitarum exactio *usuraria pravitas* vocatur. (*a*)

§. 650.

De contractu funebri. Quoniam mutuum non est, si usus pecuniæ non datur gratis, sed pro pecunia (§. 533.) ac ideo quoque pecunia sub usuris debita *Pecunia usuraria* dicitur; contractum, quo pecunia sub usuris creditur, in Jure naturæ par. 4. §. 1413. *Contractum fœnebrem* appellamus; sicuti in Jure Romano *Pecunia fœnebris* dicitur, pro cujus usu usuræ solvuntur, Poterat etiam dici *contractus usurarius*.

§. 651.

De Anatocismo. *Anatocismus* vocatur pactum, quo convenitur, ut usuræ convertantur in sortem & debeantur etiam usuræ usurarum. Cum usuræ solutæ, quam primum solvuntur, sint sors accipientis, pecuniam vero credere liceat ei, cui jam antea sub usuris credidisti; *usuras acceptas sub usuris rursus credere eas debenti ob justam usurarum caussam naturaliter licet*. Quamobrem apparet, *anatocismum in se illicitum non esse*.

§. 652.

Chirographum & contractus chirographarius quid sit. *Chirographum* sunt litteræ, in quibus quis fatetur, se rem quamdam fungibilem ab altero accepisse, & eam in genere restituere promittit. Contractus, qui mediante chirographo perficitur, dicitur *Contractus chirographarius*. Unde porro patet, quinam sit *creditor*, quinam *debitor chirographarius*, & quodnam *debitum chirographarium*. Liquet etiam; *contractum chirographarium esse mutuum scriptura perfectum* (§. 52?.) *aut contra-*

(*a*) Vide quæ adnotata sunt §. 583.

contractum fœnebrem scriptura perfectum (§. 650.)

§. 653.

De contractu chirographario tenendo.

Cum in chirographo promittatur restitutio ejus in genere, quod acceptum (§. 652.) *qui spe rei fungibilis*, veluti pecuniæ, *accipiendæ chirographum tradit*, *eam autem non accipit*, *ad nihil quoque restituendum obligatur*. Ne vero casus emergant, an quibus dubium videtur, num ea accepta sit; *quamprimum ceirographum traditur*, *res fungibilis tradenda*, *vel pecunia numeranda*, *nec antequam hoc fiat*, *debitor chirographarius chirographum tradere*, *nec creditor chirographarius accipere debet*. Idem intelligatur, si non integra quantitas in chirographo expressa traditur. Eadem de caussa *quamprimum solvitur*, *chirographum reddendum*. Ceterum *naturaliter in chirographo non exprimenda caussa debendi* (§. 407.) Quamobrem cum naturaliter perinde sit, ac si caussa debendi non fuisset adscripta, etiamsi adscribatur; *chirographum valeat*; *etiamsi falsa caussa debendi exprimatur*, *modo verum sit*, *tantum deberi*.

§. 654.

De apochis.

Apocha, vulgo *Quittancia*, dicuntur litteræ, seu se ab eodem accepisse, quod debebat. Quoniam itaque apochæ productione probatur solutio facta; *nec danda*, *nec accipienda*, *nisi solutio facta*, consequenter *spe solutionis data aut repetenda*, *ut debitor ad solutionem compellendus*. Idem intelligitur; si apocha accepta debitum non integre solvitur. Cum apocha probari possit solutio; *si chiragraphum casu amissum*, *vel reperiri non potest*, *in apocha id exprimendum*.

§. 655.

De cambio manuali:

Permutatio pecuniæ cum pecunia, quacumque

que tamdem lege fiat, vulgo *Cambium* dicitur; in specie autem permutatio specierum monetæ, *Cambium manuale*, veluti si moneta grandior cum pecunia minuta permutetur. Græcis *Collybus* appellatur. Hinc *Collybista*, item *Nummularius* & *Trapezita* dicitur, qui pecuniam in hoc paratam habet, ut eam cum aliis permutet speciebus. Et quod collybista specierum monetæ permutandarum caussa deducit, *Lagium* vulgo vocatur. Dicitur etiam *Collybus*, sed non sine æquivacatione; cum ipse etiam contractus hoc nomine veniat. *Si pretium rerum, vel operarum definitur valore extrinseco monetæ, &, ut pecunia commodius erogari possit, certa monetæ species cum alia permutatur*, cum perinde sit, quænam monetæ species detur; *in cambio manuali non spectandus nisi monetarum valor extrinsecus* (§. 580.) Enimvero *si tua intersit, ut monetam habeas, cujus major bonitas intrinseca, quam ejus, quam nunc habes, nec minus mea intersit, ne speciem meliorem cum viliori permutem*, cum interesse aliquid æstimabile sit; *in cambio manuali attendendus valor intrinsecus*, consequenter *lagium non illicitum*. Et quoniam collybisti usu pecuniæ suæ, quem alias facere poterat, in gratiam permutationis pecuniæ cum pecunia carere, & operam huic negotio impendere tenetur, utrumque autem æstimabile quid est; *collybista tantum deducere licet, quantum valet usus pecuniæ, quo carere, & opera, quam huic negotio impendere debet*, cumque etiam ipse lagium dare teneatur, si speciem viliorum cum meliori permutat (*per demonstrata*) *quantum etiam valet differentia bonitatis intrinsecæ specierum permutandarum* (§. 473.) Pro diversitate circumstantiarum in definienda quanti-

quantitate lagii alia quoque accidentia æstimabilia attendenda sunt.

§. 656.

Contractus, quo pecunia alicui ita datur; ut is pro certa mercede eamdem alio in loco sive danti, sive alii cuidam solvi certe die curet, proprie *Cambium* dicitur, subinde *Cambium trassatum*. Ad cambium itaque concurrunt quatuor personæ principales, nimirum persona, quæ pecuniam alio loco solvendam dat; persona, quæ eamdem accipit & alio loco solvendi curam in se suscipit; persona, quæ pecuniam alio loco solvit & persona, cui alio loco solvitur. Prima dicitur, *Campsarius*, sive *Remittens*, secunda *Campsor*, sive *Trassans*, tertia *Acceptans*, sive *Trassatus*, & quarta *Præsentans*. Patet autem, unum subinde duplicem repræsentare posse personam, veluti ut trassans idem sit cum trassato, vel campsarius cum præsentante. Litteræ, quæ a trassante inscribuntur trassato, pecuniæ præsentanti solvendæ caussa, & pro pecunia numerata dantur compsario, seu remittenti, dicantur *Litteræ cambiales*: ast litteræ, quibus de cambio certior redditur trassatus, & quomodo eidem rursus satisfieri debeat propter pecuniam pro litteris cambialibus, a præsentante exhibitis, solutam, vocantur *Litteræ advisoriæ*. Pretium cambii, de quo remittens trassanti satisfecit, *Valuta*; summa vero pecuniæ in litteris cambialibus expressæ, quatenus a præsentate exigenda; respectu Remittentis *Remissa*, quatenus a trassato solvenda, respectu Trassantis *Trasta* vocatur. Utilitas hujus contractus inde elucet, quod *beneficio cambii pecunia in locis maxime dissitis solvi, & a peregrinantibus ubivis locorum in ea monetæ specie, quæ ibidem usitata est, accipi* pe-

De Cambio trassato.

potest. Quid juris naturalis sit in cambio; quod sicuti omnes actus humanos, ita etiam cambium regit, quoad obligationes contrahendas, jura inde quæsita, definiendum est ex iis, quæ de promissione, de damno resarciendo & præstando interesse, & de se non locupletando cum damno alterius demonstrata sunt. Ita statim patet, *trassantem obligari remittenti, ut curet pecuniam conventam loco & tempore convento præsentanti solvi, remittentem vero ad præstandum valutam* (§. 380.) *trassatum* autem *præsentanti ad solutionem non obligari, antequam litteras cambiales acceptavit*, cum acceptando eidem promittat, se pro litteris solvere velle (§. 380.) *trassantem* vero *obligari ad valutam cambii & præstandum interesse, nisi trassatus solverit* (§. 271. 415.) Sed nolumus plura addere; quæ in opere majore p. 5. c. 1. legantur.

§. 657.

De cambio sicco. Ad imitantionem cambii trassati, a mercatoribus ad facilitanda commercia introducti, alii commenti sunt *cambium siccum*, quo quis ab alio accipit litteras cambiales, quo quibus ipsi, vel alii caussam ab eo habenti, eodem loco, sed certo tempore, certa pecuniæ summa, de qua conventum, solvendum; *quod naturaliter non differre a contractu chirographario* manifestum est (§. 652.) Quemobrem Juris mere positivi est omnis differentia, quæ inter contractum chirographarium & cambium siccum intercedit.

§. 658.

De contractu æstimatorio. *Contractus æstimatorius* dicitur, quo res æstimata certo pretio vendenda traditur alteri, ut eam vel reddat, vel pretium determinatum solvit. Quamobrem *si accipians rem pluris vendere possit, excessum supra pretium*

de-

determinatum lucratur, & si pretium ipse solvere velit, eam tradenti reddere non tenetur. Ex adverso autem cum sine consensu tradentis minoris vendere nequeat (§. 317. 199.) *si minoris vendat, defectum supplere debet* (§. 269. 438.) Ex ipsa autem definitione liquet, *contractum æstimatorium iniri posse circa res omnes, quæ vendi possunt.*

§. 659.

De pretio venditionis & taxationis gratia adjecto.

Pretium rei taxationis gratia adjici dicitur, quando adjicitur eo fine, ut constet nunc & in posterum de ejus valore: *venditionis gratia* vero, ut constet, quanti res emta esse debeat. *Taxationis* itaque *caussa adjiciendum, quoties res in eadem bonitate restituenda*, ut incommodato, mutuo, deposito; *venditionis* autem *gratia in contractu æstimatorio.* Etenim *si res vendendæ pretium taxationis gratia adjicitur, contractus vel mandatum est* (§. 551.) *vel locatio conductio operarum* (§. 620.) & *si certo pretio æstimata vendenda traditur alteri ea lege, ut, si majus accipiat, excussus sit communis, societas contrahitur quoad excessum* (§. 639.) Cum contrahentes legem contractui dare possint, quam voluerint (§. 314.) *in contractu æstimatorio vel dominium transferri potest in accipientem, vel tradens idem sibi retinet.*

§. 600.

De constituto.

Constitutum dicitur contractus, quo quis promittit se soluturum, vel facturum, quod vel ipse, vel alius jam antea solvere, vel facere debebat, salva manente priori obligatione. Is, qui constituit, *Constituens*; is autem, cui constituitur, *Constituarius* appellatur. Quamobrem *debitum proprium constituendo firmatur*, veluti si heres legatario promittit solutionem legati: *si* vero *debitum fuerit alie-*

num, *constituens solutionem in se suscipit*, *nisi debitor principalis solverit*, veluti si promittit solutionem ultimo Septembris, nisi Sempronius interea solvat, qui jam quarta Julii solvere debebat. *Constitutum debiti alieni naturaliter non differre a fidejussione*, ex collatione definitionum patet (§. 569.) unde vero veniat in Jure Romano differentia, dictum alibi. Facile quoque patet, *si quis majorem quantitatem promittit, quam quæ debetur, nisi debitor principalis solverit, debitum non constitui, sed contractum mixtum esse ex constituto & pacto de donando, vel pactum de donando conditionatum*.

§. 661.

De adjecto. *Adjectus* dicitur is, cui nihil debetur, voluntate tamen creditoris solvendum debitum, aut saltem solvere licet. *Quodsi* ergo *adjecto solvitur*, *debitor ab obligatione sua liberatur*; ast eidem debitor obbligatus non sit, *adjectus debitorem ad solvendum adigere nequit*, *sed solutionem sponte oblatam saltem accipere potest*. Immo *solvere* quoque *potest debitor ipsi creditori*; *quod si tamen se obligavit ad solvendum adjecto*, cum obligationi suæ defuerit, *eidem tenetur ad id, quod interest, adjecto solutum non fuisse* (§. 415.) Nimirum solutionis caussa alius adjici potest, vel in gratiam debitoris, vel creditoris. Ceterum cum tertium adjiciendo non mutetur obligatio debitoris, *in constituto tertius adjici potest, qui in priori obligatione non erat adjectus* (§. 660.) & *alius adjici potest, quam qui fuerat in obligatione priori adjectus* consequenter *tunc solvi in priori obligatione adjecto nequit*.

§. 662.

De contractus institorio. *Contractum institorium* appellamus, quo quis nego-

negotiationi quæstuariæ aliquem administrandi gratia universaliter præponit. Dicitur autem *negotiatio quæstuaria*, quæ lucri faciendi caussa exercetur. Et *Institor* vocatur, qui præponitur; *Præponens* autem, qui alterum præponit. Cum Romani servos & filios, quos in potestate habebant, negotiationi præponere solerent, nulla contractus institorii, sed saltem institoris & actionis institoriæ in Jure Romano fit mentio. Hoc tamen non obstante, eadem ex propositione descendunt obligationes & jura, quæ inde oriuntur, quando quis ax pacto fuit præpositus. Patet autem, *institorem obligatum esse ad negotiationem administrandam: præponentem in eum conferre jus ad omnes actus ad negotiationem exercendam necessarios, nisi specialiter fuerit conventum, ut quædam sine consensu suo fieri non possint*, consequenter institorem terminos conventionis excedere non debere. *Institorio nomine agere* dicitur institor, quicquid negotiationis, cui præpositus est, caussa fit, seu id, sine quo administrari negotiatio nequit. *Quicquid* igitur *institorio nomine facit, id nomine præponentis facit*, consequenter *quoties institori cum tertio negotium est*, per se patet, *eum institorio nomine egisse, si actus negotiationi proprius; alias necesse est, ut expresse dicat, se institorio nomine agere, nisi aliunde alteri hoc jam notum fuerit*. Hinc porro sequitur, *ut institor institorio nomine contrahens non se, sed præponentem aliis, nec alios sibi, sed præponenti obliget: quodsi* vero *præponens institorem specialiter obligavit, ne quid faciat, aut ne faciat sine consensu suo, necesse est ut hoc notum faciat iis, quibus contrahendo ab institutore obligandus*. Enimvero quoniam institor præponentem obligare

gare nequit, nisi institorio nomine agat; *si proprio nomine contrahit, etiam negotiationis caussa, se aliis, non præponentem obligat.* Cum tamen nemo re alterius locupletior fieri debeat (§. 271.) *in tantum præponens tenetur ex contractu negotiationis caussa inito, quantum lucupletior factus.* Et quia negotiatio præponentis est; quam ipsius nomine administrat institor; *lucrum & damnum ex negotiatione sine culpa institoris, quæ omnino ab ipso præstanda* (§. 270.) *ad præponentem pertinet* (§. 271. 243.) Denique cum institor negotiationem, cui præpositus, omni diligentia administrare obligetur (§. 21.) *proprio nomine negotiationem exercere nequit, quæ ullo modo vergit in præjudicium domini, secus, si hoc non fiat.* Cumque finito officio institoris jus extinguatur, *finito officio nihil institorio nomine valide agit sine consensu domini vel expresso, vel tacito,* veluti si administrationem adhuc eidem permittit, consequenter, cum damnum, si quod detur, dolo detur (§. 17.) *si ex actu, vel contractu institoris emergat damnum, id domino resarcire obligatur* (§. 270.) *ei autem, cum quo dolose contrahit, tenetur ad id, quod interest* (§. 415.) Unde per se sequitur, *si dominus institutorem nondum finito officio dimittat, id sine mora intimandum esse iis, cum quibus negotium habet.*

§. 663.

De pluribus institoribus eidem negotiationi præpositis.

Si plures fuerint institores, cum nullus eorum plus juris habeat, quam dominus negotiationis, sive præponens in eum conferre voluit (§. 217.) *lege præpositionis dijudicandum, quænam sit singulorum obligatio, & quantum juris quoad administrationem negotiationis unicuique competat.* Quoniam tamen unusquisque eorum damnum omne a domino aver-

avertere obligatur (§. 269.) *si unus eorum videt alterum facere, quod in damnum domini vergit, id tempestive indicandum. Quodsi plures ita præponantur negotiationi, ut eam communi consilio administrent*, cum omnes simul unam repræsentent personam; *ex facto unius tenentur omnes pro rata, nisi unus dolose clam ceteris quid fecerit*, cum ignorantia invincibilis imputari nequeat (§. 34.) sicuti & manifestum est, *ex facto ceterorum eum non teneri, qui contradixit.*

§. 664.

Contractus institorius hoc commune habet cum mandato, quod negotium aliquod alteri gerendum committatur; cum locatione conductione, quod pro operis præstitis merces solvatur, prouti ex definitionum collatione statim patescit (§. 551. 620. 662.) Atque hinc intelligitur, quatenus de mandato & locatione conductione demonstrata ad contractum institorium applicari possint. *Quatenus contractus institorius cum mandato & locatione conductione conveniat.*

§. 665.

Contractus exercitorium appellare lubet, quo quis navi exercendæ præponitur, veluti eidem locandæ, vectoribus conducendis, armamentis emendis & ita porro. Is, qui præponit, *Exercitor* vocatur, sive ipse sit dominus navis, sive eam per aversionem conduxerit; qui vero navi exercendæ præponitur, *Magister navis* vocatur. Quoniam itaque *magister* in navi exercenda exercitorem repræsentat; *quod ipse facit, id exercitor fecisse putandus, & hic in ipsum contulisse intelligitur jus ad omnes actus ad navim exercendam necessarios*. Cum vero exercitoris sit, qua lege magistrum præponere velit navi (§. 317.) *si magister certa lege præpositus, jus ipsius ex lege præpositionis æstimandum*. Dicitur autem *De contractu exercitorio.*

exercitorio nomine agere magister, quicquid navis exercendæ caussa facit, cui præpositus est. Ceterum quia magister spectari potest tamquam institor respectu navis exercendæ; ad eum quoque facile applicantur, quæ de institore demonstrata sunt, ut ideo opus non sit sigillatim de his dicere.

§. 666.

De nautis.

Nautæ dicuntur, qui agendæ navis caussa in navi sunt, Quoniam ipsis jus nullum navis caussa contrahendi competit; *ex nautarum contractu nec magister, nec exercitor obligari potest.*

§. 667.

De contractibus do ut des do ut facias, & facio ut facias.

Contractus onerosi omnes ad tria genera revocantur, nimirum ad contractum do ut des, do ut facias, facio ut des, (§. 468.) Sub iis itaque contractus omnes, de quibus hactenus, tamquam species continentur, quarum quotidianus usus est. Enimvero si qui præterea contractus occurrunt, de iis ex natura contractuum do ut des, do ut facias, facio ut des, statuendum. Quid igitur Jure naturali de iis statuendum sit, a nobis explicandum: cum enim Jus Romanom ab eo abeat, diximus alibi, ubi munuimus, differentiam inter contractus nominatos & innominatos esse mere Juris Romani, not. §. 879. p. 4. & not. §. 145. p. 5. Jur. nat. Cum hominibus competat jus ad certas præstationes sibi alterum obligandi (§. 97.) alter autem se obligare non possint nisi promittendo (§. 380.) *quamprimum voluntatem dandi & faciendi sibi invicem declararunt, contractus perfectus est* (§. 379. 97.) consequenter *mutuo consensu perficiuntur contractus do ut facias, facio ut des* (§. 27.) Quamobrem *si statim ea præstentur, de quibus conventum*

fuit,

fuit. Et quoniam contractu perfecto necessitatis est, quod antea erat voluntatis (§. 97.) *contrahendo, sive paciscendo ex imperfecte debito, sive officio, & ex naturaliter licito fit perfecte debitum* (§. 49. 80.) vel ubi quis se obligat ad non præstandum, quod præstare erat licitum, *illicitum* (§. 49.). Ast cum nemo se ab obligatione naturali liberare possit (§. 42.) *ex naturaliter illicito fieri nequit licitum*. Cumque ab uniuscujusque voluntate dependeat, quomodo jus quoddam suum in alterum transferre velit (§. 314.) *arbitri paciscentium est, quomodo de præstationibus convenire velint, & standum est eo, de quo conventum fuit* (§. 438.) Quoniam vero fraus omnis tam consilii, quam eventus illicita (§. 286.) *in contractus quoque do ut des, do ut facias, facio ut facias neuter contrahentium defraudandus*.

CAPUT XIII.

De contractibus, qui aleam continent.

§. 668.

Contractus aleam continentes dicuntur, quibus super incerto eventu convenitur, ut eodem utrinque stetur, veluti si convenitur de pretio pro jactu retis solvendo, ut pisces capti sint ementis. *In his igitur contractibus, quod dari, vel fieri debet, sive ex una contrahentium parte suspenditur ab eventu.* Cum abusus dominii naturaliter quidem illicitus sit, unicuique tamen permittendus, quamdiu nil fit contra jus tuum (§. 202.) consequenter in contractibus non attendendus, *contractus equidem aleam continentes inire non debet, qui in dando dominio, in faciendo libertate naturali abutitur, si tamen init, jure externo* *De contractibus aleam continentibus in genere.*

 subsi-

subsistunt. Et cum in contractibus onerosis observanda æqualitas (§. 581.) *in contractibus* autem *aleam continentibus* fieri nequit, ut quantum unus præstat, tantum vicissim recipiat ab altero, nisi forsan casu rarissimo, minime prævidendo; *utriusque* saltem *contrahentium eadem esse debet conditio*, *nempe eadem spes lucri & eidem metus damni*, consequenter *contrahentes ab omni fraude alienissimum habere debent animum* (§. 286.) Ceterum *contractus aleæ etiam benefici esse possunt* (§. 466.)

§. 669.

De forte

Sors dicitur res quæcunque, a cujus fortuita determinatione suspenditur acquisitio rei alterius corporalis, vel incorporalis; seu est signum ejus, quod nobis esse debet acquisitum, fortuito determinatum. Unde patet, *sorte dirimenda non esse ea, quæ certo consilio fieri possunt, sed quæ eo expedire nequeunt*. Est vero *sors* vel *electrix*, qua definitur quid ex duobus electum esse debeat; vel *attributrix*, quæ rem certam alicui attribui, vel *divisoria*, qua definitur, quamnam rei divisæ partem quis habere debeat. Additur hisce *sors divinatoria*, qua quis, quid futurum sit, determinare vult. *Divinatio* enim est futurorum predictio. Cum eventus rerum in hoc universo per caussarum seriem determinatos esse constet, consequenter etiam sors, quomodo cadere debeat, per eadem determinata sit, *præscientia eventus futuri sorti committi nequit*, consequenter *sors repugnat superstitioni debetur*, ac ideo *legi naturæ repugnat* (§. 182.)

§. 670.

De contractu sortis electricis.

Contractus sortis electricis est, quo convenitur inter duos, vel plures, quamnam ex rebus pluribus quis habere debeat, vel utrum aliquid,

aliquid, an nihil habere debet. *Sors* igitur *personam eligentis repræsentat* (§. 514.) *eadem standum*, consequenter *quod sors indicat, id statim acquiritur*, *si nihil indicat*, *nihil* quoque *acquiritur*.

§. 671.

De contractu sortis divisoriæ.

Contractus sortis divisoriæ est, quo facta rei communis divisione partium distribuito sorti committitur, ut scilicet per eam determinetur; quamnam partem unisquisque habere debeat. *Sors* igitur *divisoria unicuique tribuit dominium in certa rei divisæ parte*; & *quamprimum sortis judicium manifestur*, *dominium in ea*, *quam ostendit*, *parte singulari acquisitum*. Facile autem intelligitur, *si in rebus indivisis duo*, *vel plures habent dominium pro partes æquales*; *quot unitates continet summa terminorum rationis*, & *unicuique per sortem assignandas esse tot partes*; *quot terminus rationis ipsum respiciens habet unitates*, veluti si termini rationis sit ut 2 ad 3 divisio fieri debet in partes quinque, & uni sorte attribuendæ partes duæ, alteri tres.

§. 672.

De contractu sortis attributricis.

Contractus sortis attributricis est, quo ita convenitur; ut res aliqua; ad quam duo, vel plures æquale jus habent, si ejus, quem sors ostenderit. Cum pacta sint servanda (§. 438.) *standum in contractus sortis attributricis simpliciter intra terminos conventionis*. Etenim contrahentes ut contractui cuicumque (§. 314.) ita etiam huic legem dare posse, quam voluerint, satis patet.

§. 673.

De lotaria.

Lotaria est contractus, quo res certæ pecunia collatitia emuntur, vel etiam certa pecuniæ summa confertur da lege, ut per sortem definiatur, utrum quis aliquid & quid ha-

bere, an vero symbolæ suæ dispendium facere debeat. Cum lotaria contractus aleæ sit; *licita est, in quantum contractus liciti, qui aliam continet*. Ast quia lex naturæ dat jus ad ea, sine quibus officio erga Deum, vel erga alios satisfacere non possumus (§. 46.) *lotaria in casu altero iure interno licita, si contrahitur eo fine, ut satisfaciamus officio cuidam erga Deum, vel erga alios*, quando scilicet pecunia collatitia lotaria instruitur, *tuncque pars lucri debetur finis consequendi caussa impendenda, in quem consentiunt contrahentes*; quia mutuo consensu contractus perficiuntur (§.668.) Enimvero *si lotaria contrahitur eo fine, ut res emta sorte uni attribuatur, non majus pro re pretium exigendum, quam quod ab aliis emtoribus dari solet habita tamen rationem impensarum, si quæ eo fine fieri debent a venditore*; quoniam nullo ratio est, cur majoris vendi debeat.

§. 674.

De olla fortunæ. A lotaria parum differt *Olla fortunæ*, quando in urnam immittitur certus numerus schedularum partim inscriptarum, partim inanium, & pro certo pretio emitur jus schedulam unam extraendi ea lege, ut, qui eam extrahit accipiat rem quam inscriptio indicat. Atque *hic contractus cum quolibet in singulari perfectus est, quem primum pretium pro jure unam extrahendi fuerit solutum*. Et quoniam omnes schedularum emtores res omnes sortis expositas emunt; *omnium schedularum pretium determinandum est per pretium omnium rerum sortis expositarum, opportunitatem omnes simul vendendi, impensas in venditionem faciendas atque periculum, si pretiosissima primo loco una exeant, relictis schedulis plerisque inanibus, ut nemo amplius contrahere velit*. Quoniam

vero

vero nemo locupletior fieri debet re aliena (§.271.) *jure interno olla fortunæ & lotaria illicita est, quæ fit solo lucri faciendi animo.*

§. 675.

De præmio certantibus proposito

Contractibus aleam continentibus affinis est is, quo præmium exponitur ea lege, ut certo quodam modo inter se certent de eodem aliqui, & id sit ejus, qui vicerit. *Qui præmium exponit, cum singulis contrahit sub hac conditione, si certamen iniverint & vicerint*, consequenter *qui præmium exponit, obligatur ad dandum præmium victori, qui autem cum eo contraxit, non obligatur ad certamen subeundum, sed jus idem subeundi consequitur* (§. 318.) Cumque duo victores unam representet personam, quia *præmium* nonnisi semel promissum, idem *commune est, si simul vicerint*. Dicitur autem *vincere*, qui conditionem, sub qua præmium promissum, adimplet.

§ 676.

De sponsionibus

Sponsio est contractus aleam continens, quo super eventu incerto, ita convenitur, ut ei, qui existentiam infirmat, ab altero; qui negat, certum quid detur, vel etiam ut detur ei, penes quem erit veritas. Unde liquet, *sponsionem non valere, si alteruter certo scit, quid evenerit*: immo *nec scientiam suam dolose dissimulare, aut reticere licet* (§. 286.) Quoniam quilibet de suo statuere potest pro lubitu (§. 195.) & unicuique permittendus etiam est sui abusus, quamdiu nihil facit contra jus alterius (§. 202.) *jure externo sponsiones substitunt*; quia tamen nemo locupletior fieri debet re alterius (§. 271.) cum sponsiones non fiant nisi lucri faciendi, consequenter re, vel pecunia alterius se locupletandi animo; *jure interno illiciti sunt*.

§. 677.

De jocis & ludis. *Serium* dicitur, ad quod dicendum, vel faciendum ratio quædam nos auget. Verba non seria & facta iis æquipollentia, quibus nimirum idem, quod verbis significatur, *Joci*, facta vero cetera non seria. *Ludi* dicuntur. *Joci igitur & ludi animi tantummodo, aut temporis fallendi gratia fiunt*. Cum nihil temere sit loquendum & faciendum (§. 260.) *joci & ludi temerarii illiciti sunt, ad erudiendum vero vel emendandum alios compositi liciti* (§. 134.) Et quia neminem offendere debemus (§. 154.) *joci* quoque, *quibus offenduntur alii illiciti*. Quoniam voluptas transitoria, si innocua, licita est (§. 120.) *si jocis nihil insit, quod officio cuidam repugnet, solius voluptatis percipiendæ gratia jocari licet*, immo etiam *solius voluptatis percipiendæ caussa ludere licet*. Denique cum lex naturæ nos etiam obliget ad actiones indecoras omittendas (§. 55.) *a jocis* quoque *& ludis indecoris abstinendum*.

§. 678.

De contractu lusorio. *Contractus lusorius* vocatur quo inter collusores ita convenitur, ut certum quoddam lucrum, communi consensu determinatum, sit ejus, ex cujus parte extiterit certa quædam conditio, vel etiam damnum quoddam, in lucrum imputandum, sit ejus, ex cujus parte alia quædam conditio existit. *Lucrum primarium* dicitur, quod ejus est, penes quem finito lusu certa quædam conditio existit; *secundarium* vero, quod ei cedit, ex cujus ex parte conditio quædam durante lusu existit. *Damnum* vero *ordinarium* est, quod patitur is, qui perdit, quod ad lucrum primarium contulit; ast *extraordinarium*, quod inter ludendum incurrit lusor, certa quædam conditione existente. Patet facile, *de contractu lusorio eadem vale-*

re

re, *quæ de sponsione demonstrata sunt*. Ceterum *si in contractu lusorio æqualitas observanda, periculum amittendi & spes lucrandi ex utraque parte contrahentium eadem esse debet* (§. 668.) Et *quando ludi illiciti sunt*, *contractus* quoque *lusorii illiciti sunt*: quamvis supponatur nihil vitii heræere in lucro; aut, si mavis, in premio, de quo certatur.

§. 670.

Assecuratio, seu *contractus avertendi periculis* dicitur, quo quis periculum mercium per mare transvehendarum, aut in genere indemnitatis circa casus fortuitos præstationem pro certa mercede, seu lucro in se recepit. Qui periculum in contractu assecurationis in se suscipit, *Assecurator* dicitur. *Assecurator* itaque *se obligat ad præstandum indemnitatem*, *si casus contingat*; *dominus vero pure ad certum quid dandum pro periculo in se suscepto*; seu, quod perinde est, *assecurator promitti pro periculi aversionem*: *dominus pro periculi aversione mercedem*. Unde sequitur, *ut assecurator dominium indemnem præstare teneatur*; *dominus* vero *ipsi solvere mercedem*, *sive casus contingat*, *sive non*. Cum merces detur pro aversione periculi; *contractus nullus est*, *si assecurator noverit*, *rem jam extra omnem periculi aleam esse constitutam*; *aut dominus noverit*, *damnum in re assecuranda jam contigisse*. In utroque casu committitur fraus non toleranda (§. 186.) Et quoniam æqualitas observanda inter aversionem periculi & mercedem, quæ pro ea datur (§. 580.) *merces determinanda est ex magnitudine damni*, *quod datur*, & *ex probalitate existentiæ ipsius casus*, consequenter *res taxanda*, *antequam assecuretur*. Quoniam res omnes assecurari possunt, quæ casu quodam fortuito interire, aut deteriorari

De assecuratione.

pos-

possunt, vel quarum jacturam dominus casu quodam facere potest; contractu aversionis periculi, etsi inter mercatores in mercibus per mare transvehendis receptus sit, multo tamen latius patet, & ad alios quo contractus, veluti ad depositum accedere potest. *Quodsi* ita *conveniatur: ut assecurator lucrum capiat, si res salva pervenerit in locum destinatum, seu casu non existente, si vero perierit, mercium assecuratarum æstimatio præstetur*, ne melior sit conditio assecurari casu existente, quam non existenre, *merces in æstimatione rerum assecurandarum a vero earum pretio detrahenda*.

§. 680.

De contractibus trajectitiis.

Pecunia nautica, vel *trajectitia* dicitur, quæ per mare transvehenda periculo creditoris; *quasi nautica*, vel *quasi trajectitia* vero, quæ per alia loca periculosa periculo creditori transferenda, Usuræ, quæ pro pecunia trajectitia solvuntur, *fœnus nauticum*; quæ vero pro quasi trajectitia solvuntur, *quasi nauticum* appellantur. Hinc *contractus fœnebris nauticus* est, quo de fœnere nautico; *quasi nauticus*, quo de quasi nautico convenitur. Communi nomine *contractus trajecti* appellantur. *Fœnus* itaque *nauticum & quasi nauticum excedere debet usuras, quæ dantur pro solo usu pecuniæ, quantum valet periculum in pecunia transferenda subeundum*, consequenter *pro magnitudine periculi augetur & minuitur fœnus nauticum & quasi nauticum, in infinitum*. Cum pecunia debitori non ante data intelligatur, quam si salva in locum destinatum pervenerit; *si casus in pecunia contingat, nihil debetur* (§. 243.) *si vero salva fuerit, sors debetur cum fœnore* (§.438.) Ast quia periculum cessat, *quando pecunia trajectitia salva pervenerit in locum datum, fœnus* quoque *nauticum*

ticum quod pro periculo datur, *cessat*, *& usuræ ordinariæ ab eo tempore succedunt*. Cum vero perinde sit, sive pecunia ipsa per loca periculosa transvehatur, sive pecunia in merces impendatur & eædem per loca periculosa transvehantur; *si pecunia credita in merces comparandas impenditur, quæ periculo creditoris per mare, vel alia loca periculosa transvehendæ, fœnus nauticum, vel quasi nauticum debetur*.

§. 681.

De Bodemeria.

Bodemeria dicitur contractus, quo pecunia numerata creditur in ipsam navim ea lege, ut sors pereat creditori, si navis interierit, vel in locum destinatum non venerit, creditor autem lucrum conventum capiat, si salva in portum venerit. Patet autem, *nautam*, cum ad navem ducendam obligatus sit, *si in itinere pecunia indigeat, ut sine ea navem ducere non possit, bodemeria contrahere posse*. Cum vero contractus hic non permittatur naturæ nisi in extrema necessitate; *si proprias habes merces, quas vendere potest, in navi, bodemeriam contrahere non licet*. Sane *si nemo sit, qui bodemeriam contrahere velit, nec nautas proprias habeta merces, quas vendere possit merces alias*, urgente quippe necessitate *vendere potest*.

§. 682.

De reditibus annuis & vitalitiis.

Reditus annui dicuntur jus ab altero annuatim exigendi certam pensionem, constitutum vel super obligatione personali. Reditus annui determinati ad vitam emtoris, vel venditoris, vel tertii cujusdam, vocantur *Reditus vitalitii*. Cum etiam res incorporales emi possint (§. 588.) *reditus* quoque *annui & vitalitii emi ac vendi possunt*, consequenter *si reditus vitalitii emuntur, mortua persona*,
ad

ad cujus vitam determinatur, sors venditori data repeti nequit, sicuti nec venditori quicquam restituitur, si pensio ad finem usque vitæ percepta superet sortem pro reditibus vitalitius datam. Dicitur autem *contractus vitalitiis*, quo pro sorte alteri data reditus vitalitios stipulamur; seu quo reditus vitalitii emuntur ac venduntur. *Reditus autem vitalitii determinandi sunt ex eo, quantum valet usus pecuniæ, quo carere debes, & ex probabilitate termini vitæ, quem attinges.* Cumque perinde sit, sive pecunia detur, sive res, quæ pecunia æstimantur; *reditus vitalitii etiam in fructibus & rebus aliis consistere possunt, in casu fructuum determinandi, vel ad mensuram, vel ad ratam fructuum singulis annis percipiendorum*; cum, quod solvendum, certum esse debeat. Hinc *Reditus vitalitius* dividitur in *fructuarium* & *pecuniarium*.

§. 683.

De contractu metallico. Si in metallifodina, tamquam toto pluribus communi, concipiantur partes æquales quotcumque, quælibet istiusmodi pars indivisa dicitur *Pars metallica*, vel etiam, a voce Germanica, *Kux*, *Kuckus*. Quamobrem *qui kuckum habet, pro ea parte dominium habet in fodina*, consequenter *in metallis in ea contentis, sed communi sumtu eruendis ac præparandis*. Quamobrem cum pecunia a kuchuum dominis in metalla eruenda & præparanda impendenda, *Symbola metallica*; excessus vero pretii metallorum super impensas, *Reditus kuckuum* dicantur; *quamdium pretium metallorum ab impensis deficit, aut nihil metalli eruitur, symbolæ conferendæ: si vero illud has excedit, reditus distribuendi in ratione kuckuum*, consequenter *symbolæ conferuntur spe redituum*. Cum *kuckus* sint partes fodinæ,

pæ, rei immobiles; ipsi quoque *rebus immobilibus accensendi*: ast quia metalla ad substantiam metallifodinæ pertinent; *reditus kuckuum fructus non sunt* (§. 198.) *Contractus metallicus* est, quo ita convenitur, ut dominium pro parte in metallifodina in nos transferatur & nos vicissim obligati simus ad metalla, quæ in fodinis latent, aut latere putantur, nostro sumtu eruenda ac præparanda. Quamobrem *kuckum suum pro arbitrio suo alienare potest dominus* (§. 257.) cum vero nemo aliter rem in alium transferre queat, quam quomodo eamdem ipse habet; *qui eum emit, seu alio quocumque titulo accipit, tacite in contractum metallicum consentit*. Et quoniam dominus rem suam derelinquere potest (§. 203.) *dominus kuckum infœcundum derelinquere potest, symbolæ conferendæ pertæsus*. Si societatem metallicam contraxerit, aliunde venit, quod derelinquere nequeat, nisi vel sociorum consensu, vel alio in locum suum substituto, qui symbolam conferat.

§. 684.

Emtio spei dicitur contractus, quo ita convenitur, ut, quod certo actu, in quo eventus dubius est, fuerit acquisitum, tuum sit, & tu pro eo, quod incertum est prætium certum solvas; vel brevius: est emtio rei acquirendæ incertæ. *Quodsi ergo eo actu, super quo contractum, nihil acquiratur, emtor nihil accipit, pretium tamen solvere tenetur*: *nec* ex adverso *ultra pretium conventum quod solvere obligatur, etiamsi, quod acquiritur, idem plurimum excedat*. Patet autem, cum spes ematur, *pretium determinandum esse ex probabilitate spei, acquisitum iri*. Enimvero quia non emitur nisi spes istiusmodi quid acquirendi, quod actu, super quo conventum, acquiri solet; *De emtione.*

solet;

solet; *si casu extraordinario eo actu, super quo contractum, acquiritur aliquid, quod istiusmodi actu alias acquiri non solet, emtio spei non valet*, consequenter *nec pretium conventum pro eo solvitur*.

§. 685.

De missilibus. *Missilia* dicuntur res, quæ jactantur in vulgus eo animo, ut fiant occupantis. *Jactu* igitur *missilium dominium transfertur in personam incertam, eam nimirum, quæ occupaverit*, Facile patet, *si quis missilia emit, quæ aliquis occupaturus est, antequam jactentur esse emtionem spei* (§. 648.)

CAPUT XIV.

De quasi contractibus.

§. 686.

Quid sit quasi contractus. Q*Uasi contractus* dicitur conventio ficta, in qua consensus unius expressus est, consensus autem alterius tantummodo præsumitur. Quoniam vero contractus celebrantur utilitatis caussa; *consensus in contrahendo præsumi nequit, nisi manifesta appareat ejus, cujus consensus præsumitur, utilitas*.

§. 687.

De obligatione ex quasi contractu veniente. Quoniam in quasi contractu utraque pars consensisse supponitur in id, quod pars altera in alterius utilitatem facit (§. 686.) *ex quasi contractu alter nobis obligatur ad id, ad quod obligatus fuisset, si revera contraxisset, & nos eidem vicissim obligamur, tamquam ex contractu vero*.

§. 688.

Quando quasi contrahi licitum. Quia presumtioni locus non est, ubi de veritate constare potest, quod ultro adimittendum; *si consensus alterius expressus haberi potest, quasi contractus non valet*, consequenter

ter *quasi contractus tantummodo valet, si quod faciendum est alterius nomine non fert moram, ut consensus ejus expressus requiri possit, vel si alter, cujus utilitatis caussa faciendum, propter ætatem, vel inopiam mentis consentire nequit.*

§. 689.

Ad quasi contractus sint juris naturalis.

Quoniam naturaliter obligamur utilitatis alterius gratia facere, quod in potestate nostra est (§. 133. 134.) & ad idem alteri nos perfecte obligare possumus contrahendo (§. 667.) alterius autem consensus, qui ad perficiendum contractum requiritur (§. 438.) præsumi potest (§. 686.) *quasi contractus* utique *juris etiam naturalis est, ac ideo quoque naturaliter consensus præsumtus tunc idem operatur, quod expressus.*

§. 690.

De negotiorum gestione.

Negotiorum gestio est quasi contractus, quo negotium alienum sine mandato domini gerendum sua sponte suscipitur, animo eum sibi obligandi. *Negotiorum* itaque *gestio est quasi mandatum, negotiorum gestor quasi mandatarius, & dominus negotii quasi mandans* (§. 552.) ac ideo *in mandatum abit, si dominus gestionem ratihabet sive expresse, sive tacite,* consequenter *negotiorum gestor domino ad id obligatur, ad quod mandatarius mandanti, & dominus vicissim eidem ad id, ad quod mandans mandatario* (§. 687.) Ast quoniam quasi contractus validitas tota pendet a manifesta domini utilitate (§. 686.) *negotiorum gestor negotium omni diligentia, quæ adhiberi potest, gerere debet* (§. 21.) consequenter *domino tenetur ob ea, quæ gerere debuit, non autem quæ gessit*; neque enim facere debet, nisi quod dominum ob manifestam utilitatem facturum præsumit (§. 686.)

Un-

Unde ſequitur, *ut non debeat facere impenſas utiles, quas domino fore oneroſas præſumere poterat; in caſu* autem *dubio ab iis prorſus, a voluptuariis ſemper abſtinere* (§. 279. 280.) Cum negotiorum geſtio ſupponat conſenſum præſumtum; *ſi quis contra prohibitionem domini negotium ejus quamvis utiliter geſſit, dominus perfecte ipſi ad nihil obligatur*, conſequenter *ſi is prohibet, ne quis geſtionem continnet, ob ea ſtatim abſtinendum*. Et quoniam in alieno negotio gerendo reſpicienda partim neceſſitas, partim utilitas domini, dominum autem repræſentat negotii geſtor, *neceſſitas negotii alieni gerendi adeſſe intelligitur, ſi eo non geſto damnum inevitabile emergat*, ad quod ab alio avertendum naturaliter obligamur (§. 269.) *utilitas vero domini non ex opinione gerentis, ſed ex rei, temporis ac perſonæ domini qualitate æſtimanda*.

§. 691.

De quaſi emtione quaſi mutuo & quaſi locatione conductione.

Dantur etiam *Quaſi emtio*, quando ſcilicet quis ex conſenſu domini præſunto rem ſibi vult eſſe emtam, veluti ſi quis rem fungibilem apud te depoſuit, quæ, cum propter abſentiam deponentis reſtitui non poſſit, diutius ſervando peritura, tu eam animo ſolvendi pretium conſumis; *Quaſi mutuum*, quando nimirum quis ex conſenſu præſumto domini rem fungibilem conſumit, animo eam in genere reſtituendi, veluti in caſu præcedenti rem fungibilem depoſitam: *Quaſi locatio conductio*, quando ſcilicet ex conſenſu domini præſumto uteris re ejuſdem, animo ſolvendi mercedem, quam conductor alius præſtiturus erat, aut eidem operas præſtas pro eadem mercede, quam pro alii locatori præſtare debeat quaſi conductor, veluti ſi domum domini locare alicui teneris, ipſe animo ſolvendi penſionem,

quam daret conductor alius, domum inhabites.

§. 692.

Communio incidens dicitur, quam quidam casu incidunt, hoc est, sine ulla prævia conventione, quod eadem communis esse debeat, veluti si domus, vel prædium mihi ac tibi donetur. *Qui in communem incidunt*, cum dominium pro parte in re indivisa acquirant (§. 196.) ac ideo in id consentire præsumantur, ut lucrum & damnum commune sit, antequam vel in rei divisionem vel commune administrationem expresse consentiant, *quasi societatem contrahunt* (§. 639.) Unde obligationes personales, quæ ex contractu societatis oriuntur, etiam in casu communionis incidentis non spectantur tamquam æquitati consentaneæ, sed tamquam perfectæ. *De communione incidente.*

§. 693.

Indebitum dicitur id, ad quod præstandum alteri non sumus obligati. Ac propterea *Indebiti solutio* est præstatio indebiti, tamquam debiti; & *Acceptio indebiti* est acceptio ejus, quod nobis non debetur, tamquam debiti. Cum nemo locupletari debeat re aliena (§. 271.) *si quis per errorem alteri indebitum solvit, hic idem ipsi restituere, aut, si restitui non possit, æstimationem præstare tenetur*, cumque nemo animum alterum defraudandi habere debeat (§. 286.) *indebitum accipiens in id consentire præsumitur*. Unde sequitur, ut *Indebiti solutio* sit quasi contractus, quo accipiens obligatur ad indebite acceptum restituendum, aut, si id restitui non possit, ad præstanda æstimationem (§. 686.) Cum *indebite solvens* indebitum det tamquam debitum, *dominium rei in alterum transferre* (§. 258.) consequenter *qui eam accepit, alienare* (§. 257.) ac ideo *De solutione indebiti.*

qui dedit, eam vendicare nequit (§. 262.) *Qui novit alterum ſibi ſolvere indebitum* cum re aliena locupletari non debeat (§. 271.) *id accipere non debet, nec ſine animo defraudandi accipere poteſt* (§. 286.) *& ſi ſciens indebitum accipit, æquiparatur poſſeſſori malæ fidei* (§. 201.)

§. 694.

De datione ob cauſſam.

Ob cauſſam dari dicitur, quod datur eum in finem, ut aliquid detur, vel fiat ab accipiente; conſequenter *accipiens, quod ob cauſſam datur, ſe dare ac facere id, propter quod datur, obligat* (§. 317.) Dicitur autem *cauſſa non ſequi*, quando ab altero non præſtatur, quod ab ipſo præſtandum erat, ſeu ad quod præſtandum vel expreſſe, vel tacite (§. 27.) Quoniam ob cauſſam dans gratis dare non vult; nec qui accipit, tamquam gratis accipit; *ob cauſſam datum cauſſa non ſecuta reſtituendum, & ſi cauſſa non ſequitur, ſe qui tamen adhuc poteſt, dans accipientem adigere poteſt vel ad implendum promiſſum, vel ad reſtituendum, quod accepit.* Quoniam obligatio naſcitur vel ex conſenſu expreſſo, vel tacito, *datio ob cauſſam non eſt quodſi contractus* (§. 686.) Aſt *prænumeratio mercedis locatori facta, vel* in genere *prænumeratio pecuniæ pro eo, quod dabitur, vel faciendum in poſterum, dandæ, datis ob cauſſam eſt.*

§. 695.

De eo, quod ſine cauſſa, vel quaſi acceptum.

Sine cauſſa acceptum dicitur quod jure accipi non poterat, veluti ſi quid indebite per errorem ſolvitur: aſt *quaſi ſine cauſsa acceptum*, quod jure quidem accipi, ſed non retineri poterat, veluti ſi chirograhum datur ſpe numerandæ pecuniæ, ſed quæ poſtea non numeratur. Facile patet, *ſine cauſsa vel quaſi*

acceptum esse restituendum (§. 271.) cumque ideo *si quis inscius quid sine caussa accipit*, in hoc consentire præsumitur, ut sine caussa acceptum sit restituendum; is *ex quasi contractu jure* quoque *externo obligatur ad restituendum*: ast quoniam quasi sine caussa accipiens id jure accipere, sed non retinere poterat, *obligatio restituendi jure externo nascitur ex eo, quod tacite actui alii inest*.

§. 696.

De contractibus compositis & colono partiario.

Cum contractus compositi, sive mixti ex definitionibus simplicium, qui in iisdem concurrunt, facile dignoscantur, non opus esse videtur, ut de iis multa in specie dicantur. Id saltem notamus, *contractum, quem colonus partiarius cum domino init, mixtum esse ex locatione conductione & societate* (§. 620. 639.) Quoniam enim *Colonus partiarius* dicitur, qui agrum conducit pro rata fructuum perceptorum; *coloni partiarii ac domini damnum & lucrum commune est*.

CAPUT XV.

De Jure re aliena constituto, seu pignore & servitutibus.

§. 697.

De pignore & hypotheca.

JUs *pignoris* est jus creditori in re sua constitutum, ut, nisi debito tempore solvatur debitum, ex eadem ipsi satisfiat. Res dicitur *pignorari*, in qua istiusmodi jus constituitur; ipsa vero res oppignorata *Pignus* vocatur. Atque ideo patet, *jus pignoris constitui in securitatem crediti*, consequenter *si res oppignorata fuerit mobilis, eam esse tradendam*. Quodsi pignus fuerit res immobilis, *Hypotheca* speciali nomine appellatur. Ex ipsa autem

finitione sequitur, *ut creditor rem oppignoratam vendere possit, nisi debito tempore solvatur, & de pretio tantumdem retinere, quantum ad hoc sufficit, ut ipsi satisfiat, residuum autem debitori restituendum* (§.271.) Et quoniam nemo defraudandus (§.286.) *in distratione pignoris fraus omnis vitanda*, consequenter *a peritis & impartialibus taxanda res oppignorata, antequam vendatur, & res plus licitanti, danda*. Pars autem pretii pignoris, quæ id, quod creditori debetur, excedit, *Hyperocha* appellatur, quæ itaque *debitoris est*. Ex adverso autem, cum debitor debitum integrum solvere teneatur; *si pignoris distracti pretium non adæquet debitum, defectum implere tenetur*.

§. 698.

De dominio rei oppignoratæ. Quoniam jus pignoris, vel hypothecæ constituens in re sua in creditorem tantummodo transfert jus conditionatum vendendi (§.697.) *dominium in re oppignorata retinet*, consequenter *eam alienare potest* (§.257.) sed cum jus creditori quod in ea habet, invito adimi nequeat (§.100.) *alienatione non extinguitur jus pignoris, vel hypothecæ*. Et ex eo, quod dominium in re oppignorata retinet debitor, porro sequitur, *ut a creditore alienatio fiat non proprio, sed debitoris nomine*, etsi ipso invito fiat.

§. 699.

De luitione pignoris. *Pignus*, vel *hypotheca lui* dicitur, si debitum solvitur, in cujus securitatem jus pignoris, vel hypothecæ constitutum. Quamobrem cum *luitione facta pignus* sive caussa sit penes creditorem; *restituendum*, cumque jus hypothecæ cesset, *debitore* solvente; eodem *solvente hypotheca libera efficitur*. Cum pignus luere debeat debitor (§.697.) *creditor rem op-*

oppignoratam vendere nequit, antequam id denuntiaverit debitori, consequenter *quamdiu non denuntiat, jus luendi semper salvum manet*.

§. 700.

Cum rem oppignorans in creditorem transferat jus alienandi conditionarum (§. 697.) jus autem alienandi nemini nisi domino competat (§. 257.) *nemo* quoque *oppignorare potest, nisi rem suam: dominus tamen rem suam oppignorare potest pro debito alieno* (§. 195.) Ast cum jus suum *quilibet* in alium transferre possit (§. cii.) *rem sibi oppignoratam alteri oppignorare potest creditor, inscio eo, qui eam ipsi oppignoraverat, non tamen pro debito majore, quam pro quo ipsi erat obligat*. Quodsi tamen *aliter conveniatur, inscio te oppignorari res tua alii nequit* (§. 438.) *De oppignoratione rei alienæ.*

§. 701.

Quoniam jus, quod in re oppignorata habes, tibi a debitori auferri nequit (§. 100.) *res tibi opignorata alii denuo oppignorari nequit, nisi salvo jure tuo*, consequenter *si utrique creditori inde satisfieri nequit, præfertur primus secundo*. *De eadem rebis oppignorata.*

§. 702.

Quia pignus tantummodo constituitur in securitatem debiti (§. 697.) *creditori pignore uti non licet* (§. 317.) *nisi ejus usus a constituente ipsi concedatur*, pacto scilicet adjecto (§. 195.) *Quodsi dolo, vel culpa creditoris pignus interiit, vel deterioratur, damnum constituenti resarciendum* (§. 270.) quoniam tamen constituentis caussa penes creditorem est, *si casus in eo contingit, de eo non tenetur creditor*. Ast cum ratio cesset, *si creditor fuerit in mora restituendi, casum, qui in eo non contigesset, si restitutum fuisset, præstare tenetur* *De usu pignoris & damno in eo dato.*

tur (§. 419.(Quoniam vero pignus constituitur in securitatem debiti, non datur vero res oppignorata pro debito (§. 697.) *si pignus casu perit, aut ita deterioratur, ut inde satisfieri non possit creditori, hic nihilominus debitorem sibi obligatur habet.*

§. 703.

De impensis in pignus factis. Cum culpa creditoris pignus perire, aut deteriorari minime debeat (§. 702.) *impensas necessarias* in id *facere tenetur creditor* (§. 279.) *a costituente restituendas* (§.271.)

§. 704.

De contractu pignoris & hypothecæ. *Contractus pignoris* dicitur, quo debitor pignus hypothecam constituit in re sua, vel alius loco ipsius. Atque tum *pignus* dicitur *conventionale* item *hypotheca conventionalis*. Est autem *Hypotheca*, veluti in domo, prædio, aut biblioteheca sua, vel certa rerum universitate; vel *generalis*, quæ constituitur in omnibus bonis tam præsentibus, quam futuris; consequenter *generalis etiam jura & nomina comprehendit* (§. 207.)

§. 705.

De oppignoratione naturali. Quoniam debitor ad præstandum id, quod debet, obligatur (§. 336.) consequenter si ei, cui obligatus est, satisfacere nequit, nisi quædam ex bonis suis vendat, ideo ea vendere obligatur, creditori autem competit jus exigendi debitum (§. *cit.*) ac propterea quoque jus eum compellendi ad res quasdam, vel si necesse sit, omnia bona sua vendendum, ut sibi satisfiat, *naturaliter cuilibet constitutum est jus bonis debitoris, ut nisi debito tempore solvatur debitum: ex iisdem ipsi satisfiat*, consequenter *naturaliter bona debitoris obligata pro quolibet domino*. Ad hanc obligationem naturalem cum accedit contracta ex contractu pignoris, quo res quædam in specie, vel om-

nia

pia quoque bona oppignorantur (§.514.) fortior autem obligatio vincat debiliorem ; *oppignoratio conventionalis in casu collisionis vincit naturalem*.

§. 706.

De retentione pignoris in alienum debitum.

Cum bona debitoris jam naturaliter obligata sint pro ipsius debitis (§. 705.) *si debitor pignus luit, pro alio debito retineri potest*. Et quoniam pignus constituitur in securitatem debiti (§. 697.) & per consequens pretium rei oppignoratæ debitum in infinitum excedere potest. *si pars debiti quocumque modo tollatur, pro reliqua pignus, quantumcumque fuerit, retineri potest, nec aliud minoris pretii accipere tenetur creditor*.

§. 707.

De pignoris & hypotheca solutione.

Pignus, vel *hypotheca solvi* dicitur, quando res oppignorata liberatur ab obligatione sua. *Pignore igitur soluto creditori nullum amplius jus in eodem est*. Cum a voluntate creditoris dependeat, num debitori absque pignore, vel hypotheca credere velit; *si jus pignoris, vel hypothecæ remittit, pignus vel hypotheca solvitur; non tamen ideo debitum remittere intelligitur creditor*. Per se autem patet, *pignus, vel hypothecam solvi, si res oppignorata*, cui quippe inhæret jus creditori in ea constitutum (§. 697.) *interit*.

§. 708.

Servitus quid & quotuplex.

Si jus in re aliena constituitur, pro ejus dominus ad alterius utilitatem aliquid pati, vel non facere tenetur, id *Servitus* vocatur; tumque *res*, in qua jus istud constitutum, *servire* dicitur alteri, cujus est utilitas. Quodsi res serviat certæ cuidam personæ, *Servitus personalis*, si vero rei alterius, seu possessori ejusdem cuicumque, *realis* appellatur. Estque vel *affirmativa*, quia dominus rei servientis

pati tenetur, ut alter, faciat; vel *negativa*, qua alter pati non tenetur, ut ipse quid faciat.

§. 709.

De prædiis & servitute prædiali. Notandum vero *Prædium* dici rem immobilem quamcumque, quæ ob certum fructum, quem nobis præstat; aut usum pecunia æstimabilem, qui instar fructus, est, possidetur. Cumque *usus* alius sit *rusticus*, qui ad rem agrariam, seu ad œconomiam ruralem quocunque modo spectat, *urbanus* vero, qui ad habitationem, commercia, opificia pertinet; *prædium* quoque vel *rusticum* est, quod usum rusticum habet; vel *urbanum*, quod usum habet urbanum. Quamobrem cum prædia rustica & urbana saltem distinguantur usu: quem habent, non vero loco, in quo sita sunt; *non minus prædia rustica in urbe, quam urbana rure dantur*. Hinc vero *Servitutes* reales etiam prædiales vocantur; & *servitus prædiorum urbanorum* dicitur si usus ab alieno prædio præstatur in utilitatem prædii urbani; *servitus* autem *prædiorum rusticorum* est, si idem præstatur in utilitatem prædii rustici. Unde *eadem servitus & prædii urbani, & rustici esse potest*, prouti scilicet vel urbano, vel rustico debetur. In servitute prædiali *Prædium serviens* dicitur, quod servit alteri; *Prædium* vero *dominans* id, cui servit alterum. *Fundus*, qui servitutem debet, *servus*; qui servituti nulli obnoxius, *liber* vocatur; *optimus* autem appellari solet, qui ab omni servitute & obligatione hypothecæ immunis est.

§. 710.

Quoniam servitutem imponere & acquirere possint. Cum servitus sit jus in re alteri constitutum (§. 708.) *nemo nisi dominus alteri in re sua servitutem constituere* (§. 260.) & *a voluntate constituentis unice pendet, num & qua*

lege

lege eamdem constituere velit (§. 314.) consequenter *contra hanc legem nihil facere licet* (§. 438.) Et quoniam *qui dominium revocabile habet*, rem restituere tenetur, qualem accepit (§. 314.) consequenter liberam; si libera fuerit; is *prædio suo servitutem imponere nequit, nisi quæ dominio resoluto expirat*. Quia vero nemo sine acceptatione sua jus quoddam acquirere potest (§. 316.) *nemo* quoque *prædio alieno servitutem acquirere potest*. Denique quia quilibet jus suum remittere potest (§. 342.) *dominus* quoque *prædii dominantis servitutem remittere potest*. Prædia spectantur instar personarum, quarum una alteri ad quid obligatur, & domini prædiorum, qui nunc sunt, prædia repræsentant, a quibus obligationes & Jura prædiis inhærentia in ipsos derivantur.

§. 711.

Quot sint servitutum species. Quoniam servitus constituitur eo fine, ut is, qui constituitur, ex re aliena utilitatem quamdam capit (§. 708.) *tot sunt servitutum species, quot modis certa quædam persona, vel possessor alicujus prædii, ex re aliena, seu prædio alieno usum quemdam habere, vel fructum percipere potest*.

§. 712.

De speciebus servitutum prædialium. Servitutes prædiales usitatiores peculiare nomen in Jure civili adeptæ sunt. Ita *Servitus operis ferendi* vocatur, qua vicini paries, vel columna onus ædificii nostri sustinere tenetur; *quam* ideo, *qui servitutem debet, reficere tenetur*, Cum vero ad refectionem parietis, vel columnæ non pertineat futtura domus; *dominus prædii dominantis suo sumtu damnum incumbentem fulcire tenetur*. Dicitur *Servitus igni immittendi*, qua trabem, vel quid aliud, quod contignationi ædium

dium inſervit, in parietem vicinum immittere licet, ut in eo requieſcat; unde *eadem*, *quæ ante*, *oritur obligatio domini prædii ſervientis*. Porro *Servitus projiciendi* dicitur; qua aliquod ædificatum alienæ areæ, aut eidem ſuperſtructo imminet, in vicinis tamen ædibus nuſquam requieſcit. *Servitus altius non tollendi* eſt, qua dominus prædii dominantis prohibere poteſt, ne dominus ſervientis ædes ſuas altius tollat: ex adverſo *Servitus altius tollendi* appellari poteſt, qua quis in gratiam vicini habere nequit ædes magis depreſſas, quam nunc habet. *Servitus luminum* vocatur, qua quis feneſtras luciferas etiam in ſuo, aut communi pariete excipere cogitur; *Servitus* autem *proſpiciendi*, ſeu *proſpectus*, qua vicinus pati tenetur, ut feneſtras proſpectivas habeamus in ædibus noſtris. Dicuntur *Feneſtræ luciferæ*, per quas lumen immittitur in ædes noſtras; *proſpectivæ* autem, per quas proſpectus datur in loca alia, veluti in ædes, vel hortum alterius. *Servitus*, *ne officiatur luminibus*, vocatur, qua quis in prædio ſuo facere non poteſt, quo ædium noſtrarum quævis lumina obſcurentur & imminuantur; *Servitus* autem *ne proſpectui officiatur*, qua quis in prædio ſuo nil facere poteſt, quo liber proſpectus in loca quævis vicino grata atque amœna ullo modo impeditur. *Servitus ſtillicidii avertendi*, vel *recipiendi* eſt, qua quis pati cogitur; ut vicinus aquam ex tecto ſuo deſtillantem, vel per canales defluentem in tectum, aream, vel cloacam ſuam derivet; *Servitus* autem *ſtillicidii non avertendi*, qua quis ſtillicidium ſuum alio, quam in ædes, vel hortum tuum dirigere nequit. *Servitus cloacæ immittendæ* eſt, qua quis pati cogitur, ut colluviem ſordidam in ſua area collectam vicinus

nus in ipsius aream committat; ast *Servitus cloacæ habendæ*, qua vicinus pati cogitur, ut juxta parietem ipsius cloacam habeamus. Unde simul intelligitur, quid sit *Servitus sterquilinii habendi*. *Iter* est servitus, qua pati cogimur, ut homo per prædium nostrum eat ad suum, ipsius prædii caussa; *ire* autem in Jure dicitur etiam, qui alienis pedibus incedit, veluti si eques eat, aut lectica portetur. *Actus* est servitus, qua quis pati cogitur, ut alterius prædii dominus jumentum, vel vehiculum agat per prædium ipsius ad suum; isque vel *plenus*, si etiam jumenta vehiculo juncta agere licet; *minus plenus*, si saltem pecora & armenta, non vero jumenta vehiculo juncta. *Via* servitus est, qua quis pati debet, ut per prædium ipsius non modo eas & agas, verum etiam ad prædium tuum vehas, ducas, feras atque trahas, quæcumque ad prædii tui utilitatem faciunt. *Aquæ haustus* est servitus, qua quis pati cogitur, ut alius ex puteo suo, aliove loco ipsius ad fundi sui necessitatem hauriat aquam; *Aquæ ductus* autem, qua pati cogitur, ut quis per fundum suum ducat aquam ad utilitatem fundi ipsius quocumque modo; & *Servitus aquæ educendæ*, qua pacti cogimur, ut quis aquam superfluam, vel inutilem ex fundo suo educat per nostrum. *Pecoris ad aquam appulsus* est servitus, qua pati cogimur, ut pecora alieni prædii aquandi caussa appellantur ad fontem, vel etiam aquam nostram; *Jus* vero *pascendi* servitus, qua pati cogimur, ut quis pecora prædii sui pascat in prædio nostro. *Jus calcis coquendæ* servitus est, qua pati cogimur, ut quis calcem coquat in fundo nostro, ad commoditatem prædi sui. Quid vero sit *Jus arenæ fodiendæ*, *lapides cædendi*, *colligendi ramos aridos*, *legendi*

glan-

glandes, *venandi*, en ipsis nominibus intelligitur. Ast *Jus pedamenta sumendi* servitus est, qua pati cogimur, ut quis ex sylva nostra sumat adminicula arborem, vel vitium, ac perticas lupulum, vel fabas excipientes; *Jus vero lignandi* servitus, qua pati cogimur, ut ligna ad certum usum cædat in sylva nostra, ad utilitatem prædii sui. De his omnibus intelligitur, *ea concessa esse prædio dominanti, sine quibus jus suum exercere nequit*; cum alias servitus foret inutilis: *& jus prædii dominantis lege constitutioni adjecta omni possibili modo ampliari & restringi posse* (§. 710.)

§. 713.

De usufructu. Quæ de servitutibus realibus modo dicta sunt, valent etiam de personalibus. Eminet inter has *Ususfructus*, quæ est servitus personalis, qua dominus pati cogitur, ut alius re sua utatur, fruatur, salva substantia. Qui usumfructum habet, *Usufructuarius*, subinde etiam *Fructuarius* dicitur. *Proprietas* itaque *manet apud dominum*, consequenter *quicquid vi proprietatis dominus facere potest, id usufructuario non licet*. Quamobrem *rem, quæ usumfructum debet, non alienare* (§. 257.) *non immitare* (§. 256.) *oppignorare* (§. 700.) *neque eidem servitutem imponere potest* (§. 710.) *ast de usufructu*, cum sit jus ipsi proprium, *pro lubitu disponere licet* (§. 195. 206.) Patet etiam, quod *re aliter uti nequeas, quam sicuti est*; & non minus manifestum est, *usumfructum constitui posse in omnibus rebus, mobilibus ac immobilibus, etiam incorporalibus, quibus uti frui datur, ut ipsæ integre supersint, eaque lege, quæ placuerit constituenti* (§. 314.)

§. 714

§. 714.

Quia *metalla & mineralia* non brevi quodam temporis spatio renascuntur; non tam fructus fundi censentur, quam ad substantiam potius ejus pertinet, ac ideo *ad usumfructum non pertinent* (§. 714.) *Idem intelligitur*, ob rationem eamdem, *de arboribus annosis*, *quartum, si quos edunt, fructus in usufructu sunt* (§. *cit.*) Enimvero quia *sylva cædua*, quæ succisa ex stirpibus & radicibus brevi quodam annorum numero renascitur, & cujus usus in sola successione consistit; eadem *in usufructu est*, *ad eum* scilicet *modum*, *quo faceret usumfructum concedens*, *seu quem consuetudo probat*, *ligna succidere potest usufructuarius*. Quamobrem etiam, *si moris sic*, *ut in sylva non cædua stipites certo quotannis numero excidantur*, *eodem numero excidere potest*, consequenter *arbores vi ventorum dejectæ domini sunt*, *non usufructuarii*, *qui eas*, *si dominus velit*, *in compensationem cædendarum accipere tenetur*; cum dominus sic disponat de substantia sylvæ, ne scilicet deterioretur, salvo jure usufructuarii.

De rebus dubiis, an sint in usufructu comprehensa.

§. 715.

Cum finito usufructu res, quæ in eodem fuit, restituenda sit a fructualio (§. 713.) *si usufructus in grege constituitur*, *in locum pecudum demortuarium*, *vel alienatarum alia capita substituere debet fructuarius*. Cumque *finito usufructu* cesset jus percipiendi fructus fructuarii; *fructus tum pendentes domini*, *seu proprietarii sunt*. Ast quoniam *fructus industriales* non minus fructus industriæ sunt, quam fundi (§. 226.) *finito usufructu pro rata communes sunt*, *quantum scilicet valet usus fundi & cultura atque cura fructuarii*. Similiter quoniam *reditus propter usum*, *qui*

Quaenam usufructu finito adhuc sint fructuarii.

conti-

continuo percipitur, *solvendi* tempori proportionales sunt; *usufructu ante terminum solutionis finito pro rata temporis inter proprietarium & usufructuarium dividendi*. Enimvero *reditus*, *qui præstantur ratione juris in re*, veluti decimæ, cum assimilentur ante terminum solutionis fructibus pendentibus, *proprietarii sunt*.

§. 716.

Ad quemnam casus pertineat. Cum fructus usufructuarii sint, res vero, quæ est in usufructu, proprietarii (§. 713.) *si damnum in fructibus contingit*, *ad usufructuarium pertinet*, *si in re ad proprium*.

§. 717.

De oneribus & impensis. Ob eadem rationem *usufructuarius solvere tenetur omnia onera sive ordinaria*, *sive extraordinaria*, *ratione fructuum & redituum præstanda*, *& facere impensas*, *sine quibus esse & fructus percipi nequeunt* : *quodsi* vero *onera extraordinaria exsuperant fructus*, cum ratione rei imposita intelligantur, non solorum fructuum; *quod ultra eos impenditur*, *a proprietario præstandum* . Nimirum quod solus facere deberet proprietarius, si pleno jure esset dominus, id ab usufructuario & domino una faciendum.

§. 718.

Quando usufructus finiatur. Cum *usufructus* jus personale sit (§. 713.) *morte usufructuarii extinguitur* (§. 400.) *Extinguitur* etiam, *si eum fructuarius remittat*, cumque rei non amplius existentis nullus sit usus atque fructus, *interitu* quoque *rei*; denique *& tempore præstituto elapso*, *si temporarius fuerit* (§. 317.) Hinc sequitur, *ut*, *si domo vetustate collapsa*, *vel incendio conflagrata*, *nova extruatur*, *fructuarius in ea usumfructum non habeat*.

§. 719.

§. 719.

Quasi usufructus dicitur servitus personalis, qua quis pati cogitur, ut alius re sua, quæ usu consumitur, utatur, fruatur, ita ut finito quasi usufructu vel rem in genere, vel ejus æstimationem restituat. Quoniam dominium rei in quasi usufructuarium transferendum (§. 195. 198.) *si casus in re quasi fructuaria contingit, ad quasi fructuarium is pertinet.* *De quasi usufructu.*

§. 720.

Cum in securitatem debiti fidejussio (§. 569.) & oppignoratio ad quemlibet actum obligatorium accedere possit (§. 697.) *si metuendum sit, ne quasi usufructu finito rem quasi usufructuariam restituere possit, vel ne fructuarius ea præstare queat, ad quæ finito usufructu proprietario tenetur, uterque proprietario vel quasi per fidejussores, aut hypotheca cavere tenetur.* Enimvero *si cavere non possit*, quia neutri invito jus suum auferri potest (§. 100.) *res usufructuaria vel quasi pro certa pecunia fructuario vel quasi præstanda, vel proprietario, si ipse velit, vel tertio committi debet.* *De cautione præstanda.*

§. 721.

Usus est servitus personalis, qua quis pati cogitur; ut alius re sua, sive ea fructifera fuerit, sive minus, utatur salva substantia. Dicitur nimirum *Re uti*, significatu Juris Romani, qui ex ea percipit ea commoda & emolumenta, quibus ipse cum sui indiget ad vitæ necessitatem & commoditatem. Is, cui usus constituitur, *Usuarius* appellatur. Enimvero cum usus iste certus esse debeat, jus autem usuario competens æstimandum sit ex constituentis voluntate (§. 314.) *naturaliter constituens usum determinare debet, qualis esse debeat.* Dicitur autem *usus plenus*, quo ex *De usu. De quasi usu.*

re aliena capere licet, quicquid ad quotidianam vitæ necessitatem ac commoditatem requiritur, ast *minus plenus*, quo certa quædam pars emolumentorum ex re percipiendorum usuario conceditur ad sublevandam vitæ necessitatem; *plenus æstimatur ex indigentia usuari*. Quamobrem cum usus plenus per se indeterminatus sit, usus autem minus plenus determinatus, *minus plenus in alium transferri potest, sed non plenus*. Cumque usuario saltem competat jus sumendi ex fructibus, quantum indigentiæ suæ sufficit, dominus vero habeat jus fruendi; *usuarius agrum colere non tenetur, sed dominus*. Quodsi *tamen usus sine impensis obtineri nequit*, veluti si bonum usus ad arandum concessos, cum talis concessus intelligatur, qualis esse potest, *impensæ ad usuarium pertinent*, veluti pabulum bobus præbendum. Ceterum ex definitionum collatione patet, *non repugnare, ut in una eademque re uni usus, alteri usufructus constituatur*.

§. 722.

De quasi usu. *Quasi usus* dicitur, qui constituitur in re consumtibili, quæ cum in specie restitui non possit, finito quasi usu in genere restituenda, veluti si tibi usus pecuniæ concedatur, quam vel vel ipse in rem tuam vertere, vel sub usuris aliis credere potes.

§. 723.

De habitatione. Denique *Habitatio* est servitus personalis, qua dominus pati cogitur, ut alius in ædibus suis sive integris, sive in aliqua earum parte habitet. Cui servitus hæc constituitur, *Habitator* dicitur. Cum habitatio distinguatur ab usufructu ædium, *habitator ædes, aut partem sibi concessam solus inhabitare debet, non vero hanc, vel illam partem alii pro certa pensione*

ne locare potest. Et quoniam jus habitandi proprietario ademtum & in habitatorem translatum; *si habitator ædibus integris uti non possit, non tamen dominus partibus vacuis ipse uti, aut frui potest*. Ceterum cum jus habitatoris metiendum sit ex voluntate constituentis (§. 314.) *naturaliter habitatio ita concedi potest, ut habitatur jus suum alii pro certa pensione locare & hanc percipere possit*.

CAPUT XVI.

De dominio utili, ac inprimis feudo.

§. 724.

De dominio utili in genere.

DOminium *utile* dicitur, in quo jus utendi fruendi prorsus liberum, proprietas vero aliquo modo restricta est alium. Qui dominium utile habet, *Dominus utilis* appellatur. *Dominium* vero *directum* dicitur pars proprietatis, quæ per ejus restrictionem domino utili ademta ad alium pertinet. Et qui dominium directum habet, *Dominus directus* vocatur. Quoniam proprietas jus alienandi & fundum immutandi continet (§. 198. 256. 257.) *naturaliter proprietas restringi potest aut quoad jus alienandi, aut quoad jus rem immutandi, aut quoad utrumque*, consequenter *si jus alienandi restringitur, aut dominus utilis per se prorsus nequit, aut nonnisi certa lege rem alienare potest*. Per se autem patet, *dominum utilem solum omnem ex re capere utilitatem*. Ceterum quoniam dominium originarium plenum est (§. 195. 198.) *dominium utile, vel directum originarie acquiri nequit nisi pactione ab eo, qui plenum habet* (§. 314. 438.) *& concedens legem adjicere potest quam valuerit* (§. 314.) In concessione dominii utilis duo in primis spectanda sunt, nimirum lex,

ſeu conditio, ſub qua id conceditur, & lex ſub qua proprietas reſtringitur.

§. 725.

Emphytheuſis quid ſit. *Empyteuſis* eſt dominium utile in re immobili ſub conditione certæ penſionis annuæ in recognitionem dominii directi præſtandæ conceſſum, cum proprietate certa lege reſtricta. *Res*, in qua emphyteuſis conſtituta, dicitur *emphyteutica*, vel *bonum emphyteuticarium*; qui emphyteuſin in re habet, *Emphyteuta*; is vero, a quo emphyteuſim habet, *Dominus emphyteuſeos*. Penſio, quæ in recognitionem dominii directi ſolvitur, *Canon* appellatur, vel etiam *Canon emphyteuticus*; & *contractus emphyteuticus*, quo emphyteuſis conſtituitur & acquiritur.

§. 726.

De Canone emphyteutico. Quoniam canon datur in recognitionem dominii directi (§. 725.) conſequenter ejus ſolutio tantummodo probare debet emphyteutam dominium directum in re emphyteutica agnoſcere, *quantitas canonis utilitatis ex re emphyteutica percipiendæ proportinanda non eſt*, conſequenter deficiente ratione determinationis intrinſeca, *mutuo conſenſu emphyteutæ ac domini in contractu emphyteutico determinandus*, quo cum ſit ſtandum (§. 438.) *ob meliorationem, ſeu redituum incrementum, aut ipſius exiguitatem augeri minime debet, idemque conſiſtere poteſt tam in pecunia, quam rebus quibuſcumque*, prouti ſcilicet conventum fuit. Cum emphyteuſis contractu utitur (§. 725.) *emphyteuta obligatur ad canonem quotannis ſolvendum* (§. 514.) *& domino competit jus eum exigendi* (§. 80.) conſequenter *ob ſolutionem neglectam, vel detrectatam emphyteuſis non amittitur, niſi expreſſe ita fuerit conventum* (§. 667.) Similiter

quia

quia *canon* non datur pro utilitate, quæ ex re percipitur; *solvendus is est, etiamsi eo anno parum aut nihil ex re emphyteuticaria perceperit utilitatis, nisi de remittendo aut minuendo certo casu canone expresse fuerit conventum* (§. *cit.*) Quoniam jus exigendi canonem domino competit vi dominii directi, cujus recognoscendi caussa (§. 725.) consequenter jus in re est (§. 334.) *dominus emphyteuseos canonem ab emphyteuta non solutum a quocumque possessore exigere potest.*

§. 727.

Cum a sola voluntate domini emphyteusin constituentis dependeat, qua lege dominium utile in eum transferre velit (§. 314.) *in contractu emphyteutico cum primo acquirente inito*, quo omnis emphyteusis nititur (§. 725.) *definiendum, quomodo proprietas restricta esse debeat, tum quoad alienationem, tum quoad immutationem rei emphiteuticariæ* (§. 256. 257.) *& singula, quæ per naturam emphyteuseos determinata non sunt*, adeoque non uno modo determinari possunt, *determinanda*. Unde sequitur, *ut jus omne tam domini, quam emphyteutæ metiendum sit ex contractu cum primo acquirente inito*. Quoniam re emphyteutica alienata novus emphyteuta dominum emphyteuseos pro domino recognoscere tenetur; *contractus emphytenticus cum novo emphyteuta renovandus*. Etsi *idem valeat, si dominium directum alienetur*: quoniam tamen emphyteuta se expresse obligare potest, quod non modo dominum presentem, verum etiam alium quemcunque successorem legitimum pro domino superiori recognoscere velit, *si ad hoc se obligavit emphyteuta, ut quemlibet legitimum successorem dominii præsenti pro do-*

De contractu emphyteutico.

mino superiori recognoscere velit, renovatione contractus opus non est.

§. 728.

De laudemio.

Laudemium est honorarium, quod pro renovatione contractus emphyteutici domino directo solvendum, *Consistit* igitur *in pecunia* (§. 525.) & *in contractu emphyteutico determinanda ejus quantitas & definiendum, utrum tantummodo solvendum sit emphyteuta mutato, an vero etiam mutato domino*. Patet autem, ut ante de canone (§. 726.) *jus exigendi laudemium esse jus in re*; utpote descendens ex dominio directo, jure utique in re (§. 334.) ne id sit prorsus inutile.

§. 729.

Quando emphyteusis finiatur.

Quoniam jus emphyteuticum ex contractu emphyteutico definiendum (§. 727.) *si emphyteusis pro certis personis conceditur, his omnibus extinctis & ipsa extinguitur; si ad certum vero tempus concessa, tempore elapso, vel etiam si emphyteuta in gratiam domini, vel dominus in gratiam emphyteuta remittit emphyteusin* (§. 337. 342.) Per se autem patet, *re emphyteuticaria pereunte emphyteusin extingui*. Enimvero *si dominus emphyteuseos moritur sine successore*, cum dominium directum pertineat ab bona ejus (§. 207.) *naturaliter fit nullius*, consequenter occupabile (§. 210.) ac proptetea *emphyteusis non extinguitur*.

§. 730.

Quid fiat emphyteusi finita.

Quando emphyteusis constituitur, dominium utile a directo separatur vel ad certum tempus, vel quamdiu fuerit successores legitimi, prouti in contractu emphyteutico definitum (§. 727.) Quamobrem non alia mens esse intelligitur constituentis, quam ut tempore elapso, vel successore legitimo deficiente, domi-

nium

nium utile cum directo iterum esse debeat conjunctim, consequenter *empyteusi, finita dominium utile redit ad dominium emphyteuseos, ne ideo is sit pleno jure dominus.*

§. 731.

Empyteuticatio vocatur constitutio empyteuseos in re adhuc libera ab empyteusi: ast *Subemphyteuticato* appellatur constitutio emphyteuseos in re, in qua emphyteusi constituta, dicitur *Subemphyteusis*. Cum de dominio utili, tamquam re incorporali sibi propria, empyteuta pro subito dispenere possit? (§. 195.) sed salvo jure domini emphyteuseos (§. 86.) & contractu empyteutico (§. 727.) *subempyteuticatio, salvo jure domini emphyteuseos & contractu emphyteutico facta, licita, sed ea in emphyteuticatione nihil immutatur, & emphyteusi quomodocumque finita subemphyteusi perimitur*, consequenter *subemphyteusi extincta emphyteusi adhuc existente, empyteuta jure emphyteuticario integro fruitur*. Cum subemphyteutæ jus ab empyteuta adimi nequeat (§. 100.) salvum tamen manere debeat jus domini, (*per demonstrata*;) *quando emphyteuta empyteusin in alium transfert transmittit jus suum, quod ex contractu subemhyteutico ipsi quæsitum, transfert, vel transmittit, respectu domini autem ipsa emphyteusis translata, vel transmitti intelligitur.* *De emphyteuticatione & subemphyteuticatione.*

§. 732.

Contractus libellarius dicitur, quo dominus alteri rem suam certo pretio interveniente ea lege dat, ut quotannis certum canonem solvat, ac stato tempore, possessore licet non mutato contractum certo pretio, vel arbitrario numerato renovet. *Jus* eo contractu acquisitum *libellarium* vocatur. *In contractu* igitur *libellario pretium, quod pro re solvitur, imminui* *De jure libellario.*

 de-

debet *pro ratione canonis ac pretii in renovatione contractus stato tempore solvendi.* Quoniam solutio canonis & pretii pro renovando contractu inhæret ipsi rei libellariæ; *dominus juris libellarii jus in re libellaria habet* (§. 334.) consequenter *si canon & pretium non fuerit solutum, a quolibet successore solvi debet*. Enimvero quia solutio ipsi saltem onus emtioni rei adjectum (§. 409.) *qui rem ex contractu libellario habet, pleno jure dominus est*, consequenter *eadem pro lubitu alienare & immutare potest sine consensu domini juris libellarii* (§. 256. 257.)

§. 733.

De jure censitico. *Jus censiticum* est jus annui reditus ex re aliena immobili recipiendi: ipse autem reditus *Census* vocatur, qui *reservativus* appellatur, si dominus rem vendens censum in eadem sibi reservat; & *constitutus*, quando quis eum sibi emit, aut donatum accipit. Patet autem, *jus censiticum esse jus in re* (§. 334.) Res, ex quia census præstandus, *Bonum censiticum*; qui censum solvit, *censualis*, & qui accipit *census dominus* vocatur, *contractu* autem, quo de censu convenitur, *censualis*. Census cum saltem onus sit (§. 409.) *censualis pleno jure dominus est*. *Census consistere potest in pecunia, vel in re quacumque alia corporali mobili*, prouti nimirum de eo convenitur. *Quodsi census liberaliter constituitur, vel in re donata reservatur: quantitas voluntate constituentis definitur* (§. 314.) *si vero emitur, intra limites usurarum licitarum contineri, vel utilitati ex re percipienda proportionari det in ratione pretii, quod solvitur, ad pretium verum rei: si* denique *in re vendita reservatur, ejus pretium, a pretio rei detrahendum*. Cum *dominus census jus censiticum*

re-

remittere possit (§.342.) *si remittat, sive gratis, sive pro certo pretio*, quia tunc extinguitur (§.337.) *bonum censiticum ut liberum*.

§. 734.

Jus Superficiei, seu *superficiarium* dicitur jus habendi suo sumtu superficiem, veluti ædificium, in solo alterius. Qui jus superficiei habet, *Superficiarius*; qui dominium fundi, *Dominus fundi* audit. Pensio annuam, quasi superficiarius domino fundi pro hujus usu solvit, *solarium* vocatur; *contractus* autem *superficiarius*, quo de jure superficiario, quod constituitur, inter se conveniunt superficiarius & dominus fundi; & *ex hoc metiendum est jus superficiarii & domini fundi* (§.314. 438.) Cum donator donationi & venditor venditioni rei suæ adjicere possit legem, quam voluerit (§. 314.) *ædes* quoque *jam extructæ donari ac vendi possunt ea lege, ut dominium in solo retineat donator, & venditor*, atque ita *ut ædibus jam extructi constituitur jus superficiarium*. Enimvero sive ædes superficiariæ sumtu superficiarii extruantur, sive jam extructæ & quocumque titulo justo acceptæ habeantur in solo alterius, superficiarius superficiei dominus solo autem soli pleno jure dominus est. Et quia jus superficiei non perit, etiamsi *ædes* collabantur, vel conflagrent; *si casu quodam intereant, novas extruere licet*. Cumque domino soli nullum jus competat in superficie (§. 195.) *solutio solarii non est jus in re* (§. 334.) *nec domino soli pro eo superficiem sibi obligatam habet, nisi in contractu superficiario hypotheca in eodem ipsi expresse fuerit constituta* (§. 697.) Similiter quia nemini jus suum auferri potest (§. 100.) *ædes superficiariæ alienantur cum jure superficiario & fundus salvo jure superficiarii & cum ju-*

De jure superficiario.

re adversus superficiarium. Quoniam jus superficiarii metiendum est ex contractu, *dominium* quoque *saltem utile concedi potest in ædibus superficiariis ad certum tempus, vel pro certis personis, tumque jus superficiarium æmulatur emphyteuticarium* (§. 725.) Atque hic casus est Juris Romani. Ex ipsa definitione patet, *jus superficiarium naturaliter extendi ad alias superficies, quam ædes*, veluti *ad habendum hortum, vineam, sylvam, piscinam*, immo *arbore in solo alieno*; cum concessio istiusmodi in notione dominii contineatur (§. 195.) unde realitas definitionis pendet.

§. 735.

Fidelitas quid sit.

Fidelitas appellari solet promtitudo præstandi quævis officia humanitatis, ea præsertim, quibus damna quævis avertuntur ac commoda promoventur, & si qua specialiter conventa fuerint.

§. 736.

De feudo.

Feudum dicitur dominium utile in re sua alteri a domino concessum, sub conditione fidelitatis mutuæ. Quamobrem cum dominium plenum contineat & utile, & directum, *in constitutione feudi dominium plenum in utile ac directum inter duas personas dividitur*. *Res infeudari* dicitur, in qua feudum constituitur; & ipsa *Res feudalis* vocatur, in qua feudum constitutum est; & in ejus oppositione, *Allodium* significat universa, quæ infeudata non sunt. Qui dominium directum in re feudali habet, *Dominus feudi*; qui utile, *Vasallus* appellatur. *Contractus feudalis* est, quo de feudo, quod constituitur, inter se conveniunt dominus feudi & vasallus, seu quo feudum constituitur & acquiritur. *Ex contractu* itaque *feudali metiendum est jus domini feudi & vasalli* (§. 314. 438.)

§. 737.

Substantialia feudi dicuntur determinationes essentiales, per quas feudum concipitur in genere; consequenter ea *a nullo feudo obesse possunt*, ac propterea *respectu vasalli sunt dominium utile in feudali & fidelitas domino directo praestanda, respectu domini feudi dominium directum & fidelitas vasallo praestanda* (§. 736.) *Naturalia feudi* dicuntur determinationes essentiales, quae constituunt differentiam specificam feudi communiter auctoritate legis, vel moribus recepti, veluti ut promissio fidelitatis sit jurata; *Accidentalia* vero determinationes essentiales, quae constituunt differentias specificas speciorum feudorum a species juris auctoritate, vel moribus communiter recepta diversorum, veluti obligatio vasalli ad officia insolita. Uude patet, distinctionem inter naturalia & accidentalia feudi nullum habere usum in Jure naturae. Naturaliter enim valent ea, de quibus in contractu feudali conventum (§. 736.) Nimirum quia naturalia & accidentalia per substantialia non determinatur consequenter hisce demonstrari nequeunt; *quando feudum constituitur, a domini rei infeudandae voluntate dependent, quaenam substantialibus superaddi velit* (§. 314.) *in contractu feudali* ideo *definienda*. *De substantialibus, naturalibus & accidentalibus feudi.*

§. 738.

Feudum datum vocatur, quando dominus alter constituit feudum in re sua; *feudum* vero *oblatum*, quando danti constituitur in re data. *De feudo dato & oblato.*

§. 739.

Quia modus constituendi feudum a voluntate domini rei infeudandae dependet (§. 737.) ideo *constitui potest vel ad certum tempus, vel in perpetuum, sive simpliciter, sive determinati-* *De modis feudum constituendi.*

native, nominatis personis, ad quas transmitti queat, & de certis præstationibus vasalli, veluti servitiis militaribus, *ac domini conveniri potest. Quodsi* vero ita *conveniatur, ut canon certus præstetur, cum empyteusi miscetur* (§. 725.) Quæ vasallus domino ex contractu feudali præstare tenetur, *servita feudalia* appellantur, qualia inprimis sunt militaria. Hinc *Feudum francum* est, si vasallus ad nulla servitia præstanda domino obligatur, *ligium*, servitia militaria præstare tenetur adversus omnes, *non ligium*, si quidam excipiuntur. Et Juri naturæ convenienter *Feudum masculinum* vocatur, quod pro solis masculis constitutum, ita ut ex lege contractus in fœminam numquam deferri possit; *fœmineum*; quod pro solis fœminis constitutum; *mixtum*, quod pro utriusque simul. Similiter *Feudum oppignoraritium* appellatur, quando dominus, cui pecunia creditur, loco pignoris feudum in re sua constituit.

§. 740.

De rebus, quæ infeudari possunt, ubi de feudo cavenæ, soldatæ, pecuniæ & quasi feudo.

Quoniam in re, quæ usu non consumitur, dominium directum ab utili separabile (§. 724.) *res quælibet, quæ usu non consumitur, infeudari potest, etiam incorporalis* (§. 736.) consequenter *etiam jus percipiendi proventus metallicos, immo etiam jus utendi certa vini, vel frumenti portione ex colla, horreo aut penuario domini ad dies vitæ præstanda.* Dicitur autem *Feudum de cavena*, quod ita constituitur, ut alicui ex cella domini certa vini, vel ex horreo aut penuario ejus certa frumenti quantitas ad dies vitæ præstetur. Immo facile patet, *naturaliter feudum de cavena extendi posse ad res alias consumatibiles,* veluti ut præstetur certa portio piscium ex piscina domini, vel lignorum ex sylva, vel fera-

ferarum in sylva capiendarum. Differt autem a feudo de cavena *feudum soldatæ*, quo ex gratia alicui certa pecunia, vinum, vel annona, ut res quæcumque alia consumtibilis præstatur, quod in eodem res conventa vasallo præstanda, sive rerum istiusmodi copia domino sit; sive iisdem careat, ut eas aliunde comparare necesse habeat, cum in feudo de cavena præstatio restringatur ad ea, quæ dominus habet; & in illo eadem restringatur ad personam constituentis; in hoc vero etiam transeat ad successores. Ita quoque *Feudum habitationis* dicitur, quando jus habendi in domini ædibus alicui ad dies vitæ conceditur. Tenendum vero in genere est, *res consumtibiles & pecunia fieri quasi inconsumtibiles, quatenus per fidejussores, aut hypothecam cavetur, ut semper restitui possit, si restitutione opus sit*, tum enim perinde est, ac si ea uteremur frueremur salva substantia, consequenter *easdem fieri hoc modo ad feudandum aptas*, quatenus scilicet in quasi adhuc extantibus dominium directum subsistere potest. Dicitur autem *quasi feudum*, quod constituitur in re per se ad infeudandum minus apta, sed quæ ad infeudandum apta efficitur arte. Unde *Feudum pecuniæ*, quod constituitur in pecunia, *est quasi feudum*. Ceterum *pecunia, in qua feudum constitutum, feudalis est* (§.736.) *in qua nullum constitutum; allodialis*)§. *cit.*) consequenter *pecunia, qua feudum venditum, est, feudalis non est, sed allodialis*. Et eodem modo patet, cum res, quæ pro feudo datur, æquipolleat pecuniæ, pro eodem statu; *si res feudalis cum allodialis permutatur, allodialem minime fieri feudalem*.

§. 741.

Cui qui dominium utile habet, præter jus uten- *De subinfeudatione.*

uten-

utendi & fruendi integrum etiam partem proprietatis habeat (§. 724.) quam aliis adhuc modis restringi posse per se patet; *qui dominium utile habet in re, eam alteri in feudum dare potest* (§. 736.) *salvo tamen jure domini directi* (§. 100.) consequente *salvo jure domini directi in bonis empyteuticis & rebus feudalibus feudum constitui potest*. Feudum in in re feudali constitutum alteri, dicitur *Subfeudum*; & res feudalis *subinfeudari*, quando feudum in eadem constituitur: vasallus vero, cui res feudalis in feudum datur, *Subvasalius*, vulgo *Subinfeudatus*, vasallus denique subindans, *dominus subfeudi*; & contractus; quo de subfeudo convenitur, *Contractus subvasalli*; *ex quo* itaque *jus subvasalli & domini subfeudi metiendum* (§. 736.) Cumque subinfeudatio tota pendeat a subinfeudantis voluntate (§. 314.) *in contractu subfeudali substantialibus supperaddere licet determinationes, quæ in feudali non contineantur, salvo tamen jure domini feudi superaddi possunt*, consequenter *quæ contractui feudali non adversantur* (§. 736.) Et quia subinfeudatio intactum relinquit jus *domini* ejus *consensu ad subinfeudationem non requiritur*. Ceterum per se porro patet, *si quis rerum universitate sibi infeudatam habet, cum pro lubitu rem unam atque alteram uni vel pluribus subinfeudare posse*. Denique hoc etiam satis liquet, *subinfeudatione non totum dominium utile in subvasallum transferri, sed partem quamdam proprietatis remanere apud vasallum, & jus subvasalli non augeri, imminui tamen possit*, immo *subinfeudationem fieri posse tam gratis, quam pro certo pretio*.

§. 742.

Cujusnam sit periculum fructuum.

Cum vasalli & subvasallis sint fructus omnes

nes (§. 736. 741.) *periculum omne fructuum ad vasallum & subvasallum.*

§. 743.

De successore feudali & immutatione rei feudalis.

Successor feudalis dicitur is, ad quem vi legis constitutioni mortuo vasallo feudum devolvitur. *Successore* igitur *deficiente*, *res quæ, fuerat feudalis, pleno jure domini est*, consequenter *etiam subfeudum extinguitur* (§. 714.) Quamobrem cum *vasallus* nihil facere possit, quod est contra jus domini vel successorum (§. 86.) *rem feudalem deteriorare nequit*, *nec servitutem eidem* ideo *imponere* (§. 708.) consequenter *dominus feudi & successor pati non debet, ut deterioretur*. Ex adverso autem quia *nec dominus feudi* contra jus vasalli quid facere potest (§. 86.) nec is *de substantia rei feudalis ita disponere potest, ut juris tuendi fruendi vel diminuatur, vel quod exercitium quomodocumque impediatur, nec* ideo *rei feudali servitutem imponere* (§. 708.) Cum vero nihil committatur contra jus domini, vel successoris, *si vasallus, quamdiu feudum tenet, alteri in re feudali concedat, jus, quale foret servitus* (§. 83.) *hoc facere potest*, consequenter *si vasallus rei feudali servitutem imponit ipso facto, ea subsistit, tamquam jus servitutis æmulum, quamdiu feudum tenet.* Et quouiam jus omne utendi fruendi vasalli proprium est (§. 736.) *rem feudalem vasallus meliorare* (§. 296.) *ac* propterea quoque *eidem servitutem acquirere potest* (§. 708.) Ex eadem ratione cum vasallus ex re feudali omnem percipiat utilitatem tamquam ex re sibi propria (§. *cit.*) *omnia* quoque *onera ferre debet*.

§. 744.

De apertura feudi.

Feudum aperiri dicitur *domino*, si successor feudalis deficit; ut ideo *apertura feudi* sit

vacui-

vacuitas juris ſuccedendi in feudo. Et idem *aperturæ proximum* dicitur ſi ſpes ſit fore, ut aperiatur; conſequenter ut brevi nullus extet ſucceſſor feudalis. Ac propterea *feudum aperturæ proximum*, cum alienatio foret contra jus domini (§. 83.) *in extraneum alienari nequit*.

§. 745.

De ſucceſſore in dominio directo deficiente.

In coſtitutione feudi dominium directum reſervatur domino feudi (§. 736.) & tamquam res incorporalis accenſetur bonis ejus ceteris (§. 207.) Quamobrem *niſi in contractu feudali expreſſe conveniatur de domino directo, ſucceſſore in eodem deficiente, idem non acquirit vaſallus* (§. 318.) conſequenter *nec jus vaſalli in ſimili caſu ſubvaſallus* (§. 741.)

§. 746.

An feudum committi poſſit.

Quoniam ex contractu feudali vaſallus domino directo ſaltem ea prædare obligatur, de quibus conventum (§. 438.) conſequenter *dominus eum ad præſtandum compellere* (§. 80.) *aut, ſi præſtatio non amplius integra, ſit, ad præſtandum intereſſe adigere poſſet* (§. 415.) *niſi expreſſe fuerit, conventum, quo in caſu committi debeat*, cum tunc, quod conventum *facta contractui feudali repugnantia feudum* valeat (§. 736,) *naturaliter ob facta, vel non non committitur*, Quoniam contractibus pœna adjici poteſt (§. 410.) *de factis* quoque, *vel non factis, ob quæ feudum committi debeat, conveniri poteſt* (§. *cit.*)

§. 747.

De obligatione feudali & felonia.

Obligatio feudalis dicitur, quæ ex contractu feudali oritur; & in mutua domini & vaſali obligatione *Nexus feudalis* conſiſtit. *Obligatio* igitur *feudalis* & *nexus feudalis ex contractu feudali æſtimari debet*. Factum omne tam poſitivum, quam negativum, obligationi feu-

feudali contrarium, *Felonia* dicitur: *quæ* ideo *tot medios committi potest, quot sunt obligationes feudales, non modo a vasallo, verum etiam a domino, non tamen omnis ejusdem est gradus*. Quoniam naturaliter facto, vel non facto contractui feudali contrario feudum non committitur (§. 746.) *juris naturalis non est; ut feudum committatur propter felloniam: ut amitti possit, ex pacto venit*. Enimvero in hoc casu *felonia commissa remitti potest* (§. 342.) *tumque feudum non amittitur* (§. Cum nemini imputari possit factum alienum (§. 3.) *si vasallus ob feloniam feudum amittit, eodem mortuo, dominus id restituere tenetur ei, ad quem post mortem ipsius devolvitur*, consequenter *per feloniam feudum commissum non finitur*.

§. 748.

De feudi refutatione & revocatione.

Feudum refutare dicitur vasallus, si significat domino, se id diutius habere nolle sive simpliciter, sive in favorem tertii. Unde in casu priori *domino*; in posteriori *tertio refutari* in specie dicitur. *Quando* itaque *domino refutatur feudum, jus suum remittit vasallus* (§. 337.) *quando autem tertio, eidem jus suum cedit* (§. 338.) Cum quilibet jus suum remittere possit, si nihil committitur, quod est contra jus alterius (§. 342.) *feudum* quoque *domino vel invito refutari potest, quando refutatio non sit contra jus ipsius: si* autem *in præjudicium ejus vergat*, veluti ne vasallus servitia militaria, quibus dominus nunc indiget, præstare teneatur, vel quo animo, ut hostilia in eum securius moliri possit, *refutari nequit*. Ast quoniam *nec refutatio fieri potest contra jus successoris* (§. 86.) *si feudum domino, aut cognato remotiori refutatur, mortuo refutante; successor feudum*

revoca-

revocare potest. Etenim *feudum ruvocari* dicitur, si quis jure compellitur ad rem feudalem restituenda, feudo in ipsum translato. Per eamdem vero rationem patet, *feudum contra jus domini, vel eorum, ad quos id aliquando devolvi potest, alienatum*, consequenter etiam *extraneo refutatum*, quippe quod alienatio est, *dominio, vel successore revocari posse*. Ex ipsa autem definitionum collatione patet, *revocationem feudi esse feudì vindicationem*) §. 262.) Cum alienatio feudi non uno modo determinari possit; *arbitrio paciscentium est, quomodo de ea convenire voluerint, & standum est eo, quo conventum fuit* (§. 667.) *nisi jus alienandi per alia, quæ expresse conveta sunt, tacite definiatur*.

CAPUT XVII.

Quomodo obligatio ex contractu tollatur.

§. 749.

Quid sit obligationem tollere & liberatio.

O*Bligatio tolli* dicitur, quando qui alteri obligatus erat ad dandum, val faciendum; eidem obligatus esse desinit. Et sublatio obligationis *Liberatio* vocatur.

§. 750.

De liberatione per pacti dissolutionem.

Cum pacto dissoluto contrahentes liberentur ab obligatione, qua sibi invicem ex eodem tenebantur, eaque mutuo dissensu dissolvi possint (§. 444.) *quamprimum pactum, sive contractus mutuo dissensu dissolvitur*, vel etiam *contractus beneficus solo dissensu ejus, qui ex eo utilitatem solus percipit*, quia alterius non interest pactum adimpleri, *obligatio tollitur* (§. 749.) consequenter *jus acquisitum*, utpote inde pendens (§. 46.) *extinguitur*.

§. 751.

§. 751.

De liberatione per solutionem.

Solutio dicitur actualis perfecte debiti præstatio. *Per solutionem* igitur *obligatio ex contractu tollitur* (§. 749.) Quoniam vero solutione præstatur, ad quod præstandum sumus obligati; *solvendum est præcise id, quod debetur, nec res alia pro alia solvi potest, nisi creditore*; qui jus suum remittere potest (§. 342.) *consentiente* (§. 337.) *Solvendum* quoque *præcise eo die & loco, quo debetur, nisi*, ob rationem eamdem, *moram indulgere velit creditor* (§. 417.) *& res tota, quæ debetur, solvi debet*, consequentes cum *solutio particularis* dicatur, si quod debetur, non totum solvitur, sed aliqua tantummodo pars, solutio vero partis alterius differatur in aliud tempus, *solutionem particularem non acceptare tenetur creditor*. Facile autem intelligitur, *si res debita ipsa solvi non possit, æstimationem ejus esse præstandam* (§. 271.) *& accipiendam* (§. 37.) Et cum dies, quo solvendum, debitoris gratia adjiciatur, ne ante eumdem ad solvendum compelli possit, creditoris autem gratia, ne ante diem solvatur, idque tacite conventum intelligatur, si ex præstatione appareat, interesse creditoris, ne ante diem solvatur; *quod in certum diem debetur, ante eumdem invito etiam creditori solvi potest, si dies debitoris caussa adjectus: non potest, si adjectus sit creditoris caussa, vel ex ipsa præstatione appareat interesse creditoris, ne ante diem solvatur*. Enimvero *si debitor præstet, quod interest creditoris, ne ante diem solvatur*, cum tunc solutione anticipata nil committatur, quod est contra jus creditoris (§. 83.) *creditor solutionem ante diem acceptare tenetur*. Et quoniam solutio ab arbitrio debitoris dependet; *si tempus solutionis arbitrio debito-*

ris relictum, debitor semper solvere, sed creditor ante ipsius mortem debitum exigere nequit.

§. 752.

De interpellatione. *Interpellatio* est actus, quo ex conventione significatur, quod quis alteri ex contractu ultra istud tempus obligatus esse nolit. Vocari etiam solet a nonnullis *Resignatio*. In specie *debitorem interpellare* idem significat, ac solutionem debiti ab eo petere. *Si quid* igitur *certo die debetur, naturaliter interpellatione opus non est; si* vero *ita fuerit conventum, ut præcedat solutionem interpellatio, utrique permissa*: cum standum sit eo, quod conventum est (§. 438.) *debitor ante solvere nec debet, nec potest; nec* ex adverso *creditor ante ad solvendum debitorem compellere potest, nec debitum accipere tenetur; quam interpellatio convento modo facta fuerit*. Enimvero *si ita conveniatur, ut creditori liceat debitum exigere, quocumque tempore voluerit*, cum debitor se non obligaverit ad non solvendum, antequam interpellatus fuerit, in hoc tamen tacite consensisse videatur, ne creditor solutionem cum incommodo suo accipere teneatur, *debitor non interpellatus solvere potest, & creditor solutionem accipere tenetur, nisi justam habeat caussam, cur accipere nolit, utique probandam*.

§. 753.

De oblatione debiti. *Oblatio debiti verbalis* dicitur, si debitor creditori verbis tantummodo declarat, se esse ad solvendum paratum, *realis* autem, si res debita, quam solvere vult debitor, fuerit ipsa præsens; & quidem *realis nuda*, si ad oblationem nullus alius actus accedat; quæ *naturaliter verbali æquipollet*: ast *solemnis*, si res debita actu oblata, sed a creditore non accepta;

pta, obsignatur & deponitur. Cum oblatio realis solemnis *in rei immobili, aut quæ obsignari, vel commode deponi nequit*, locum minime habeat; *oblatio verbalis solemni æquipollet*) §. 37.) Et quoniam perinde est, ac si debitum fuisset solutum, si solutio solemniter offeratur (§. 751.) *solemni solutione obligatio debitoris tollitur* (§. *cit.*) consequenter etiam *oblatione verbali rei immobilis, aut quæ obsignari, vel commode deponi* nequit; ac propterea *dominium transfertur in creditorem*, & ideo *omne periculum ipsius est* (§. 243.) Quia *creditor solutionem* accipere obligatur; *si* eam *accipere nolit, rem debitam in ædibus inviti relinquere, & rem immobilem vacuam præstare, omnemque ejus curam abiicere periculo creditoris potest naturaliter debitor*. Cumque debitor in mora non sit, *si solutionem oblatam acceptare recuset creditor* (§. 416.) *a mora liberatur*, ex adverso autem *creditor in mora esse incipit*.

§. 754.

Acceptum ferre dicitur creditor, si sufficienter declarat, se debitum acceptum habere, perinde ac si revera solutum fuisset. *Qui* igitur *acceptum fert, debitum & jus suum remittit* (§. 337.) consequenter *per acceptilationem debitor liberatur, & jus creditoris extinguitur* (§. *cit.* & §. 749.) atque *debitor solvisse putatur*. Cum a creditoris voluntate dependeat, ut de jure suo pro arbitrio statuat; *pars etiam debiti acceptilari potest, & acceptilatio fieri potest, vel gratis, vel re quadam alia, aut facto quasi in debitum imputato*. *De acceptilatione.*

§. 755.

Pactum de non petendo dicitur, quo inter debitorem ac creditorem ita convenitur, ne debitum sit solvendum. Cum *per pactum de* *De facto de non petendo*

non petendo debitum remittatur (§. 337.) *debitor liberatur* (§. *cit.* & §. 749.) Unde & *Pactum liberatorium* appellatur. Pactum de non petendo iniri quoque posse de parte debiti, & fieri vel gratis, vel re quadam alia, aut facto quasi in debitum imputato, patet, ut ante de acceptilatione (§. 754.).

§. 756.

De compensatione. *Compensatio* dicitur sublatio debiti unius per debitum alterius partis; seu actus, quos debitor debitum soluturus in solutum imputat creditori, quod ipse debet. *Facta* igitur *compensatione utraque pars ab obligatione debitum solvendi liberatur*, & *compensatio est solutio reciproca, brevi manu facta* (§. 323.) Cum res alia pro alia solvi nequeat, & præcise solvendum sit (§. 751.) *qui sibi mutuo sunt creditores & debitores, eamdem rem ut debeant, & ut terminus solutionis præterlapsus sit, quando compensatio fieri debet, necesse est*. Patet autem, *compensationem fieri ipso jure*, consequenter *ad compensandum non requiri peculiare quoddam factum*, ac propterea *non opus esse, ut creditori, qui idem est debitor tuus, denunties te compensare velle, sed solutionem a te petentem per compensationem repellere potes*. Cum *compensationi* renuntiare liceat (§. 342.) *si* eidem *renuntiatum fuit, compensare non licet*. (§. 340.) Quoniam in compensatione utriusque debitum certum esse debet, cum ad solvendum compelli nequeat, nisi is, quem debere certo constat; *debitum* vero *liquidum* vocatur, si certo constat, quod ad id præstandum aliquis sit obligatus; *illiquidum* vero, si idem certo nondum constat; *liquidum cum illiquido compensari nequit*. Et quia præcise solvendum (§. 751.) *debiti liquidi solutio compensationis*

gratia

gratia differri nequit: quoniam vero quilibet damnum quodvis a patrimonio suo avertere debet (§. 269.) *si verendum sit, ne intereat temporis is, cui solvitur, fiat non solvendo, aut res debita solemniter offerenda* (§. 753.) *aut qui accipit, cavere debet solutum iri* (§. 697. 569.) In compensatione quod tu mihi solvere debes succedit in locum ejus, quod ego tibi solvere debeo. Quoniam itaque res alia pro alia solvi nequit (§. 751.) compensari nequeunt nisi res fungibiles, in genere debitæ (§. 527.) Nimirum res fungibiles tales esse desinunt, quando in specie debentur (§. 515. 527.) Hæc vero ratio est, cur compensatio non habeat locum adversus depositum (§. 541.) & commodatum (§. 515.)

§. 757.

In solutum dari dicitur res; quæ loco ejus resolvitur, quæ debebatur. *In solutum igitur dari potest res quæcumque, ast* cum præcise sit solvendum (§. 751. (*nonnisi volenti, aut quando præcisa solutio impossibilis* (§. 60.) cumque operæ æquiparentur rebus in dominio existentibus (§. 225.) etiam *operæ in solutum dari possunt*. Et quia jus tuum mihi cedere potes (§. 342.) *in solutum quoque dares mihi potes, quod alius tibi debet, jus tuum mihi cedendo*. Quamobrem cum debitor invitus ad dationem in solutum compelli possit a creditore, si impossibile sit, ut rem debitam solvat (§. 80.) si quod alius debet, in solutum dat jus suum cedendo, *cessio necessaria* vocatur; qualis etiam severa est. *Datione in solutum debitorem liberari*, abunde liquet (§. 749.) *De datione in solutum.*

§. 758.

Novatio dicitur mutatio obligationis prioris in aliam, scilicet quoad debiti caussam, vel *De novatione.*

modum debendi, eodem creditore ac debitore manente, veluti si inter nos convenit, ut ducentos thaleros, quos ex emto debes, ex mutuo debeas. *Novatio itaque obligationem veterem perimit, & novam in ejus locum substituit*, consequenter *debitor a priore debito liberatur* (§. 749.) *& unice ex posteriore obligatione tenetur*. Quamobrem cum omne jus creditoris, quod ex priori obligatione habebat, extinguatur (§. 46.) *creditor fidejussores non amplius sibi obligatos habet & jus prioritatis præ aliis debitoris sui creditoribus amittit, nec fidejussio*, utpote semel extincta, *reviviscit, etiamsi a novatione discedant partes & ad veterem obligationem redeant*, reditu revera non existente nisi nova novatione. Cum mora pertineat ad veterem obligationem (§. 417.) *per novationem mora purgatur* (§. 418.) Ex eadem ratione *novatio impedit commissionem pœnæ, priori obligationi adjectæ*. Quia invito jus semel quæsitum auferri nequit (§. 100.) *novatio fieri nequit nisi mutuo creditoris & debitoris consensu*, qui cum de jure suo, prouti ipsis visum fuerit, disponere possint (§. 314.) *novando in obligatione veteri mutare possunt, quæ placuerint*, atque ideo *debitum conditionatum vel in diem converti potest in purum; vel contra*. Huc vero referri non debet, *si debitum sub conditione vel in diem pure novetur*, cum saltem obligatio mutetur, non vero modus debendi; *in casu priori novatio non fit, nisi conditione existente eadem, in posteriori statim quidem perfecta est, se debitum novum exigi nequit, antequam dies venerit*. Quia novatio perimit obligationem priorem, qua solvendo adjecto liberari poteras (§. 661. 751.) *in novatione adjectus non intelligitur*,

qui

qui priori adjectus fuerat; aſt quia novatio cuilibet mutationi locum facit; *in novatione adjici poteſt, qui in obligatione priori non erat adjectus*. In *ceſſione* eadem manet obligatio (§. 338.) ea igitur *non fit novatio*. Ex eadem ratione *non fit novatio*, *ſi terminus ſolutionis prorogetur*, *ſi ex intervallo tertius adjiciatur, cui ſolvi poſſit* (§. 661.) *vel accedat fide juſſor* (§. 569.) *vel pœna obligatione adjiciatur, quæ ab initio adjecta non fuerat* (§. 410.) neque *fit in conſtituto* (§. 660.) Sed cum chirographo probetur debitum (§. 652.) *ſi chirographum vetus redditur & ejus loco aliud accipitur, novatio fit*. Quoniam vero ex definitione novationis patet, quando fit novatum, *naturaliter opus non eſt, ut quis expreſſe dicat, ſe non habere animum novandi*; *in caſu* tamen *dubio*, quando, quod actum eſt, fieri poteſt & novandi animo, & ſine eo, veluti ſi tu mihi debes centum ex emto, & ego conſentio ex intervallo, ut eos mihi ſolvas cum uſuris poſt biennium, *niſi novatum eſſe debeat, expreſſe dicendum, quod agitur, fieri abſque animo novandi* (§. 318.)

§. 759.

Delegatio eſt pactum, quo debitor vice ſua alium debitorem expromittentem creditori ſubſtituit. Qui ſubſtituit, vocatur *Delegans*; qui ſubſtituitur; *Delegatus*; creditor vero, cui fit delegatio, *Delegatarius*. Cum nemo alteri obligari poſſit ultra voluntatem ſuam (§. 317.) nec jus acquiri ſine acceptatione (§. 316.) *delegatio perficitur delegantis, delegati & delegatarii conſenſu*, ſcilicet delegatus promittit deleganti, quod expromittere velit, delegatus delegatario, quod ipſi ſolvere velit, & delegatarius expromiſſionem acceptat. Un- *De delegatione.*

de statim patet, *per delegationem delegantem liberari, & delegatum solum delegatario manere obligatum*, consequenter *si delegatus non fuerit solvendo, ad delegantem non patere regressum*. Nulla vero in eo difficultas est, *naturaliter opus non esse, ut delegatio fiat inter partes omnes præsentes non actu, & fieri posse absque animo, vel cum animo novandi*, consequenter, cum debitorem meum alteri delegans vel ita convenire possim, ut solvat creditori meo tamquam a me debitum, vel tamquam ex eadem caussa, qua mihi debebat, vel denique ut nova contrahatur cum delegatario obligatio, *quanto debitorem meum alteri delego, novatio fit vel cum delegato, vel cum delegatario, vel cum utroque*. Cum jus quæsitum nemini auferri possit (§. 100.) *delegatio semel perfecta revocari nequit a delegante* (§. 314.) consequenter *nec prohiberi ab eodem potest, ne delegatario solvatur, ac ideo nec solutio a delegato sibi sponte obalata accipi*. Si facultates delegati delegatario non fuerint perspectæ, nil obstat, quo minus delegans delegatario promittat, se soluturum, si in termino solutionis non sit solvendo. Quoniam itaque tunc *delegatio facta sub hac conditione, si in termino solutionis delegatus fuerit solvendo; ea ante valida, quam si in termino solutionis solvendo fuerit* (§. 396.)

§. 760.

De assignatione. *Assignatio* est actus, quo debitor soluturus substituit alium, quem rogat, ut vice sua solvat, vel solvere jubet. Quia alium substituit, *Assignator*: qui substituitur, *Assignatus* vocatur. *Quod vero creditor nomen assignatum in solutum accipit, debitor, liberatur; si non accipit, non liberatur nisi solutione ab assignato accepta* (§. 757. 749.) Cum per assignatio-

tio-

tionem nihil mutetur in obligatione, nisi in solutum accipiatur; *assignando* quoque *nihil novatur, nisi nomen assignatum in solutum accipiatur*. In omni autem casu *si assignatus solvit, & debitor principalis, & fidejussores liberantur* (§. 749. 750.)

§. 761.

Confusio debiti & crediti dicitur, quando contingit; ut, qui erat debitor, idem fiat creditor, veluti si creditor fit heres debitoris. *Confusione* igitur *debiti & crediti debitor liberatur* (§. 749.) *De confusione debiti & crediti.*

CAPUT XVIII.

De modo finiendi lites in statu naturali.

§. 762.

JUS controversum dicitur, si duo, vel plures eamdem rem tamquam suam, vel sibi debitam prætendunt, vel jus, quod unus habere prætendit ad præstationem alterius, alter negat. Et qui hoc faciunt, *litigare* dicuntur; ipsorum vero de jure controversia, quæ in reciproca contractione de jure eodem sibi competente consistit, *Lis* vocatur, veluti si tu affirmes, tibi competere dominium in hoc prædio, neges competere mihi, ego autem affirmo id mihi competere, tibi competere nego, vel si tu affirmas me tibi debere centum aureos, ego nego. *Res* vero, de qua litigatur, *litigiosa* dicitur. *Quid sit jus controversum & lis.*

§. 763.

Decessio a lite gratuita, quando scilicet jus controversum uni creditur, alter vero nihil vicissim accipitur, *amicabilis Compositio* vocatur. *Lis igitur amicabili compositione finitur, & qui nihil accipit, se obligat, quod nihil rei litigiosæ caussa ab altero, qui totam* *De amicabili compositione.*

accipit,

accipit, *petere velit*, consequenter *is jus suum*, *quod habere putat*, *remittit* (§. 337.) ut ideo *amicabilis compositio naturaliter licita* (§. 342.) Quamobrem cum *prætensio* ipsius extinguatur (§. 337.) ea *renovari nequit*, *facta amicabili compositione*. Enimvero cum hoc negotium inter me & te saltem geratur, a nobis vero tertio jus, si quod habet, auferri nequeat (§. 100.) *facta amicabili compositione non tollitur jus tertii*.

§. 764.

De transactione. Quod litigantes inter se conveniunt, ne a lite gratuito discedatur, sed aliquo dato, vel retento, vel promissio, conventio hæc *Transactio* dicitur, *Transactione* igitur *lis finitur*, *& transigentes se sibi invicem obligant*, *quod rei litigiosæ caussa neutra pars ab altera petere velit*, *quam conventum fuit*, consequenter *facta transactione prætensio renovari nequit* (§. 438.) Enimvero *in transactione convenitur*, *quinam rem litigiosam totam habere debeat*, *& quid vicissim præstandum alteri*, *vel quomodo inter partes litigantes sit dividenda*, *& num ad cetras præstationes alter aliter præterea obligatus esse debeat*. Patet autem, ut ante (§. 763.) *transactione non tolli jus tertii*. Cumque transactio pactum sit (§. 438.) *ob easdem caussas a transactione discedere licet*, *ob quas discedere licet a pacto* Est autem *Transactio* vel *generalis*, quæ extenditur ad omnes prætensiones speciales, quæ sub ista generali comprehendi possunt, sive tum, cum fieret transactio, fuerit cogitatum; sive minus, veluti si transigitur de omni quacumque prætensione, quæ ratione prædii controversi obvenire poterat ex caussa data: vel *specialis*, quæ ad res certas, sive qua speciem, sive qua quantitatem tantummodo restringitur,

veluti

veluti quando transigitur de dominio prædii, vel de certa quantate fructuum ex prædio, aut certa quantitate frumenti. Quamobrem *ex transactione generali renuntiatur omni prætensioni ad rem controversam, qualiscumque tandem fuerit, ast in speciali non renuntiatur prætensioni ad eamdem rem, si qua posthoc appareat, sed ea salva manet* (§. 340.)

§. 765.

De differentia inter litis decisionem & compositionem.

Lis dicitur *componi*, si veritate in dubio relicta consensu ligantium terminatur, scilicet ut vel unus a prætensione sua desistat, vel ut utriusque prætensioni pro parte satisfiat. Sed *Lis dedici* dicitur, si ad facta sufficienter probata principiis juris applicatis ostendatur, a cujus parte stet veritas, seu cuinam competat jus, quod in controversiam adducebatur. *In transactione igitur & amicabili compositione rei controversæ non sit deciso, sed saltem componitur* (§ 736. 764.)

§. 766.

Quandonam locus sit amicabili compositioni & transactioni.

Cum debitum liquidum certum sit (§.756.) & ad idem solvendum debitur obligatus (§.751. 756.(nec quisquam locupletari debeat re aliena (§. 271.) *super debito liquido transigi nequit* (§. 764.) *nec de eo locum habet amicacabilis composito* (§. 763.) Quoniam tamen quilibet jus suum remittere, eidemque renuntiare potest, quamdiu nihil committitur contra jus tertii (§. 342.) *debitum* quoque *liquidum vel totum, vel ejus partem, si creditur velit, remittere, vel juri suo liquido sive in totum, sive ex parte remittere potest*. Hæc tamen remissio & renuntiatio non est amicabilis compositio; vel transactio; cum in hisce conventionibus remittatur jus incertum, vel eidem renuntietur. Quamobrem patet, *amicabili compositioni*, nisi vocabulorum significatui vim in-

fere

ferre velis, *nonnisi locum esse in debitis illiquidis*.

§. 767.

Quid sit juris, sit debitum fuerit illiquidum.

Si libertatis naturalis *a libera litigantium voluntate unico pendet, utrum litem amicabiliter componere, vel de re litigiosa transigere velint, nec ne* (§. 78.) cum tamen nemo locupletior fieri debeat re, vel ex re alterius (§. 271.) *opera danda est, ut illiquidum ad liquidum perducatur*. Quoniam tamen necesse est, ut lis habeat exitum: *sorte definiendum, cujusnam res litigiosa esse debeat*, *Quodsi* vero *impossibile fuerit illiquidum ad liquidum perduci, nec sorti comittere compositionem litis consultum videatur; parti, cujus interest, ut lis componatur*, cum tum aliter componi non possit nisi per transactionem (§. 764. 765.) utique *competit jus partem alteram ad transactionem vi adigendi*; quia nec jus probabiliter alicui competens eidem auferri potest (§. 100.

§. 768.

De Mediatione.

Mediator dicitur persona, quæ ad rem controversam inter alios componendam operam suam confert, jure eam componendi destituta. Actus autem, quo composito a tertio vel perficitur, vel tentatur, *Mediatio* vocatur. *Mediator* itaque *caussam utriusque partis agit; in eo* autem, *quodsi ipsi visum fuerit, litigantes acquiescere non tenetur*. Cum jure litem componendi destituatur; *ipsius saltem est offerre conditiones, sub quibus rem controversam imponi posse sibi videtur, explorare litigantium de ea sententiam, & suadere ut conditiones oblatæ vel a se, vel a parte alterutra acceptentur*. Et quoniam caussam partis utriusque agit; *non uni parti magis favere debet, quam alteri* consequenter cum *Studiosus par-*

tium

tium, ſeu *partialis* dicatur, qui hoc facit; *impartialis*, qui non facit, *impartialis eſſe debet*, ac propterea *ex communi utilitate & ſecundum rationes prætenſionem utriuſque partis de conditionibus ſtatuere*. Unde patet, *mediatoris* quoque *eſſe de conditionibus quæ, utrinque offerentur, judicium ſuum interponere & iniquas conditiones a parte alterutra oblatas rejicere*.

§. 769.

De tractatibus.

Tractatus dicuntur deliberationes de pacto aliquo ineundo. *Deliberationes* autem ſunt actus intellectus, quibus expenditur, num quid potius fieri, an non fieri debeat, & num hoc potius modo, an alio fieri debeat, Quamobrem *deliberationes inſtituuntur vel de fine, vel de mediis, vel de utriuſque* conſequenter *ſi tractatus inſtituuntur componendæ controverſiæ cauſſa*, cum in finem, controverſiæ nimirum compoſitionem, jam conſentiant litigangantes, *de mediis potiſſimum*, hoc eſt, *de modo componendi litem deliberatur*. Cum nemo alteri ſe obligare poſſit niſi promittendo (§. 380.) nec obligare niſi acceptanti (§. 381.) *quamdiu in modum componendi litem non conſentiunt litigantes*, conſequenter *quamdiu intra limites tractatuum ſubſiſtitur*, *nulla naſcitur obligatio*, *nec jus ullum acquiritur* (§. cit.) Quamobrem *ſi ad tractatus non accedat conventio*, *nihil actum eſt* (§. 437.) Quoniam conventiò nondum accedit, *ſi quod offertur*, *acceptatur ad liberandum*, *vel a mandatario ad ratibabendum*; ex hac quoque acceptatione *nulla adhuc naſcitur*, *obligatio*, conſequenter *offerentem pœnitere licet*, *niſi perfectio negotii ſub iis*, *quæ offerentur*, *conditionibus expreſſe in caſu priori in accipientis*, *in poſteriori in domini negotii arbitrium fuerit collata*;

cum

cum jus conditionatum accipienti, vel domino negotii quæsitum auferri non possit (§. 396. 553.) Ceterum cum unicuique jus suum tribuere, nullius vero jus violare, & æquos nos omnibus, iniquos nemini præbere debeamus (§. 86.) *in tractatibus quilibet pars rationes tam proprias, quam partis alterius, ob quas rem suam esse, vel sibi deberi prætendit, trutinare jure interno debet, & justa eas conveniendum.* Atque hinc patet, *easdem esse mediatoris partes* (§. 768.)

§. 770.

De compromisso in arbitrum & arbitratore.

Compromissum dicitur pactum, quo convenitur, ut stetur, eo quod certa quædam persona, vel plures dixerint. Et *Arbiter* vocatur persona, quæ per compromissum eligitur, ut rem controversam decidat; jus rem controversam decidendi in arbitrium collatum *Arbitrium*; sententia autem, qua controversiam decidit arbiter, *Laudum* appellatur *Partes* igitur *litigantes in laudo acquiscere tenentur*, ideoque *arbiter finem contronersia imponit*. Differt ad arbitrio *Arbitrator*, qui eligitur, ut rem controversam componat, non tamen jure decidendi in eum translato; consequenter *in sententia arbitratoris acquiscere non tenetur partes, vel ubi ea displicuerit parti uni; aut, nihil actum; sed utriusque prætensi salva est*. Quoniam itaque arbitrator se habet per modum mediatoris (§. 768.) *idem arbitratoris, quod mediatoris officium est*. Arbitrator quasi medius est inter mediatorem & arbitrum. Non deliberat cum partibus; quemadmodum mediator, nec sententiam definitivam fert, sicuti arbiter, sed partibus deliberandum relinquit, quid de sententia sua statuere velint. Cum promissio acceptata revocari nequeant (§. 427.) *compromissum parte al-*

tera

tera invita revocari nequit (§. 438.) *mutuô tamen diſſenſu* , ſicuti pactum aliud quodvis (§. 444.) *diſſolvi poteſt*, conſequenter *arbitrium mutuo conſenſu revocare poſſunt partes*, adeoque *rem quoque controverſam amicabiliter componere*, *vel de ea tranſigere*, *etiamſi arbiter arbitrium jam receperit*, immo *ſi ejus arbitrio uti diſplicuerit*, *alium ſibi arbitrio eligere*.

§. 771.

Ut libertatis naturalis *nemo ad arbitrium ſuſcipiendum cogi poteſt* (§. 78.) Enimvero cum arbitrium recipiens promittat ipſo facto quod controverſiam decidere velit (§. 379.) conſequenter partibus ſeſe ad hoc faciendum obliget (§. 380.) *arbitrium receptum partibus invitis renuntiari nequit* (§. 100.) *Renuntiare* nimirum *arbitrium* dicitur arbiter, ſi partibus ſignificat, ſe controverſiam decidere nolle. *De arbitrio ſuſcipiendo & renuntiando.*

§. 772.

Quoniam *arbiter* controverſiam, ſeu litem decidere debet (§. 770.) *dijudicare debet*, *cujuſnam ſit res controverſa*, *vel cuinam parti quid debeatur cuinam non debeatur*, conſequenter *pronuntiare*, *utrum ei*, *qui jus aliquod adverſus alterum habere prætendit*, *revera competat*, *nec ne*. *Et in hoc pronuntiato laudum conſiſtit* (§. 770.) Hinc ſua veluti ſponte ſequitur, *ut arbiter ſit impartialis* (§. 767.) cumque *reſpectu perſonarum* fit determinatio voluntatis, vel noluntatis per motiva a perſona deſumta, in cujus gratiam aliquid fit, ſepoſita veritate; *nullo prorſus habitu reſpectu perſonarum*. Cumque *vir bonus* dicatur, qui juſtitiam & honeſtatem amat, quicquid eidem adverſum odit; qualis *quilibet eſſe debet* (§. 86. 49.) conſequenter *vir bonus intelligere debeat*, *quid juſtum & honeſtum ſit*, *quid inhone-* *De officio arbitri & qualis eſſe debeat.*

hone-

honestum & honestum sit, quid injustum & inhonestum, adeoque & *æquum atque iniquum* (§. 83.) *veritatis idcirco amans*, *arbiter* quoque *vir bonus esse debet*, ac per consequens *intelligere*, *quid justum & injustum*, & *iniquum sit*, *ac veritatis amans esse*, & propterea *a neutra parte se muneribus corrumpi minime pati tenetur*.

Quomodo is munere suo fungatur. Quando partes de jure litigant, *Actor* vocatur, qui jus prætendit, quod adversa ipsi competere negat: *Reus* autem vocatur, a quo tributio juris petitur. Quamobrem cum arbiter litem decidere debeat (§. 770.) *pronuntiare debet*, *utrum actori competat jus*, *quod prætendit*, consequenter *reus ad hoc tribuendum ipsi sit obligatus*, *nec ne* (§. 765.) Quamobrem *in facti notitiam inquirere & ut quoad omnes circumstantias contra negantem probetur curare*, *ac tandem ad fact m leges*, *hoc est*, *in statu naturali jus naturæ applicare debet*. Unde patet, *arbitrum legum*, & *in statu naturali juris naturæ pertium esse debere*.

§. 774.

De eo, quod actori & reo incumbat. Cum arbiter ad factum leges applicare debeat (§. 773.) *actor factum narrare & quod a reo negatur probare*, *reus autem ad narrationem facti respondere debet*, *utrum id pro vero habet*, *nec ne*, *aut num saltem circumstantias quasdam neget & quænam contra ea quæ admittit*, *excipiat*, *ab eo sufficienter probanda contra actorem negantem* (§. *cit.*)

§. 775.

De probatione per instrumenta. Quoniam *Instrumentum* scriptura est, in quam ea, de quibus paciscentes inter se convenerunt, redacta sunt, vel factum quoddam, ob quod alteri jus quoddam, competit aut non competit, relatum est, *per instrumenta*, *quæ pars adversa*, *contra quam producuntur*, tam-

tamquam vera admittit, & adverſus quæ nihil excipere valet, probantur facta. Quamobrem cum hunc habeant uſum inſtrumenta, *ſi de negotio bilaterali*; quando ſcilicet utraque pars ſe obligat ad certas præſtationes, *inſtrumentum conficitur, ab utraque parte ſubſcribendum & utrique parti exemplar ab utroque ſubſcriptum tradendum*: *ſi* vero *de unilaterali*, quando ſaltem una pars alteri ad quaſdam præſtationes ſe obligat, *nonniſi ab ea parte ſubſcribendum, quæ ſe alteri obligat, & tradendum ei, cui obligatur.* Ne vero lis oriatur de inſtrumento, quæ vitari poterat; *quando duo inſtrumenti exemplaria conficiuntur, in eo exprimendum eſt, duo fuiſſe confecta, ab utraque parte ſubſcripta ac unicuique parti unum traditum fuiſſe.* Ex definitione inſtrumenti patet, *epiſtolam, qua abſenti quid ſignificatur, eſſe inſtrumentum*, veluti in qua debitor fatetur debitum centum aureorum, *chirographum* item (§. 652.) & *apocham* (§. 654.) nec non *protocollum* cum hoc nomine ſignificetur brevis annotatio rei geſtæ, memoriæ cauſſa facta, *ſi in ſtatu naturali a parte adverſa ſubſcribatur, vel etiam perſonis aliis præſentibus fide dignis*, cum ab his recognitum pro vero habendum ſit. Ceterum hinc etiam patet, *protocolla* quoque *fieri, ut ex iis conficiantur inſtrumenta.* Iſtiuſmodi autem protocollum, ex quo inſtrumentum conficiendum. *Punctatio*, a nonnullis *Imbreviatura dicitur*. *In caſu dubio ſi inſtrumentum diſſentiat a protocollo, præſumtio eſt pro protocollo*; cum enim facti ſit, ut paciſcentes aliquid in inſtrumento mutuo conſenſu immutaverint, de quo convenerunt, id a parte affirmante probandum. Lis igitur hæc ut evitetur, *inſtrumentum ab alio confectum, antequam ſubſcribatur, rele-*

gendum & cum protocollo conferendum (§.52.) *id quod facere etiam tenentur testes, qui adhibentur: ut veritatem rei sic gestæ attestentur, non vero si tantummodo adhibentur, ut attestentur, instrumentum hoc partium consensu esse confectum*; cum in hoc casu opus non sit, ut norint, quænam in instrumento contineantur. *Instrumentum originale* vocatur, quod mutuo partium consensu confectum; *Copia* vero, sive *Exemplum*, quod ex originali descriptum. *Copia* igitur *per se nihil probat, nisi quatenus constat, eam cum originali instrumento consentire*, consequenter, cum *Copia vidimata* dicatur cujus cum originali conformitatem attestantur personæ fide dignæ, *si vidimata fuerit*.

§. 776.

De charta blanca. *Charta bianca* dicitur carta vacua quam a se subscriptam & sigillo suo munitam quis tradit alteri, ut eam certi negotii caussa scriptione sua repleat. Cum utique chartam blancam dans fidem accipientis sequatur, quod scripturus sit, nisi quæ scribi voluit, & accipiens ab omni fraude animum alienum habere debeat (§. 286.) *charta blanca obligat subscribentem & sigillantem ad id præstandum, quod in scriptione promittitur, & accipiens tacite se obligat ad nihil in ea scribendum, nisi quod is in ea scribi vult, vel intentioni ejusdem convenit, quodsi vero quidpiam scripsit, ad quod te obligare noluisti, vel quod a veritate rei gestæ adhorret, ad id præstandum, vel eo standum minime obligaris*. Ast cum per se pateat, nude afferenti credi non posse; *contra voluntatem tuam, vel rei veritatem quædam scripta esse probandum*. Litis ergo evitandæ caussa *in subscriptione chartæ blancæ, si fieri potest, determinate exprimendum, in quem finem detur*.

§. 777.

Bacilla fissa dicuntur, quæ incisis crenis demonstrant, quantum pars una dederit, altera acceperit, vel etiam una alteri præstiterit, quæ ad certum præstationem numerum fuerat obligata. Quoniam utraque pars in hoc consensit, ut *per bacilla fissa* probari facta possint; per ea & *accepta, vel ab alterutra parte præstita probantur*, consequenter *debitum in casu priori & solutum in posteriori probatur.* *De bacillis fissis.*

§. 778.

Testis dicitur persona, quæ ad fidem faciendam de re gesta, seu facto aliquo adhibetur. Quamobrem *factas per testes probantur*. Quoniam itaque pro vero habendum, quod testis narrat; *in eo requiritur & facti notitiam, & animus moraliter verum loquendi* (§. 347.) ne scilicet vel ipse fallatur, vel fallat (§. 356.) consequenter ut de notitia facti minor sit dubitatio; necesse est ut præsens fuerit, quando id fiebat, de quo quæritur. *Testis oculatus* dicitur, qui narrat, quæ præsens sensu percepit, *auritus* vero, qui ab alio audita narrat. Et *Testis verus* vocatur, qui moraliter vero loquitur, *falsus* verò, qui moraliter verum non loquitur, quodsi non desint rationes, ob quas verum moraliter non dicturus, vel dicere præsumitur, *Testis suspectus* audit; qui ideo *ad testimonium offerendum non admittendus*: ast in quem nulla cadit suscipio, quod moraliter verum non dicat, *Testis integer*. Quoniam *testis* ad probanda facta adhibetur; *ad dicendum vero naturaliter obligatur* (§.314.) consequenter *falsum testimonium mendacium est* (§.351.) & ut testimonio tanto securius fides haberi possit, *testis promittere debet, se moraliter verum dicturum* (§. 380.) utraque tan- *De probatione per testes.*

to minus suscipari possimus, testem moraliter verum non dixisse, cum juramentum arceat omnes tacitas exceptiones ac conditiones, neque admittat reservationes mentales (§. 369.) *jurare, quod verum sit dirutus, aut testimonium suum juramento confirmare*. Enimvero cum logice falsum esse possit, quod moraliter verum est (§. 347.) ad probationem vero facti requiritur veritas logica, quod per se patet; *testis unus, etiamsi juratus ac minime suspectus sufficienter non probat*, ac ideo *probatio per testem unum minus plenus plena est*, cum *Probatio semiplena* dicatur, qua factum minime sufficienter probatur; sicuti ex adverso *Probatio plena*, qua factum sufficienter probatur. Quoniam veritas logica nonnisi unica est (§. 347.) *quod duo, vel plures testes jurati*, qui jurando a se dimoverunt suspicionem, quod moraliter derum non dicant, *simul affirmant id pro logice vero habendum, ac ideo pro sufficienter seu plene probato*, consequenter *negans hoc contra se pro vere admittere tenetur & propterea pro convicto habendus*. Nimirum cum probatio aliter exitum habere nequeat, etsi absolute impossibile non sit, ut logice falsum sit, quod per testes hoc modo probatur; ea tamen admittenda. Eam enim certitudinem, quæ demonstrationibus mathematicis debetur, hic frustra requisiveris.

§. 779.

Quinam testari possint. Cum voluntas determinetur per motiva, repræsentationem scilicet boni, vel mali, consequenter testimonium falsum dicitur, vel spe boni obtinendi, vel mali fugiendi caussa; vel in favorem ejus, pro uno, aut in odium ejus, contra quem juratur; *si testis suspectus est, necesse est, ut vel spe boni, vel metu mali, vel in favorem, aut odium falsum testimonium di-*

ctlurus videatur, *etiam juratum*. Atque hinc obstetricantibus circumstantiis singularibus, per quas eas probantur, suspicio oritur. Inde autem sequitur; *ut testis suspectus non sit admittendus*, cumque ob rationes dictas *testis in propria caussa* suspectus sit ex qua nempe commodum quoddam sperat, vel incommodum metuit; is *testimonium afferendum admitti nequit*, consequenter *nec solius in caussa communi testis esse potest*. Et quia in teste requiritur notitia facti (§. 778.) *nemo testari potest de rebus*, *quæ in intellectum ipsius non cadunt*, *aut ad quæ animo non attendit*. Nulla vero ratio naturalis, est; cur *fœminæ* testari nequeant, consequenter *admittendæ*. Quamvis autem ex rationibus generalibus a qualitate certarum personarum desumtis, veluti quando quæritur, an debitor testis esse possit in caussa creditoris, & contra; socius in caussa socii non communi, consaguineus in caussa consaguinei, levis aliqua moveri possit suspicio, cur testes minus idonei habeantur, ac ideo, si alii haberi queant, iisdem postponendi sint; ex iisdem tamen solis, nisi accedant rationes particulares manifestæ, vix ac ne vix quidem adeo suspecti reddi possunt, ut ad dimovendam suspicionem ne quidem juramentum sufficiat. Ne vero pars ulla de integritate testis querelas movere possit, *qui per testes pro se aliquid probare vult*, *ipse eos producere debet si vero contra quem per testes quid probandum*, *is ante audiendus*; *aut fidem eorum suspectam reddere velit*, *an possit*, *quam admittantur*.

§. 780.

De quare & quomodo testimonium perhibendum.

Cum facta per testes probanda non aliter, quam sensu cognoscantur (§. 778.) *res*, *de qua testimonium perhibendum*, *in sensus incurrere*

rere *debet*, ac per consequens *testis narrare non debet, nisi quæ sensu percepit; si vero dicat, quæ sensu percipere non potuit, testimonium nullum est*. Et ne falsæ interpetrationi testimonium sit obnoxium, *narrare debet, quæ percepit, verbis propriis; neque vagis, sed fixis* (§.781.)

§. 781.

De probatione per juramentum.

Si res controversa aliter probari nequit, veluti deficientibus idoneis instrumentis (§.775.) vel testibus (§.778.) *aut saltem non sufficienter*, cum aliter lis exitum habere nequeat, quem tamen habere debet; *per juramentum in casu priori probanda, in posteriori defectus probationis supplendus*. Et ob rationem eamdem, *si adversus aliquem militent præsumtiones, aliter non elidendæ, per juramentum elidendæ sunt*; cum is probare debeat, falsum esse, quod contra ipsum præsumitur.

§. 782.

De speciebus juramenti.

Juramentum assertorium est, quod præstetur de veritate dictorum, quibus aliquid affirmatur, vel negatur; *suppletorium*, quo defectus probationis suppletur; ut ideo *juramentum suppletorium ex probatione semiplena efficiat plenam* (§.778.) *purgatorium*, quo quis præsumptiones adversus se militantes elidit, cum *purgare*, se dicatur, qui a suspicione, in quam adductus est, se liberat: *juramentum litis decisorium*, quod eo fine præstatur ut lis sit decisa: consequenter *juramento litis decisorio finis liti imponitur*. Dividitur autem hoc in *voluntuarium*, quando partes inter se conveniunt, quod per juramentum decidi debeat res controversa, & *necessarium*, quando deficientibus aliis probationibus factum, a quo pendet, decisio rei controversæ, aliter probari nequit, quam per juramentum, aut saltem

sup-

supplendus probationis defectus. Denique *juramentum promissorium* est, quo jurato quid promittitur; seu quod promissionem continet.

§. 783.

De delatione juramenti.

Juramentum alteri deferre dicitur, qui sufficienter significat velle sese, ut jurat. Quamobrem *si aliæ probationes deficiunt, aut quod probandum erat, non plene probatum fuit, arbiter juramentum deferre potest* (§. 781.) consequenter *juramentum ab arbitro delatum partibus necessarium est, ac in specie suppletorum.* Ex eadem ratione *juramentum* quoque *coram arbitrio deferri parti a parte potest*, cum tamen ipsius sit omnis cognitio (§. 770.) *eodem approbante*: immo ab eamdem rationem *actor reo super eo, quod hic negat, & reus actori super exceptionibus a se propositis:* cum nemo testis esse possit in propria caussa (§. 779.) consequente nec juramento probare, quod negatur e parte altera. Quoniam tamen ad juramentum non deveniendum, si probatio alia in promptu sit (§. 781.) *si pars parti coram arbitro juramentum defert, & ea, quod juramento probandum aliter probare velit, ad probationem admittenda, qua tamen deficientem juramentum adhuc præstandum* (§. cit.)

§. 784.

De relatione & recusatione juramenti.

Juramentum auferre dicitur, qui cum juramentum sibi delatum acceptare nolit, sufficienter declarat, mala sese, ut pars altera, quæ dicit, juramento confirmet; ast *juramentum recusare*, qui sufficienter significat, se jurare nolle, seu juramentum sibi delatum, vel relatum acceptare nolle. Enimvero quoniam jurare nolens nondum vult alterum jurare; *qui juramentum recusat, ideo indeferenti nondum referre intelligitur*. Quoniam partes stare tenetur eo; quod arbitro visum fue-

rit (§. 770.) *juramentum ab arbitrio delatum recusari ac parti adversæ referri nequit*. Enimvero *si pars parti juramentum defert*, cum tunc liberum sit ei, cui juramentum delatum, an ipsa jurare velit, an vero alteram jurare malit (§. 78.) nulla existente obligatione contracta qua libertas naturalis restringitur, *juramentum referri potest*, cumque deferens voluerit juramento decidi, quod controvertitur, nec temere Deum testem invocari velle debet (§. 360. 361.) *relatum recusari nequit*. Et quoniam acceptans juramentum tacite promittit, ac ideo se obligat ad jurandum (§. 380.) *juramentum delatum, si acceptatum fuerit, recusari nequit*. Ceterum *juramentum suppletorium & purgatorium per se tale est, ut recusari, aut referri nequeat* (§. 782.)

§. 785.

De eo qui jurare non vult, cum debeat.

Quoniam qui jurare obligatur, jurare autem non vult; sufficienter significat, se salva conscientia jurare non posse, *id contra non jurantem pro vero habetur, cujus caussa jurare debebat*. Quamobrem *si juramentum acceptatum, vel ab arbitrio delatum recusatur, contra recusantem pro vero habetur id, cujus caussa jurandum erat*.

§. 786.

De juramenti remissione.

Juramentum remitti dicitur, si facta acceptatione pars altera declaret, sese nolle ut actu præstetur, sed id pro præstito habere. Quamobrem, *qui juramentum remittit, contra eum pro vero habetur id, cujus caussa jurandum erat* (§. 318.) Cum ejus, contra quem juratur, unice intersit, utrum actu juretur, nec ne (§. 781. 415.) ab ipsius quoque unice voluntate dependet, utrum jurari velit, nec ne (§. 78.) ac propterea *juramentum tam*

ab arbitrio delatum, quam a se sive delatum, sive relatum, ubi viderit alterum ad jurandum paratum, remitere potest.

§. 787.

Pugna dicitur actus, quo duo vi sese invicem impetunt. Quando unus vi impetit res alterius, saltem caussa pugnæ est, quatenus defensor rei suæ vim ad resistendum adhibet. Pugna, de qua duo inter se conveniunt, quod per victoriam res controversa decisa, vel pugna lis diremta esse debeat, *Duellum* dicitur. Quoniam hemo obligatur corpus suum & integritatem omnium membrorum ejus conservare (§. 112.) ac omne periculum vitæ atque mutilationis membrorum a se avertere (§. 43.) atque eadem obligatio eumdem tenet quoad alios (§. 141.) *omne duellum naturaliter illicitum*, consequenter *nemini competit jus alterum ad duellum vi adigendi & nemo alterum ad dueltum provocare, nec provocatus id suscipere debet*. Enimvero *si quis eo animo vi adoritur alterum*; cum unicuique natura competat jus se defendendi (§. 90.) *ubi hic se defendit, duellum non est*. *De duello.*

§. 788.

In pugna vincere dicitur, qui alterum ab eadem desistere cogit; ast *vinci*, qui desistere cogitur. Unde sequitur, *eum victum esse qui occiditur, qui vulneratur, ut diutius pugnare vel non possit, vel nolit, qui in fugam conjicitur, tum etiam qui sufficienter indicat, se diutius pugnare nolle, veluti arma abjiciendo, vel expressis verbis idem declarando.* *Quinam in pugna vincat.*

§. 789.

Cum ex eo, quod alterum in pugna viceris, intelligi minime possit, victorem habet caussam justam (§. 788.) *duellum non est modus aptus decidendi caussam controversam* (§. 765.) *An per duellum litem decidere de fama tueri liceat:*

Simi-

Similiter quia famam aliter defendere non datur nisi ostendendo falsa esse, quæ alter famæ nostræ adversa dixit (§. 126.) *duellum* quoque *non est modus aptus tuendi famam* (§. 781.) Et quia naturaliter illicitum (§. *cit.*) *nec convenire licet, ut per victoriam in duello*, quasi per sortem (§. 669.) *caussa controversa sit decisa, aut per duellum, sive vincas, sive vincaris, macula famæ, quæ adsparsa fuerat, iterum sit abstersa.*

§. 790.

An in caussa jus belli competat.

Quoniam jus vi adversus alterum persequi non possumus, antequam certo constat, nobis id competere (§. 88. 89.) *in caussa dubia nemini jus belli per se competit*, consequenter *bello lacessere alterum, ut vi armorum extorqueas, quod prætendis, minime licet*. Quamobrem cum in caussa dubia lis finienda sit vel per amicabilem compositionem (§. 763.) vel transactionem (§. 764.) adhibitis, si ita visum fuerit, mediatoribus (§. 768.) vel per arbitros (§. 770.) vel denique per sortem (§. 670.) *in caussa dubia vel amicabilis compositionis, aut transactionis caussa, adhibitis mediatoribus, sive absque iis colloquia instituenda sunt, vel in arbitrium compromittendum, vel diremtio litis sorti committenda*. Quoniam tamen nemini jus suum auferri potest invito (§. 100.) etsi adhuc dubium sit, cum pericutum supersit, ne jus eidem adimatur, quamdium dubium fuerit, cuinam litigantium parti revera competat; *si quis in caussa dubia colloquium amicabilis compositionis, aut transactionis caussa acceptare noluerit, nec arbitrium compromittere, multo minus in sortem consentire velit, offerenti competit jus eumdem vi ad transactionem adigendi*, consequenter *jus belli transactionis caussa gerendi* (§. 98.)

Eo-

Eodem modo patet, *si quis in colloquio, vel etiam per mediatores æquas conditiones oblatas acceptare nolit, adversus eumdem alteri competere jus belli, ut is vi ad transactionem adigatur*. Cumque homines non urgente obligatione periculum vitæ, aut integritatis membrorum ammittendæ, vel statum suum imperfectionem reddendi subire non debeant (§. 131.) nec bello locum faciat natura, sed malitia hominum, obligationi suæ satisfacere nolentium (§. 99.) *in caussa dubia pars utraque obligatur quærere æquas conditiones, quibus bellum vitetur*.

§. 791.

An propter possessionem jus belli competat

Cum possessor de possessione vi dejici nequeat, antequam pars alteras jus suum probavit (§. 288.) *in caussa dubia nemini competit jus alterum cogendi, ut de possessione decedat*, consequenter *si res controversa ab altero possideatur occupatio bellica possessionis illicita* (§. 98.) ac propterea *conditiones, quibus bellum vitetur, magis quærere obligatur, qui petit, quam qui possidet*.

§. 792.

De oppignoratione necessaria.

Quoniam naturaliter quilibet constitutum est jus in bonis debitoris, ut nisi debito tempore solvat, ex iisdem ipsi satisfiat (§. 705.) *si qui rem tuam detinet, eam restituere non vult, aut non solvere, quod debet, naturaliter rem aliam ipsi auferre lices, non ante reddendam, donec tuam, vel tibi debitum acceperis*. Cum in eo *pignoris capio* consistat; *pignoris capio naturaliter licita est, & de ea porro tenenda, quæ de pignore demonstrata sunt* (§. 697. & *seq.*) Patet autem *pignoris capionem esse oppignorationem necessariam*.

§. 793.

De expletione juris.

Cum nemini jus suum invito auferre liceat

(§. 100.)

(§. 100.) nemo quoque hoc pati teneatur (§. 89.) *si quis rem tuam, quam detinet, tibi restituere, aut debitum solvere noluerit, loco rei tuæ, vel tibi debitæ auferre eidem licet aliam ipsius, quæ tantumdem velit*, (*a*) cum tamen locupletior fieri nequas ex re aliena (§. 271.) *quantum ea pluris est, detentori, vel debitori restituere debes*. Per se autem patet quod, *si is stasim restituere velit, quod suum est, aut debitum solvere*, quoniam tum cesset ratio, cur ex re alia ipsius tuum consequaris, *res ablata restituenda*. Ablatio rei alienæ loco suæ, vel sibi debitæ, si eam a detentore, vel debitore consequi non possumus, *expletio juris* appellatur. *Expletio* itaque *juris naturaliter licita*. Patet autem, *expletionem juris non ante perfici, quam ubi constiterit, detentorem rem tuam restituere, aut debitorem debitum solvere nolle, ut suam recipiat*, consequenter *spatium aliquod deliberandi in casu dubio indulgendum*. Quoniam vero necesse est, ut de re expletionis juris caussa ablata disponere pro lubitu possis modo nil committatur, quod juri detentoris, vel debitoris adversum (§. 86.) siquidem ex ea tibi satisfieri debet; *expletione juris facta, dominium in re ejus caussa ablata acquiritur* (§. 195.) Immo alias expletio juris prorsus inutilis foret.

(*a*) Juris ordine servato.

CAPUT XIX.

De Intrepretatione.

§. 794.

INterpretari idem eſt ac certo modo colligere, quid quis per verba ſua, aut ſigna alia indicare voluerit. Unde *Interpretatio* eſt inveſtigatio mentis per verba aliaque ſigna indicata. *Interpretatio quid ſit.*

§. 795.

Si ſingula verba fixum ac determinatum haberent ſignificatum, ut ſcilicet ſemper in eodem ſignificatu acciperentur, neque nunc plus, nunc minus per ea indicaretur, *& loquentes ſemper mentem ſuam iiſdem ſufficienter exprimerent*; *nulla opus foret interpretatione: contrariam vero cum obtineat, interpretatione opus eſt.* *Cur opus ſit interpretatione.*

§. 796.

Quoniam jus ex promiſſione acquiſitum (§. 379.) promiſſario auferri nequit (§. 100.) ſed contra promiſſorem pro vero habendum quod ſufficienter indicavit (§. 381.) *in promiſſis*, conſequenter *etiam in pactis nemo verborum ſuorum eſſe poteſt interpres*, cumque acceptatione non plus juris acquiri poſſit, quam transferens in eum transferre voluit (§. 317.) *nec promiſſario permittendum, ut verba promittentis interpretetur eo ſenſu, quo eadem intellecta velit.* *An promittens verba ſua vel promiſſarius eadem interpretari poſſit.*

§. 797.

Recta interpretatio dicitur, quæ fit per regulas interpretandi demonſtratas; qua ideo & promittens & promiſſarius admittere tenetur. Quamobrem *adverſus promittentem valet, quod recta interpretatio juſſerit*, conſequenter *ad* *De recta interpretatione.*

id

id cogendi promissorem jus promissario compet (§. 378.)

§. 798.

Quamdiu significatui proprio inhærendum.

Quoniam *paciscentes* loqui obliganter, ut a se invicem intelligantur (§. 437. 438.) ideo *uti debent verbis in eo sensu, quem fert usus loquendi*, hoc est, *proprio*, *& terminos accipere in significatu recepto*, consequenter *scientes ac volentes a verborum significatu proprio & significatu terminorum recepto recedere non debent*, ac propterea *nec recessisse præsumuntur, quamdiu non adsunt rationes in contrarium*. Unde porro sequitur, *in promissis & pactis interpretandis, a communi usu loquendi non esse recedendum, nisi adsint rationes urgentes in contrarium*. Ast quia usum loquendi successu temporis variari constat; *pacta & promissa interpretanda sunt secundum usum loquendi ejus temporis, quo facta fuerunt*.

§. 799.

De significatu etymologico.

Etymologia est expositio originis vocabulorum, *Etymologus* itaque *inquirit in rationem, cur vocabula primitiva primitus ad has, vel illas res denotandas fuerint adhibita, & a quibusnam derivativa deducantur, ex quibusnam composita componantur, ac quinam sit vi derivationis ac compositionis significatus*. Quia ab ætymologia petitur *significatus etymologicus*, item *grammaticus* dicitur; quem cum non attendi constet in usu loquendi; *in pactis & promissis interpretandis significatus etymologicus non attendendus*. Vocabula nimirum significatum habent ab arbitrio hominum, ideoque tantummodo quæritur, quid iisdem significare velint.

§. 800.

De reservationibus mentalibus.

Quia paciscentes loqui obligantur, ut a se invicem intelligantur (§. 437. 438.) *in pa-*

ctis

ctis & promissis interpretandis non admittendæ sunt reservationes mentales (§. 355.) Hisce sane admissis promissa quælibet eludi possunt.

§. 801.

Cum ea intentione promissarii constet, quid sibi promittit voluerit; *si manifestum fuerit, quinam verborum sensus conveniat intentioni promissarii, non licet eum perducere ad alium, intentioni ipsius e diametro contrarium.* Ita paciscentes, ne urbe dedita sanguis effundatur, vivi defodi nequeunt. *De cavilatiouibus vitandis.*

§. 802.

Quia *termini technici* eum habent significatum, quem inter artis peritos obtinent; iidem *accipiendi sunt in significatu apud artis peritos recepto, nisi adsint rationes urgentes in contrarium* (§. 798.) *Quodsi vocabula aliquid significent secundum gradus*, etsi definitiones fiant, prout res sunt in gradu perfectissimo, cum tamen iisdem non semper utamur in tam rigoroso significatu, *definitioni eorum non semper stricte inhærendum, sed orationi cujus pars est vocabulum explicandum, conveniens definitio formanda*, veluti si dicatur, standum esse judicio philosophi, aut medici. *De terminis technicis*

§. 803.

Si obscuritas oritur ex homonymia, & emphibolia, cum tunc vocabulum, vel complexio verborum plurium plures habeat significatus, qui vero locutus est ad eum animum advertisse intelligatur, qui ipsi succurrere potuit; *significatus conveniens materiæ, de qua agitur, ceteris præferendus.* Vulgo dicitur: *verba intelligenda esse secundum substratam materiam.* Ita si triginta dierum induciæ fuerint pactæ, dies quoque noctem comprehendit. *De homonymia & amphibolia.*

§. 804.

§. 804.

De vitando absurdo. Quia nemo absurdum velle præsumitur; *ea interpretatio rejicienda, ex qua absurdum sequitur*. Ita prohibitio, ne in platea quis sanguinem eliciat, non trahi potest ad chirurgum in platea venam secantem, consequenter *interpretatio ita facienda, ut absurdum vitetur*. Cumque absurdum sit, paciscentem, vel promittentem nil agere voluisse; *ea interpretatio non admittenda, qua stante sequitur, nihil actum esse*. Ex. gr. Si maritus uxori certam bonorum partem in pactis dotalibus permittit; quod ipsi legat in testamento, eo comprehendi nequit.

§. 805.

De interpretatione ex antecedentibus & consequentibus. Cum quis idem velle tamdiu præsumatur, quamdiu manifestum non est, quod mutaverit voluntatem; *si quæ obscure dicuntur, in antecedentibus, vel alio loco & occasione sine obscuritate dicta sunt; obscure ita interpretanda sunt, ut cum verborum perspicuorum significatu conveniant*. Cumque brachyologiam amantes verba sua vel ad antecedentia, vel ad consequenter referant, *ita facienda interpretatio, ut inferiora & superiora textus inter se concordent, nisi manifesto appareat, per inferiora superiora fuisse mutata*.

§. 806.

De interpretatione ex motivis voluntatis. Constet voluntatem determinari per motiva, quæ sunt ratio sufficiens volitionis. *Quodsi* ergo *constet, quænam ratio* unice moverit voluntatem alterius, seu *cur hoc voluerit; verba ita interpretenda sunt, eidem conveniant*, consequenter *si rationes plures conjunctim motivum constituant, iisdem conjunctim; si divisim, ut conveniant singulis divisim*. Exemplum esto de ægroto, qui mansit in navi,

eum

eum vi legis navis & res deberent esse ejus, qui remanserit.

§. 807.

Facile per se patet, *si per verbum quoddam, vel verborum complexio sumatur cum relatione ad aliquid, significatum, quem habet, quando simpliciter sumitur, ita immutandum esse, ut relationi isti conveniat.* Ita majore anni parte possedisse intelligitur, qui duobus mensibus possedit, si adversarius diebus paucioribus, aut nullis possedit.

De verbis cum relatione ad aliquod sumtis.

§. 808.

Si quæ in pactis ad communem utilitatem spectans & utrique parti æqualiter consulunt, cum nil obstet, quo minus *verba* sumantur in eo significatu, quem habere possunt, nec ulla ratio urgeat, cur ullo modo restringantur; *sumenda* utique *sunt secundum totam proprietatem usus populari, aut, si plures sint, eam, quæ latissime patet, nisi vel absurdum quid, vel pacti inutilitas inde sequatur* (§. 803.) Dicitur autem *significatus latior*, quando eadem verba plura significant, quæ etiam pauciora significare possunt, ac interdum solent, veluti si qui de masculis loquitur etiam feminas complectitur, aut quando idem est nomen generis, quod speciei, vel pro substrata materia verborum aliqua complexio ad plura extenditur.

De latiori interpretatione

§. 809.

Si qua partem alteram saltem onerant, aut plus onerant alteram, cum nemo præsumatur se nimis onerare velle, *in casu dubio verba sumenda in significatu strictiori, immo etiam admittitur aliquantulum figuratus, ut onus nimium vitetur.* Ita auxilia promissa ab una parte potentiori, intelliguntur promissa impendiis ejus, cui promittuntur. Similiter cum

De strictiori interpretatione.

pæna promiſſioni adjecta onus ſit (§. 409. 310.) *verba, quæ pœnam continent; in ſtrictiori quoque ſignificatu accipienda*, ſcilicet *ut admittatur juſta excuſatio, quæ liberet a pœna, nec quævis culpa ad pœnam imputetur*. Dicuntur nimirum *verba ſumi in ſignificatu ſtrictiori*, ſi pauciora ſignificant, cum etiam plura ſignificare poſſint.

§. 810.

Regulæ generales interpretandi. Cum interpretatione id agatur, ut oſtendatur, quid per verba qui locutus eſt ſignificare voluerit (§. 704.) conſequenter de quonam cogitaverit, cum loqueretur; *interpretatio facienda de eo, de quo vel ſimiliter fuit cogitatum, non vero contra idem*. Exemplum eſt argentum legatum uxori pauperi a marito, divite, ſi paucum ſit in arca, plus in tabulis. Quoniam vero non ſemper animo noſtro obverſantur omnes circumſtantiæ, quæ circa negotium occurrere poſſunt, qui loquitur in exprimendis animi ſui ſenſis earumdem rationem habere poſſit; *interpretatio ita facienda, quemadmodum eam faceret, qui locutus eſt, ſi præſens eſſet, vel ſi eidem cognita fuiſſent, quæ nunc palam ſunt*: Ita prætor in confirmando tutore ſequitur utilitatem pupillorum, non verba teſtamenti.

§. 811.

De interpretatione extenſiva. *Interpretatio extenſiva* dicitur; qua ob identitatem rationis volitionis, vel nolitionis mens ejus, qui locutus eſt, extenditur ad caſus, ſub verbis, quibus promiſſio, vel pactum continetur, ſecundum totam eorumdem proprietatem minime comprehenſus. Cum poſita ratione ſufficiente volitionis, vel nolitionis, ponatur etiam ipſa volitio, vel nolitio, dubitandum non eſt, ſi de caſu emergente cogitaſſet, qui locutus eſt eum verba ſua ad eumdem

dem quoque extensurum fuisse, consequenter *interpretatio extensiva admittenda* (§. 810.)

§. 812.

Fraudem legi, vel pacto facare dicitur, qui quidpiam facit, quod verbis quidem legis, vel pacti non repugnat, menti tamen legislatoris, vel pacifcentis adversatur. Et tale *quid fieri in fraudum legi, vel pacti* etiam dicitur. Cum extra verborum significatum ostendendum sit, quænam in fraudem legis, vel pacti fiant, consequenter id parere debeat per rationem, cur lex data, vel pactio facta; *interpretatio extensiva reprimit fraudem legi, vel pacto faciendum.* *De fraude legi vel pacto facta.*

§. 813.

Interpretatio restrictiva est, qua casus aliquis sub verbis legis, vel pacti equidem comprehensus, ob defectum tamen rationis sufficientis, cur legislator, vel pacifcens hoc fieri veluit, vel noluit, excipitur. Eodem vero, quo ante (§. 811.) modo patet, *interpretationem restrictivam esse admittendam*. Quoniam interpretatio facienda de eo, de quo verisimiliter cogitatum (§. 810.) *si materia, de qua agitur, parum convenit, ut verba tam late sumantur, quemadmodum patere videntur; per interpretationem restrictivam eidem convenienter restringenda sunt*; deficiente utique ratione sufficiente volitionis & nolitionis. Et quia nemo absurda velle præsumitur, consequenter in casu emergente, quo quis absurdum velle debebat, cessat volitionis ratio sufficiens; *si inde sequatur absurdum aliquod, quod eam mentem illi, qui locutus est, tribuere velis, quam verba generaliter posita indicant, hæc ita restringenda sunt, ut absurdum evitetur.* Enimvero *si res, quas ratio sub se comprehendit, spectentur non secundum existentiam,* *De interpretatione restrictiva.*

sed quatenus existere possunt; ubi certum non est, ea existere non posse, restrictio facienda non est; manifestum enim est, restrictionem fore menti ejus, qui locutus est, adversam.

§. 814.

De tacita conditione, si res maneant, quo sunt loco.

Cum ex ratione sufficiente promissionis intelligitur, cum promissor quid promiserit; *si status rerum præsens in ratione sufficiente promissionis non continetur promissa in se non habent tacitam conditionem, si res maneant, quo sunt loco: ast habent in casu opposito.*

§. 815.

De casibus tacite exceptis.

Quoniam obligatio naturalis immutabilis (§. 38.) *si casus emergit in quo verba sequi legi naturæ repugnaret, casus hic excipiendus.* Et cum naturaliter non obligamur aliorum commodo promovere, nisi quatenus citra neglectum officii erga se ipsum fieri potest (§. 133. 134.) *si cas s emergit, in quo verba sequi nimis grave foret ei, quem quis ad aliquid prestandum obligare sibi voluit, vel qui se alteri obligare voluit, cujus ille excipiendus.*

§. 816.

De casibus excipiendis.

Cum in pactis promissarius promittentem sibi obliget ad hoc faciendum (§. 438. 480.) *pacta, quatenus promissa continent, assimilantur legibus* (§. 39.) Quamobrem *quæ de legum collisione valent*, supra explicata (§. 64.) *ea etiam valent de collisione pactorum*. Ceterum cum casus emergentes referri debeant inter ea, de quibus cogitatum non est, cum promitteretur, vel conveniretur; *si rationes particulares adsunt, per quas apparet, qui excepturus fuisset, qui locutus est, siquidem de casu collisionis cogitasset, id excipiendum, etiamsi aliæ ducant regulæ de pactorum collisione.*

§. 817.

§. 817.

Denique quia promissarius promissorem sibi obligare nequit ultra voluntatem suam (§. 317. 379.) contra hunc vero habetur, quod sufficienter indicat (§. 318.) & *conditionem offerre* dicitur, qui declarat, quod sibi promitti velit, *accipere* vero, qui illi promittit; *in pactis interpretandis magis attendenda sunt verba conditionem accipientis, quam offerentis, nisi verba illius ad verba hujus referantur.* *Cujusnam verba in interpretandis pactis magis attendenda.*

CAPUT XX.

De mortuis & nondum natis.

§. 818.

QUando *homo* moritur, omni potentia agendi privatur, nec rebus ullis amplius indiget. Quamobrem nullius amplius obligationis & juris capax (§. 37. 46.) *Quamprimum itaque moritur, omnis jus suum amittit, & omnis ejus obligatio cessat*, consequenter quoque *dominium, quod habuit in rebus, ac jus omne aliud inde pendens, omne quoque jus ad rem ammittit.* *Effectus mortis quoad jura & obligationes.*

§. 819.

Enimvero quia *homo* dominium rerum suarum & jus quodcumque aliud in re, vel ad rem in alterum transferre potest, quacumque lege voluerit (§. 314.) nisi personale fuerit (§. 400.) *dominium quoque rerum suarum & jus quodcumque aliud, nisi personale fuerit, in eventum mortis in alium transferre potest*, consequenter *id morte sua in eum transmittit, in quem in eventum mortis id transtulit, ac ideo jus ab eo amissum non extinguitur, & qui fuerant illius debitores, ipso mortuo nunc sunt hujus.* *Quomodo bona defuncti in alios trasmittantur.*

X 3 §. 820.

§. 820.

De jure creditoris ad bona defuncti.

Simiiiter quia bona debitoris naturaliter oppignorata sunt pro debitis creditori (§. 705.) & jus creditoris iisdem inhæret (§. 697.) quod eidem auferri nequit (§. 100.) *debitore mortuo, jus creditoris, ut ex iis eidem satisfiat, subsistit, ac cum rebus transiit in eum, in quem dominium rerum defuncti transmittitur, si vero defunctus res nullas relinquit, debitum interit.*

§. 821.

De jure transmissibili & non.

Jus transmissibile appellamus, quod amissum tb eo, qui habuit, in alium abit: *non transmissibile*, quod amissum ab eo, qui habuit, in alium non abit. *Jus* igitur *transmissibile morte sua in alium transmittit defunctus*, veluti usumfructum ipsi & liberi ejus constitutum in liberos.

§. 822.

De officiis erga mortuos.

Quoniam fama etiam post mortem superest, & bene ac recte factorum memoria conservatur; *officia* quoque *quoad famam, exstimationem, honorem ac laudem aliis debita* (§. 142.) *etiam post mortem eorum subsistunt*. Similiter quia mors benefactoris non delet memoriam beneficiorum; *iis etiam mortuis gratias agere debemus, beneficia nobis tributa narrando & prædicando* (§. 474.) cumque aliis quoque benefacere possumus in iis, quos amant, quippe quorum facilitatem perinde expetunt ac propriam; *mortuis benefacere debemus in iis, quos amarunt; quantum in potestate nostra est* (§. 133.) veluti *in liberis ipsorum, vel agnatis*.

§. 823.

De honore humanitatis.

Quoniam natura *homines omnes* æquales sunt (§. 70.) omnes etiam amare debemus tamquam nosmetipsos (§. 136.) & quod per-

perfectione naturali superent res creatas omnes, per se patet; eos quoque *spectare debemus tamquam æque homines, amore nostro dignos & omnium creaturarum præstantissimos*, consequenter etiam *id externis actibus testari*: in quibus cum *Honor humanitatis* consistat, qui homini defertur, quatenus homo est; *honorem humanitatis unicuique exhibere debemus*, consequenter *etiam in modo, quo mortuos ex conspectu nostro renovemus*.

§. 824.

Quamobrem cun mortuo e conspectu nostro removeri necesse sit, modus autem hoc faciendi omnium commodissimus sit, si humentur, seu cadavera eorum humo tegantur, quod facile patet; *mortuos sepelire* (§. 48.) *& in exequiis*, quæ sunt actus solemnis, quo corpus mortui effertut ad sepulchrum, *non modo ea fieri debent, quæ humanitati conveniunt* (§. 823.) *verum etiam quæ officiis erga mortuos consentanea sunt* (§. 822.) Patet itaque, *Jus sepulturæ humanitati deberi, seu homini ideo competere, quia homo est*. *De jure sepulturæ.*

§. 825.

Cum sectione cadaverum humanorum distincta notio totius corporis humani & singularum ejus partium acquiratur, quæ non modo ad sanitatis & morborum cognitionem acquirendam necessaria (§. 113.) verum etiam Deum ex structura corporis humani agnoscamus, quod nemo in dubium vocare potest; *sectio cadaverum humanorum licita est naturaliter* (§. *cit.* & §. 163.) Quia inde minime infertur. nos eos, quorum cadavera secamus, non habere pro æque hominibus & creaturarum omnium præstantissimis, aut qui amore digni sint; *sectio cadaverum humanorum honori humanitatis non repugnat* (§. 823.) Quatenus tamen offi- *De sectione cadaverum humanorum.*

cia mortuis debita non respectu omnium eadem sunt (§. 822.) *fieri potest, ut illa cum iisdem consistere nequeat*. Et facile patet, *eam in cadaveribus omnibus administrari non posse*.

§. 826.

De luctu mortuorum caussa.

Luctus dicuntur actus externi, qui tristitiam indigitant, suntque vel *naturales*, qui per essentiam & naturam corporis humani tristitiam comitantur, vel *voluntuarii*, quibus tristitiæ significatum imponimus. Cum jactura amicorum, benefactorum & bene de nobis atque aliis meritorum ad mala fortunæ pertineat, homini autem naturale, sit ut mala præsentia tristitiam gignant, *amicos mortuos, benefactores atque eos, qui bene de nobis atque aliis meriti sunt, ut lugeamus, lex nature prohibere nequit* (§. 60.) Quoniam tamen officia lege naturæ præscripta inviolabilia sunt (§.42.) *luctus mortuorum ita moderandus, ne quid committatur officio adversis* (§.130.) *& fiducia in Deo atque acquiescentiæ in providentia divina contrarium* (§. 173.) Cumque nobis jus sit ad ea, sine quibus officiis erga mortuos satisfacere non possumus (§. 46.) *luctus* quoque *voluntarius officii erga mortuos conformis naturaliter licitus*, veluti si veste lugemus mortuos.

§. 827.

An nondum natos transmissibili

Qui nondum natus est, aut in utero materno adhuc existit, aut ne matre quidem conceptus est. Quamobrem cum qui nondum existit, agere nequeat, & qui in utero materno adhuc latet, inter homines agere non possit, consequenter nondum natus subjectum juris esse nequeat (§. 46.) *nondum natus jus nullum habere potest*, consequenter *nec ullum acquirere*, & propterea *nec fœtus in utero jus acquirere potest*. Quamobrem *si quis dicat*,

se

se jus quodam transferre in nondum natum: veluti in fœtum in utero latantem, *id intelligitur velle, ut quando nascitur, seu per nativitatem idem acquirat.*

§. 828.

Cum jura transmissibilia per nativitatem acquirantur (§. 827. 821.) si *jus aliquod tibi ac a te descendentibus* (per nativitatem scilicet) *collatur una tibi & a te descendenti competere potest, quamprimum hic nascitur, idem acquirit*: *quodsi* vero *in te transfertur jus certa lege nondum natus transmittendum successive morte possidentis, quamprimum illi nascuntur, acquirunt jus succedendi in jus in te translatum, conditione lege definita existente*, quod conditionatum esse per se patet. *De jure in nondum natos transmissibili.*

7. 829.

Quamprimum quis in utero materno conceptus est; spes est eum natum iri, consequenter jus, quod per nativitatem acquiritur, ab eo acquisitum iri. Quamobrem cum ea æquipollent spei, quam habet promissarius ex conditionata promissione, atque hæc eidem auferri non possit (§.396.) *fœtui in utero spes acquierundi per nativitatem jus quoddam auferri nequit.* *De spe jus per nativitatem acquisitum iri.*

§. 830.

Quoniam qui nondum natus, nec in utero materno adhuc conceptus est, nec jus, nec spem jus acquisitum iri habere potest (§.827.) ast fœtus in utero non quidem jus habent, spem tamen jus excitaturam, si nascatur, auferri ipsi nescium (§.829.) *juri per te in nondum natos transmittendo renuntiare potes pro te & nondum natis, nec adhuc conceptis, citra eorum injuriam* (§. 87.) *ast non pro fœtu in utero.* Cum renuntiatio a voluntate renuntiantis unice dependeat, & qua lege renun- *De renuntiatione pro nondum natis.*

tiare

tiare velit (§. 342.) *naturaliter non repugnat, ut, si quis renuntiet juri per se in nondum natos transmittendos, sibi reservet jus idem in nondum natos transmittendi*, eamque repudiatio non contineat renuntiationem pro nondum natis (§. 339. 340.) *repudiatio juris in nondum natos transmissibilis nondum natis minime nocet*.

§. 831.

De jure providentia majorum quæsito. *Jus*, quod certa lege successive ab uno in alios transmittitur, dicitur *providentia majorum quæsitum*, transmittens nimirum non sua voluntate transmittit, sed necessario; *non* idem *habet a trasmittente, qui acquirit, verum a primo acquirente*.

§. 832.

De officiis erga posteros. *Posteri* in genere dicuntur, qui mortuis iis, qui jam vivunt, demum nascuntur, ac in specie *posteriori tui*, qui te mortuo per nativitatem a te descedunt; sicuti ex adverso *Majores*, qui ante parantes nostros vixerunt. Cum posteri sint homines in locum nostrum, nobis mortuis, succedentes, homines autem conjunctis viribus, se statumque suum perficere (§. 44.) *quicquid in utilitatem posterorum facere possumus, ad id faciendum sumus obligati*, veluti *si operam demus, ut scientiæ ac artes virtutesque morales ad eos propagentur, & ne desint arbores fructiferæ, nec sylvestres ligandi caussa*.

PARS

PARS TERTIA.

De imperio & obligationibus atque juribus inde nascentibus.

SECTIO I.

DE IMPERIO PRIVATO.

CAPUT I.

De imperio & societate in genere.

§. 833.

IMperium dicitur jus determinandi actiones liberas alterius pro lubitu suo; & qui imperium habet, *imperare* dicitur. *Imperium* itaque *involvit jus obligandi alterum ad actiones suas sic & non aliter determinandum*: cum alias esset inutile. Jus in actiones alterius *Potestas* etiam vocatur. *Imperium quale jus.*

§. 834.

Cum natura actiones hominis independentes sint a voluntate alterius cujuscumque, nec is in agendo dependeat nisi a seipso (§. 77.) *natura* quoque *nemini imperium in alios homines competit*, cumque cuilibet permittendum sit, ut determinandis actionibus suis suum sequatur judicium, nec ulli hominum rationem reddere teneantur, cur hoc faciat, vel non faciat (§. 78.) *nemo sibi in alium invitum imperium arrogare potest*. *An imperium in alios natura competere possit.*

§. 835.

Is, in quem alter imperium habet, *subjectus* eidem dicitur. *Natura* igitur *nemo alteri subjectus est* (§. 834.) *nec invitus quis* *De eo, qui alteri subjectus.*

alte-

alteri subjici potest (§. *cit.*) Ast quoniam imperans subjectum obligare potest ad actiones suas sic & non aliter determinandas (§. 833.) *subjectum obligatur actione suas ad voluntatem imperantis componere* consequenter cum *parere* vel *obedire* dicatur, qui actionem suam ad voluntatem alterius componit; *inobediens* vero sit qui hoc facere recusat, *subjectus imperanti parere, vel obedire obligatur, nec inobediens esse debet*. Facile autem patet, *subjectum quod eas actiones, in quas imperanti jus est, liberum non esse* (§. 77.) consequenter *qui se alteri sponte subjicit, libertati naturali quoad eas actiones renuntiare, in quas imperanti jus concedit* (§. 340.)

§. 836.

De societate ac inde oriente jure & obligatione.

Societas in genere est pactum, vel quasi pactum de fine quodam coujunctis viribus consequendo. Ipsa quoque multitudo hominum finis cujusdam consequendi caussa consociatorum *Societas* dici solet. *Societates* igitur *differunt fine, qui intenditur, seu cujus gratia ineuntur*. Qui societatem contrahunt, *Socii*, vel *Membra societatis* vocantur. *Quilibet* itaque *socius facere obligatus, quod ad finem consequendum facere pootest; & quod ut faciat specialiter conventum* (§. 438.) consequenter *sociis competit jus cogendi consocium, ut satisfaciat obligationi*. Quamobrem *universis competit jus in singulos; obligationes vero ac jura singulorum metienda sunt ex fine*, in quem consensere omnes: *atque ex iis, de quibus in pacto specialiter conventum* (§. 438.) *& universis competit jus in determinandi ea, quæ ad finem societatis consequendum necessaria*, seu ad media, quibus; finem ut consequantur studere velint.

§. 837.

§. 837.

Non impedius progressus ad finem societatis consequendum, *Salus societati* dicitur; ipse cutem finis, quatenus obtinetur, utpote singuli utilis, *commune bonum*. Quamobrem *quilibet socius commune bonum promovere pro virili & modo convento debet, nec quicquam committere, quod sit saluti societatis adversum*, consequenter *quantum datur curare, ut ceteri quoque socii faciant, quæ ad finem societatis consequendum conducunt, ac removere impedimenta, quæ obstant, quo minus eamdem consequi detur*, ideoque *socios ope ac consilio juvare*. *De salute societatis & bono communi sociorum.*

§. 838.

Jus universis competens in singulos, cum in determinandis ipsorum actionibus consistat (§. 836.) *imperium est* (§. 833.) Quamobrem cum ex pacto, vel quasi illud oriatur (§. 836.) *in societate imperium ex pacto oritur, vel quasi*, atque *universis competit*, consequenter *singuli obedire tenetur universis* (§. 835.) *De imperii ortu in societate.*

§. 839.

Cum ex pacto caligationes ac jura singulorum metienda aut (§. 836.) *si societas simpliciter contrahitur, omnium eadem est obligatio & jus idem*, consequenter *socii omnes æquales sunt* (§. 70.) tamque *societas* dicitur *æqualis*; ac ac ideo *in societate æquali nulla est prærogativa* (§. 71.) ast *si expresse conveniatur, ut unus sociorum ad quid præstandum obligatus sit, ad quod ceteri non teneantur, vel uni cuidam jus competat, quod ceteri non habent, socii inæquales sunt* (§. 79.) atque tunc *societas inæqualis* appellatur, ac ideo *in societate inæquali uni præ ceteris prærogativa quædam competere potest*. *De societate æquali & inæquali.*

§. 840.

§. 840.

De præcedentia sociorum

Quoniam in societate æquali, in qua socii omnes æquales sunt, nulla datur ratio intrinseca, ab ipsa nimirum sociorum natura derivata præcedentiæ (§. 75.) ordo tamen necessario quidam observandus est; *qui societatem æqualem contrahunt, de præcedentia pro lubitu convenire possunt. Quodsi* vero *postea quidam accedunt*, cum nemini jus suum auferri queat (§. 100.) *eum servare debent ordinem, quo in societatem veniunt, nisi extra ordinem locum alium accedenti cedere ceteri velint*; quippe quod arbitrii ipsorum est (§.342.) Enimvero cum in societate inæquali socii alii plus juris habeant aliis, vel plus ad bonum commune promovendum conferre obligentur(§.839.) *qui plus juris habet, vel etiam ad commune bonum plus conferre debet ceteris, ei præcedentia naturaliter competit*, nimirum si supponitur rem decidendam esse per rationem naturalem in conventionibus regnante arbitrio convenientium. Hinc vero ulterius sequitur, *ut qui in locum ejus cui præcedentia per rationem intrinsecam competit, succedit, eidem quoque præcedentia competat. Non* vero *in societate attendi præcedentiam, quam quis habet extra eam*, facile inde patet; quia in societate attenduntut, nisi jura & obligationes, quæ socium tamquam personam moralem faciunt (§. 96.)

§. 841.

De consensu singulorum ad decernendum requisito.

Cum socii adjunctis viribus ad finem societatis consequendum contendere debeant, & ad hoc singuli sese universis obligaverint (§. 836.) *quicquid finis consequendi gratia fieri debet, communi sociorum consensu determinandum*. Quamobrem *quando societas contrahitur, omnium consensu statuendum est de iis, quæ*

con-

constanter ac semper eodem modo fieri debent, & casu emergente, qui ad societatem spectat. quid in eo sit faciendum.

§. 842.

Declaratio voluntatis suæ de eo, quod plurium consensu determinandum, dicitur *Suffragium*, usitatius *Votum*; idquo *affirmativum*, quo declaratur voluntas de eo, quod fieri debet; *negativum*, quo declaratur voluntas de eo, de quo consultatur. Dicuntur autem *Vota consentienta* eorum, qui ejusdem sunt sententiæ; *diversa* illorum, quorum sententiæ in diversum abeunt. *Vota unanimia* sunt, quando vota omnium sunt consentientia; *majora* sunt vota consentientia majoris partis; *minora* partis minoris. Sed *paria* sunt, *vota*, quando consentientium & dissentientium idem numerus. *De votorum differentia.*

§. 843.

Concludere dicuntur consultantes, quando votis inter se collatis determinatur, quid fieri, aut non fieri debeat; & quod fieri, aut non fieri debere per vota determinatum, *Conclusum* vocatur. Cum *vota meliora* dicantur eorum, quorum judicium de eo, quod fieri debet, verius est: facile autem intelligitur, unumquemque votum suum habere pro meliori, negotium tamen exitum habere debeat; *vota meliora concludere nequeunt*, consequenter *majora concludant necesse. Qui itaque societatem contrahunt, inter se convenire debent, ut quod majori parti visum fuerit, id habendum sit pro sociorum omnium voluntate, sicque per partem majorem obligetur minor.* Quoniam itaque vota numerantur, si concludendum, non vero *ponderantur* inquirendo scilicet, quænam sint meliora; *vota paria non concludunt* (§. 842.) Quamobrem *res manent in eo statu, in quo* *Quomodo per vota concludendum.*

sunt;

sunt, consequenter *quoties nihil concludendo negotium exitum habere nequit, veniendum est vel ad sortem* (§. 669.) *vel necesse est, ut uni competat votum decisivum*, quo parti uni accedente efficiuntur majora, *aut si negotium fert moram, consultatio repetenda*. Dicitur autem decisio negotii controversi per paritatem votorum *Calculus Minervæ*. Enimvero *si vota majora haberi nequeunt*, ob diversarum scilicet sententiarum, *pluralitatem* cum tamen curandum sit, ut negotium exitum habeat; plus valere debent illa vota quibus pauciora adversantur, quam quibus plura, ideoque *sequendum erit, id quod paucioribus displicet*; cum sequi non liceat id, quod plurimis placet, veluti si tres rerum damnent in viginti florenos, quattuor in decem, duo absolvant, prævalere debet secunda, quæ quinque sibi vota adversa experitur, primæ sex, tertiæ septem contrariis.

§. 844.

De votis absentium. *Qui absens est, nec ad consultationem vocatus votum suum alteri præsenti committit, aut præsens suffragium ferre non vult, aut alio modo ferre impeditur*, cum in casu primo tacite, in secundo expresse juri votandi renunciet (§. 340.) ideque facere liceat (§. 342.) in tertio autem jus non habeat, *ejus in votis numerandis nulla habeat ratio est*. Vulgo dicitur; *vota absentium*, aut cum Grotio, *jus absentium accrescere præsentibus*. Habetur vero præsens, qui votare non vult, vel non potest, pro absente. Possunt autem de votis ferendis multa conveniri, ex pacto servanda (§. 348.)

§. 845.

De votorum inæquali valore. Quoniam duplicem socium repræsentat, qui ad finem societatis consequendum plus confert

fert aliis sociis, & ita porro; *si quis ad finem societatis consequendum plus confert aliis sociis, valor voti æstimandus est in ratione collati sui ad collatum minimum*. Atque hinc porro colligitur, *si rem, in qua fundamentum habet societas, non æqualiter omnes participant, vota æstimanda esse in ratione ejus, quod unus quisque participat*, veluti si in feudo alius partem dimidiam; alius sextam; alius tertiam habeat, quo in casu vota erunt ut 3. 1. & 2.

§. 846.

Conventiones sociorum de iis, quæ finis consequendi caussa semper eodem modo fieri debent, leges sunt (§. 39.) *Quælibet* itaque *societas suas habere debet leges, & eidem competit jus ferendi leges* (§. 841.) Quoniam itaque leges præscribunt media, quibus finis societatis obtinetur; *sine legum custodia salus societatis subsistere nequit, nec transgressio earum ferenda* (§. 837.) consequenter *societati* quoque *competit jus sanciendi pœna legum observantiam* (§. 35.) & per consequens *transgressores legum puniendi*. Hinc porro conficitur, *qui in societatem recipitur, eum vel expresse promittere debere, vel tacite promittere intelligi legum observantiam*. Cum vero leges vim suam habeant a consensu sociorum, *societati integrum est leges, quando visum fuerit, tollere & immutare, novas etiam condere*. *De legibus societatis.*

§. 847.

Cum *concordes* dicantur, qui idem volunt, aut nolunt, *discordes* vero, quorum voluntas & noluntas in diversa abit, consequenter *socii concordes sint, si legibus societatis, se subjiciunt* (§. 846.) *eorumque vota vel unanimia fuerint, vel si majoribus se non opponunt* (§. 842.) *De concordia sociorum.*

842.) *iidem concordes esse debent* (§.846.843.) Hinc autem porro patet, *concordia sociorum salutem societatis conservari* (§.837.)

§. 848.

De mutuo adjutorio. *Adjutorii* nomine veniunt actus, quibus vel ad factum alterius concurrimus, vel bonum alterius promovemus. Ideo *mutuum adjutorium* est, quod duo, vel plures sibi invicem præstant. *Socii* igitur, *ad mutuum adjutorium obligantur* (§.837.)

§. 849.

De societate illicita. *Si finis societatis illicitus, est, societas quoque illicita est* (§. 49.) *Ex societate* autem *illicita nulla nasci potest obligatio, nec jus acquiri ullam.*

§. 850.

Quomodo spectanda sint societates. Quoniam in societate socii conjunctis viribus agunt (§. 846.) *quælibet societas spectanda est instar unius personæ.* Quamobrem cum homines naturaliter liberi sint (§.77.) & dum societatem contrahunt, sese sibi invicem tantummodo obligant, non aliis (§. 836.) *quælibet societas naturaliter libera est*, Ac propterea *societates plures diversæ spectandæ sunt tamquam personæ singulares liberæ.*

§. 851.

De perfectione societatis. Cum omnium sociorum actiones tendant ad finem societatis (§. 836.) *perfectio societatis consistit in aptitudine finem ejus consequendi* (§. 9.) *æstimanda* ideo *ex sufficientia virium, quas socii jungunt.* Atque hinc sequitur, *ut ad societatem quamlibet tot requirantur personæ atque tales, quot & quales ad finem societatis consequendum sufficiunt.*

§. 752.

Quando a societate discedere liceat. Cum finis societatis, quatenus obtinetur, bonum societatis commune sit (§.837.) *si quid sit, quod fini consequendo adversatur, damnum*

num societati datur (§.269.) Quamobrem cum *nemo sociorum damnum societati dare debeat* (§. 837.) *a societate recedere non licet cum damno sociorum*, immo *si ita fuerit consensu* (§. 438.) Et quoniam alio æque idoneo in locum suum substituto damnum societatis non datur; *a societate discedere licet, si quis socium alium æque idoneum in locum sui substituit*.

§. 853.

Quoniam *socius* a pacto, quo societas utitur (§.839.) discedit, *si præstare nolit, ad quod præstandum vi societatis tenetur* (§. 442.) *ex societate* ea de caussa *excludi potest*. Et *si socius unus solo arbitratu suo omnia fieri velit*, cum tunc auferre velit ceteris jus suum (§.841.) quod pati ceteri minime tenetur (§.100.) *eumdem excludere licet, vel etiam, ei, qui hoc pati non vult, a societate discedere* (§.442.) *De socio excludendo.*

CAPUT II.

De matrimonio, seu societate conjugali.

§. 854.

CUm membra genitalia utriusque sexus genus humanum faciant aptum ad speciem suam conservandam, & præterea homines, perinde ac animalia cetera; natura ferantur ad conjungendum usum, membrorum genitalium, qui ad procreandam sobolem requiritur, *homines universim spectati obligantur ad speciem suam conservandum, & singuli ad coitum non appetendum, nisi sobolis procreandæ caussa* (§. 43.) consequenter *coitus omnis, qui solius voluptatis percipiendæ gratia appetitur, omnisque membrorum genitalium usus eodem fine factus illicitus*. Hinc, *fornicatio*, seu *De obligatione generis humani conservandi & coitu licito.*

scortatio, qui est concubitus cum *meretrice*, hoc est, fœmina se pluribus prostituente; *stuprum*, qui est concubitus cum fœmina soluta pluribus sese non prostituente; *sodomia*, concubitu hominis cum bestia; *prædestria*, concubitus maris cum mare; *mastupratio*; qua homo propriis manibus venerem secum exercet; *lege naturæ prohibentur*, ac ideo *actus naturaliter illiciti sunt* (§. 49.)

§. 855.

De educatione prolis & modo propagandi genus humanum.

Infantes in lucem editi nondum apti sunt ad sibimetipsis prospiciendum de iis, quibus ad conservationem sui indigent, & ad actiones suas juxta naturæ legem determinandum, seu ad vitam hominis ex sese vivendum. Quamobrem cum homines speciem suam conservare debeant (§. 854.) *qui prolem generant, eamdem quoque aptam efficere debent ad vitam hominis ex sese vivendum*; consequenter cum studium, quo id efficitur; *educatio* sit, *qui prolem generant, eamdem quoque educare debent*. Unde sequitur, *ut qui prolem concubitum illicitum genuit, veluti stuprator, eamdem educare obligetur*. Cumque ad educationem matris & patris cura atque industria requiratur: *uterque etiam ad educationem prolis conferre debet, quantum potest*. Quoniam itaque *concubitus promiscuus*, est, si fœmina quemvis concumbere secum volentem admittit, sicque incertus est; *genus humanum per concubitum promiscuum propagari minime debet*, consequenter *sobolis procreandæ ac educandæ gratia inter marem & fæminam societas ineunda* (§. 836.)

§. 856.

Matrimonium, quid sit & quinam contrahere possint.

Societas inter marem ac fœminam, sobolis procreandæ ac educandæ caussa inita, dicitur *Societas conjugalis*, seu *Matrimonium*. Quamobrem

ob obrem *ad prolem generandam inepti sive per ætatem, sive ob vitium quoddam corporis, matrimonium contrahere nequeunt: & , si qua alia de caussa inter marem & fœminam contrahitur societas*, veluti mutui adjutorii in re œconomica & aliis vitæ humanæ casibus gratia, *ea matrimonium non est.*

§. 857.

Quoniam matrimonium non contrahendum, nisi sobolis procreandæ & educandæ caussa (§. 855. 856.) experientia autem domestica constat, genus humanum abunde propagari per *monogamiam*, hoc est, si matrimonium inter marem unum & fœminam unam contrahatur, eademque educationi prolis maxime convenit (§. 855.) & imaginem quoque juris naturæ conspicimus in brutis, quando mas & fœmina ad prolis educationem concurre tenentur; *quin legi naturæ consentaneum sit, ut matrimonium contrahatur inter fœminam unam & marem unum, dubitandum non est*, consequenter *polygamia*, matrimonium personæ unius cum pluribus contractum, *legis naturæ parum convenit, & , si solius voluptatio percipiendæ caussa contrahitur, manifesto illicita est* (§. 854.) *An matrimonium consistere debeat in monogamia.*

§. 858.

Qui matrimonium contraxerunt, communi nomine *Conjuges* appellantur; & mas in specie *Maritus*, fœmina *Uxor*. *Quando igitur matrimonium contrahitur, mas fœminæ & fœmina mari se obligationis caussa velint sibi invicem & quidem solis concedere, atque ambo ad educationem prolis conferre, quod possunt* (§. 856. 855.) consequenter *femina in marem, mas in feminam transfert jus in corpus suum quoad hunc usum*. Cumque ideo jus alterius conjugis violetur, *si unus conjugum* *De obligatione & jure conjugum mutuo.*

cum persona alia coitum celebret (§. 83.) *injuriam eidem facit* (§. 87.) *atque a pacto*, quo matrimonium contractum (§. 836. 856.) *discedit* (§. 442.)

§. 859.

Adulterium num sit illicitum.

Concubitus personæ conjugatæ cum alia sive soluta, sive conjugata, altero conjuge inscio, (*a*) vel invito, *Adulterium* dicitur. *Adulterium* itaque *illicitum est*. *Adulter* tamen *prolem ex adulterio genitam educare tenetur* (§. 855.)

§. 860.

De pellicatu.

Pellices dicuntur fœminæ, quas maritus præter uxorem concubitus caussa habet. Cum per *pellicatum* intendatur primario voluptatis venereæ perceptio, eumdem *naturaliter illicitum esse* patet (§. 854.)

§. 861.

De differentia liberorum.

Liberi ex matrimonio nati *legitimi* dicuntur; extra matrimonium prognati, veluti ex stupro, adulterio, *spurii*; ex meretricibus vero geniti *vulgo quæsiti*.

§. 862.

De pudicitia & virginitate ac jure eam defendendi.

Pudicita dicitur animus ab omni concubitu illicito alienus; *Impudicitia* animus in concubitum illicitum pronus. *Virginitas* vero appellatur immunitas ab usu membrorum genitalium in coitu cum mare; quæ ideo *in primo coitu ammittitur*. Patet igitur, *si virgo vi comprimitur*, *virginitatem eidem vi eripi*, *si vidua*, *vel conjux*, *pudicitiam ejus violari*, tensequenter *virgini competere jus virginitatem*, *viduæ ac conjugi pudicitiam defendendi* (§. 46. 90.) *idque infinitum* (§. 94.) conse-

---

(*a*) Etiam marito conscio & annuente Adulterium est criminosum. *Vide Pontium de Matrim.*

sequenter *stupratorem violentum occidere, licet, si periculum aliter evitari non possit.*

§. 863.

Cum *matrimonium* pacto contrahatur (§. 856. 836.) *mutuo maris ac fœminæ consensu naturaliter perficitur* (§. 438.) consequenter *ad declarationem consensus mutuam copula carnalis*, quæ est conjunctio corporum maris & fœminæ, qualis ad generationem requiritur, *statim accedere potest*. *Quomodo matrimonium perficiatur.*

§. 864.

Pactum de matrimonium ineundo dicuntur *Sponsalia*; & personæ, quæ ita contraxerunt, *Sponsus* & *Sponsa*. Quamobrem *ex sponsalibus oritur obligatio ad matrimonium ineundum, prouti conventum fuerit* (§. 393.) *mutuo tamen dissensu sponsalia dissolvi possunt* (§. 444.) *& si bina fuerint celebrata, priora præferuntur* (§. 421.) *quodsi* vero *persona, in cujus præjudicium posteriora fuerunt celebrata, jus suum remittit*, quod facere utique potest (§. 342.) *posteriora fiunt valida* (§. 337.) Patet vero, (*a*) *si personæ non conjugatæ in copulam carnalem consentiunt, naturaliter easdem matrimonium actu contraxisse* (§. 863.) Cum sponsalia contrahendo matrimonium promittatur; *tot modis fieri possunt, quot promitti potest, & de iisdem valent, quæ de promissionibus ostensa fuerunt.* *De sponsalibus.*

§. 865.

Arrhæ sponsalitiæ dicuntur, quas sponsus sponsæ, & sponsa sponso dat; *Munera* autem *spon-* *De arrhis & muneribus sponsalitiis.*

(*a*) VVolfii sententia, quæ apud aliquos ante Tridentinum Concilium invaluerat, nunc ab Ecclesia universa, & ab ipso Protestantium usu est reprobata, ut patet ex variis Anglicanis ritualibus.

ſponſalitia ſunt dona, quæ perſona deſponſata una alteri dat, ad declarandum amorem. *Dantur* itaque *arrhæ ſponſaliorum probandorum & confirmandorum cauſſa* (§. 619.) *& ſi in iis dominium transfertur; ea ſimul rationem muneris ſponſalitii habent* (§. 475.) Cum *munera ſponſalitia* debentur ſpe matrimonium conſumatum iri; *reſtituantur, ſi matrimonium conſummari non contingat, niſi expreſſe aliud dicatur* (§. 318.) conſequenter *ſi ſponſalia diſſolvuntur, arrhæ & munera ſponſalitia ſunt reſtituenda.*

§. 866.

De cohabitatione & œconomia conjugali.

Res domeſticæ dicuntur, quibus utimur ad vitæ neceſſitatem, utilitatem ac jucunditatem; & earum adminiſtratio *Oeconomia* vocatur. Quoniam *conjuges* ſine coitu prolem generare nequeunt, & prolem communi cura educare (§. 855.) conſequenter & conjunctim de rebus ad vitam neceſſariis eidem proſpicere; atque impenſas in educationem facere tenentur (§. *cit.*) ideo *cohabitare, & œconomiam communem habere debent, & uterque conjux ad res domeſticas acquirendas, comparandas & conſervandas conferre debet, quantum poteſt.* Ac propterea *uſus rerum ab utroque conjuge acquiſitum communis eſt, quantum ad œconomiam communem ſufficit, res tamen ipſæ, quæ uſu non conſumuntur, uniuſcujuſqae propriæ manent.* Ceterum hic apparet, etiam *uxorem, quantum datur, acquirere debere ad communem œconomiam & liberorum educationem neceſſaria.*

§. 867.

De rebus conjugum.

Cum unuſquiſque alteri jus pro lubitu conſtituere poſſit in rebus ſuis (§. 260.) *uxor* quoque *marito jus pro lubitu conſtituere poteſt in bonis ſuis*, veluti uſumfructum (§. 713.) *& con-*

& contra. Immo *de bonis suis, quae habent, dum matrimonium contrahunt, vel quae durante matrimonio acquiruntur, pro lubitu convenire possunt* (195.) veluti *ut sint communia*.

§. 868.

De oneribus matrimonii. *Onera matrimonii* dicuntur omnes impensae matrimonii caussa faciendae, consequenter communis oeconomiae & educationis liberorum caussa (866.) ad quas impensas cum conjux conferre debeat ratam suam, prouti circumstantiae permittunt (§. *cit.*) *conjuges conjunctim onera motrimonii ferre tenetur pro modo facultatum suarum*.

§. 869.

De praestatione officiorum humanitatis & mutuo adjutorio. Cum *Conjuges* cohabitent, & non modo corporum suorum in generanda prole, verum etiam rerum suarum usum inter se communicent (§. 858. 866.) & sic arctius inter se uniantur, quam cum persona nulla alia conjuncti sunt; *sese invicem* quoque *sibi obligasse intelliguntur ad quaevis officia humanitatis praestanda*, *in quibus* itaque, accedente ad obligationem naturalem contracta, *conjux unus alterum praeferre debet in casu collisionis: nec sine injuria eadem non praestantur* (§. 87.) cum respectu conjugis sint perfecte debita (§. 667.) Atque in praestatione horum officiorum & eorum, quae matrimonii caussa alias fieri debent simul sumtorum, *mutuum adjutorium conjugum consistit* (§. 848.)

§. 870.

De imperio seu potestate maritali. Quoniam ex pacto, quo matrimonium contrahitur, eadem nascuntur jura & obligationes conjugum (§. 856. *& seq.*) *matrimonium societas aequalis est* (§. 839.) *& quae in ea fieri debent, communi consensu determinanda*, consequenter *imperium conjugale*, quod ex

socie-

ſocietate conjugali naſcitur (§.838.) *mutuum conjugum in ſe invicem eſt* : quatenus tamen uxor jus remittere poteſt (§. 342.) *maritus idem pacto acquirere poteſt vel expreſſe, vel tacito*, quatenus tacite in mores conſentitur, tuncque *uxor ſubjecta marito* (§. 835.)

§. 871.

De divortio & ſecundis nuptiis. Cum conjunges liberos educare teneantur (§. 855.) *matrimonium diſſolvi nequit, liberis nondum educatis* (§. 444. 856.) conſequenter *nec marito pro lubitu uxorem dimettere, nec uxori licet pro lubitu a marito diſcedere* (§. 444.) Enimvero cum nulla obſtet ratio, quo minus diſſolvatur, *ſi nulli adhuc geniti ſint liberi, aut qui nati fuerant, mortui* (§. 856.) in eo caſu *naturaliter matrimonium diſſolvi poteſt*. (*a*) Cum adulterium committens a pacto diſcedat (§. 859.) *propter adulterium matrimonium diſſolvi, ſalva tamen obligatione educandi liberos legitimos* : quippe a qua nemo ſe facto ſuo liberare poteſt (§. 100.) Cum conjux alterum malitioſe deferens, vel *debitum conjugale*, quod in actuali copula carnali conſiſtit, præſtare recuſans a pacto diſcedat (§. 856. 444.) *propter malitioſam deſertionem & debiti conjugalis de-*

(*a*) Matrimonii vinculum indiſſolubile eſſe ex ſua primæva inſtitutione, res eſt tam clara, ut nihil clarius in tota Evangelica œconomia invenitur. Chriſti verba Matth. 19. Et Apoſtolica documenta 1. ad Cor. 7. Rom. 7. preſſe docent indiviſibile conjugum ligamen a Deo ipſo, non ab homine fuiſſe primitus inſtitutum. Matrimonii perpetuam firmitatem invictis ex ratione petitis argumentis invenies Lector apud Clariſs. Eſtium in Sent. §. 8.

denegationem matrimonium dissolvi potest. *In statu naturali*, vi libertatis, naturalis, *unicuique permittendum, ut matrimonium pro lubitu dissolvat* (§. 78.) Quoniam matrimonio dissoluto mutua conjugum obligatio cessat (§. 444.) *utraque pars cum persona alia matrimonium contrahere potest*. Et quia per se patet, *viduus vel vidua ad secundas nuptias*, quæ dicuntur, *transire potest*, consequenter *polygamia successiva*, quæ vocari solet, *licita*. Dicitur autem dissolutio matrimonii *Divortium*; sicuti dissolutio sponsaliorum *Repudium*. Quoniam vero conjux superstes ab obligatione educandi liberos ex priori matrimonio susceptos liberari nequit (§. 38.) *si ad secundas nuptias transitur, novus conjux liberorum ex priori matrimonio natorum curam gerere, &, nisi propria bona habent, sumtus educationis de suo sustentare tenetur*, cum nonnisi sub hac conditione matrimonium contrahi possit.

§. 872.

De partu agnoscendo.

Matrem certam esse, quod proles ex se nata sit, per se patet. *Pater prolem agnoscere* dicitur, si eam ex se genitam vel expressis verbis, vel ipso facto declarat; & *agnoscere tenetur, quamdiu probare nequit, eam ex adulterio natam esse*. Similiter *Stuprator, qui concubitum fatetur, eo temporr factum, quo stuprata concepisse præsumitur*, cum præsumtionem elidere teneatur, *partum agnoscere tenetur, donec probaverit, eam isto tempore cum alio, vel pluribus adhuc rem habuisse*: *si* vero *concubitum negat, femina eumdem probare debet*, juramenti scilicet delatione, testibus quippe deficientibus (§. 783.)

§. 873.

De imputatione factorum a parentibus & liberis.

Quoniam factum alienum, ad quod nullo

mo-

modo concurrit, nemini imputari potest (§. 3.) *factum unius conjugis imputari nequit alteri, ad quod non concurrit, nec factum liberorum parentibus, nec parentum liberis*, consequenter *nec conjux propter factum conjugis, nec parentes propter factum liberorum, nec liberi propter factum parentum puniri possunt*, consequenter *nec liberis imputari potest, quod ex concubitu illegitimo nati, nec naturaliter a parentibus macula quædam in ipsos derivatur*.

§. 874.

De conjugum donationibus. Cum *donationes* a libera voluntate donantis dependeant (§. 475.) eædem *inter conjuges naturaliter illicitæ non sunt*.

CAPUT III.

De cognationibus & Affinitatibus.

§. 875.

De cognatis & eorum stipite. COgnati dicuntur personæ, quæ vel continuo a se invicem, vel ab una persona, non vero a se invicem per generationem descendunt. Persona autem, a qua aliæ per generationem descendunt, *Stipes communis* appellatur; qui adeo in *masculinum* & *fæmineum* divitur. A stipite masculino descendentes in specie *Agnati* vocantur.

§. 876.

De lineis cognationum. Series personarum per continuas generationes a se invicem descendentium, dicitur *Linea recta*, quamdiu in se spectatur; eaque *ascendens*, vel *descendens*, prouti vel ascenditur ad eas personas, a quibus per generationem descendis, vel descenditur ad eas, quæ a te descendunt. Duæ autem lineæ recte in

com-

communi stipite concurrentes, quando ad se invicem referuntur, dicuntur *linea obliqua*; quasi sint duæ partes ejusdem lineæ.

§. 877.

Personæ omnes, quæ ab eodem stipite descendunt in pluribus rectis, simul sumtæ faciunt *Familiam stipitis*, veluti *familiam patris*, quæ a patre meo, *familiam avi*, quæ ab avo meo & ita porro descendunt. *De familia.*

§. 878.

Cognati directi dicuntur personæ in eadem linea recta constitutæ; *cognati* autem *a latere*, sive *collaterales* personæ, quæ sunt in lineis ad se invicem obliquis, seu, ut vulgo dicitur, in linea obliqua. *De cognatione directa & collaterali.*

§. 879.

Diversitas cognationis inter stipitem & personam quamcumque in linea recta oritur ex numero generationum, per quas a stipite descendit (§. 875.) Quamobrem cum ea *gradus* dicatur; *generatio facit gradum*, *ac persona descendens stipiti in eo gradu cognata est, quem indicat numerus generationum, per quas a stipite discendit*, ita filius patri cognatus in primo gradu, avo in secundo, proavo in tertio. Atque hinc intelligitur: quinam *cognati* sint *propiores*, quinam *remotiores*, quinam *proximi*. *De gradibus cognationis in linea recta.*

§. 880.

Gradus superioris ordinis sunt, qui detinet in cognatione personæ alicujus cum aliquo ascendente; ast *inferioris ordinis* qui obtinent in cognatione cum aliquo descendente. Dicuntur autem cognati ordinis superioris in linea recta communi nomine *Parentes*; cognati ordinis inferioris *Liberi*. *De gradibus superioris & inferioris ordinis.*

S. 881.

Cum generatio gradum faciat (§. 879.) *De gradibus familiæ.*

iidem

iidem numero gradus in lineis obliquis simul sumti gradum familiæ faciunt. Ita liberi omnes primi gradus constituuntur in primo gradu familiæ, patris nimirum sui; horum autem liberi in secundo gradu familiæ, quæ est familia avi, cujus illi sunt liberi secundi gradus. *Continet* autem *familia avi familiam patris mei, & familia proavi familiam avi & patris, ac ita porro.*

§. 882.

De gradibus in linea inæquali.

Linea obliqua dicitur *æqualis*, quando duæ lineæ rectæ in eodem stipite terminatæ æquales sunt; ast *inæqualis*, si hæ fuerint inæquales. Cum cognati collaterales ideo cognati sint, quia ab eodem stipite descendunt (§. 878.) *collaterales in linea æquali inter se cognati sunt in eo gradu, in quo cognati sunt stipiti.* Enim vero *si in linea inæquali remotior duobus, tribus, quatuor gradibus distet a communi stipite, propior uno; erit ille huic cognatus in gradu secundo, tertio, quarto familiæ patris sui: quod si propior a communi stipite distet duobus gradibus, remotior tribus, quatuor &c. erit hic cognatus in gradu tertio, quarto &c. familiæ avi sui, & ita porro* (§. 877. 881.) Unde sequitur, *ut cognatus mihi in gradu quocumque familiæ patris mei uno gradu mihi prior sit, quam cognatus in eodem gradu familiæ avi mei, & duobus gradibus propior, quam cognatus in eodem gradu familiæ proavi mei, & ita porro.* Atque hæc est famosa illa graduum computatio canonica, naturæ maxime conformis, quæ recte attenditur in iis caussis, in quibus ratio habenda propinquitatis sanguinis, veluti in matrimonialibus & criminalibus.

§. 883.

De cognatione

Cum omnis cognatio prodeat a generatione (§.

(§. 875.) *naturalis cognatio eadem est, sive quis ex matrimonio fuerit natus, sive ex concubitu quocumque illicito.* Quamobrem hæc etiam attendenda venit, ubi propinquitas sanguinis ratio habetur. *ex illicito concubitu natorum.*

§. 884.

De affinitate. Quoniam conjuges arctissime uniuntur, ut singulari quodam modo spectentur tamquam una persona (§. 858.) cognati unius conjugis eumdem quasi respectum habent ad conjugem alterum, quem ad illum habent. Hic respectus cognatorum conjugis unius ad conjugem alterum cum *Affinitas* dicatur; *cognati conjugis unius sunt affines conjugis alterius, & in quo gradu persona quædam cognata est conjugi uni, in eo affinis est alteri.* Per se autem patet, *affinitates contrahi per matrimonia; sive nuptias, nondum vero per sponsalia* (§. 874.)

§. 885.

De quasi affinitate. Cum, *qui copula carnali junguntur*, sibi invicem concedant usum corporis sui instar conjugum (§. 858.) qui copula carnali matrimonium consummant; *quasi conjuges sunt*, consequenter *personæ, quæ alteri carnali copula jungitur, cognati sunt hujus quasi affines.* Inde sequitur, *ut stupratori virginis quasi affinis sit soror ejusdem, & virgo stuprata affinis fratri stupratoris.* Copula carnalis quasi nuptiæ sunt, per quas ideo quasi affinitas contrahitur (§. 884.)

CAPUT IV.

De societate paterna & potestate patria.

§. 886.

An parentes habeant jus enecandi, aut exponendi liberos.

CUm parentes obligentur liberos, quos procreaverunt, conservare, ut adolescant, & eos aptos efficere, ut sibimetipsis prospicere possint de iis, quibus ad conservationem sui indigent (§. 855.) *parentibus non competit jus enecandi infantes, nec jus infantes exponendis* (§. 51.)

§. 887.

De jure parentum in actiones liberorum.

Similiter cum parentes liberos aptos efficere debeant, ut actiones suas juxta legem naturæ determinare valeant (§. 855.) *quamdiu liberi per se officiis satisfacere nequeunt, parentes actiones ipsorum determinare debent*, consequenter *iisdem competit jus in actiones liberorum*.

§. 888.

De patria potestate.

Jus parentum in liberos imperium quoddam est (§. 833. 887.) cumque ex obligatione educandi liberos oriatur (§. 855.) *tam matri, quam patri commune* (§. *cit.*) Dicitur vulgo *Potestas patria*, & per errorem longe ultra limites suos extenditur.

§. 889.

De obedientiæ liberorum & jure eos obligandi ac puniendi.

Liberi igitur *parentibus subjecti sunt*, & *iis obedire obligantur* (§. 835.) cumque imperium, parentibus competens (§. 888.) involvat jus obligandi (§. 833.) *parentes liberos ad obedientiam obligandi*, *ac* per consequens *jus puniendi inobedientes habent* (§. 35.) quæ pœnæ a parentibus inflictæ liberis *castigationes paternæ* appellantur: cum eædem emendatrices esse debeant (§. 93.) & intra offi-

officiorum liberis debitorum terminos coercendæ sint. *Legi* autem *naturæ adversa præcipientibus liberi obedire non tenentur* (§. 38.)

§. 890.

De liberis ad virtutem perducendis a vitio avocandis. Cum *parentes liberos* aptos efficere debeant ad actiones suas juxta legem naturæ determinandum (§. 855.) eos *officiis erga seipsum, erga alios atque erga Deum adsuefacere* (§. 57.) & per consequens cum habitus actiones suas ad legem naturæ componendi *Virtus* sit, habitus contrarii vero *vitia* sint, *eos ad culturam virtutis adducere, a vitiis vero avocare debent*. Quamobrem cum maxima vis sit exemplorum, præsertim in tenellis puerorum animis; *liberis exempla bona præbere, mala prodere minime debent.*

§. 891.

De vitæ genero, cui liberi destinandi. Similiter quia parentes liberos aptos efficere debent ad sibimetipsi prospiciendum de iis quibus ad conservationem sui indigent (§. 855.) *eos destinare debent certo vitæ generi, ad quod apti sunt, & omnem dare operam, ut ea rite addiscant, quæ id vitæ genus exigit.*

§. 892.

De fortuna liberorum promovenda. Ex eadem ratione *operam* quoque *dare debent pro virili, ut liberi consequantur bona fortunæ, & eos aptos efficiant ad eadem consequenda*, consequenter *curæ habere, ut fiant fortunati.*

§. 893.

De amore liberorum suorum. Cum parentes speciali obligatione liberorum suorum ac status eorumdem perfectionem promovendi teneantur (§. 855.) & hominibus perinde ac brutis natura insitus sit amor prolis suæ, qui στοργή appellari solet; *liberos suos non modo amare debent parentes, sicuti ceteros homines* (§. 136.) *verum etiam eos in amo-*

re, ac per consequens officiis omnibus, qui aliis debentur, ceteris præferre (§. 44.)

§. 894.

De officio liberorum erga parentes. Quoniam liberi non modo parentibus debent vitam suam, sed propter educationem etiam eos agnoscere debent maximos benefactores suos, (*per demonstrata in antecedentibus vi* (§. 470. 471.) ideo *gratum erga parentem animum habere debent, & quacumque data occasione ipsis, quantum possunt, vicissim benefacere, eosdem amare, magnifacere ac singulari honore prosequi*, qui *Reverentia filialis* dici solet (§. 474.)

§. 895.

An matrimonium inter parentes & liberos licitum. Reverentia filialis cum consistere nequeat cum illa familiaritate, quæ inter conjuges intercedit; *matrimonium* quoque *inter liberos & parentes natturaliter illicitum*. Nimirum ob immutabilitatem obligationis naturalis (§. 38.) *lege naturæ matrimonia permissa non sunt, quæ tollunt, aut labefactant officia, quæ pars una alteri debet*.

§. 896.

De providentia parentum circa educationem liberorum in casum mortis. Quoniam sumtus id educationem faciendi a *parentibus* debentur (§. 855.) iisdem *curæ esse debet, ut, si ipsos mori contingat, antequam liberi fuerint educat, ipsis relinquant bona, de quibus sumtus educationis substentari possint, & curam educationis atque administrationis bonorum, quæ ipsis relinquunt, aut quæ aliunde iisdem obveniunt, personis aliis demandare, quas eam diligenter curaturos confidunt*.

§. 897.

De cura educationis parentibus superiori- Cum generis humani propagandi caussa generentur homines (§. 854.) parentes superioris gradus generarunt, liberos ut ex iis porro procreentur alii. Quamobrem cum prolis educa-

tio

tio a generatione inseparabilis fit (§. 55.) *si parentes moriantur, antequam liberi fuerint educati, parentes superioris gradus eos educare obligantur, aut his prædefunctis*, cum beneficia etiam reddantur patentibus in liberis ipsorum, *cognati curam educationis in se suscipere debent* (§. 894. 875.) *bns & cognatis incumbente.*

§. 898.

Tutores dicuntur personæ, quibus educatio pupillorum curæ est: & *pupilli* vocantur liberi nondum educati, quorum parentes defuncti, aut qui uno saltem, præsentim patre, orbi. Atque jus educandi liberos parente orbos *Tutela* dicitur. Dicuntur autem *Tutores testamentarii*, qui voluntate ultima parentum constituuntur; *legitimi*, qui jure cognationis tales sunt; & *dativi*, qui in statu civili a magistratu dantur. Quodsi libera ea sint ætate, ut bonorum administrandorum caussa saltem, autem potissimum aliena ope indigeant, cum persona, cui competit jus bona alterius administrandi, quæ vel propter ætatem, aut corporis, quoddam, vel animi vitium rebus suis ipsamet præesse nequit, *Curator* dicitur; in Jure Romano curatores a tutoribus distringuuntur, *nostris* tamen *moribus tutela tamdiu durat*, *donec educatio prorsus absoluta*, id quod Juri naturæ convenientius. *De tutela.*

§. 899.

Quoniam *Vicarius* dicitur, qui vicibus alterius fungitur; *tutores sunt vicarii parentum defunctorum in educatione pupillorum*, ac per consequens *idem ipsis curæ esse debet in educandis liberis, quod parentibus, nisi quod proprios sumtus in eamdem facere non teneantur*; cum nulla adsit ratio, cur quis liberos alienos suo sumtu educare debeat. Nimirum *si pupilli propria habeant bona, non opus est,* *De Officio tutorum.*

ut *alieno sumtu educentur*; cum alteri præstanda non sint, quæ ipsemet in potestate sua habet (§. 133.) *si iisdem careant*, quoniam mendici sunt (§. 487.) *de eleemosynis prospiciendum ipsis est* (§. 488. 491.) Distinguendum vero est; quod tutoribus faciendum, ab eo, quod parentibus superioris gradus incumbit (§. 897.)

§. 900.

De tutorum diversitate. Cum non repugnet, ut tutori uni tantummodo cura educationis, alteri administratio bonorum committatur, ne unus nimium oneretur, immo ut melius consulatur pupillo, alii saltem inspectio tutelæ demandetur; alii sunt *Tutores educatores*, alii *administratores*, alii *inspectores*. Educatores & administratores communi nomine *Tutores inferiores*: inspector autem *Tutor superior*, seu *honorarius* dicitur. Et, *si plures fuerint tutores, a parentum, vel constituentium voluntate dependet, utrum tutelam inter eos dividere, an ii conjunctim indivisam committere velint* (§. 314.)

§. 901.

De inhabilitate tutorum. Quia tutores pupillos ad virtutem perducere, a vitiis avocare debent (890. 899.) *ad tutelam inhabiles sunt, qui vitiis dediti, aut propter ætatem, vel animi quoddam vitium aut corporis ipsimet tutore vel curatore indigent*, cumque nemo obligari possit ad id, quod in potestate sua non est (§. 60.) aut nonnisi cum neglectu officii erga seipsum præstare potest (§. 133.) *a tutela excusantur, qui ob infirmitatem corporis, vel ob ætatem nimis provectam, aut multitudinem negotiorum tutelam ea diligentia, quæ requiritur, administrare nequeunt.*

§. 902.

De inventario conficiendo. *Inventarium* dicitur consignatio bonorum pupil-

pilli vel curandi administrandorum. Ut igitur constet, quænam administranda fuerint; *tutor inventarium conficere debet.*

§. 903.

Cumque tutor bona pupilli administrare debeat omni diligentia, ne damnum pupillo detur (§. 21. 269.) ut de eadem constet; *rationem administrationis singulis annis reddere tenetur*. Et quia is, cujus bona administrat, dominus est, *bona pupilli immobilia alienare nequit* (§. 257.) quoniam tamen in administrando personam pupilli repræsentat, ac ideo ea facere cogeretur; *si ea adsit necessitas, quæ ipsum pupillum ad alienandum cogit, eadem alienare potest*, consequenter *si æs alienum solvendum, nec ex rebus aliis solvi possit; si sumtus in educationem ex rebus aliis fieri nequeant, si prædii reficiendi caussa contrahendum sit æs alienum & usuræ prædium inutile reddant*. Ut vero tutor omnem suspicionem a se amoveat; *si res pupillares distrahendæ, a peritis taxandæ & tutori curæ esse debet, ut inveniant emtorem justum pretium offerentem*. Enimvero cum patrimonium pupilli conservare & quantum in potestate est, amplificare debeat (§. 208.) *bona mobilia supervacua, ac ea in primis, quæ servando servari non possunt, vendere, ac pecuniam inde redactam vel fœneri dare vel in emtionem prædiorum collocare debet, nisi partes res quasdam alienari expresse prohibuerit, nec ne ulla eas alienandi necessitas adsit* (*per demonstrata.*)

De alienatione bonorum pupilli.

§. 904.

Si tutor dolo, vel culpa damnum in administratione dederit, id resarcire tenetur (§. 270.) cumque hoc respectus sit debitor pupilli (§. 336.) *naturaliter pupillo bona tutoris*

De damno a tutore dato.

obligata sunt pro iis, quae finita tutela ipsi restituenda (§. 705.)

§. 905.

De pupillo, vel aliis eidem obligandis.

Cum tutori, vel curatori competat administratio bonorum (§. 898.) *pupillus sine consensu tutoris, & qui curatorem habet, sine consensu curatoris se alteri ad aliquid praestandum obligare nequit.* Quoniam vero administratio ideo committitur tutori, vel curatori, ne pupillus, aut curandus defraudetur (§. cit.) *si is alterum sibi obligavit ad aliquid praestandum, vel cum eo in comodum suum contraxit, actus validus est.*

§. 906.

De salario & honorario tutoris.

Quoniam nemo alteri gratis facere tenetur, si is vicissim pare possit (§. 473. (per se autem patet, tutelam haud exiguum esse onus, praesertim si ampla fuerit bonorum administrato; *naturaliter illicitum non est, ut tutori, vel curatori pro administratione, si ampla sint bona pupilli, salarium aliquod constituatur.* Cumque beneficia, qualis est administratio tutelae, si ea gratis fiat, sint sependenda (§. 474.) *aequum omnino ost, ut finita tutela pro eadem fideliter ac utiliter gesta honorarium quoddam solvatur* (§. 525.)

§. 907.

De indemnitate tutoris & curatoris.

Et quia pupillus, vel curandus locupletior fieri nequit ex re tutoris, vel curatoris (§. 271.) *pupillus & curandus obligantur tutori & curatori restituere impensas administrationis caussa factas, & damnum occasione eius datum resarciendum,* adeoque *si pupilli, vel curandi caussa res proprias oppignoravit tutor, vel curator, aut fidejussit, finita tutela, vel cura eum liberare tenetur pupillus, curandus.*

§. 908.

§. 908.

Tutor in administrationem tutelæ consentit expresse, dum eamdem in se suscipit, & cum eam exigat manifesta pupilli utilitas, ejus consensus recte præsumitur (§. 686.) *Tutela igitur acquiritur quasi pacto* (§. *cit.*) unde *perfecta* etiam *nascitur obligatio & jura perfecta acquiruntur* (§. 687.) *De quasi pacto tutoris.*

§. 909.

Non absimili modo ostenditur, *inter parentes & liberos educationis caussa intercedere quasi pactum*, & per consequens *inter eosdem societatem quamdam*, ipsa natura duce, *contrahi*; quæ *societas paterna* appellari solet. Ac ideo *obligationes & jura ad educationem liberorum spectantia non solum officii sunt lege naturali præscripti, verum etiam ex quasi pacto, perinde ac ex pacto vero oriuntur* (§. 687.) Educatio liberorum duplici modo spectatur, tum quatenus ad utrumque conjugem spectat, tum quatenus a parentibus in utilitatem liberorum fieri debet. Priori respectu ad paternam pertinet. *De societate paterna.*

§. 910.

Quoniam parentes actiones liberorum determinare debent, quia ipsi in iis rite determinandis sibi non sufficiunt (§. 887.) successive autem eas ipsi per se determinare discunt; *potestas patria crescente ætate successive intra arctiores limites redigitur* (§. 888.) *id quod etiam de tutela valet* (§. 899.) Enimvero cum educatio non ante absoluta intelligatur, quam ubi liberi per se ea acquirere possunt, quæ ad vitæ necessitatem & commoditatem necessaria sunt (§. 855.) *quamdiu in domo paterna vivunt*, quia sibimetipsis nondum prospicere possunt de victu & amictu, aliisque necessariis vitæ subsidiis; *voluntati parentum* *An patria potestas parentum eadem.*

subjiciuntur quoad ea quæ ad domum spectant.

§. 911.

De duratione patriæ potestatis & officiorum.

Patria potestas cum parentibus nulla competat, nisi quæ ex obligatione educandi liberos nascitur (888.) *finita educatione patria potestas tollitur, & liberi fiunt sui juris*: consequenter *etiam tutela finitur*. Enimvero cum tam officia parentum erga liberos, quam liberorum erga parentes lege naturæ præscribantur (*per demonstrata*) consequenter obligatio ad ea prorsus immutabilis sit (§. 38.) *officia liberorum erga parentes durant per omne vitæ tempus, nec minus parentum erga liberos officia ab educatione sejuncta perpetua sunt*. Unde sequitur *ut liberi*, quamvis desinat obedientia, quam patria urget potestas (§. 889.) *toto* tamen *educationis tempore studere debeant, ut placeant parentibus*.

§. 912.

De consensu parentum ad matrimonium liberorum.

Quoniam liberi toto vitæ tempore studere debent in omnibus suis actionibus, ut placeant parentibus (§. 911.) *sine eorum* quoque *consensu matrimonium contrahere non debent*, cumque matrimonia non contrahant nisi ubi judicium eorum jam satis maturum est, *suo potius judicio stare licet, quam parentum sine justa caussa contradicentium* (§. *cit.* & §. 78.) consequenter *matrimonium dissensu parentum irritum effici nequit*, ac ideo *consensus eorum honestatis est* (§. 49.) *non necessitatis* (§. 80.)

§. 913.

De dote uxoris.

Cum filiæ nubentes in eum perducantur statum, quo parentes non amplius opus habent iisdem prospicere de iis, quæ ad ipsarum conservationem requiruntur (§. 866.) onera autem matrimonii conjuges conjunctim ferre tenean-

neantur pro modo facultatum suarum (§. 868.) & *Dotis* nomine veniant res, quas uxor affert ad maritum, onerum matrimonii sustinendorum caussa; *si parentes filiam elocant, quæ propria bona nulla habet, pro modo facultatum suarum eam dotare debent; non tamen tenetur, si maritus indotatam ducere velit, aut* quod per se patet, *si possint* (§. 60.) Et quia parentum est judicium de facultatibus suis (§. 78.) *dotis determinatio tota ab ipsorum arbitrio dependet*. Quoniam vero dos datur ad sustinenda onera matrimonii; *ususfructus saltem in ea impendendus, & substantia salva esse debet uxori*, consequenter *si pecunia, vel res æstimata in dotem detur*, cum usus pecuniæ nullus sit, nisi erogari possit; *dominium dotis in maritum transferendum*, & idcirco *bona mariti naturaliter oppignorata sunt pro dote* (§. 705.) *Pacta*, quibus de dote convenitur, tum & allis ad utilitatem conjugum spectantibus, vocantur *dotalia*. Cum in hisce regnet paciscentium voluntas (§. 667.) *de quibus in pactis dotalibus conventum, iis standum*.

§. 914.

In Jure Romano *Donatio propter nuptias* appellatur donatio mulieri a viro in securitatem dotis facta; quæ ideo *non minor esse debet dote: naturaliter* vero *eadem opus non est* (§. 913.) *De donatione propter nuptias.*

§. 915.

Morgengaba dicitur donum, quod sponsus dare solet sponsæ altero nuptiarum die in præmium virginitatis, seu pudicitiæ ereptæ. Cum ex pacto matrimontali sponsa obligetur sponso ad concedendum corporis sui usum (§. 858.) *sponsus* quoque *naturaliter pro concessione primi coitus nihil solvere tenetur*, consequenter *De morgengaba.*

mor-

morgengaba, quæ, moribus veterum Germanorum introducta, *Juris naturalis non est*, Vi tamen ejusdem *uxor in morgengaba accepta dominium acquirit* (§. 317.)

CAPUT V.

De Jure hereditario, seu testamentis & successione ab intestato.

§. 916.

De herede & jure hereditario. IN *bona defuncti succedere* dicitur, qui post mortem defuncti jus in bonis, quæ habuerat, acquirit. Qui in ea succedit, *Heres* dicitur; & jus succedendi in bona defuncti *Jus hereditarium*. Rerum a defuncto relictarum universitas *Hereditas*; & dominium, quod in ea acquiritur, *Dominium universale* appellatur. Denique *hereditatem sucipere* dicitur, qui verbis, vel facto sufficienter declarat, quod heres esse velit. Quodsi voluntas verbis, vel signo, sine ullo tamen facto declaratur, in specie *Hereditatis aditio*; si vero facto, *Gestio pro herede* vocatur.

§. 917.

De acquisitione juris hereditarii & hereditatis. Hinc statim patet, cum heres eadem persona moralis sit cum defuncto quoad bona ab hoc relicta (§. 916.) *in eodem omnes jus defuncti & omnes obligationes quoad ipsius bona continuari*. Et quia susceptio hereditatis est acceptatio juris hereditarii (§. *cit.* & §. 316.) *aditione hereditatis, vel gestione pro heredes jus heredetarium & cum eo dominium universale* (§. 916.) *occupatione autem possessionis hereditatis acquiritur* (§. 200.)

§. 918.

Quænam ad here- Patet hinc porro, *ad hereditatem pertinere*

res

res omnes corporales tam mobiles, quam immobiles, sive fuerint in potestate defuncti, sive alterius, nomina etiam & jura omnia, qualiacumque fuerint, solis personalibus exceptis (§. 400.) *res* vero *aliena*, quippe quæ non fugerunt defuncti (§. 207.) & restituendæ sunt domino (§. 261.) *ad hereditatem non pertinere, & æs alienum ab ea deducendum est* (§. 207.) *ditatem pertineant.*

§. 920.

An ultra vires hereditatis heres debitoribus teneatur.

Cum per se pateat, neminem pro alio solvere teneri, nec ipse defunctns, si esset in vivis, plus solvere posset, quam in bonis ejusdem est, *naturaliter heres ultra vires hereditatis non tenetur, si æs alienum massam superet, nec alio animo eadem suscipere intelligitur, quam ut ultra vires ejus non tenetur.* Quamobrem ut de viribus hereditatis constare possit, *si hereditas æri alieno obnoxia fuerit; inventarium conficiendum* (§. 902.) a quo in statu naturali jurata specificatio non differt, cum quæ per teste probari nequeant, per juramentum probanda (§. 781.)

§. 920.

De hereditatis repudiatione.

Hereditate repudiare dicitur, qui jus hereditarium sibi delatum acceptare non vult. *A voluntate igitur uniuscujusque dependet, utrum hereditatem sibi delatam suscipere, an repudiare velit* (§. 316.

§. 921.

De successione liberorum.

Cum *parentes* fortunam liberorum, quantum possunt, promovere debeant (§. 892.) *si moriantur, bona sua liberis relinquere debent.* Quoniam vero curæ habere obligantur, ut, si eos mori contingat, bona liberis nondum educatis relinquant, ex quibus sumtus educationis sustentantur (§. 896.) *si quidam liberorum fuerint educati, alii non fuerint, & quæ ab*

ipsis relinquuntur bona vix educationi horum sufficiunt, ea naturaliter ad nondum educatos pertinent; aut si fructus huic sufficiant, ususfructus, donec fuerint educati. Ex eadem ratione *idem intelligitur de parentibus superioris ac liberis inferioris gradus* (§. 897.) Quamobrem cum *sui heredes* dicantur, qui per generationem a defuncto descendunt; *liberi primi & ulterioris gradus sunt heredes sui*. Cumque fortunæ non minus liberorum ulterioris, quam primi gradus consulere debeamus, (*per demonstrata*) *si defuncto fuerint liberi & primi, & ulterioris gradus, naturaliter quoque hi subeunt in locum parentum suorum.* Quamobrem quia jus subeundi in locum parentum suorum, cum liberis primi gradus ad hereditatem concurrentibus liberis ulterioris gradus competens, *Jus repræsentationis* vocatur; hoc jus *naturale est*, seu *juri naturæ convenit*.

§. 922.

De successione parentum. Quoniam liberi parentibus beneficia rependere obligantur, quantum possunt (§. 894.) *si quis improles moritur, naturaliter bona sua relinquere debet parentibus suis primi gradus, aut his deficientibus, gradus ulterioris.* Nimirum beneficia parentibus nostris primi gradus exhibita a parentibus, qui nobis sunt parentes ulterioris gradus (§. 879.) per illos etiam in nos derivantur.

§. 923.

De hereditatis delatione in linea recta. Atque hinc patet, *in linea recta natura hereditatem deferri descendentibus, observato jure repræsentationis: his autem deficientibus, parentibus secundum gradus* (§. 921. 922.)

§. 924.

Quale sit Jus Cum *jus succendi liberorum atque parentum* non modo natura sit constitutum, sed etiam ex

ex quasi pacto oriatur (§. 921. 922.) *non modo per modum officii* (§. 75.) *verum etiam tamquam jus ex pacto quæsitum subsistit* (§. 909. 687.) *ipsis auferri nescium* (§. 100.) Accedit, quod societas paterna, quæ ab initio consensu liberorum præsumto nitebatur (§. 909.) ubi ad maturiorem ætatem perveniunt, tacita eorumdem rati habitione confirmetur, quasi pacto in expressum transeunte. Tacitus iste consensus extenditur etiam ad familiam parentum superiorum (§. 877. 881.) saltem Jure naturæ extendi debet. *succedendi liberorum & parentum.*

§. 925.

Liberi abdicari dicuntur, si parentes sufficienter declarent; quod eos pro liberis agnoscere nolint. *Quodsi liberi scientes ac volentes ea committunt, quæ e diametro ipsorum erga parentes officio, reverentiæ in primis filialis repugnat, vel a vita scelesta sese revocari minime patiuntur*, cum a pacto vel quasi, quo nititur societas paterna (§. 909. 924.) discedant (§. 442.) *naturalitar eos abdicare licet* (§. *cit.*) Per se autem patet, *abdicatos amittere jura liberorum.* *De abdicatione liberorum.*

§. 926.

Cum liberis ac parentibus jus succendi competat, quia liberi ac parentes sunt (§. 921. 922.) *naturaliter liberi omnes ejusdem gradus æquales jus habent ad hereditatem parentum, & vicissim parentes ejusdem gradus ad hereditatem liberorum*, consequenter *singulis hereditatem æqualiter inter se dividere debent, & qui jure repræsentationes succedunt* (§. 921.) *eam partem accipere debent, quam parens ipsorum accepisset, si adhuc in vivis fuisset.* *De quantitate juris hereditarii liberorum & parentum.*

§. 927.

Expressa declaratio voluntatis defuncti de *De testamento.*

trans-

translatione domini rerum post mortem suam relictarum, & de eo, quod præterea post mortem suam fieri vult, ea lege facta, ut nonnisi post mortem suam acceptatio fieri possit, *Testamentum* dicitur. Quamobrem cum dominium ea lege in alterum transferri possit, ut nonnisi post mortem suam acceptari possit (§. 314.) *testamentum Juris naturalis est, nec de voluntate Testatoris ante mortem ejus, ut heredi constet necesse est, & ante mortem testamentum revocari ac prolubitu mutari potest* (§. cit.) Quamobrem patet, *testamentum morte demum testatoris validum effici, seu irrevocabile.*

§. 928.

De exheredatione liberorum & parentum.

Liberi exheredari dicuntur, quibus a parentibus expressa voluntate aufertur hereditas. Quoniam iidem abdicari possunt, abdicati autem amittunt jus succedendi (§. 925.) *liberi quoque exheredari possunt.* Cum tamen jus ipsis in se auferri nescium (§. 924.) pro lubitu a parentibus auferri nequeat; *sine juxta caussa exheredari nequeunt*: quæ quales esse debeant, ex anterioribus colligitur (§. 925.) Quæ de exheredatione liberorum dicta sunt, ob eamdem rationem etiam applicanda ad exheredationem parentum.

§. 929.

De legatis.

Quoniam obligatio naturalis fortunam aliorum promovendi, quantum in potestate sua est, etiam parentes atque liberos tenet (§. 134. 38.) *si parentes absque neglectu liberorum suorum, & liberi absque neglectu parentum fortunam aliorum promovere possunt, in gratiam quoque extraneorum & mendicorum ac egenorum de bonis post mortem suam relictis disponere possunt, veluti si parentes habeant patrimonium amplum, vel liberis jam*

adsint,

adsint, quæ vitæ necessitati, commoditati ac jucunditati sufficiunt, vel contra. Quamobrem cum donatio rei cujusdam, vel etiam certæ pecuniæ summæ, ultima voluntate facta, *Legatum* dicatur; inde patet, *quatenus legata Juri naturæ conveniant.* Dicitur autem *Legatarius* persona, cui legatum relinquitur. Et quia *legata* spectanda sunt tamquam onus hereditati adjectum (§. 400.) cum hereditas nonnisi sub hoc onore acquiri possit (§. 317.) *ab herede legatariis præstanda.* Per se autem patet, *legata in præjudicium liberorum relicta naturaliter non subsistere.*

§. 930.

An cognati collaterales in testamento præterire possint.

Cum *cognatis collateralibus* ad promovendum ipsorum fortunam non aliter obligemur speciali quadam ratione; quam quatenus parentibus in ipsis beneficium rependimus (§. 894. 878.) ac ideo non quia ipsis per se beneficium debetur; *bona* quoque *post mortem ipsis relinquere perfecte non obligamur*, consequenter *in testamento præteriri iidem possunt, herede extraneo instituto, vel ex collateralibus eum, qui placuerit, vel etiam conjuge superstite.*

§. 931.

De successione ab intestato & præteritione liberorum in testamento.

Ab intestato succedere dicitur, qui in bona defuncti succedit testamento nullo facto, vel a defuncto in testamento non institutus heres. Quamobrem cum *posthumus*, qui post mortem demum patris nascitur, *sit* quoque *heres suus patris sui, immo etiam parentum superioris gradus* (§. 921.) *si in testamento prætereatur, una cum ceteris liberis ad hereditatem admittendus, & testamentum naturaliter quoad cetera subsistit, etiam quoad legata, nisi ideo relicta intelligantur, quia heredum numerum minorem putavit defunctus.* Ob eamdem ra-

tionem *idem intelligitur, si unus ex liberis fuerit præteritus, non exheredatus* (§. 928.)

§. 932.

De modo testandi. Cum naturaliter ad testamentum faciendum non aliud requiratur, quam ut testator voluntatem suam expresse declaret (§. 927.) *testamentum naturaliter validum est, si quocunque modo constet hanc esse defuncti voluntatem*, consequenter *si eam coram testibus declaret, vel in scripturam redigat, aut ab alio in scripturam redactam subscribat*. Per se autem patet, *si testamentum scriptum a testibus subscribatur, opus non esse, ut ejus tenor ipsis sit notus* (§. *cit.*) Dicitur autem *Testamentum nuncupativum*, quando testator voluntatem suam declarat coram testibus, sive præsens sit heres, sive absens: *Testamentum* autem *scriptum*, quando testator voluntatem suam in scripturam redactam relinquit.

§. 933.

De modo succedendi ab intestato. Quoniam non uno casu contingere potest, ut quis voluntatem suam ultimam non declaret; ex eo minime sequitur, quod voluerit, ut, bona sua post mortem sint res nullius, consequenter occupanti cedant (§. 209. 210.) *Si quis* ergo *intestatus decedit, præsumendum est, cujusnam esse voluerit bona post mortem relicta*. Quamobrem *qui ab intestato succedit, nisi hæreditas ipsi debita sit* (§. 924.) *ex præsumta defuncti voluntate succedit*. Quoniam id præsumendum, quod officiis maxime congruit, collateralibus autem qua talibus speciali ratione obligamur ad promovendum eorum fortunam, quatenus in ipsis beneficium redditur parentibus communibus primi, vel ulterioris gradus (§. 930.) *deficientibus heredibus in linea recta, ab intestato succedunt, qui sunt in familia patris, vel matris, se-*

cundum

cundum gradus familiæ, & his deficientibus similiter, qui sunt in familia avi, vel aviæ, ac ita porro, ut non fiat transitus de familia in familiam, nimirum de arctiori in diffusiorem, *nisi ubi in illa nulla extet persona, ubi vis nulla habita differentia sexus.*

§. 934.

De herede deficiente. Cum dominium amittatur, quamprimum quis moritur (§. 818.) consequenter *si deficiat heres*, & res ab eodem relictæ fiant nullius; *hereditatem occupare potest naturaliter, qui voluerit* (§. 210.) *aut is; a quo jus occupandi occupatum est* (§. 214.)

§. 935.

Quot modis heres institui & legatum relinqui possit. In heredem transfertur dominium rerum a defuncto relictarum (§. 916.) & legatario eantur, quæ ipsi legantur (§. 929.) *Quot modis* igitur *aliquid dari potest*, seu dominium transferri, *tot etiam modis heres institui & legatum relinqui potest.* Quamobrem *quæ ex diverso modo dandi fluunt, ea etiam valent de herede hoc, vel isto modo instituto, & de legato hoc, vel isto modo relicto.*

§. 936.

De testamento sine heredes institutione facto. Ceterum si testator velit, eum heredem sibi esse, qui ab intestato succedit, legatum tamen uni, vel alteri relinquere, vel alia quædam fieri post mortem suam; *naturaliter in testamento, nulla facta heredis institutione, legata relinqui possunt, immo de aliis disponi potest, quæ post mortem suam testator fieri vult* (§. 927.) *tumque heres est, qui ab intestato succedit, & ultimam voluntatem testatoris adimplere tenetur* (§. 317.)

§. 937.

De iis, quæ ad testamenta adjiciuntur. Et quia in testamento mutare pro lubitu potest, quicquid visum fuerit, testator, quamdiu vixerit (§. 927.) *naturaliter testamento*

adjici possunt non minus, per quæ nonnulla in eodem mutantur, tum quæ nihil mutationis afferunt.

§. 938.

De prælegatis. *Prælegatum* dicitur legatum heredi uni, alteri relictum. Quoniam a voluntate testatoris dependet, cuinam legatum relinquere velit (§. 929 475.) consequenter nil obstat; quo minus etiam heredi relinquatur; *prælegata Juri naturæ non contrariantur.*

§. 939.

De hereditate, vel legatis repudiatis. *Si heres unus hereditatem, legatarius legatum repudiet*, cum perinde sit; ac si heres non fuisset institutus, vel legatum nullum relictum (§. 920. 339.) *proportio illius, vel res legata hujus hereditati accrescit*; (cumque heres facto suo jus legatario adimere non possit (§. 100.) & naturaliter in testamento etiam de legatis tantummodo disponi queat (§. 936.) *si heres institutus hereditatem adire nolit, vel non possit, legata tamen subsistunt.*

§. 940.

De substitutione heredis, vel legatarii. Cum heredis institutio & legati relictio a voluntate testatoris dependeant (§. 930. 938.) *testator* quoque *heredi instituto alium substituere potest, ut illo deficiente quacumque de caussa hic succedat, vel deficiente legatario substitutus legatum accipiat.*

§. 941.

De fideicommissis. Hereditatis delatio ea lege facta, ut vel tota, vel certa ejus pars, prouti testator jusserit, restituatur alteri, *Fideicommissum* dicitur, in casu primo *universale*, in secundo *particulare*. Ac in specie *Fideicommissum familiæ* dicitur, quod familiæ relictum; vel si testatur prohibet, ne res extra familiam alienentur. *Fideicommissa esse naturaliter vali-*

da,

da, patet per liberam testandi voluntatem (§. 930.)

§. 942.

Cum dominus vi dominii de rebus suis pro lubito disponere possit (§. 195.) *naturaliter valida sunt pacta de hereditate inita*, consequenter *etiam pacta successoria conjugum*. *De pactis successoriis.*

§. 943.

Per se patet, *mortuo conjuge uno matrimonium dissolvi*, consequenter usum rerum, quas quisque habet, quantum ad communem œconomiam sufficit (§. 866.) cessare, cumque res ipsæ uniuscujusque propriæ sint; *conjugem superstitem recipere quod suum est, nullum vero jus habere ad bona defuncti*. Quoniam tamen conjux unus in casu collusionis alterum præferre debet in præstandis officiis humanitatis (§. 869.) *si conjux superstes non habeat propria bona, vel ea non sufficiant ad vitæ necessitatem, cammoditatem aut jucunditatem, qui moritur, post mortem suam eam pro modo facultatum suarum bonorum partem ipsi relinquere debet, quæ vel vitæ necessitati soli, vel etiam commoditati, immo jucunditati sufficiunt, aut saltem usumfructum in ista parte bonorum, vel bonis etiam omnibus, sive ad dies vita, sive donec in statu viduitatis permanserit, prouti circumstantiæ particulares suadent*, consequenter *deficiente heredes in linea recta* (§. 921. 922.) *conjugem heredem instituere potest, aut si non deficiat, vel alia de caussa heredem instituere hunc nolit, legato* (§. 929.) *aut fideicommisso* (§. 941.) *aut usufructu constituto eidem prospicere debet*. *De successione naturali conjugum.*

§. 944.

Quoniam parentes non modo liberos conjunctim educare (§. 856.) communique sumtu (§. 866.) verum etiam pro virili fortunam *De indissolubilitate matrimonii*

 eorum

eorum promovere (§. 892.) ac ipsis post mortem bona sua relinquere debet (§.921.) immo etiam tacite se invicem sibi obligant ad quævis humanitatis officia præstanda (§. 869.) & conjux unus alteri post mortem suam de iis prospicere debet, quæ ad vitæ necessitatem, commoditate ac jududitatem requiruntur quantum datur (§. 943.) *Jure naturali matrimonium perpetuum esse debet.*

§. 945.

De liberis ex illicito concubitu natis. Liberis imputari nequit, quod ex concubitu illegitimo nati (§. 873.) Quoniam itaque naturaliter inter liberos legitimos & ex concubitu illicito natos nulla datur differentia; *naturaliter ex illicito concubitu nati æquale jus habent ad hereditatem parentum suorum cum liberis ex justis nuptiis natis.*

§. 946.

De matrimonio collateralium. Cum inter fratres atque sorores nulla concipi possint officia; nisi quorum ratio continetur in eo, quod per nativitatem ab iisdem parentibus descendant; nulla quoque fingi possunt officia, quæ cum officiis conjugum consistere nequeant, prouti id obtinet inter parentes & liberos (§. 895.) Quamobrem *matrimonia inter fratres & sorores contracta naturaliter illicita non sunt*, ac ideo *multo minus inter collaterales remotiores*. Alia vero quæstio est: num istiusmodi matrimonia, ob rationes civiles in statu civili prohiberi debeant?

CA-

CAPUT VI.

De servitute & societate herili.

§. 947.

Servitus quid sit. SErvitus est subjectio, qua quis operas perpetuas pro alimentis perpetuis præstare obligatur. Qui operas præstare obligatus, *Servus*; si fœmina fuerit, *Ancilla*; qui alimenta, *Dominus* dicitur; & jus domini in servum, *Potestas dominica*. Est autem *Servitus perfecta*, si operæ, quæ perpetuo debentur, determinatæ non sunt; consequenter a domino pro lubitu determinandæ: *imperfecta* vero, si operæ saltem certæ dæbentur, aut non perpetuo, vel non continuo.

§. 948.

De Servitute voluntaria. Cum qui per operas ad victum & amictum necessaria acquirere tenetur, eas alteri locare possit pro mercede (§. 620.) & de operis a se præstandis pro lubitu statuere (§. 225. 195.) *si quis non habet nisi operas, quarum præstatione sibi comparare valet ea, quæ ad vitæ necessitatem faciunt, eidem jus est sese alteri in servitatum dandi* (§. 947.) Quoniam itaque ex pacto tunc oritur *servitus*, quæ *voluntaria* dicitur; *in servitute voluntaria ex pacto metienda sunt jura atque obligationes*. Et vi libertatis naturalis *unicuique permittendum, ut se alteri in servitutem det pro lubitu suo* (§. 78.) consequenter *etiam se vendere* (§. 877.) *aut quocunque modo alio alienare licet*.

§. 949.

An parentibus liceat liberos vendere, vel marito uxorem. Quoniam parentes liberos educare obligantur (§. 855.) *si aliter liberis suis de iis pro spicere non possunt, quæ ad educationem requiruntur, eos in servitutum vendere licet*

 (§. 46.)

(§. 46.) Ast cum nec liberi æs alienum parentum solvere teneantur, nec uxor mariti (§. 873.) *ob æs alienum parentibus liberos, marito uxorum vendere non licet*. (*a*)

§. 950.

De servitute debitoris.

Enimvero cum naturaliter bona debitoris obligata sint pro quolibet debito, ut ex iisdem satisfiat creditori (§. 705.) operæ autem æquiparentur rebus in dominio existentibus (§. 225.) *creditor debitorem, qui solvendo non est, in servitutem redigere potest, donec sibi operis præstitis ex asse fuerit satisfactum*, consequenter *eumdem etiam alii pro eo solventi in servitutem addicere, aut pro pretio convento* (§. 338. 342.) Dicitur autem *servitus coacta*, quam quis præter voluntatem suam subire cogitur.

§. 951.

De jure domini in servum.

Cum servus *domino* operas præstare teneatur (§. 947.) eidem *non competit jus nisi in operas a servos præstandas, & in actiones ceteras, quatenus respectum quemdam ad illas habent*, consequenter *etiam jus eum ad operas præstandas obligandi, & præstare nolentem, vel in præstandis negligentem puniendi; ac ideo minis & verberibus ad præstandum operas debitas compellendi* (§. 35. 93.)

§. 952.

De officiis humanitatis servo debitis.

Cum servus non desinat esse homo; *dominus*

(*a*) Hæc praxis tam sæva & immitis quæ caritatem paternam adversus liberos omnino evertit, jam diu fuit ab Ecclesia proscripta, & a cultoribus populis reprobata. Vide Estium in 4. Sent. Cujacium; aliosque plurimos qui hoc argumentum egregie tractant.

nus quoque *servum amare & cetera officia humanitatis præstare debet, quæ homo homini debet* (§. 38. 133.) consequenter *non permittere, ut is sit vitio deditus: sed curare, ut virtuti studeat* (§. 139.) *ipsique competit jus percipiendi servo, quæ legi naturæ conveniunt, prohibendi, quæ repugnat* (§. 951.)

§. 953.

De operis a servo exigendis.

Quoniam operæ præstantur pro alimentis (§. 947. *dominus servo alimenta salubria justa quantitate, & vestes aptas ad corpus contra injurias aeris tuendum dare debet* (§. 114. 115.) *nec operas exigere, ultra quod sanitas permittit* (§. 124. 37.)

§. 954.

Cuinam servus acquirat & de peculio servi.

Operæ servi, quæ ante erant in dominio servi (§. 235. (nunc sunt in dominio domini (§. 951.) *Quicquid* igitur *per operas servi acquiritur, domino acquiritur* (§. 226.) Enimvero *si servus aliunde quid acquirit, vel per operas suas horis subsecivis*, in quibus voluntate domini a labore vacat, *id servi manet*. Dicuntur autem *Peculium servi* res & pecunia, quas servus quomodocumque extra ministerium domini acquirit: quod *dominus in rem suam vetere nequit* (§. 195.) *Non* tamen *permittere tenetur, ut servus eodem abutatur* (§. 952.) *& de eo satisfaciendum domino, si servus dolo, vel culpa sua damnum dederit* (§. 270.) *alias nonnisi puniendus* (§. 93.)

§. 955.

Quale jus sit potestas dominica.

Cum *potestas dominica* sit jus determinandi actiones servorum, prouti sibi visum fuerit, & prouti legi naturæ convenit (351. 952.) ea *imperium est* (§. 833.) Unde & *imperium herile* appellari nonnumque solet. *Domino* igitur *jus nullum in corpus & vitam servi*

competit; consequenter *naturaliter jus vitæ ac necis in servum non habet*. Ac propterea, cum *in servum servire* dicatur, si dura verba jugiter ferat in servum, in præstandis operis licet assiduum, aut ob non præstitas operas nimias, aut solo odio sine ulla ejus culpa nimis duriter tractet; *in servum sæviri non licet*.

§. 956.

De obligatione servi. Quoniam *servi domino* subjecti sunt (§. 955. 835.) eidem *obedire debent* (§. 835.) *&* per consequens *facere, quæ jubet, non facere, quæ prohibet* (§. *cit.*) Et *operas debitas omni diligentia præstare obligantur* (§. 947. 21.)

§. 957.

De alienatione servi. Quia quilibet jus suum alienare potest pro lubitu (§. 257.) *dominus* quoque *servum*, hoc est jus, quod in ejus operas & ceteras actiones habet, *alienare potest, cui & quomodo voluerit*, veluti vendere.

§. 958.

De manumissione. Cumque etiam jus suum remittere possit (§. 342) quo facto servus fit liber (§. 337.) servus autem *manumitti* dicatur, si dominus libertatem suam eidem restituit; *dominus servum manumittere potest, non tamen invitum, si pacto servitus contracta* (§. 438.)

§. 959.

De natis ex ancilla & de contubernio. Quoniam partus ancillæ sumtibus domini educandus, & is præterea operis carere debet, quas mater propter partum præstare impedita fuit; *ex ancilla natus naturaliter tamdiu servilis conditionis est, donec sumtus educationis & si quid præterea interest restituantur*. Pactum, quod ancilla cum servo init liberorum procreandorum caussa; *matrimonium est*, utut, a Romanis *Contubernium servile* vocatur

catur. Quoniam tamen dominus partum suo sumtu educare debet; *ad contubernium consensus domini requiritur.*

§. 960.

De societate herili.

Qui alicui certas operas ad certum tempus pro alimentis & certa mercede locat, *Famulus*, & eorum conductor *Herus* dicitur. *Ex pacto* igitur *metienda sunt jura & obligationes heri atque famuli*. Quatenus vero eodem utriusque partis commodum promovetur, cujus caussa famulus operas locat, herus eas conducit, *Societas* quædam inter famulum & herum initur (§. 836.) quæ *herilis* vocatur. Convenit cum ea servitus voluntaria (§. 948.) & *famuli imperfectam servitutem subeunt*.

§. 961.

De obligatione famuli.

Cum famulus hero perfecte obligetur ad certas operas præstandas (§. 960. 438.) *hero competit jus famulum obligandi ad faciendum, quod intra conventum modum imperare potest: si præstare nolit, vel negligens fuerit, eum ante diem dimittere potest* (§. 442.) Quoniam itaque famulus negotia domini negligere non debet; *eo tempore, quo heri negotia obeunda sunt, sua curare nequit, nisi domino consentiente* (§. 337.) utpote qui jus suum remittere potest (§. 342.) Cum vero domino nullum damnum detur; *si famulus tempus in utilitatem suam collocet, quo a negotiis liber est; id prohiberi nequit.*

§. 962.

De hero vel famulo non obtrudendo.

Cum nemo alterum tertio obligare possit contra voluntatem suam (§. 78.) *intra tempus contractus nec herus famulo herum, nec famulus hero famulum alium loco sui obtrudere potest*. Quodsi vero dominus velit, ut operas quasdam, alias sibi debitas, quibus interea

carere vult, præstet alteri, cum in eo nihil fiat, quod est contra jus famuli (§. 83.) *herus famulum alteri ad aliquot dies commodare potest* (§. 515.)

CAPUT VII.

De domo,

§. 963.

De societate composita & simplici. SOcietas *composita* dicitur, quæ ex aliis simplicibus, aut minus compositis constat; *simplex* autem, cujus membra sunt individua physica. *Membra* igitur *composita sunt integræ societates*, tamquam individua morali (§. 96.)

§. 964.

Domus quid sit. *Domus* dicitur societas composita ex conjugali, paterna & herili, vel saltem ex binis. Illa *perfecta* est, hæc *imperfecta*. Dicitur autem *Paterfamilias*, qui in societate conjugali maritus, in paterna pater, in herili herus appellatur; *Materfamilias* vero, quæ in conjugali uxor, in materna mater; in herili hera vocatur. Liberi autem & famuli, quatenus sunt membra minus digna domus, *Domestici* dicuntur, etsi vocabulum subinde ad solos famulos & famulas restringatur. Quoniam societates simplices, ex quibus domus componitur, in eadem subsistunt; *singulorum quoque membrorum domus jura & obligationes ex fine societatum simplicium metienda*: quia tamen societates simplices in unam coalescunt: *unusquisque sibi cavere debet, ne alteri quomodocumque impedimento sit, quo minus aliqua ex parte officio suo desit*.

§. 965.

§. 965.

Cum ſocietas finis cujuſdam conjunctis viribus obtinendi cauſſa contrahatur (§. 836.) *domus* quoqua *finem* quemdam *habere debet*, ſocietatibus ſimplicibus ſubſiſtentibus, *non alium, quam ut conjunctis viribus eorum, qui membra ſocietatum ſimplicium ſunt, ſolus ſocietatum ſimplicium rectius promoveatur*, conſequenter *quando quis ſit membrum ſocietatis ſimplicis, quæ compoſita cujuſdam, veluti domus, membrum eſt, eo ipſo tacite ſe obligat, quod ſalutem ſimplicium, quantum detur, promovere velit*, ac propterea *tacite* quoque *acquirit jura obligationi iſti reſpondentia* (§. 46.) *De fine domus & obligatione ac jure inde naſcente.*

§. 966.

Quoniam in ſocietate conjugali conjugium (§. 870.) in paterna parentum (§. 888.) in herili heri ac heræ commune eſt imperium (§. 955.) *naturaliter in domo imperium patri & matrifamilias commune eſt, convenire tamen poſſunt, ut patrifamilias ſoli competat partim per matremfamilias exercendum, & de modo exercendi* (§. 667.) *De imperio in domo.*

§. 967.

Hinc conſequitur, cum domus tamquam ſocietas (§. 964.) ſuas habere debeat leges (§. 846.) *leges in domo mutuo patris & matrisfamilias conſenſu determinandas eſſe, niſi quatenus de imperio & ejus adminiſtratione ſpecialiter quid fuerit conventum*. Vocantur autem *leges* iſtæ *domeſticæ*, quæ cum præſcribere debeant media, quibus finis domus obtinetur, (§. 846.) *ex fine domus derivandæ*. *De legibus domeſticis.*

§. 968.

Quoniam itaque finis domus obtineri nequit abſque legum domeſticarum obſervantia (§. *De vigilantia patris & matriſfamilias*

967.)

967.) *pater & materfamilias diligenter attendere debent ad actiones domesticorum*, consequenter cum *vigilantia* consistat in diligentia nimum attendendi ad omnia, quæ fiunt; & nosse interest, ne scilicet facile quid notitiæ nostræ subducatur; *patet & materfamilias vigilantes esse debent*.

§. 969.

De auctoritate patris & matrisfamilias

Et quia patet ac mater familias conjunctim imperium domesticum exercent, vel saltem patet familias id ex parte per matrem familias exercet (§. 967.) *& patri, & matrifamilias curæ esse debet, ut in altera parte hæreat auctoritas, & neutra pars propriam auctoritatem imminuere debet*.

§. 970.

De curæ utriusque in domo.

Naturæ autem domus apprime convenit, *ut patet atque materfamilias provide prospiciant, ne liberorum mores per famulos & famulas, nec vicissim famuli ac fumulæ per illos corrumpantur*, & *propterea permittere minime debent, ut liberi implicentur familiaritatibus famulorum & famularum, nec in hos sibi jus quoddam arrogent*.

§. 971.

De officiis humanitatis.

Quia denique officia humanitatis a quovis debentur, quivis, quantum in potestate est (§. 133.) *qui in eadem domo sunt quævis humanitatis data quacumque occasione sibi invicem præstare debent*.

SECTIO II.

DE IMPERIO PUBLICO, SEU JURE CIVITATIS.

CAPUT I.

De origine civitatis & imperii publici.

§. 972.

DOmus ſingulas ſibi non ſufficere in iis, quæ ad vitem neceſſitatem, commoditatem ad jucunditatem, immo felicitatem faciunt, nec ut jure ſuo quiete frui & quod ab aliis tribuendum ſatis tuto conſequi, ſequi ac ſua adverſus vim aliorum defendere poſſint, haud difficulter aſſequimur. Neceſſe igitur eſt, ut conjunctis viribus obtineantur, quæ domus ſingulæ per ſe conſequi nequeunt, adeoque ſocietates contrahendæ (§. 836.) Societas eo fine contractu *Civitas* appellatur. Unde patet, *pactum hominum civitates fuiſſe conſtituendas* (§. 836.) & *finem civitates conſiſtere in vitæ ſufficientia*, abundantia eorum, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem & jucunditatem requiruntur, ac mediorum felicitatis, *tranquillitate civitatis*, vacuitate a metu injuriarum, ſeu vacuitate metus a vi præſertim interna; *Salutem* autem *civitatis in fruitione vitæ ſufficientiæ, tranquilitatis & ſecuritatis* (§. 837.) *quæ, quatenus obtinetur, bonum publicum eſt* (§. *cit.*)

Cur civitates introducendæ & de fine earumdem.

§. 973.

Civitatis ordinario *Reſpublica* dicitur, quamvis civitas & Reſpubl. a nonnullis pro ſynonymis habeantur, ſed perperam, cum aliud ſit

Reſpub. quid ſit.

ſit pactum, quo civitas conſtituitur, alia conventio, qua conſentitur in media finem civitatis conſequendi. Ex illo nimirum civitas, formam ſuam ſpecificam nondum nanciſcitur quam ex hac demum acquirit.

§. 974.

Quid ſit gens civis, peregrinus, incola.

Multitudo hominum in caſtitatem conſociatorum *Populus*, ſive *Gens* dicitor. *Multitudo itaque hominum alio fine, quam qui civitatis eſt* (§. 972.) *conſociatorum gens non eſt*. Membra civitatis, ſeu ſinguli, qui ſocietatem civilem ineunt, dicuntur *Cives*, qui voro membrorum civitatis noſtræ non eſt, *Peregrinus* appellatur. Et peregrinus, cui habitare & rem ſuam gerere permittitur in aliena regione, *Incola* audit.

§. 975.

De obligatione ſingulorum & univerſorum.

Cum ex pacto, quo civitas conſtituta (§.972.) oriatur obligatio (§. 438.) *ſinguli obligantur univerſis ad commune bonum pro virili promovendum, & univerſis ſingulis, quod ſufficientiæ vitæ ipſorum, tranquillitati & ſecuritati proſpicere velint* (§.972.) conſequenter *a neutra parte fieri debet, quod huic obligationi contrariatur*, ideoque *univerſis competit jus cogendi ſingulos, ut obligationi ſuæ ſatisfaciant*.

§. 976.

De lege ſuprema civitatis.

Quoniam itaque *in civitate* nihil faciendum quod ſaluti ejuſdem adverſatur (§.972. 975.) *ſalus publica* in eadem *ſuprema lex eſt*, conſequenter *ſi ſalus publica exigit, ut certo modo de rebus civium diſponatur*, immo *de ipſis civibus quibuſdam, jus ita diſponendi univerſis, ſeu populo competit.*

§. 977.

De libertate

Cum ſinguli, qui in civitatem coeunt, liberi ſint (§. 77.) & dum in eamdem coeunt non-

nonnisi sibi invicem se obligant (§. 972.) *natura civitates diversæ inter se spectantur tamquam personæ liberæ in statu naturali viventes* (§. 850.) id quod etiam inde patet, quod civitas societas sit (§. 972. 850.) *Civitatum, seu gentium.*

§. 978.

Quoniam *quælibet civitas natura*, seu qualis est vi originis suæ, libera est (§. 977.) ac ideo in actionibus suis independens ab omni alia gente ac homine quocumque (§. 77.) *jus quoque habet determinandi pro lubitu nondum quo salus publica promoveri debet, seu media, quibus finis civitatis obtinetur*, consequenter *non modo constituendi ea omnia, quæ eo fine necessaria sunt, & determinandi, quæ constanter eodem modo fieri debent, adeoque leges ferendi* (§. 39.) *verum etiam decernendi, quid in casu quolibet emergente fieri debeat*. Patet autem *ea omnia determinanda esse communi omnium consensu* (§. 841.) Ast cum fieri non possit, ut semper consentiant omnes, *majori quod visum fuerit, parti, id pro voluntate omnium habendum, sicque minor pars obliganda per majorem.* *De jure determinandi ea, quæ finis consequendi caussa fieri debent.*

§. 979.

Jus universis competens in singulos, cum in determinandi eorum actionibus consistat (§. 978.) *imperium est* (§. 833.) quod *civile*, vel etiam *potestas civilis* appellari solet, atque *oritur ex pacto, quo civitas constituta* (§. 972.) *& originarie penes populum est* (§. 974.) *tamquam res incorporalis propria* (§. 206.) *Imperii civilis origo.*

§. 980.

Imperium civile cum metiendum sit ex fine civitatis (§. 976. 972.) idem *non extenditur ultra eas civium actiones, quæ ad bonum publicum consequendum pertinent*, consequenter cum nonnisi quoad easdem *libertas naturalis* *De limitibus imperii civilis.*

singu-

singulorum restringatur (§. 975. 77.) *quod ceteras actiones vi illibata manet.*

§. 981.

De summitate imperii civilis. Quoniam imperium civile quoad exercitium liberum est ab omni alia gente & homine quocumque (§. 977. 77.) *nullus quoque actus ad imperii exercitium spectans ab ullo homine irritus fieri potest.* Quamobrem cum *imperium summum* dicitur, cujus actus a nullo homine irriti fieri possunt, *imperium civile in se*, quale scilicet originarie popolo competit (§. 979.) *summum est.*

§. 982.

Quomodo de imperio disponere possit populus & ac jure Rectoris civitatis. *Cum Imperium civile originarie sit penes populum, seu in dominio ejusdem* (§. 979.) si civitas ordinanda, populus, sive universi inter se convenire debent, utrum imperium sibi tinere; an in personam unam, vel in plures conjunctim, utrum totum, an divisum: & num certa lege, an absque ulla lege transferre velint, num revocabiliter, an irrevocabiliter, num ad certum tempus, an ad dies vitæ, num tamquam transmissibile in certos alios, an tamquam non transmissibilem, num saltem quoad exercitium, vel quoad ipsam substantiam. *Quamobrem cum* Rector civitatis *is dicatur, cui imperium in civitate delatum est, ut id exerceat*; Rectoris civitatis jus metiendum est ex voluntate, quæ populo fuit; cum imperium transferret.

§. 983.

De divisione imperii. Quoniam imperium civile consistit in jure determinandi ea; quœ ad bonum publicum, promovendum requruntur (§. 980.) pro horum diversitate varia complectitur, jura, quæ *Partes imperii potentiales* vocantur a *Grotio*. Atque ideo *Imperium plenum* dicitur, quod nulla sui parte diminutum; *minus plenum*, quod

una

una, vel altera parte diminutum. Est autem *Imperium limitatum*, cujus exercitium certis legibus adstrictum, vel consensu alterius indiget, *absolutum* vero; quod limitatum non est. *Imperium* itaque *minus plenum absolutum esse potest*, *idemque summum* (§. 981.) *plenum vero limitatum*, *immo pro aliqua parte limitatum*, *pro reliqua absolutum*. Ad certum tempus si confertur *Imperium*, vocatur *temporarium*; quod absolutum & summum esse potest; si sub clausula, quamdiu placuerit; *precarium*; quod *quovis momento*, *revocabile*, consequenter summum esse nequit (§. 981.) etsi *absolutum esse possit*.

§. 984.

De legibus fundamentalibus.

Leges ad quas exercitium imperii adstringitur, *fundametales* dicuntur. Quamobrem *lex* quoque *fundamentalis*, *est*, *ut Rector civitatis in certis negotiis requirat consensum vel populi universi*, *vel certorum quorumdam*, *& qua disponitur de modo transmittendi*, *vel deferendi imperium*. Patet præterea, *Rectorem civitatis obligari ad legum fundamentalium observantiam*, *nec eas pro lubitu suo mutare posse* (§. 982.) Cum vero *leges fundamentales fiant consensu populi* (§. 978.) eodem quoque *tolli & mutari possunt*, *modo jus Rectori civitatis*, *aut ejus successoribus inde quæsitum non diminuatur* (§. 86. 100.) Enimvero quia leges fundamentales a populo fiunt pro lubitu imperium in Rectorem civitatis transferente (§. 982.) *si Rector civitatis*, *qui absolutum imperium habet*, *ipse certas leges constituit*, *juxta quas imperium exercere velit*, *vel etiam concilium*, *sine cujus approbatione quid facere nolit*, *eædem leges fundamentales non sunt*, ac per consequens *Rector civitatis non semper necessario easdem observare tenetur immo si*

ita visum fuerit, eas prorsus tollere potest. Quamobrem *nec ea de caussa imperium esse desiniit absolutum* (§. 983.) *atque summum* (§. 981.) *idem valet, si populus saltem exprimit voluntatem suam de nonnullis, quo Rector civitatis facere, aut non facere debeat, non vero expresse declarat, se ejus judicio stare nolle, nec concilium constituit, sine cujus consensu nihil eorum decernere valet*, cum nullum sibi jus in actus Rectori reservet populus.

§. 985.

Quomodo imperium deferri nequeat. Cum bonitas & malitia actus, quippe de qua non omnium idem est judicium, non sit apta ad distinguendum jus Rectori civitatis & populi, *imperium transferri nequit ea lege, ut populus universus recte imperanti parere debeat, male autem imperanti resistere eumque coercere possit*, consequenter *mutua populi & Rectoris civitatis subjectio perpetua esse nequit* (§. 835.)

§. 986.

De modo habendi imperium. Si *imperium* in Rectorem civitatis saltem transfertur quoad exercitium, *usufructuarium* vocatur; si simul quoad substantiam, *patrimoniale*. Quamobrem *imperium patrimoniale habetur pleno jure usufructuarium minus pleno* (§. 198.) Patet autem *imperium usufructuarium plenum absolutum & summum esse posse: imperium autem patrimoniale minus plenum & limitatum* (§. 983. 981.) *Modus habendi imperium*, cum non sit pars imperii, sed ab eo distinguatur tamquam res diversa; *in ipso imperio nihil mutat, nec is ad exercitium imperii spectat* (§. 66.)

§. 987.

De imperii. Quia res etiam incorporales infeudari possunt (§. 740.) *imperium* quoque *infeudari potest* (§. 121. 979.) Cum infeudatio admodum haben-

bendi imperium pertineat; *imperium infeudatum absolutum, plenum & summum esse potest* (§. 986.) *habetur tamen minus plene* (§. 736. 986.)

§. 988.

De imperio per modum fideicommissi delato.

Quoniam delatio imperii tota dependet a voluntate populi transferentis (§. 982.) *imperium* quoque *transferri potest per modum fideicommissi*, hoc est, *ea lege, ut post certum tempus, vel moriens id restituat certo cuidam alteri* (§. 941.) Et unde ante (§. 987.) patet, *hoc modo delatum absolutum, plenum ac summum esse posse*.

§. 989.

De capitulatione.

Pacta, in quibus de modo administrandi imperii inter Rectorem civitatis & populum convenitur, vel eos, qui populi jus habent, *Capitulatio* dicitur. *Est* igitur *capitulatio lex fundamentalis* (§. 984.) consequenter *eadem opus est, si imperium limitatum esse debet* (§. (§. 983.) *nullæ autem sunt leges fundamentales perpetuæ*. Pacta cum servanda sint (§. 983.) *absque consensu ejus, cum quo capitulatio facto, nihil eadem mutari potest*.

CAPUT II.

De diversi Republicarum formis.

§. 916.

Democratia.

SI imperium est penes totum populum, forma Reip. dicitur *Democratia* subinde etiam *statum popularis*. Quoniam *Libertas civilis populi* est independentia quoad actus ab bonum publicum promovendum requisitos, a voluntate alterius; *in democratia populus libertate civili fruitur, nec tantummodo liber est*

respectu aliarum genitum (§. 977.) *verum etiam respectu sui ipsius*.

§. 991.

Monarchia. *Monarchia* dicitur, si imperium, quale originarie in populo est, consequenter plenum, absolutum, & summum, est penes unum. Quamobrem *in monarchia monarca tantumdem potest, quantum populus universus in democratia*. Cum tamen modus habendi imperium in ipso imperio nihil mutet (§. 986.) *nihil interest, num imperium sit in patrimonio, an in usufructu*. Et quia in monarchia jus populi in monarcham translatum; *monarca populum repræsentat*.

§. 992.

Aristocratia. *Aristocratia* dicitur, si imperium, quale originarie in populo est, penes certas quasdam personas est, qui *Optimates* appellantur. *Optimates* itaque *in aristocratia tantumdem possunt quantum populus potest in democratia, & imperium, plenum absolutum & summum habent* De modo habendi imperium idem tenendum, quod de monarcha diximus (§. 991.) Et quia *optimates* jus populi habent; *conjunctim populum repræsentant*. Quamobrem cum *Dignitas civilis* sit præcellentia supra personas alias in Rep. *ex juribus personæ competentibus æstimanda*, optimates autem conjunctim jus habeant, quod monarcha solus habet, *major est dignitas monarchæ, quam optimatum singulorum*.

§. 993.

Respub. mixta. *Respublica mixta* est, quæ in aliis ad monarchiam, in aliis ad arristocratiam, in aliis ast democratiam accedit, aut saltem ex binis Reip. formis aliquid participat. *Oritur Reip. forma mixta ex imperii divisiones in partes potentiales* (§. 983.) *& ejus limitatione* (§. 980.)

Utrum-

Utrumque cum variis modis fieri possit; *mixtæ Reip. formæ pluribus modis differre possunt, & earum forma per leges fundamentales definienda* (§. 984.)

§. 994.

Regnum. *Regnum* dicitur ea Reip. forma in qua imperium sive plenum, absolutum ac summum, sive quomodocumque limitatum aut diminutum penes unum est, salva tamen sumitate civitati manente. Persona, penes quam in regno imperium est, *Rex* dicitur. *Regnum* igitur *est vel monarchia, vel mixta quædam Reip. forma* (§.991.993.) *Res* tamen *quilibet in negotiis cum aliis gentibue populum repræsentat, nisi per leges fundamentales aliis gentibus notas quoad nonnulla aliter fuerit cautum.*

§. 995.

Imperium polyarchicum, seu condominatus. *Imperium polyarchicum*, a nonnullis *Condominatus* dicitur, si duo, vel tres habeant imperium indivisum in uno regno commune, veluti si duo, vel tres fratres simul imperent. Duo autem isti, vel plures *Condomini*, vel *Correges* dicuntur, in quibus quasi singulis regia potestas & dignitas tota residet.

§. 996.

Superior quinam & subditi quinam sint. *Superior* in civitate dicitur is, cui competit jus in actiones singulorum, hi autem vocantur *Subditi* Quamobrem *in democratia populus universus superior est* (§. 990.) *in regno & monarchia Rex sive monarchia* (§.991. 994.) *in aristocratia sunt optimates conjunctim* (§. 992.) *est singuli in democratia, monarchia & aristocratia, & in hoc etiam singuli optimates subditi sunt.* Enimvero *in condominatu condomini sunt singuli superiores, nec unus eorum subditus alteri* (§. 995.)

§. 997.

De regno herili. *Regnum herile* dicitur, in quo Regi idem

jus competit in subditos & res subditorum, quod domino in servum; seu in quo Regi præter potestatem civilem etiam dominica competit; consequenter *in regno herili Rex de operis subditorum sibi præstandis & de rebus subditorum pro lubitu disponit, & actiones publicas ad suam præcipue utilitatem dirigit, nonnisi secundario utilitatem subditorum intendens*: id quod cum pacto, quo civitates constitutæ, repugnet (§. 972.) *imperium herile inde ortum suum non trahit, nec a fine civitatis derivatur*. Quoniam tamen populus imperium alii deferre potest, prouti visum fuerit (§. 982.) *si imperium herile in Regem deferre velit, hoc ipsi permittendum* (§. 977. 78.) Et quoniam *in regno herili subditi omnes subeunt servitutem personalem*, servitus autem personalis in se illicita non est (§. 948.) *regnum* quoque *herile in se illicitum non est, nec si populus in idem consentit, injustum* (§. 83.) Quia vero etiam dominus servum amare & cetera humanitatis officia præstare debet, quæ homo homini debet (§. 952.) *in regno* quoque *herili Rex, seu imperans su*[illegible] *amare debet & officia humanitatis pr*[illegible]*e*, consequenter *in exercendo imperio her*[illegible] *nil committere, quod officiis istis repugnat*. Per se patet, *possibilem* etiam *esse aristocratiam herile*, de qua eadem tenenda, quæ de regno herili.

§. 998.

De majestate & jure majestatica.

Majestas est dignitas ejus, penes quem summum imperium est indivisum. Non obstat, quod ejus exercitium in nonnullis ad leges quasdam fundamentales adstringatur; cum actus hisce conformes a nullo homine irriti fieri possint. Atque hinc *Jura majestatica* appellantur, quæ ad imperium summum ejusque exer-

exercitium pertinent. Patet autem, *in democratia majestatem convenire populo universo* (§. 990.) *in aristocratia collegio optimatum* (§. 992.) *in monarchia & regno Regi* (§. 991. 994.)

§. 999.

De senatu. *Senatus* dicitur cœtus certarum personarum, cui regimen publicum quoad ea, quæ quotidianæ administrationis sunt; vel quæ moram non ferant, & executio illorum, quæ a superiore decreta sunt, committitur, & qui ad consilium de rebus publicis superiori subministrandum adiscitur. *In democratia* itaque *senatus necessario constituendus*, cum populus non quotidie convenire possit (§. 990.) & *tanto plus auctoritatis & potestatis in eum conferendum, quanto rarius populus, aut difficilius convenire potest.*

§. 1000.

De comitiis. Conventus negotiorum publicorum agendorum caussa celebrati dicuntur *Comitia*. Quamobrem *in democratia populus universus negotia publica, senatui non permissa* (§. 999.) *per se nonnisi in comitiis agere potest* (§. 990.) cumque de iis, quæ ad exercitium imperii spectant, pro lubitu statuere possit (§. 978.) *a voluntate ejus unice dependet, utrum comitia statuto tempore semper sint habenda, an vero saltem in casu emergente, quo de re quadam ex præsenti tempore statuendum*. Patet (§. 999.) *jus convocandi comitia competere senatui debere*, cumque eidem status præsens rerum optime perspectus sit; *eidem quoque conferendam esse jus ea in comitiis proponendi, aut saltem suggerendi, de quibus deliberandum, ut etiam*; cum in democratia natura omnium æquale jus sit (§. 70. 972.) *quilibet suggerere possit, quod ipsi ad promo-*

vendum bonum publicum conducere videtur; *ut de eo deliberetur*. Et quoniam concordia sociorum salus societatis conservatur (§. 847.) ut evitentur discordiæ; *leges de comitiis celebrandis condendæ* (§. 978.) veluti quinam *jus comitiorum* habere debeant, ut scilicet in iis votum habeant, quomodo populus in certos ordines, & hi in cœtus quosdam minores sint distribuendi, qui certas eligant personas ipsorum nomine ad comitia mittendas, seu deputatos, quinam in comitiis Directoris munere fungi debeat, & ita porro. Denique cum *in Reip. mixta* retineri possint, quæ in statu populari necessaria sunt (§. 993.) in ea quoque *locus esse potest comitiis*.

§. 1001.

De aristocratia formanda.

Quoniam vi libertatis, populo competentis (§. 977.) formam Reip. eligere is potest; quam voluerit (§. 78.) *a voluntate populi in aristocratia unice dependet determinare, quatenus esse debeat optimatum numerus, num ex omnibus populi ordinibus, an saltem ex eminentiore ejus parte optimates constituendi, num eorum regimen annuum, vel temporarium, an perpetuum esse debeat; utrum successores eligendi, an certa successionis lex statuenda; num jus optimatum ad certas familias, an ad possessionem prædiorum, vel aliam personarum conditionem restringendum*. Hinc *Aristocratia* alia *annua* vel *temporaria*, alia *perpetua*, alia *electiva*, alia *successiva est*, alia denique *laxa*, quando ingens admodum fuerit optimatum numerus, etsi is minorum populi partem faciat; alia *strictior*, quando numerus optimatum non major est, quam qui quotidie convenire, aut citra moram convocari possit.

§. 1002.

De jure monar-

Cum *monarcha* imperium plenum, absolutum & sum-

& summum habeat (§. 991.) *de omnibus negotiis publicis pro lubitu statuere potest* (§. 983.) *& ejus judicio standum* (§. 981.) Et quia non a tempore dependet jus monarchæ, sed imperium plenum, absolutum ac summum ad tempus quoque haberi potest; *Rector civitatis temporarius monarcha esse potest*. Et quoniam *Regnum asymneticum* dicitur, si imperium saltem ad tempus in aliquem transfertur; idem *monarchia esse potest, non tamen necessario* est. Ceterum *monarcha non habet imperium herile*; quippe quod ab eo, quale originarie in populo, & in monarcham translatum (§. 991.) dissentit (§. 997.) *chæ & regno asymnetico.*

§. 1003.

De Regno Laconico. *Regnum Laconicum* dicitur, in quo exercitium imperii quidam uni commissum, sed qui id exercere tenetur juxta populi, vel procerum voluntatem. *In regno igitur Laconico Rex magis suadendi, quam jubendi, potestate pollet, & inter monarchiam & regnum Laconicum*, cum imperium Regi competens variis modis limitatum, aut deminutum esse possit (§. 981. 983.) *plures regni species interjectæ sunt*. Patet etiam, *in regno Laconico Regem assimilari senatui* (§. 999.)

§. 1004.

De regno legitimo *Regnum legitimum* dicitur, in quo Rex imperium exercere tenetur juxta leges fundamentales vel perpetuas, vel in delatione imperii ipsi in specie præscriptas, seu capitulationem. *Regna igitur legitima sunt Resp. mixtæ* (§. 993.) *& species inter monarchiam & regnum Laconicum interjectæ*. Patet etiam, *in regnis legitimis jus Regis omne metiendum esse ex legibus fundamentalibus* (§. 984.)

De regno electivo & interregno.

§. 1005.

Regnum electivum dicitur, quando populus eligit

eligit successorem, Rege deficiente, aut jus eligendi in alios transtulit. *Rege mortuo imperium ad populum redire*, per se patet, consequenter *a voluntate ipsius dependet, num Regem novum eligere velit, an aliam Reip. formam introducere*. Cumque *Interregnum* dicatur status Reip. in quo sedes regia vacat; *populus in interregno imperium vel per se, vel per alium, aut certos alios administrare potest*, consequenter *Vicarios regni constituere, quorum jus ex lege fundamentali metiendum* (§. 984.) & ideo *in ipso momento incipit, quo Regis jus finitur*.

§. 1006.

De Regis electione. Cum jus transferendi imperium originarie penes populum sit (§. 982.) *jus eligendi Regem vel populus universus sibi reservare, vel idem simpliciter in alios certos transferre, vel denique certas electionis leges condere potest* (984.) veluti determinando personæ eligibilitatem, tempus & modum electionis. Dicitur autem *Electio legitima*, quæ juxta leges de electione Regis conditas facta; *illegitima*, quæ legi cuidam contrariatur. Quamobrem cum electorum jus ex legibus fundamentalibus metiendum; *populus non tenetur Regem illegitime electum agnoscere*.

§. 1007.

De jure & obligatione Regis electi. Cum salus publica suprema lex sit (§. 976.) *Rex electus promittere tenetur, quod imperium salutis publicæ convenienter &*, cum populus velit, id secundum leges fundamentales administrari (§. 984.) *si certæ leges eidem præscribuntur, secundum easdem administrare velit*. Quoniam pactum intercedit inter Regem electum & populum, quod ille se obligat ad imperii exercitium, hic jus exercendi in ipsum transfert (§. 438.) *nec rex imperium*

rium sine consensu populi abdicare, nec ipse a populo abdicare potest (§. 100.) Quoniam vero pactum, cui lex commissoria addita, statim resolvitur, conditione resolutiva, quæ eidem inest, existente (§. 609.) *si Regi defertur imperium sub lege commissoria, ut regno cadat, quando hoc fecerit, vel non fecerit, regnum amittit, si fecerit, vel non fecerit.*

§. 1008.

De regno successorio.

Regnum successorium dicitur, quando in locum Regis deficientis certa lege succedit alius. *Lex successionis*, qua designantur personæ regni capaces, & modus succedendi definitur; *in delatione imperii primo Regi facta consensu populi, aut eorum, qui jus populi habent, condenda* (§. 984.) *Quodsi quædam huc spectantia in eadem fuerint prætermissa*, cum ea tamquam per se nota populus supposuerit; *more gentium vicinarum*, quem tacite approbasse intelligitur, *succeditur*. Et quia regna successoria introducuntur eo fine, ut successor sit certus, evitandarum nimirum turbarum caussa, quæ in electione facile oriuntur: *in casu dubio populus de successione id voluisse præsumitur, quod successionem certam facit.*

§. 1009.

De successione in regno patrimoniali.

Cum *in regno patrimoniali Rex præsens* disponere possit de ipsa substantia imperii (§. 986.) *successorem sibi eligere potest, quem voluerit, personam sibi cognatam, vel nullo sanguinis vinculo junctam, etiam extraneam, seu peregrinam, immo* quoque *filium exheredare*, ne succedere possit. Et cum *Regnum patrimoniale* vel sit *perfecte tale*, si omnis proprietas imperii fuerit penes Regem; vel *imperfecte tale*, si saltem jus transferendi im-

rium

perium pro lubitu fuerit penes Regem; *in perfecte tali imperium dividere potest in partes non modo potentiales* (§. 983.) *verum etiam subjectivas.*

§. 1010.

De divisione imperii in partes subjectivas.

Nimirum *partes subjectivæ imperii* dicuntur imperium in personas, quæ incolunt certam territorii partem. *Territorium* vero vocatur locus; in quo alicui imperium civile competit; unde *civitatis territorium* est regio, quam populus inhabitat, & in qua originarie imperium habet. Cum ad finem civitatis pertineat defensio sui adversus vim externam (§. 972.) *imperium in se partes in subjectivas divisibile non est*, consequenter *populus non intelligitur imperium transtulisse in alium, nisi ea lege, ne in partes subjectivas dividatur.*

§. 1011.

De modo succedendi hereditario.

Modus succedendi hereditarius est, si eodem modo in regno succeditur, quo in hereditate ab intestato succedi solet, nimirum qui eo tempore, quando imperium primo Regi defertur, apud populum deferentem in usu est (§. 810.) Cum nonnisi unus in regno succedere possit (§. 994.) *si Regi defuncto plures extiterint heredes*, deficiente ratione intrinseca electionis, *natu major præfertur natu minori*; utpote qui prior jus succedendi acquisivit per nativitatem (§. 828.) *Et nisi expressa populi voluntate feminæ admittantur, aut non admittantur, nisi deficientibus masculis; in casu priori feminæ prætereuntur; in posteriori ultimo Regi filia, vel agnata proxima succedit* (§. 1008.) Patet etiam, *si in successione in bonis obtineat jus repræsentationis, idem quoque obtinere in successione in regno.*

§. 1012.

§. 1012.

De actibus & bonis Regis regiis ac privatis.

Actus Regis regii sunt, qui pertinent ad exercitium imperii; *privati* vero, qui ad idem non pertinent. *Rex* igitur *quoad actus privatos tamquam persona privata spectandus*, consequenter *quoad eos non fruitur nisi jure privatorum*. Similiter *Bona Regis regia*, seu *publica* sunt, quorum usus ad imperii administrationem & splendorem regium perpetuum destinatus. *Bona* vero *Regis privata*, seu *propria* sunt, quæ ad usus ipsius privatos destinantur, aut quocumque modo ab ipso acquiruntur. *Bona* igitur *Regis privata cum regiis in unam massam confundi nequeunt*, consequenter *regia ad hereditatem ipsius minime pertinent* (§. 916.) Quamobrem etsi modo hereditario succedatur in regno (§. 1011.) *qui in regno succedit, non ideo succedit in bonis Regis privatis, & hereditate repudiata in regno succedere potest, nec debita antecessoris privata solvere tenetur.*

§. 1013.

De successione lineali.

Successio linealis est, in qua regnum continuo ab uno in alterum devolvitur in linea recta, nec ad aliam propiorem fit transitus, nisi illa extincta. *In successione* itaque *lineali mortui habentur pro vivis, & regnum per eos devolvitur ad eum, qui in vivis est, in eadem linea semper a persona gignente ad genitam; quando vero fit transitus ad aliam lineam, ab ultima in regnatrice ad primam in eidem proxima*. Dicitur autem *successio linealis agnatica*, si feminæ a successione in æternum excluduntur; *cognatica* vero, si cum masculis promiscue admittuntur, vel masculis deficientibus succedit femina Regi ultimo proxima. Patet autem, ut ante (§. 1011.) *natu majorem præferri natu minori*. Ceterum cum

cum regna successoria ideo fuerint introducta, ut successor certus sit (§. 1008.) *si deficiente agnatica substituitur successio linealis cognatica, regnum devolvitur ad filiam ultimi Regis & ejus liberos masculos, vel ad cognatam proximam & ejus liberos masculos.*

§. 1014.

De aliis succedendi modis.

Cum modus succedendi a libera populi imperium deferentis voluntate dependeat (§. 982.) *tot modi succedendi in regno possibiles sunt, quot concipi possunt, & is obtinebit, quem tempore instituti regni populus elegerit.* Sed de his in specie plura dici nil attinet.

§. 1015.

Unde jus successionis habeatur in regno successorio.

Quoniam *in regno successorio* ideo quis succedit, quia populus voluit, ut hac lege succedatur; *successor jus suum non habet ab eo, cui succedit, sed a voluntate populi, seu primo acquirente.* Atque *jus succedendi providentia majorum quæsitum est* (§. 831.) *& de ejus renuntiatione ac repudiatione valent, quæ de jure per te in alios transmittendo alibi ostendimus* (§. 830.)

§. 1016.

De jure decidendi controversiam de successione.

Quia jus succendi in regno acquiritur independenter a Regis præsentis voluntate (§. 1015.) nec populus, imperio in primum Regem certa successionis lege delato, quicquam in ea pro lubitu immutare potest, invitis iis, quibus aliquod jus inde quæsitum (§. 100.) *controversiam de jure succedendi suo ordine nec Rex præsens, nec populus decidere potest.* Quoniam tamen initio imperium deferre potest populus ea lege, qua placuerit (§. 982.) *& primo regi jus decidendi controversiam de jure succedendi deferre, & idem sibi reservare potest.*

CAPUT III.

De republica conſtituenda.

§. 1017.

Conſtituto Reip. eſt determinatio modi, quo finis civitatis obtinendus. Quamobrem ut jura ſub imperio civili contenta agnoſcantur, & officium tam imperantium, quam parentium pateat, ac jura ſingulorum intelligantur; de conſtitutione Reip. hic agendum (§. 978.) *Conſtitutio Reip. quid ſit.*

§. 1018.

Cum in civitate conjunctis viribus finis civitatis obtinendus (§. 972.) *tantus eſſe debet civium numerus, qui bono communi civitatis promovendo & defenſioni adverſus inſultus hoſtiles ſufficit, & ut ſint tales, quales ad hunc vel iſtum finem particularem, apti*, conſequenter *ne ſit major cum univerſim, tum in ſpecie in quolibet vitæ genere, quam ut ne deſit ſufficiens copia eorum, quæ ad vitæ neceſſitatem, commoditatem ac jucunditatem requiruntur, nec minor.* *De numero civium.*

§. 1019.

Hinc conſequitur, *ut a civitate diſcedere liceat iis, quorum opera ad promovendum bonum publicum & defendendam civitatem Reſp. carere poteſt*: de quo cum ſit ſuperioris judicium (§. 996.) *ſine conſenſu ſuperioris ſive expreſſo, ſive tacito civitate diſcedere non licet.* Quamobrem cum Reip. interſit, *ne diſcedant divites aut locupletes, vel qui in aliquo vitæ genere præclaram Reip. operam præſtare valent, aut quorum opera ad defendendam Remp. opus eſt; ſuperior id permittere non tenetur.* Per eamdem rationem *gregatim diſce-* *De diſceſſu a civitate*

discedere non licet, nisi ea sit rerum penuria, ut extremæ vitæ necessitati discedentium prospicere non detur (§. 442.) *Qui a civitate discedit*, cum civis esse desinat: *fit peregrinus* (§. 947.) *nec civitati in eum amplius jus est* (§. 975.)

§. 1020.

De recepti●nt peregrinorum. Sequitur hinc porro, *ut a voluntate superioris dependeat, num & qua lege peregrinum recipere velit, num eum civibus æquiparare, an non omnia civium jura in eum conferre, an saltem permittere, ut in regione sua habitet & rem suam agat, an tamquam incolam recipere*. Appellantur autem *Indigenæ*, qui ex parentibus civibus in ea regione, in qua habitant, nati sunt; *Advenæ* vero, qui aliunde eo veniunt, ubi habitant, vel ex advenis nati sunt. Et *Jus civitatis*, vel etiam *Indigenatus* dicitur jus, quo cives fruuntur. Sunt vero etiam *Advenæ temporarii*, qui aliunde veniunt non eo animo, ut perpetuo apud nos habitent, sed saltem aliquo temporis intervallo commorentur; qui cum *nec civibus, nec incolis annumerandi sunt* (§. 974.) *qui ex ipsis apud nos nascuntur, nec cives nostri sunt, nec incolæ*. Nimirum jus indigenatus & incolatus transmissibile est (§. 821.) cum alias civitas conservari non posset.

§. 1021.

De iis quæ sufficientia vitæ exigit. Sufficientia vitæ exigit, *ut res industriales & artificiales, quantum datur, multiplicentur, ne permittatur, ut otio diffluant, quibus vires ad laborandum suppetunt, ne cuiquam desit, qui laborare vult, labor, ut quilibet stadio ac labore suo tantum acquirere possit, quantum ad res, si non utiles & voluptuarias, saltem necessarias comparandum sufficit* (§. 972.) consequenter huic fini convenien-

ter *pretia rerum ac laborum determinanda*, & *curæ maxime habendum, ne subditi in paupertatem, vel egestatem incidant, vel ad mendicitatem redigantur*. Ac propterea *non ferendum, ut annona flagelletur*, &, *quantum datur, subditi sublevandi, ne annonæ caritas ipsis sit damnosa*. Cumque maximus isque indispensabilis sit lignorum usus; *curandum ne desit sufficiens lignorum copia*, & *iis rarescentibus ad eorum parsimoniam subditi obligandi*. Et quoniam luxus consistit in sumtuosiori cibi, potus, vestitus & aliarum rerum cura (§. 509.) & eo bona dilapidari constat; *nimius*; quo scilicet ad paupertatem, aut mendicitatem rediguntur cives, *non tolerandus*. Ob rationem eamdem *usuraria pravitas non permittenda* (§. 649.) *nec tolerandi sunt ludi, quibus bona dilapidantur*, ac ideo *nec lusores*, qui lusum tamquam artem exercent, immo *nec lotariæ ac ollæ fortunæ, nisi boni publici caussa, quod aliter promoveri nequit* (§. 46.) *concedendæ* (§. 637. 674.)

§. 1022.

Eadem vitæ sufficientia exigit, *ut* etiam *egenis ac mendicis prospiciatur de iis, quæ ad vitæ necessitatem requiruntur*, &, ne subditi nimis eleemosynis graventur, *ea curæ esse debent, quæ lex naturæ de eleemosynis constituit* (§. 488. & *seqq.*) Hinc *instituenda sunt ergastula*, in quibus opus facere coguntur, qui, cum laborare possint, mendicare malunt; *ptochotrophia*, in quibus aluntur egeni, qui labore suo ea acquirere nequeunt, quibus ad vitæ necessitatem indigent, ac cognatis, vel amicis destituuntur, qui indigentiæ ipsorum prospiciant; *nosocomia*, in quibus ægrotantes pauperes aluntur & curantur; *orphanotrophia*, in quibus educantur pupilli

Ea porro expenduntur quoad pauperes & mendicos.

egeni; *Scholæ pauperum*, vel *piæ*, in quibus liberi pauperum parentum gratis instituuntur in iis, quorum notitia ipsis necessaria ac utilis.

§. 1023.

De cura superioris circa tutelam.

Immo quia præcavendum, ne subditi in paupertatem incidant (§. 1021.) *superiori quoque curæ habendum, ut pupillis sint tutores, qui eorum educationem diligenter curent & eorum bona fideliter administrent* (§. 898. & *seq.*) consequenter *tutore testamentarii & legitimi prævia cognitione confirmandi, antequam administrationi se submittant*, ne scilicet inhabiles admittantur; & ut tutela rite administretur; *certis personis publico nomine omnis cura tutelarum committenda*.

§. 1024.

De cura superioris circa felicitatem subditorum & religionem.

Cum felicitas in statu voluptatis ac lætitiæ durabilis consistat (§. 118.) voluptas autem in sensu perfectionis, & illa legis naturalis observantia acquiratur & conservetur (§. 43. 44.) *felicitas exigit, ut in Rep. qui ad legem naturæ servandam proni sunt juventur, nec ab aliis impediantur, ceteri* autem *vi adigantur, ut minimum actus externos ad legem naturæ componant*. Quamobrem *curæ habere debet superior, ut subditi officiis tam erga seipsos, quam erga alios atque Deum satisfacere studeant* (§. 57.) consequenter *ut de iis atque illis, quæ in suo vitæ genere ipsis scitu necessaria atque utilia sunt, absque oneroso sumtu instituantur publice*. Patet itaque, *in Rep. constituendas esse Scholas*, in quibus publica auctoritate instituuntur pueri, atque adolescentes & juvenes in iis, quæ ipsis addiscenda sunt; & *in iis Præceptores ac Professores instituendos, qui probe callent ea, quæ docere debent, dono docendi instructi sunt, omnem diligentiam in institutione adhibent*

bent ac moribus sese discentibus commendant; *Accademias*, vel *Societas scientiarum*, in quibus a personis habilibus scientiæ ac artes perficiuntur, & novis inventis locupletantur; & *Academias artium*; in quibus artifices in arte, quam profiteri debent; veluti architecti, pictores, musici excellentes educantur. Ut vero subditi de Deo & voluntate ejus, de virtute ac vitiis, cultuque divino instituantur, ad virtutem incitentur & a vitiis avocentur; *cura* quoque *cultus divini externi superiori incumbit* (§. 179.) *ut* scilicet *extruantur templa*, in quibus conventus cultus divini gratia celebrantur; *determinentur dies festi*, qui cultui divino destinantur; & instituantur *Doctores publici*, qui cultui divino præsunt & ea docent, quæ in conventibus sacris docenda. Facile igitur patet, *tolerandum non esse*, *ut cultus divinus*, *seu religio*, quæ dicit certum Dei colendi modum, *in contemptum adducatur & opiniones religioni ac bonis moribus adversæ disseminentur*.

§. 1025.

Res sacræ dicuntur, quæ cultui divino publico dicata sunt. Hinc *loca sacra sunt templa*, & *res sacræ imagines*, *quæ attributa & beneficia Dei*, *itemque exempla singularia pietatis in memoriam revocant*, *in templis collocat* cum earum usus pertineat ad cultum divinum. *Res* autem *profanæ* vocantur, quæ sacræ non sunt. Et *usus profanus* est, qui cultui divino non inservit. *Res* autem *sacra profanari* dicitur, si ad alium, quam ad sacrum usum adhibetur. Ex ipsis definitionibus patet, *res sacras alium usum non habere præter sacrum*, & *si quis eas ad alium usum transfert*, *eas profanari*. Cumque *Consecratio* sit actus, quo res quædam cultui divino pu- *De rebus sacris.*

blico dicatur; *consecratione res sacra ab omni usu profano separari; & ad usum sacrum unice dedicari*.

§. 1026.

De Ecclesia & rebus ecclesiasticis.

Ecclesia dicitur cœtus hominum eodem modo Deum colentium; consequenter eidem religioni addictorum. Vocatur autem *particularis*, quæ in loco quodam particulari est, veluti in una urbe, vel certa ejus parte, aut in uno pago: *Universa* autem, quæ per quæcumque terrarum loca dispersa. Hinc *Res ecclesiasticæ*, vel *Ecclesiæ* dicuntur, quæ ad usum quemdam Ecclesiæ pertinent, non tamen directe & simpliciter ad cultum divinum dedicantur. Universim sumtæ vocantur *Bona ecclesiæ*, quæ *tam in rebus, corporalibus, quam incorporalibus consistere possunt* (§. 121.) Cum *tam res sacræ, quam ecclesiasticæ* destinentur ad usum Ecclesiæ cujusdam particularis (§. 1025. & *præs.*) utræque *ecclesiæ particulares sunt*: quoniam tamen ecclesiam non faciunt, qui nunc vivunt, verum etiam qui his mortuis in eorum locorum successive succedunt, salva manente eadem communione religionis; *qui nunc sunt ejus membra de iis disponere nequeunt in præjudicium ecclesiæ pro tempore futuro*.

§. 1027.

De comœdiis & tragœdiis.

Repræsentationes factorum personarum sive verarum, sive fictarum, si fuerint exitus læti, *Comœdias*, si tristes, *Tragœdias* appellamus, sit ita, quod veteres comœdias a tragœdiis distinxerint personarum conditione & fortunarum negotiorumque qualitate. Quoniam *comœdiæ & tragœdiæ* eum, quem exempla propriæ experientiæ, præbent usum, & propter manifestum nexum inter facta & exitum efficacia majore, consequenter ad praxin officio-

rum

rum hominis & civis plurimum adjumenti afferunt; *ad finem hunc, quem habere debent, aptæ in Rep. tolerandæ; minime autem, si vitiorum libidinem animo instillent.*

§. 1028.

Vacuitas a metu injuriarum, quæ ad finem civitatis pertinet (§. 972.) exigit; *ut quilibet tutus præstetur ab injuria aliorum*, consequenter *non ferendum, ut quis lædatur ab alio* (§. 88.) *vel defraudetur* (§. 286.) *sed curandum, ut unicuique jus suum tribuatur* (§. 86.) nimirum *ut consequatur, quod ipsi ab alio debetur* (§. 80.) *damna data resarciantur* (§. 270.) *& ob injurias factas rei puniantur* (§. 93.) Cum violenta juris sui persecutio bellum sit (§. 98.) *belli privati exercitium in Rep. superiori competit*. Quoniam fieri nequit, ut superiori id per se exerceat, & *Judices* dicuntur personæ, quæ unicuique in Rep. jus suum tribui curant, ac unumquemque adversus injurias aliorum defendunt; *in Rep. constituendi sunt judices*. Patet itaque, *in Rep. judicia succedere in locum belli privati*. *De cura superioris circa justitiam:*

§. 1029.

Quoniam judices curare debent, ut jus suum unicuique tribuatur (§. 1028.) *caussas in judicium deductas cognoscere, a cujusnam parte stet veritas pronuntiare & victo injungere debent, ut præstet vincenti, quod debet, sique sponte præstare nolit, eumdem vi adigere*. Cum itaque *judices sint veluti arbitri a superiore constituti* (§. 770.) quæ de ipsis ostendimus quoad modum finiendi lites (§. 772. *& seq.*) ea de judicibus quoque tenenda. Quia tamen in ipsos translatum est exercitium belli privati, natura singulis competentis (§. 98.) *expletio juris* (§. 792.) *quæ Executio*, *De jure judicium ferentium.*

 scili-

scilicet sententiæ dicitur, & *exactio pœnarum ob injurias privatas*, seu in singulos commissas, *ad judices pertinet*. Enimvero cum jus belli privati singulis non sit ademtum, sed per judices saltem exercendum: *si copia judicis haberi nequit, bellum privatum adhuc licitum est*, ideoque *se adversus aggressorem* (§. 90.) & *res suas adversus prædonem, possessionem adversus invasorem defendere licet* (§. 263. 265.)

§. 1030.

De puniendis delictis publicis. Cum universitas in civitate spectetur tamquam persona moralis (§. 972.) *injuria in Remp. committitur si quid fit, quod est contra jus universorum*, veluti *omnium securitatem* (§. 89) Quamobrem universis, consequenter *superiori* (§. 996.) etiam *competit jus puniendi eum, qui jus universis competens, veluti securitatem publicam, quomodocumque violat*. Factum dolosum, quo alteri damnum datur; vel infertur injuria, *Maleficium* dicitur, *Quasi Maleficium* vero factum culposum. Maleficium, quo damnum datur: vel injuria infertur privato, *Delictum*; quo Reip. damnum datur: vel injuria infertur, *Crimen* appellatur. Dicuntur quoque illa *delicta privata*; hæc *publica*. Quamobrem *judicibus* etiam *conferendum jus puniendi delicta publica, sive crimina*.

§. 1031.

De inquisitione. Cum pœna irrogetur ob delictum vel crimen perpetratum (§. 1030.) *nemo puniri potest, nisi delicto, aut crimine sufficienter probato, aut si sponte id confiteatur*: cumque circumstantiæ adhuc latentes ad pœnæ mitigationem facere possint; *antequam reus convictus & confessus condemnetur, ipsi permittendum est, ut, quæ sui excusandi caussa se*

in

in medium afferre posse existimat, proferat, consequenter *indefensus puniendus non est, nisi ipse confiteatur, se in defensionem sui nihil afferre posse*. Quoniam interest Reip. ne delicta & præsertim crimina maneant impunita (§. 93.) *si crimem sufficienter probari nequit, opera danda, ut qui de eodem suspectus est, in negando tamen perseverat, ad confessionem adigatur*, consequenter *jus est ad ea media, sine quibus confessio extorqueri nequit* (§. 46.) Atque in his consistit *Inquisitio*, quæ dicitur, ac is, in cujus delictum publicum inquiritur, *Inquisitus* vocatur.

§. 1032.

De tortura.

Tortura dicitur actus, quo corpus criminis suspecti dolore ac cruciatu afficitur, ut ad confessionem criminis adigatur. *Territio* vero sunt minæ de torquendo, quæ intenduntur inquisito in loco torturæ destinato, præsente carnifice & apparatu ad torquendum requisito. Equidem cum haud pauci mori malint, etiamsi sint innocentes, quam cruciatus torturæ perpeti; *tortura non satis apta est ad veritatem eruendam*, nec desunt exempla innocentium propter sævitiam tormentorum confessorum, ac ideo condemnatorum: quoniam tamen Reip. maxime interest, ne crimen maneat impunitum, quod e diametro securitati publicæ adversatur (§. 93.) *si inquisitus criminis istiusmodi gravioris valde fuerit suspectus*, ut scilicet ad certitudinem vix quicquam adhuc deesse videatur, quam propria inquisiti confessio, *corpore autem sano & robusto, & malitia ejus manifesta, torqueri potest*. Juramentum purgatorium criminis suspecto a judice delatum *Tortura spiritualis* appellari solet; quæ quod *non satis apta sit ad veritatem eruendam, si crimen pœnam capitalem, vel*

corporis afflictivam, vel aliam infamem mereatur, facile patet; cum non omnes Deum vindicem timeant, alii se veniam facile impetraturos putent, ut ideo pejerare (§. 371.) quam crimen confiteri malint.

§. 1033.

De incarceratione & salvo conducto

Quia crimina impunita menere non debent (§. 1032.) *si constet crimen esse commissum, opera danda, ut reus detegatur; si notus fuerit*, ne aufugiat, *in carcerem conjiciendus: si lateat, aut, aufugerit, nihil intentatum relinqnendum, ut apprehendatur*. Et exinede ulterius sequitur, *ut sit tamdiu in carcere detinendus, donec judieis sententia vel absolutus, vel condemnatus fuerit*; cumque nonnisi custodiæ causa in carcere detineri debeat, *executio pœna*, nulla præsertim necessitate urgente, *non differenda*. Atque hinc simul intelligitur, *incarcerationem fieri non debere, si pœnam in absentem exequi datur; posse* vero etiam *testem de fuga suspectum incarcerari* (§. 778.) *Inculpatus* dicitur; qui de delicto, vel crimine aliquo postulatur. Quodsi ergo *inculpatus, immo* etiam *reus*, cui non deneganda defensio (§. 1031.) *metu carceris aufugit, & absens promittit judici, quod citatus judicio semper se sistere & caussam suam agere velit, præstita securitate de non incarcerando*, qui *salvus conductus* dici solet; *judex eam ipsi tribuere debet, præstita*, ne judicium eludere ausit, *cautione de se judicio*. Enim vero, *si sententia a judice lata ad pœnam capitalem, vel corporis afflictivam condemnatur, aut torturæ subjiciendus*, cum tunc de fuga suspectus sit; *salvus conductus expirat*; & *si durante inquisitione crimen committat, ob quod incarcerari potest; non obstante salvo conductu*, quippe qui ad id non spectat, *incarcerandus*.

§. 1034.

§. 1034.

In Reip. homo conjunctis omnium viribus consequi id debet, ad quod consequendum per se naturaliter obligatur (§. 972.) *Quicquid* igitur *superior ad hoc conferre potest, ut sanitas subditorum conservetur & amissa restituatur, ad id faciendum obligatur.* Atque hinc *nascitur cura de salubritate ciborum ac potuum, de apparatu medicamentorum, & ne desint medici atque chirurgi periti*, ac *Professores Medicinæ idonei instituantur*, item *ne subditi labore nimio sanitati officere cogantur, & qui officiis publicis præficiuntun, iis salaria sufficientia præbeantur.* Hinc etiam pertinet *cura de viarum publicarum commoditate & securitate.* *De cura superioris circa sanitatem subditorum*

§. 1035.

Ob eamdem rationem patet (§. 116.) *superiori curæ esse debere, ut materia ædificiis extruendis conveniens æquo pretio comparari possit, ut adsint architecti & fabri lignarii ac muraris, aliique opifices periti; & ne officio suo in extruendis ædificiis desint.* Huc etiam pertinet cura circa *incendia, ut tempestive restringuantur, & quantum datur præcaveantur.* Et quoniam ædificia publica venusta splendorem conciliant civitati, *ut templa, curiæ, gymnasia, collegia academica & alia quæcunque ædificia publica non modo firma & utilia, verum etiam venusta sint, superiori curæ esse debet.* *De cura circa ædificia.*

§. 1036.

Quoniam pecunia comparantur & res, & operæ, quibus indigemus (§. 494.) *superiori curę habendum, ne moneta sufficiens ad res & operas comparandas desit*: & quia defraudatio non permittenda (§. 1028.) *ut monetę bonitas intrinseca conveniat extrinsecę, seu* *De cura circa monetam.*

mo-

moneta sit proba; ac propterea *in monetæ adulteratores*, qui vel monetam falsam cudunt, veluti vilioris metalli quantitatem permiscendo, quam lege publica cautum, vel etiam radendo eamdem diminunt, *severe animadvertendum, nec ferendum, ut moneta proba ad exteros exporteur, & ejus loco minus proba invehatur a trapezitis, aliisque lucri sordidi cupidis*.

§. 1037.

De oneribus Reip. *Onera Reip.* dicuntur omnes sumtus Reip. administrandæ caussa faciendi. Quamobrem cum sine oneribus Resp. administrari & defendi nequeat; *onera* quoque *Resp. ferre debent universi* (§. 972.) *non imponenda ultra, quam Reip. administratio & defensio exigit*; &, cum nemo civium ad paupertatem sit redigendus, *singuli contribuere debent pro modo facultatum suarum*. Sunt vero *onera ordinaria*, quæ perpetuus usus exigit; *extraordinaria* vero, quæ casus quidam emergentes exigunt.

§. 1038.

De erario publico. *Ærarium publicum* dicitur locus, in quo pecunia publica reposita est. Patet itaque, *Remp. opus habere ærario* (§.1036.) *paratam esse debere pecuniam, quantum Reip. administratio & defensio exigit*. Immo præter ærarium totius civitatis, *cœtus* quoque *particulares sua debent habere æraria*, in quæ reponuntur pecuniæ in usum publicum a singulis collatæ.

§. 1039.

De fisco. Differt ab ærario publico *Fiscus*, qui est receptaculum pecuniæ privatæ Regis, seu imperantis. *Quæ* igitur *Regis propria, sunt, seu ad ejus usus privatos destinata, in fisco sunt.* Unde *Confiscatio bonorum* est actus, quo in pœnam omnia bona, quæ quis habet, eidem adi-

adimuntur, & fisco attribuuntur, Hinc simul intelligitur, quid sit *Confiscatio rei particularis*.

§. 1040.

Cum Rex sine sumtu se familiamque suam sustentare nequeat, nec splendorem dignitatis regiæ imperium vero exerceat subditorum caussa; *in regno subditi Regi sumtus suppeditare tenentur ad sustentandum se familiamque suam & obtinendum dignitatis regiæ splendorem sufficientes*, consequenter *fisco assignandi sunt certi reditus, pro diversitate circumstantiarum augendi* (§. 1039.) Prædia quorum reditus Rectori civitatis ad sustentandum se familiamque suam requiruntur, dicuntur *Dominia*, & *hi reditus sunt bona ipsius propria* (§. 1012.) *De reditibus* igitur *ex dominiis pro arbitrio suo disponere potest* (§. 165.) *ast ipsa domania*, utpote nonnisi usufructuarius, *alienare & oppignorare nequit* (§. 713.) *& alienata a successore revocari, nec quantocumque tempore prescribi possunt* (§. 451. 452.) Quoniam in regno patrimoniali perfectæ tali omnia imperii caussa constituta sunt in dominio Regis (§. 986.) *dominia* quoque *alienare & oppignorare potest* (§. 257. 697.) Et *si Rex habet jus ex nova caussa tributa indicendi sine ulla restrictione, dominia oppignorare potest*; cum potuisset loco pecuniæ mutuo sumtæ tributa indicere.

De dominiis.

§. 1041.

Cum unicuique honor meritus sit exhibendus (§. 142.) *superior* quoque *determinare debet actus externos, quibus honor ob merita in Rem. exhiberi debet de eadem bene merentibus a ceteris; ad quod modi apti sunt tituli*, qui sunt vocabula præcellentiam cujusdam supra alios significantia, *& præcedentia* (§. 75.) Quoniam itaque tituli & præcedentia esse debent

De titulis & præcedentia.

bent

bent signa meritorum in Remp. & per eos cives ad præclara im Remp. merita obligantur (§. 35.) *tituli cum præcedentia non debent esse venales*. Ceterum ob eamdem rationem (§. 142.) *ferendum non est, ut quis ignominia afficiat alios presertim eos, qui dignitatibus civilibus eminent, seu ornati sunt*.

CAPUT IV.

De Juribus majestaticis.

§. 1042.

Quanam ad jura majestatica referenda. CUM jura majestatica sint quæ ad imperium summum & ejus exercitium pertinent (§. 998.) *ad ea referenda sunt jura omnia, sine quibus imperium publicum ita exerceri nequit, ut bonum publicum, quantum fieri potest promoveatur* (§. 980.) consequenter *qui imperium civile exercet, ei competit jus omnia constituenti, quæ ad bonum publicum consequendum ipsi facere videntur*.

§. 1043.

Potestas legislatoria. Quoniam quilibet societas, consequenter etiam vivitas suas habere debet leges, & eidem competit jus ferendi leges (§. 846.) *ad jura majestatica pertinet potestas legislatoria*, jus condendi leges (§. 1042.) Quamobrem cum *leges* concipi nequeant sine obligatione (§. 39.) *si tales non fuerint, ut iis satisfieri nequeat per executionem*, seu vi compellendo ad præstandum, quod præcipitur (§. 1029.) *iisdem tales ac tantæ addendæ sunt pœnæ, quæ ad cohibendam transgressionem, quantum datur, sufficiunt*. Hinc intelligitur, *leges non esse, si superiori saltem significet, quid a subditis fieri, aut non fieri debeat, non vero addit; quod secus facientes puniri, aut vi adigi debeant*

beant ad faciendum; cum hac voluntatis declaratione saltem admoneantur subditi officii sui. Facile autem patet, *leges fundamentales non subesse potestati legislatoriæ, Rectori civitatis competenti* (§. 984.)

§. 1044.

Cum lege voluntatem suam declaret superior, quid a subditis fieri, vel non fieri velit (§. 1043. 39.) *jus interpretandi leges in Rep. superiori competit* (§. 974.) Quamobrem in casu dubio *interpetatio ab eo requirenda*, quæ *authentica* dici solet. *Leges* vero *fundamentales superior interpretari nequit* (§.984.) *Jus interpretandi leges.*

§. 1045.

Lex abrogari dicitur, quando declaratur, quod subditos non amplius obligare debeat. Cum obligatio, quæ a lege humana venit, dependeat a voluntate legislatori (§.39.) *superior, qui legem nolit* (§. 1043.) *eam* quoque *abrogare potest, si ipsi visum fuerit*, consequenter *jus abrogandi leges ad jura pertinet* (§. 1042.) Et quia leges mutare idem est ac veteres tollere, & alias in earum locum substituere; *in jure leges ferendi & abrogandi* etiam *jus leges immutandi continetur*. Enimvero quoniam obligatio naturalis, quæ a lege naturæ venit (§. 39.) immutabilis est (§. 38.) *leges naturales abrogari nequeunt*. *De jure abrogandi & immutandi leges.*

§. 1046.

Dispensatio vocatur permissio actus lege prohibiti in casu singulari facta. Quamobrem cum dispensare idem sic ac legem tollere in casu quodam singulari, seu aliquem ab obligatione, quæ inde venit, liberare; *circa leges dispensare potest* (§. 1945.) ac propterra *Jus dispensandi ad jura majestatica pertinet* (§.1042.) ob immutabilitatem vero obligationis naturalis (§. 38.) *ad legem naturæ extendi nequit*. *De jure dispensandi.*

Qua-

Quamobrem *si quædam permittere tenetur superior, quæ legi naturæ adversantur, ea tantum impune fieri permittit*.

§. 1047.

De jure dandi privilegium. *Privilegium* est concessio juris cujusdam, sive affirmativi, sive negativi, personæ uni, vel pluribus, aut certo cuidam personarum ordini facta, quo ceteri. Dicitur in specie *Privilegium familiæ*, qui datur personæ cuidam & omnibus ab ea per nativitatem descendentibus. Qui privilegium habet, *Privilegiarius*; vulgo *priveligiatus* appellatur. Cum concessione privilegiorum ceteri obligentur pati, ut privilegiatus jure sua fruatur nec quicquam committere, quod eidem adversatur, *privilegia revera leges sunt* (§. 39.) consequenter cum potestas legislatoria superiori competat (§. 1043.) eidemque sit jus dispensandi circa legem (§. 1496.) quod in privilegiis obtinet: *jus concedendi privilegia ad jura majestatica pertinet*. Cum voluntate superioris dentur privilegia, ideoque ab eadem pendet, cuinam privilegia dare & qua lege velit, *superior privilegia concedere ad tempus, vel ad dies vitæ, sub onere quocumque, sub certa conditione præsertim potestativa, aut precario, immo etiam sub pœna, veluti ut abusu, vel certo quodam facto amittantur*. Quoniam tamen salus publica in civitate suprema lex est (§. 976.) *privilegio dari non debent, nisi boni publici caussa*, consequenter *si vergant in detrimentum Reip. aut multorum civium, superior ea tollere potest*.

§. 1048.

De jure puniendi & jure gladii Cum a metu pœnarum vim habeat obligatio (§. 35. 93.) *pœnæ legibus addita executioni danda sunt*. Quamobrem cum punienda etiam sint delicta tam privata, quam publica (§. 1029.)

ad

ad jura majestatica pertinet jus puniendi & pœnas determinandi. Quia pœnæ vel sunt mala fortunæ, vel corporis (§. 93.) *in privatione sui & in faciendo dolore in corpore consistunt*, consequenter *in pœnam adimi possunt res quæcumque corporales, pecunia, jura quælibet*, ideoque *etiam privilegia* (§. 1047.) *sive in perpetuum, sive ad certum tempus, delinquens infamia notari, corpus variis modis affligi*, immo cum exercitium juris puniendi revera sit defensio adversus eum, qui lædendi animum habent (§. 90. 93.) *in pœnam ipsa vita eripi potest* (§. 94.) igitur *capitales in se illicitæ non sunt, & si crimina aliter averti nequeunt, licitæ*. Jus pœnam capitalem sumendi de maleficis *Jus gladii* dicitur, immo etiam *Jus vitæ & necis*; quod tamen latius extenditur quatenus scilicet jus exponendi vitam subditorum periculo mortis; veluti in bello continet.

§. 1049.

An talia in irrogandis pœnis attendenda.

Talio cum sit par vindicta, qua tantum quis patitur mali, quantum fecit, & tamquam illicita in se in exercitio juris puniendi non attendenda (§. 156.) *in puniendis quoque delictis tam privatis, quam publicis talio non observanda, sed pœnæ loco malum nunc gravius, nunc minus inferendum, quam quantum fecit, qui deliquit, prouti finis pœnæ exigit* (§. 94.) Qua etiam de caussa *malum in se tale non est, ut puniri debeat, nec Rector civitatis malefici intendit, sed aversionem læsionis cum a singulis, tum a Reis seu universis*.

§. 1050.

Quanam puniri nequeant.

Quoniam jus puniendi natura hominibus non competit, nisi ob læsionem actu factam (§. 93.) *actus interni, quando in externos non erumpunt, puniri non possunt*. Hinc *ob errores nemo*

mo *puniri potest* ; *disseminatio tamen errori* præsertim si fiat contra prohibitiones, *pœnis coerceri potest*.

§. 1051.

An pœna nemine sepultura deneganda.

Cum jus sepulturæ humanitati debitum (§. 842.) in pœnam adimi possit (§. 1048.) ac præterea pœnis maxime conveniat, ut eorum memoria conservetur, quatenus exemplare sunt (§. 93.) *cadavera supplicium ultimum perpessorum insepulta in conspectu publico relinqui possunt*. Immo ob eadem rationem *pœnæ nomine denegatur sepultura in loco honesto contemtoribus*, & *propter antochiriam ex caussa non imputabili minime commissam*, veluti non furore, delirio, vel ex melancholia.

§. 1052.

An scelera puniri possint.

Quoniam *scelera*, seu *vitia fœda superior* permittere non tenetur in Rep. præsertim ubi verendum, ne invalescant (§. 1024.) aut si saluti publicæ quodammodo adversentur (§. 976.) cum eadem prohibere possit: *punire* etiam potest, veluti scortationem naturam, blasphemiam luxum nimium.

§. 1053.

Quomodo parentes in liberis puniantur.

Si bona parentum confiscatur, cum *liberi* in iisdem nullum adhuc jus proprium habeant quippe quod demum post mortem eorum consequuntur (§. 917. 921.) idem *ob factum parentum non puniantur* (§. 1048.) Quatenus ipsis admitur hereditas, quam sperare poterant; *occasione ejusdem malum quoddam sentiunt*. Quatenus vero parentes curæ habere debent, ut liberi sint fortunati (§. 892.) atque eo ducit natura insitus amor, qui in ipsis brutis conspicitur, ipsi affliguntur; quod videant liberos privari bonis, quæ post mortem suam habituri, erant. Ac ideo *parentes in liberis confiscatione bonorum puniuntur* (§. 93.) *Idem intel-*

intelligitur eodem modo, *si ob crimen parentes liberis adimitur, si quid habent, aut expectare possunt, in quod jus pooprium non ipsis sed populo aut Regi, est, seu quod non in ipsorum, sed in populi aut Regis dominio est,* qualia sunt nobilitas, jus certarum dignitatum civilium hereditarium, aptitudo civilis ad certa officia publica, jus puniendi prædia equestria & alia privilegia familiæ data; quippe quæ sunt talia, quæ continuo juri superioris subjecta sunt; ut de iis disponere possit, prouti salus Reip. (§. 976.)

§. 1054.

De jure aggratiandi.

Cum salus Reip. suprema lex sit (§. 976.) pœnarum autem qualitas & quantitas voluntate superioris determinanda sit (§. 1048.) *si e re Reip. esse superiori videatur, ut pœna remittatur, vel saltem mitigetur, eadem remittere, vel mitigare potest.* Sunt autem rationes ad hoc sufficientes parentum, vel majorum in Remp. aut superiorem merita, ob quæ pœnæ remissio, vel mitigatio æquipollet beneficio, quod ipsis redditur in liberis, vel posteris, aut eorum cognatis. Tales etiam sunt plæcara delinquentium in Remp. & Rectorem civitatis merita, vel magna spes meritorum in posterum. Jus vero pœnas remittendi, vel mitigandi *Jus aggratiandi* appellatur. Quodsi pœnæ lege fuerint determinatæ, aggratiatio dispensationi æquipollet (§. 1046.) & Jus aggratiandi sub jure dispensandi continetur.

§. 1055.

De Jure abolendi

Accusatio, vel *inquisitio aboleri* dicitur, si de crimine, cujus alius postulatur, non inquirendum; consequentes is absque omni cognitione, aut saltem inquisitione nondum absoluta e numero reorum eximitur. *Est* igitur *abolitio remissio pœnæ in casu dubio.* Quamobrem

cum jus abolendi ſub jure aggratiandi contineatur (§. 1054.) *ſuperiori jus abolendi competit* (§. *cit.*)

§. 1056.

De amneſtia. Differt ab abolitione *Amneſtia*, quæ eſt oblivio injuriam & criminum patratorum in perpetuum decreta. Unde & *Lex oblivionis* vocatur. *Amniſtia* igitur *præſtita*, *ante actarum rerum nemo accuſari, neve puniri poteſt.* Cum ſalus Reip. ſuprema lex ſit (§. 776.) *ſi e re civitatis fuerit*, veluti ſi præteritarum injuriarum oblivione certus cavetur, ne novis iiſque gravioribus pandantur fores, vel ſi eædem tutius, ſi pœna remittatur, quam ſi nocentes puniantur, *amneſtia naturaliter licita*, *& eam*, cum ſit pœnæ remiſſio, *ſuperior præſtare velet* (§. 1054.) Facile autem intelligitur, *ſi in rebellione amneſtia a ſuperiore præſtatur*, cum id fiat tranſactione, ut pax reſtituatur, ac ideo vim ſuam a pacto accipiat (§. 764.) *id non fieri vi imperii.*

§. 1057.

De Jure onera imponendi & ejus generibus. *Jus onera imponendi*; ſuperiori competens (§. 1037.) *ad jura majeſtatica pertinet* (§. 1042.) Dicuntur autem *Tributa* pecunia, quæ pro rebus immobilibus, pro moventibus, pro bonis poſſeſſis, aut negotio quæſtuoſo, vel etiam pro capite ſuo, onerum Reip. ferendorum cauſſa, ſolvitur, *Vectigal* vero pecunia, quæ eadem de cauſſa pro mercibus & rebus conſumtibilibus, pro vectura, & ſi qua ſunt his gemina, ſolvitur. Ad ea etiam pertinent *Munera publica*, quando ſubditi ſine dignitate publicæ utilitatis cauſſa gratis, vel etiam cum damno patrimonii & ſumtibus ſuis quid facere obligantur. Iſtiuſmodi munus publicum eſt perſonali hoſpiti excipere milites, eſt etiam tutelæ adminiſtratio. Patet autem, *tributa & mu-*

nera publica rerum immobilium pretium imminuere, vectigalia autem rerum pretium augere. Hinc vero sequitur, *ut nova tributa & munera publica, atque vectigalia caussa* sint *imponenda.*

§. 1058.

De jure collectandi. *Collecta* dicitur pecunia, quæ a civibus usus cujusdam particularis gratia colligitur, veluti extructionis templi, vel ædium incendio devastatarum, aut pauperum alendorum caussa. Cum collectæ indirecte respiciant Remp. quatenus universi consulere tenentur singulis, vel cœtibus particularibus (§. 975.) & si fiat in usum exterorum, pecunia ex civitate exportatur, consequenter onera sint, quæ respectu ad Remp. habent; *concessio juris collectandi ad superiorem pertinent* (§. 1057.) ideoque *jus collectandi sine ejus permissu exerceri nequit.* Et quamvis collectæ confundendæ non sint cum eleemosynis, quas privatus quidam colligit miseriæ sublevandæ caussa, in quam quis fatali incendio, vel alia calamitate redactus est; *ipse* tamen *superior* etiam *de his disponere potest*, cum *jus disponendi de eleemosynis eidem competat* (§. 1022.) *eædemque referendæ sint ad onera, quæ indirecte Remp. respiciunt.*

§. 1059.

De jure monetam cudendi. Superioris cum sit curare, ne desit monetæ probæ sufficiens copia & ne adulteretur (§. 1036.) *jus monetæ cugendæ ad jura majestatica pertinet* (§. 1042.) & *superiori* quoque *competit jus valorem extrinsecum monetæ tam propriæ, quam peregrinæ determinandi, prouti e re civitatis visum fuerit.* Quodsi *ob temporum calamitates monetæ ex materia vili, vel exigui, aut fere nullius pretii cusæ immodicus valor extrinsecus tribuendus*, ne plurimi

civium ad incitas redigantur, *cessantibus illis superior curare debet, ut cum moneta proba permutetur*.

§. 1060.

De jure conferendi officia publica.

Officium publicum dicimus administrationem certorum negotiorum vi imperii civilis gerendorum & executioni dandorum. *Officio* igitur *publico funguntur non modo illi, quibus exercitium cujusdam juris ad imperium civile pertinentis committit superior, verum etiam hi, quorum ministerio vel ipse, vel illi utuntur in executione negotiorum*. In specie autem *Magistratus* dicitur, cui partes quædam imperii exercendæ committuntur a superiore, quales sunt magistratus oppidani, gubernatores provinciarum, immo & judices (§. 1028.) Cum superior imperium solus per se exercere nequeat, sed exercere teneatur partium per alios, consequenter *magistratus & judices ipsius nomine faciant, quicquid faciunt, & in genere, qui officio cuidam publico præficiuntur, nonnisi exequantur a superiore sibi demandata*; *superiori* quoque *competit jus magistratus atque judices instituendi, & in genere officia publica conferendi*. Ceterum *ab ipsius arbitrio pendet, quatenus quoad functiones minores jus conferendi magistratibus judicibus & quis aliis officiis funguntur, concedere velit & qua lege*. Facile autem patet, hos suo jure non uti nisi dependenter a voluntate superioris.

§. 1061.

De jure conferendi titulos & præcedentias seu dignitates civiles.

Et quia tituli & præcedentia per se sunt præmia bene meritorum de Rep. vel persona superioris (§. 1041.) per quos subditi ad præclare merendum obligantur (§. 35.) *jus conferendi titulos & præcedentiam ad jura majestatica pertinet* (§. 1042.) Cumque hi etiam adhæ-

adhæreant officiis publicis, quatenus, qui iisdem funguntur, bene de Rep. merentur; ideo officia publica, quæ dignitatem adjunctam habent, a Romanis *Honores* appellabantur.

§. 1062.

Quomodo jus istud exercendum.

Cum imperium publicum exerceri debeat saluti publicæ convenienter (§. 976.) *officium publicum nemini conferendum, nisi qui habilis est*, hoc est, *cui non modo sunt vires sufficientes, ut eodem recte fungatur, sed & constans atque perpetua voluntas eodem recte fungendi*, consequenter *officia publica non vendi debent*; *nec conferri plus licitanti*, (*a*) *neque* etiam *ferendum est*, *ut ab iis*, *qui officium aliquod ambiunt*, *munera accipiant*, *qui vel officia conferunt*, *vel superiori personas habiles commendare*, *aut præsentare debent*. Quamobrem cum *Crimen ambitus* vocetur, quo quis data pecunia, vel alio illicito modo corruptis suffragiis officium quoddam publicum, vel dignitates civiles parat; *crimen ambitus non tolerandum*, consequenter *pœnis coercendum*. Immo *si ex indigni electione damnum Reip. fecerit is, cui officii publici collatio mandata est, id resarcire tenetur* (§. 570.)

§. 1063.

De remotione, suspensione & dimissione ab officio.

Removeri ab officio dicitur, qui eodem invitus privatur; *suspendi*, qui eodem fungi ad tempus certum, vel indefinitum prohibetur; *dimitti*, cujus precibus annuit superior, ne eodem

---

(*a*) Officia publica pro Reipublicæ utilitate plus offerenti conferri possunt, modo in idoneum & probatæ fidei virum electio cadat. Nec exempla desunt in Jure Civili, & quamplurimæ magni nominis Civitates hunc servant morem.

eodem diutius fungi obligetur. Quoniam *officii collatio pacto perficitur inter collatorem & eum, cui confertur*, quo is certorum negotiorum administrationem, vel executionem eidem committit (§. 1060.) & salarium promittit, hic vero spondet, se negotia ista diligenter administraturum, vel executurum (§. 438.) *nemo officium abdicare potest sine consensu superioris, aut ejus, qui ab eodem jus habet* (§. 341.) *nec removeri, nec suspendi potest sine justa caussa*, veluti *si negligenter, aut fraudulenter eodem fungatur* (§. 442.) *aut in pœnam* (§. 1048.) Patet itaque, *jus removendi, suspendendi & dimittendi ab officio competere per se superiori.*

§. 1064.

De jure circa sacra.

Jus circa sacra, aut *Jus sacrorum* dicitur jus disponendi de iis, quæ ad cultum divinum & Ecclesiam spectant. Cum cura cultus divini externi superiori incumbat, veluti ut extruantur templa, determinentur festa, instituantur doctores publici (§. 1024.) consequenter etiam ut rectus fiat rerum sacrarum usus (§. 1025.) & de rebus ecclesiasticis rite disponatur (§. 1026.) *jus aliquod circa sacra superiori competit*. Quandoque tamen unicuique liberum sit sententiam suam proponere ac rationibus defendere, citra contumeliam, vel insectationem partis alterius, aut ut de eo, quod controversum est, in cultu divino publico taceatur. Ast *de iis, quæ in cultu externo salvo interno non uno modo fieri possunt, pro lubitu disponi posse ab eo, qui jus sacrorum habet prouti e re civitatis, vel ecclesiæ ipsi visum fuerit*, nihil difficultatis habet (§. 976.) Enimvero cum imperium civile metiendum sit ex fine civitatis (§. 980.) *jus circa sacra quoad eos actus, qui respectum quemdam ad*

Remp. habent, vel quorum executio brachio civili indiget, & quatenus ecclesia tutelam civilem exigit, ab imperio civili dependens semper est. Quoniam Rector civitatis ad legum fundamentalium observantiam obligatur (§. 984.) *si qua de jure circa sacra lege fundamentali disponuntur*, veluti ne tolerentur religiones ab ea, quam populus profitetur, diversæ, vel ne Rector civitatis alii religioni addictus sit, *ea tenent Rectorem civitatis*. Si lex nulla fundamentalis obstet, cum tunc pro lubitu statuere possit de eo, quod sibi visum fuerit; *religionem quamcumque in civitate tolerare potest, modo ea non sit statui civili adversa, & eam præscribere legem, sub qua eamdam tolerare velit.*

§. 1065.

De dominio & potestate eminente.

Jus disponendi de rebus propriis civium salutis publicæ caussa, in casu necessitatis, dicitur *Dominium eminens*; jus vero eadem de caussa in casu necessitatis, disponendi de ipsis personis civium *Potestas eminens*. Utrumque conjunctim *Jus eminens*, in res scilicet & personam civium vocatur. *Superiori* itaque *dominium & potestas eminens, seu jus eminens competit* (§. 976.) *& jus utrumque jus quoddam necessitatis est, nec locum habet, nisi quando ejus usus est medium unicum salutis publicæ in casu emergente promovendæ:* cumque res sacræ & ecclesiasticæ sint ecclesiæ particularis, cujus membra sunt cives (§. 1026.) *vi dominii eminentis etiam de rebus sacris & ecclesiasticis disponere potest superior, non tamen sine consensu ejus, qui jus circa sacra habet, si id a regimine seculari fuerit sejunctum* (§. 1064.) Cum dominium & imperium sint duo jura a se invicem prorsus distincta, quorum unum ab altero prorsus

independens est (§. 195. 833.) *si Rex fuerit fundorum privatorum dominus, id ad imperium non pertinet, nec quicquam in ipso imperio, aut modo habendi imperium mutat.*

§. 1066.

De jure belli. Cum *superior* Remp. defendere teneatur adversus vim externam, consequenter etiam jura populi sui & singulorum quoque subditorum vi persequi adversus gentes alias (§. 972.) *jus etiam belli in altas habet* (§. 98.) *idque ad jura majestatica pertinet* (§. 1042.) Atque hoc *bellum*, quod jure civitatis geritur cum gentibus aliis, *publicum* dici solet.

§. 1067.

De Jure pacifcendi cum gentilibus aliis Denique quia *superior* populi salutem quovis modo promovere debet (§. 972. 996.) *si ope atque auxilio aliarum gentium salutem civium suorum promovere possit, pacta de eo cum gentibus alii inire potest*. Sed de jure belli & pacta ineundi cum gentibus aliis agendum in Jure Gentium.

CAPUT V.

De theoria naturali legum civilium.

§. 1068.

De legibus civilibus. *Leges civiles* dicuntur, quæ a superiore feruntur subditis in civitate. Cum civitates diversæ inter se spectentur tamquam personæ liberæ in statu naturali viventes (§. 977.) *leges civiles non obligant nisi membra ejus civitatis, in qua feruntur*, consequenter *si leges peregrinæ recipiuntur, eæ vim obligandi nanciscuntur a superioris voluntate, qui vult eas esse leges suæ civitatis*. Quoniam vero salus publica suprema lex est (§. 976.) *leges peregrinæ non ante recipiendæ, quam demonstratum fuerit per ea, quæ præscribunt, bo-*

num

num commune hujus civitatis promoveri poſſe, ideoque *ſi mutato rerum ſtatu*, *vel agnito errore deprehendatur*, *ea non eſſe media commune bonum promovendi*, *abrogandæ ſunt*: id quod in genere de legibus quibuſvis tenendum.

§. 1069.

De habitu legum civilium ad naturales præceptivas & prohibitivas.

Cum obligatio naturalis ſit immutabilis (§. 38.) nec ullus homo ab ea liberari poſſit (§. 42.) *leges civiles contrariæ eſſe non debent naturalibus præceptivis & prohibitivis*, conſequenter *lex civilis ex naturaliter debito facere nequit illicitum*, *nec ex naturaliter illicito debitum*, *vel licitum* (§. 49.) Quamobrem *ſi lege vicili tacite permittitur*, *quod legi præceptiva*, *vel prohibitivæ contrarium*; *id ſaltem toleratur*, *vel conceſſa impunitate agendi*, *vel denegato auxilio judicis*, *majoris mali*, *vel damni vitandi cauſſa*, *vel quod alia quacumque de cauſſa id fieri neceſſe ſit* (§. 976) Nimirum *permittendo legi præceptiva*, *vel prohibitivæ naturali contrarium legi civili libertas naturalis non reſtringitur ultra id*, *quod exigit finis civitatis* (§. 78. 980.) Enimvero cum permittendo utique velit ſuperior, ne alius agere volentem vi impediat; quo minus agat; *ſi lege civili qua promittitur*, *lex permiſſiva obligat ceteros*, *ne agentem vi impediant*, *quo minus faciat*, *quod permittitur*, *ac inde naſcitur agenti jus non patiendi*, *ut vi impediatur* (§. 46.)

§. 1070.

De legibus civilibus a naturalibus materialiter non differentibus.

Quodſi obligatio naturalium obſervantiam, quas tamen in Rep. obſervari neceſſe eſt; *leges naturales additis pœnis*, quarum metu introducitur obligatio poſitiva naturali fortior (§. 35. 95.) *efficiuntur civiles*, quatenus ſcilicet pœnas continet lege naturali minime determinatas (§. 39.) Immo cum metus executio-

cutionis a judice faciendæ (§. 1029.) & prævisio actus ab eodem irriti efficiendi aut rescindendi vim obligandi habeat (§. 35.) *leges quoque naturales formam civilium induunt, quatenus iisdem præstatur auxilium in foro.*

§. 1071.

De habitu legum civilium ad naturales permissivas humanitatis.

Quoniam in civitate libertas singulorum restringitur quoad eas actiones, quæ ad bonum publicum consequendum pertinent (§. 980.) *superior ex naturaliter licito debitum, vel illicitum, & ex imperfecte debito, seu officio humanitatis perfecte debitum facere potest, prouti fini civitatis convenit* (§. 49. 80.) Quod vi libertatis naturalis singuli per pacta facere possunt (§. 667.) idem superior, cujus juri subjecta est libertas naturalis singulorum, facere potest, quatenus finis civitatis id exigit (§. 980.) Hinc sequitur, *ut, si, quid pluribus modis fieri potest, superior præcipere possit, ut hoc vel isto modo fieri debeat*, consequenter *actus civiliter validus non sit, nisi lege præscripto modo fiat*. Hinc etiam pertinet, *si superior determinat modum, quo obligationi naturali satisfieri potest, aut ut contractui insit, quod per pacta eidem adjici potest, vel lex detur, quam contrahentes dare poterant.*

§. 1072.

De legibus civilibus materialiter a naturalibus differentibus.

Cum superior curet, ut jus suum unicuique tribuatur per judicem (§. 1028. 1029.) facile patet *cavendum esse, lites multiplicentur in nimium, & ex litibus nascantur lites, nec in foro protrahantur, atque curandum, ut exitum habere possint*. Quamobrem *ob minimam quamcumque læsionem litibus in foro locus concedi nequit*; cum & in statu naturali ob lesiones non magni momenti a bello abstinere jubeat prudentia, vel caritas & sæpe pœna

danda

danda sit culpæ, ut posthac cautius mercari discas; & *si determinationes legi naturæ adjectæ fuerint probatu difficiles, vel prorsus impossibiles, in earum locum substituendæ aliæ probatu faciles, quæ probabiliter, seu ut plurimum iisdem æquipollent.* Hinc sequitur, *ut lege civili determinentur læsiones, ob quas auxilium dandum, vel denegandum in foro, & culpa pro diversitate negotiorum præstanda.*

§. 1073.

Unde desumenda sit ratio legum civilium ex naturali faciendarum.

Quoniam leges civiles prescribere debent media, quibus commune bonum civitatis obtinetur (§. 1068.) *ratio eorum, quæ legi naturali vel addenda, vel subtrahenda, ut ex naturali efficiatur civilis, vel a statu civitatis in genere, vel huius, in qua lex fertur, in specie desumenda.* Et per se patet, *si legum civilium una concordia esse debeat; admittenda etiam esse juri naturali non in totum consona, quæ ex aliis legibus civilibus, necessarie consequuntur.* Quamobrem cum voluntas legislatoris contradictoria concipi non debeat, *quæ ex lege civili necessario consequuntur, ea etiam pro lege tenenda.*

§. 1074.

De erroribus circa jus naturæ vitandis.

Quoniam ex hactenus dictis apparet, leges civiles efficiendas essa ex naturalibus, *cavendum est, legislator errores quosdam communes pro jure naturæ sumat,* consequenter *si per inscitiam temporum errores quidam irrepserunt in leges civiles, aut quædam ex aliis hac labe infectis per consequentiam fuerint erutæ, eædem abrogandæ, vel veritati convenienter emendandæ sunt.*

CAPUT VI.

De officio superioris & subditorum.

§. 1075.

De bono & malo regimine.

EXercitium imperii civilis dicitur *Regimen*. Quamobrem cum boni publici promovendi caussa constitutae sint civitates (§. 972.) & imperium civile consistat in determinandis actionibus civium atque iis, quae ad bonum publicum consequendum faciunt (§. 978. 980.) *Rector civitatis bene regit Remp. si ea facit, quae ad bonum publicum promovendum requiruntur, male autem regit, si ea facit, quae bono publico adversantur, & ad bene regendum obligatur.*

§. 1076.

De qualitatibus R. c. & consiliariis ad bonum regimen requisitis.

Quamobrem *Rector civitatis instructus esse debet scientia eorum, quae ad bonum regimen requiruntur, & habere voluntatem constantem ac perpetuam nonnisi ea faciendi, quae ad bonum regimen spectant.* Enimvero cum fieri non possit, ut omnia negotia publica ac ea inprimis, quae ad decernendum in praesenti supponenda veniunt, ipsi sint intime perspecta; ideo *uti debet relatione ac consilio virorum prudentum, quorum alii in alio negotiorum genere excellunt.* Dicuntur hi *Consiliari*, & dividuntur in diversas species pro diversitate negotiorum, ad quae consilium ipsorum adhibetur. *Consiliari* igitur *non modo negotia habere debent perspecta, verum etiam fideliter referre omnia, quae in casu praesenti attendenda sunt, nil quicquam celare & ab omni adulatione procul abesse.*

§. 1077.

De virtute R. c.

Cum maxima vis sit obligandi subditos exemplum Rectoris civitatis; *Rector civitatis omni vir-*

virtute ac pietate excellere debet (§. 1024.) Utque voluntas constans ac perpetua bene regendi sit (§. 1075.) *populum suum amare.*

§. 1078.

Quoniam vero bene Remp. regere obligatur (§. 1075.) *summitatem imperii non debet confundere cum potestate arbitraria*, consequenter *jura majestatica probe perspecta ipsi esse debet & rectus eorumdem usus* (§. 1042.) *una cum legibus fundamentalibus, si quæ sunt, ad quorum observantiam obligatur* (§. 984.) consequenter *ad omnia animum attendere, quæ de Remp. rite constituenda demonstrata sunt* (§. 1017.) *De abusu potestatis vitando.*

§. 1079.

Quoniam imperium summum non admittit, ut actus ad ejus exercitium spectantes ab ullo homine irriti reddantur (§. 981.) *imperium summum in se irresistibile*, consequenter *populus in iis, in quibus imperii summitatem habet Rector civitatis, resistere non debet.* Cumque imperium transferri nequeat ea lege, ut populus universus recte imperanti parere debeat, male autem imperanti resistere eumque coercere possit; *populus Rectori civitatis in iis, in quibus summitatem imperii habet, obligatur ad obedientiam cum patientia*, seu *non modo bene, sed etiam male regenti Remp. obedire tenetur*: id quod quod durum videri nequit, cum præstet sub malo regimine, quam in statu naturali vivere (§. 972.) Ast quia ab obligatione naturali nemo liberari potest (§. 42.) *si superior imperet legi naturæ præceptivæ, vel prohibitivæ repugnantia, obediendum non est, & patienter ferendum, si propterea puniatur, aut potius male tractetur.* Et quoniam superiori nullum jus imperandi legibus fundamentalibus adversa (§. 984.) *De obedientia subditorum.*

nec

nec obediendum, si legibus fundamentalibus adversa imperentur, immo *imperanti resistere eumque coercere licet, si in jus populo, vel optimatibus reservatum involet* (§. 88. 90.)

§. 1080.

De supplicatione. *Supplicare* dicitur, qui cum reverentia precatur, ut quid fiat, vel non fiat. Quamobrem cum motivis opus sit, ut quis facere velit, vel nolit, *supplicanti licet rationes, ob quas aliquid fieri, vel non fieri debeat, demisse exponere*. Quamobrem cum fieri possit, ut *superior* imperet, quod nimis durum, vel iniquum videtur, quia non satis novit, cur nimis durum, vel iniquum videtur; *si imperet, quod nimis durum, vel iniquum videtur, subditis supplicare licet, & Magistratibus inprimis jus supplicandi subditorum nomine competit* (§. 1060.) *minime autem jus resistendi injuriis imperantis*; cum non utantur jure; nisi a superiore ipsis concesso & dependenter a voluntate ejus exercendo (§. *cit.*) *Quodsi supplicatio, etsi justa, non attendatur, subditis hoc patienter ferendum* (§. 1079.)

§. 1081.

De regno abdicato, derelicto vel commisso. *Si rex imperium abdicavit, vel derelinquit, aut regnum ex felonia in eum, cujus est feudum, ant ex clausula in ipsa delatione imperii posita, ut, si Rex hoc faciat, subditi omni obedientiæ vinculo solvantur, committit*, cum Rex persona moralis sit, qui propter imperium, quod habet, Rex est (§. 994.) consequenter imperio amisso Rex esse desinat; *in personam privatam recedit*, ideoque *in eumdem licet, quod in privatum*.

§. 1082.

De crimine læsa majestatis & Cum nemo quicquam facere debeat, quod est contra jus alterius (§. 86.) *nullus* quoque *civis quicquam facere debet, quod est contra*

jura majestatica, consequenter *nec machinari quicquam adversus persona ejus, qui jura majestatica in civitate, ideoque imperium summum habet* (§. 998.) *quo scilicet jus aliquod majestaticum, vel totum summum imperium, eidem vel aufertur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocumque impeditur* (§. 83.) Quamobrem *nihil moliri debet, quod Reip. eversionem & labefactionem, ac Rectoris civitatis interitum tendit*, Quoniam *Crimem læsæ majestatis* dicitur factum, quo quid adversus jura majestatica, & per consequens adversus personam ejus, qui imperium summum habet, committitur, cirmen hoc *naturaliter illicitum seu contra jus naturæ est*. Et quia superiori jus competit jus puniendi eum, qui jus universis competens violat, qualia sunt jura majestatica cum imperio contenta (§. 979. 998.) & in Rectorem civitatis translata (§. 982.) *superiori* quoque *competit jus puniendi eum, qui crimen læsæ majestaticis committit*. Quoniam vero cum jura majestatica omnia non sint ejusdem gradus, vi eorum, qui de hisce juribus demonstrata sunt (§. 1042. & *seq.*) neque etiam facta adversus eadem commissa æquale nocumentum afferant Rep. *non omne crimen læsæ majestatis eodem modo puniri potest*. Vocatur aut in specie *Crimen perdullionis*, quo quis Rectorem civitatis vita, vel imperio privare, vel Remp. evertere, aut labefactare conatur, quod, eum inter crimina læsæ majestatis utique maximum, sit *gravissimis pœnis coercendum*. Patet vero, *læsæ majestatis & perdullionis committi posse in quacumque Reip. forma*. Cumque liberi & cognati puniri nequeant ob facta parentum, vel cognatorum (§. 873.) *perduellium liberi & cognati puniri non possunt*. Quoniam denique

obli-

In specie perduellionis. obligatio ad non committendum crimen læsæ majestatis venit ex pacto, quo civitas constituta (§. 972.) & ex pacto, quo imperium in Rectorem civitatis translatum (§. 982.) *crimen læsæ majestatis & perduellionis committi nequit nisi a subditis, & qui committit, perfidus est* (§. 390.)

§. 1083.

De jure in invasorem. *Invasor imperii* dicitur, qui cum nullum jus ad imperium capessendum habeat, vi vel dolo id occupat. Quamobrem cum invasor imperii raptori æquiparetur (§. 263.) consequenter in eumdem tantumdem liceat, quantum vi injustæ depellendæ sufficit (§. 268.) *si invasor imperii in actu invadendi constitutus, ei vi resistere, & si possessionem sola vi retineat, neque pactio ulla secuta sit* quæ servanda (§. 843.) *eum vi dejicere, immo in utroque casu occidere, si opus sit, licet.* Et quoniam *superior*, cui hoc jus competit, id vel per se, vel per alium exercere potest; *si promiscue unicuique privato permittat, ut invasorem in casu utroque interficiat, quilibet eum interficere potest.*

§. 1084.

Quando cum invasore imperii pacisci liceat. *Quod rector civitatis in talem confectus sit statum, ut subditos defendere non possit, nec civium tantæ sint vires, ut invasori citra præsens exitium valeat resistere*, cum cives imperium in Rectorem civitatis eo fine contulerint, ut ipsos adversus vim externam defendat (§. 972.) sui conservandi caussa *cum invasore pacisci licet.* Et quoniam pacta servanda sunt (§. 438.) *pactionem facta eidem obediendum, nec quicquam animo hostili adversus eum moliri licet.*

§. 1085.

De officiis hu- *Rector civitatis subditis, & subditi Rectori ci-*

ri civitatis obligentur ad quævis officia, quæ homo homini debet. Etenim obligatio naturalis immutabilis est (§. 38.) nec ullus homo ab ea liberarari potest (§. 42.) Quamobrem cum Rector civitatis non desinat esse homo, quia Rector civitatis est, nec subditi esse desinat homines, quia subditi sunt; obligatio inter Rectorem civitatis & subditos quoad officia humanitatis quævis subsistit, consequenter *mutuus vigere debet amor Rectoris civitatis & populi* (§. 136.) Immo eadem obligatio inest pacto, quo civitas constituta (§. 972.) & pacto, quo imperium in Rectorem civitatis translatum (§. 982.) *manitatis, R. c. subditii, & ab his R. c. debitis.*

§. 1086.

Cum *qui civitati se associat*, si non expresse, saltem tacite ratihabeat pactum, quo civitas constituta & imperium in Rectorem civitatis translatum, *ad legum civitatis observantiam obligatur* (§. 978. 1068. (Accedit, quod civitati non alia lege se quendam associari patiatur superior, quam ad legum observantiam obligatus sit. *De iis, qui civitati se associant.*

§. 1087.

Quoniam cives socii sunt (§. 972. 974.) socii autem concordes esse debent (§. 847.) *cives concordes esse debent*, consequenter *minime discordes*. Quamobrem *superiori curæ esse debet, ut concordiam civium conservetur, nec discordiæ locus fiat.* *De civium concordia.*

PARS QUARTA.

De Jure Gentium.

CAPUT I.

De Jure gentium in genere.

§. 1088.

Et jure Gentium necessario.

QUoniam *Gentes* diversæ inter in se spectantur tamquam personæ liberæ in statu naturalis viventes (§. 977.) ab obligationem autem naturali, propterea quod in civitatem coivere, se liberare non potuerunt (§. 42.) *ad eadem officia tum erga se ipsas, tum erga gentes alias obligantur, qua singulis tenetur; & ex eadem nascuntur jura, quæ singulis in statu naturali competunt* (§. 46.) *ipsis auferri nescia* (§. 74.) consequenter *inter se utuntur Jure naturali*. Jus naturæ ad Gentes applicatum, vocatur *Jus gentium necessarium*, vel *naturale*. Vocari etiam solet cum *Grotio* a nonnullis *Jus Gentium internum*, Atque *hoc Jus prorsus immutabiliter est* (§. 40.) *nec ab obligatione, quæ inde venit, gens ulla se liberare potest* (§. 42.)

§. 1089.

De jure naturæ gentibus competente.

Vi Juris Gentium necessarii *gentium omnium eadem est obligatio, eadem sunt jura* (§. 69.) ac ideo *omnes natura æquales*, (§. 79.) *nulli prærogativa aliqua* (§. 71.) *nec præcedentia competit* (§. 75.) *Nulli jus est in actiones alterius* (§. 76.) *singularum est libertas* (§. 77.) *cujus usus non impediendus a gente alia* (§. 78.) *Nulla gens altera lædere, seu jus perfectum ipsius violare debet* (§. 88.) *seu inju-*

injuriam facere (§. 87.) *& adversus injuriam intentatam jus defendi* (§. 90.) *adversus factam jus puniendi competit unicuique* (§. 93.) Et præterea *singulis* quoque *gentibus competit jus alias ad certas præstationes sibi obligandi*, & per consequens *jus perfectum acquirendi* (§. 97.) *auferri nascium* (§. 100.) *ac* denique *jus belli* (§. 98.)

§. 1090.

Cum *gentes conjunctis viribus se statumque suum perficere obligentur* (§. 44. 1088.) *ipsa natura societatem quamdam inter gentes instituit*, in quam obligationis naturalis indispensabilem necessitatem (§. 38.) consentire tenentur, ut quasi pacto contracta videatur (§. 836.) Atque hæc societas communis salutis caussa inter gentes instituta, *Civitas maxima* vocatur; cujus membra, seu veluti cives, sunt singulæ gentes. Atque hinc nascitur jus quoddam universis competens in singulas, quod *imperium universale*, sive *Gentium* appellari potest; nimirum *determinandi actiones singularum salutis communis obtinendæ caussa*, *& cogendi singulas*, *ut obligationi suæ satisfaciant*. Cumque omnis societas suas habere debeat leges, quibus determinantur ea; quæ salutis communis caussa semper eodem modo fieri debent (§. 846.) *civitas* quoque *maxima leges habere debet*. Quemadmodum vero lex naturæ præstat consensum in civitatem maximam; ita eadem quoque eumdem supplet in condendis legibus. Sicuti enim in qualibet civitate leges civiles ex naturalibus condendæ, & ipsa lex naturæ præscribit modum, quo id fieri debet (§. 1068. *& seq.*) ita quoque *ex legibus naturalibus fieri debent leges civiles in civitate maxima eodem modo, quo in civitate qualibet particulari, juxta theo-*

De jure gentium voluntario.

 riam

riam lege naturali præscriptam. Atque hoc jus, quod ex notione civitatis maxime derivatur, cum *Grotio* dicimus *Jus Gentium voluntarium*: idque revera admittitur ab illis, qui Jus Gentium voluntarium impugnant, sed Jus aliquod externum interno, quod Jus gentium naturale est (§. 1088.) contradistinctum defendunt; ut ideo non tam de re, quam de nomine lis sit, etsi nec *Grotius*, nec ejus antagonistæ satis distinxerint, quæ revera sunt Juris gentium voluntarii.

§. 1091.

De jure gentium pactitio. Gentes etiam pactis jura acquirere & obligatione contrahere possunt (§. 1089.) Atque hoc jus, quod ex pactis oritur inter gentes diversas initis cum obligationibus respondentibus, vel adhærentibus, *Jus gentium pactitium* appellatur; consequenter cum pacta saltem obligent partes contrahentes (§. 438.) *Jus gentium pactitium nonnisi jus particulare est*.

§. 1092.

De jure gentium consuetudinario Denique *Jus gentium consuetudinarium* appellatur, quod longo usu inter quasdam gentes introductum & instar juris observatum; *quod particularem saltem esse* apparet: cumque nullo expresso consensu nitatur: *non diutius obligat, nisi donec gens contrariam voluntatem expresse declaravit*.

CAPUT II.

De officiis gentium erga seipsas & inde nascentibus juribus.

§. 1093.

De conservatione gentis. Conservatio *gentis* consistit in duratione consociationis in civitatem. Quamobrem cum singulis obligentur universi prospicere suffi-

sufficientiæ vitæ ipsorum, tranquillitati & securitati (§. 973.) qui finis nisi salva consociatione obtineri nequit; *quælibet gens se conservare obligatur.*

§. 1094.

De perfectione gentis & status ejusdem.

Perfectio gentis consistit in aptitudine finem civitatis consequendi; ac ideo *status gentis perfectus est, si in eo nihil desideratur, quo ipsa ad eam consequendum indiget.* Quamobrem cum in civitate coeuntes sese sibi invicem obligaverint ad hunc finem conjunctis viribus prosequendum (§. 972.) *gens quælibet obligatur ad se statumque suum perficiendum.*

§. 1095.

De obligatione ac jure inde fluente.

Quoniam *gens* se conservare (§. 1093.) & perficere obligatur (§. 194.) *omne* quoque *periculum interitus a se avertere, & vitare debet ea, quantum in potestate est* (§. 60.) *quæ perfectionem ipsius atque status ejusdem quomodocumque impediunt, aut ipsam vel statum ejusdem imperfectiorem reddunt,* consequenter *cuilibet genti competit jus ad ea, quibus periculum interitus avertere; & sine quibus se statumque suum perficere, aut imperfectionem sui statusque sui præcavere nequit:* consequenter *si alterius gentis ope, aut auxilio eo fine indiget, de eo cum eadem pactiones inire debet* (§. 1091.)

§. 1096.

De gloria.

Gloria est consentiens laus bonorum & peritorum, seu bene judicantium (§. 127.) consequenter *sine virtutibus intellectualibus & moralibus veram gloriam nemo consequi potest, & gloria maxime excellit, qui virtute plurimum præstat* (§. 125.) Atque hinc *gloria gentis consistit in laude, quæ consensu bonorum & peritorum eidem tribuitur cum ob perfectionem, tum ob facta ex virtutibus intellectuali-*

bus & moralibus profecta. Cumque a singulis in universam gentem deriventur, & de ea prædicanda sint, quæ de majore parte gentis, vel pluribus in certo vitæ genere prædicanda; *facta* quoque *singulorum*, *ac in primis plurimorum*, *aut saltem multorum in eodem vitæ genere ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta ad gloriam gentis faciunt*. Ita e. gr. gens dicitur docta, quæ abundat viris doctis, dicitur justa, in qua plurimi justitiæ debiti, & ita porro.

§. 1097.

De gloria gentis promovenda.

Cum quivis homo operam dare debeat, ut laude dignus sit (§. 125.) consequenter gloriam mereatur (§. 127.) *gens* quoque *quælibet operam dare debet*, *ut gloriam mereatur*. Unde sequitur, *ut singuli* quoque *actiones suas ad gloriam gentis suæ referre debeat*, *& Rector ipse civitatis actus regios* (§. 1096.) consequenter *sibi cavere*, *ne faciant*, *quæ genti suæ dedecus inferant*. Atque hinc porro patet, *gentes* quoque *doctas & cultas esse debere*. Dicuntur nimirum *gentes doctæ*, quæ virtutes intellectuales colunt; consequenter doctrina excolunt animum; & *cultæ* vocantur, quæ moribus ad normam rationis & suavitatem compositis utuntur. Opponuntur illis *barbaræ* atque *incultæ*.

§. 1098.

De jure res sibi æquo pretio ab alia gente comparandi.

Quoniam homines sibi invicem obligantur ad dandum, prouti unus quisque re alterius, qua ipse carere potest, indiget (§. 329.) nemo autem alteri gratis dare tenetur; qui vicissim dare potest (§. 347.) *genti cuilibet competit jus ad res*, *quibus indiget*, *ab aliis gentibus*, *quæ iisdem opus non habent*, *æquo pretio sibi comparandas*, *non vero jus res suas apud aliam gentem vendendi sine consensu ipsius*, conse-

quen-

quenter *si qua gens nolit res certas peregrinas in regionem suam transportari, genti, a qua veniunt, injuriam non facit* (§. 87.)

§. 1099.

Commercium dicitur jus emendi vendendique invicem res quascumque mobiles ac moventes. Dicuntur autem *Commercia interna*, quæ exercent, qui eidem imperio civili subsunt, seu cives inter se; *externa* vero, quæ exercentur cum gentibus aliis, aut cum peregrinis. Cum commercia interna hunc habeant usum, ut unusquisque habere possit ea, quæ ad vitæ necessitatem, commoditatem & jucunditatem requiruntur, & ut eadem pecunia continuo ab uno in alium transferatur & in plurimorum commodum convertatur, externa vero, ut quæ genti uni desunt, ab alia comparari possint; *tum singuli in civitate sibi invicem* (§. 975.) *tum gentes inter se commercia exercere obligantur* (§. 1098.) Quamobrem cum pactione jus perfectum acquiratur (§. 1089.) *gentes pacta commerciorum inire debent*. *De commerciis.*

§. 1100.

Jus meræ facultatis dicitur, quo quis uti potest & non uti, prouti visum fuerit, liber ab omni coactione externa. Quamobrem cum *actus mere voluntatis* dicantur, qui unice a voluntate nostra dependent; tales *sunt actus omnes ad juris meræ facultatis exercitium spectantes*, veluti emere merces, ubi volueris. Quoniam itaque ex actibus meræ voluntatis colligi nequit, quod quis renuntiet juri suo; sic & non aliter agendi, in gratiam alterius; *jura meræ facultatis præscribi nequeunt* (§. 452.) *nisi ex quo tempore intercesserit prohibitio, vel coactio, eique paritum est, cum sufficiente consensus significatione*. *De jure meræ facultatis.*

§. 1101.

De præscriptione commerciorum.

Cum *jus commerciorum* perfectum non acquiratur nisi pactione (§. 1099.) consequenter per se sit jus meræ facultatis (§. 1100.) *id præscribi nequit, nisi ex quo tempore intercesserit prohibitio, aut coactio, eique paritum est, cum sufficiente consensus significatione.*

§. 1102.

De jure potentiam augendi.

Ad perfectionem gentis requiritur, ut sit *potens*, hoc est, ut vi aliarum gentium, qua vel ipsa, vel res ejus impetuntur, resistere possit (§. 1094. 972.) Quamobrem *gens quælibet studere debet, ut sit potens*, consequenter *ipsi jus est ad ea, quibus potentiam suam citra injuriam alterius gentis* (§. 87.) *augere potest* (§. 46.) Quamobrem *si qua gens minus potens fuerit ad se tuendum adversus injurias aliarum gentium*, cum per pactiones acquirantur jura perfecta (§. 1089.) *genti cuidam potentiori se certa lege, de qua conventum, subjicere potest, & jura utriusque partis metienda sunt ex pacto subjectionis* (§. 317.) *Quodsi* ergo *gens, quæ tutelam debet, sibi plus juris arrogat in minus potentem, quam ex pacto habet*, cum tunc hinc injuriam faciat (§. 87.) *vi resistere & alienum auxilium implorare licet* (§. 90.)

§. 1103.

De domicilio.

Domicilium dicitur habitatio aliquo in loco constituta perpetuo ibidem manendi animo *Qui* itaque *negotii cujusdam caussa alicubi quamtocumque tempore commoratur, domicilium ibidem non habet*. Quoniam vero vi libertatis naturalis unicuique permissa est voluntatis mutatio (§. 78.) *domicilium mutari potest*. Vocatur autem *domicilium naturale*, quod quis nativitate consequitur ibidem ubi pater domicilium habet; *adscitium* vero, quod quis

pro-

propria voluntate sibi constituit. Quamobrem *domicilium naturale tamdiu quis retinere censetur, quamdiu propria voluntate sibi nullum constituit; aut illud non derelinquit.*

§. 1104.

De vagabundis.

Vagabundus vocatur, qui nullibi domicilium habet. *Vagabundi* igitur *nunc hic, nunc alibi commorantur, nullibi tamen animum perpetuo manendi habent.* Etsi autem plerumque vagabundi sint, qui scelestum vitæ genus sequuntur, aut certe parum honestum; non tamen repugnat, ut etiam sint vagabundi, qui honestum sequuntur.

§. 1105.

De patria & ejus amore.

Patria dicitur locus, nimirum terra, vel urbs, in qua parentes, dum quis nascitur, domicium habent; respectu habito ad gentem, vel certam quamdam de gente universitatem, cujus terra, vel urbs ista est. Differt a patria *locus nativitatis*; in quo quis natus est, cum etiam extra patriam quis nasci possit. Cum *locus nativitatis* spectetur sine respectu ad gentem; *nato* quoque *nullum tribuit jus*. Patet vero, *ex parentibus vagabundis natos patrtam nullam habere* (§. 1104.) Quoniam subditi speciali obligationi amandi universos tenentur (§. 1085.) consequenter *quilibet gentem suam amare debet* (§. 974.) *patriam* quoque *suam amare debet.*

§. 1106.

De exulibus.

Exul dicitur, qui ex urbe, vel terra, ubi domicilium habet, ejicitur, vel discedere cogitur absque infamiæ nota. *Exilium* etiam *pœna esse potest* (§. 1048.) *Exilium invitum* vocatur si quis sententia judicis, vel jussu superioris discedere cogitur: *voluntarium* vero, quando quis pœnæ, aut calamitatis subterfugiendæ caussa sua sponte ex loco, ubi domi-

cilium habet, discedit. Quoniam habitatio concedenda sedibus expulsis & receptum quærentibus, nisi rationes singulares obstent (§. 312.) *exulibus perpetua habitatio a gente concedenda in terris suis, nisi obstent rationes singulares*: de quibus cum judicium sit penes gentes (§. 1089 78.) *si receptus denegetur, id ferendum*.

§. 1107.

De jure emigrandi. Permissio exili voluntarii dicitur *Jus emrigandi*. Facile autem patet, *jus emigrandi nasci vel ex pacto, aut lege fundamentali, vel a voluntate superioris dependere*. Spectat huc etiam pactum, quo civitates constitutæ, & cui non derogatur nisi per pacta alia particularia, ad quæ etiam referendæ ipsæ leges fundamentales.

CAPUT III.

De officiis gentium erga se invicem ac inde nascentibus juribus.

§. 1108.

Officium generale gentis erga alias. CUm jus naturæ ad Gentes sit applicandum (§. 1088.) *gens quælibet alteri cuicumque debet, quod sibi, quatenus ultera id non habet in potestate, sua ipsa autem citra neglectum officii erga seipsam hoc alteri præstare potest* (§. 133.) consequenter *quæ ad conservationem ipsius, vel eiusdem ac status ipsius perfectionem conferre potest, conferre debet* (§. 1093. 1094.) *Jus* tamen *ad ea genti alteri imperfectum est, jus autem petendi perfectum, nec ea impediri potest, quo minus petatur, citra injuriam* (§. 82. 87.)

§. 1109.

De amore gloria Ob eamdem rationem *gens quælibet alteram ama-*

amare ac diligere debet tamquam se ipsa (§. 136.) *etiam inimicam* (§. 137.) *atque studere, ut gentes etiam aliæ gloriam mereantur* (§. 1097.) & *unamquamque tanti existimare, quanti meretur, tamtumque laudis tribuere, quantum meretur* (§. 142.) *ac* ideo quoque *pro virili conferre, ut fiat docta & culta*. Hinc etiam pertinet *obligatio cum gentibus aliis commercia exercendi* (§. 1099.) *& commerciis.*

§. 1110.

Quomodo de commerciis conveniri possit. *Cum jus perfectum commerciorum non nisi pactione acquiratur, & ex ea æstimandum sit* (§. 438.) commercia restringi possunt ad solam emtionem, vel res certas emendas, aut vendendas, & ad certum tempus, & pactis commerciorum adjici possunt conditiones quæcumque & clausuræ commissoriæ, quodsi *vero* gentes sibi invicem saltem permittant, sive expresse commercia, ea vero pacto nullo firmantur, pro lubitu revocari possunt.

§. 1111.

De commerciis non impediendis & pactis negativis. *Quoniam naturaliter unicuique genti competit jus ad commercia cum quacumque gente exercendi* (§. 1099.) nulla gens prohibere potest, ne qua alia cum gente quadam commercia exerceat, pacisci tamen cum ea potest, ne hoc fiat (§. 337.) *Et cum pacta sint servanda* (§. 438.) ex pacto negativo commerciis parti alteri nascitur jus non patiendi, ut pars altera cum gente quadam commercia exerceat, vel ea ultra restrictionem conventam extendat.

§. 1112.

De lucro abrupto & monopoliis gentium. *Quoniam genti uniquique liberum est cum alia quacumque commerciorum caussa pacta inire* (§. 1099.) si commercia exercendo, quæ ante non excercuerat, lucrum alterius abrumpit, *iure suo utens*, huic injuriam non facit,

nec

nec *per consequens* facit, si cum altera gente contrahit, ut sibi soli res certas vendat, quæ aliunde nisi ab ea haberi possunt, & easdem deinde aliis, quæ iisdem indigent, vendit. Naturaliter *equidem tum* res istæ vendendæ sunt pretio æquo, *ne fraudi locus admittatur* (§. 286.) *cum tamen domino permittendus sit juris sui abusus* (§. 202.) nulla committitur injuria, si pretio parum æquo vendatur (§.87.)

§. 1113.

De studio commercia promovendi.

Cum per commercia commune bonum gentium promoveatur (§.1099.) *ad quod promovendo gentes sibi invicem obligantur* (§.1108.) gens quælibet pro virili conferre debet, quæ ad mutua commercia promovenda faciunt, *consequenter* nullo modo ea impedire, sed quæ iisdem obesse possunt, removere. *Quamobrem* curæ habere debet, ut res, quæ in commercium veniunt, commode ac secure importari & exportari, suoque loco facile commutari possint, & ut tutus sit navibus atque plaustris accessus atque discessus, nec mora teneat importantes, vel exportantes, ne nimii ab iisdem imponendi sint sumus, ut lites inter mercatores ortæ sint mora dirimantur, ut nihil committatur, quod juri ex pacti quæsito contrariatur, & quæ sunt alia hujus generis plura.

§. 1114.

De vectigali mercibus imponendo.

Quoniam vero nemo alteri gratis præstare quid tenetur, qui vicissim dare potest (§.472.) mercibus transeuntibus, vel importatis, aut exportatis vectigal imponi potest in ratione onerum commerciorum caussa sustinendorum, tum etiam lucri ex earum venditione percepti, non tamen imponenda sunt onera, quæ nullum respectum ad illas habent (§. 1057.)

§. 1115.

De emporiis.

Emporia *dicuntur loca commerciis continuis in-*

inter gentes destinata. In ea *igitur* merces venales quovis tempore importare, & emtas & iis exportare licet. *Cum per ea commercia facilitentur*, emptoria erigenda & quæ commoditati commerciorum in iisdem conveniunt, constituenda sunt (§. 1113.) *Hinc etiam pertinet*, ut privilegia ad commercia promovenda utilia concedantur, veluti de perpetua habitatione, de rerum immobilium possessione de libero religionis exercitio, de juris patrii inter se usu, de immunitate a solvendo vectigali, vel solutione ordinario minoris, *& ita porro. Atque hinc patet, ad quænam gens una alteram per pacta obligare possit.*

§. 1116.

Ad commercia maritima promovenda faciunt Portus, *qui sunt loca conclusa ad litora maris, in quibus navibus importantur merces & inde exportantur. Ut securitas præstetur mercantibus, adversus vim hostilem*; muniendi sunt. *Huc etiam pertinet, quod securitatem præstent navibus adversus vim tempestatum.* *De portubus.*

§. 1117.

Jus stapulæ *dicitur privilegium, prætereuntes cum mercibus in flumine publico sistendi, necessitate vendendi injuncta, aut si vendere nolint, tributum solvendi, quod cum libertati commerciorum maxime obstet*, non concedendum, nisi singulare prorsus rationes, a bono publico promovendo desumtæ, id urgeat (§. 1113.) *De jure stapulæ.*

§. 1118.

Consules *dicuntur personæ, quibus in emporiis maritimis, seu portubus demandatum est, ut privilegia & jura nationis, seu gentis suæ custodiant & lites mercatorum definiant.* Manent consules subditis constituentis, *cum fungatur officio ab oodem in ipsos collato*, in- *De consulibus.*

ter-

territorio autem recipientis considerantur tamquam peregrini, negotiorum suorum caussa in eodem commorantes. *Et facile patet*, jus perfectum consules constituendi & obligationem eos recipiendi ex pactis venire (§. 1089.) atque in iisdem conveniri, posse, quæ e re partis utriusque visa fuerint.

§. 1119.

De nomine ac titulis R. c. *Quoniam naturaliter genti nulli* prærogativa & precedentia *competit* (§. 1089.) *utraque* alteri acquiri nequit nisi per pacta. *Et libertatis gentium* cuilibet genti liberum est, quo nomine Rectorem civitatis seu appellare velit, & quosnam honorum titulos eidem tribuere, ab aliis vero gentibus id impetrandum. *Enimvero* si gens jus perfectum pacto acquisivit, ut Rector civitatis suæ hoc nomine compelletur & hi tutili ipsi tribuantur, posthac absque injuria denegari nequeunt (§. 87.)

§. 1120.

De jure æqualitatis non violando. *Cum gentes omnes naturæ æquales sint* (§. 1089.) *&* *Rectores civitatum gentem suam repræsentent* (§. 994.) quilibet Rector civitatis Rectorem alterius spectare debet tamquam sibi æqualem *quod jus auferri nescium cum sit* (§. 74.) si quis verbis, vel factis contrarium declarat, injuria committitur (§. 87.) *Hinc* omnes actus, qui vergunt in contemtu, vel contumeliam Rectoris civitatis injuria sunt.

§. 1121.

De lesionibus gentium. Gens nulla alteram lædere debet (§. 1089.) consequenter nec jus ejus violare (§. *cit.*) Quamobrem cum ex hac obligatione partis unius nascantur alteri jus eidem respondens (§. 89.) *genti cuilibet competit jus non patiendi, ut lædatur ab alia*, ac per consequens *jus non patiendi, ut alia quædam regimini suo sese immisceat*, id quod etiam libertati gentium re-

pu-

pugnat (§. 1089. 82.) Hin sequitur; *ut si Rector civitatis subditos suos nimium oneret, aut eos nimis duriter tractet, Rector alterius civitatis vi resistere nequeat.* Cum tamen quælibet gens perfectionem alterius promovere debeat, quantum potest, (§. 1108.) *pro iis intercedere licet.*

§. 1122.

De religione apud alias gentes vi non propaganda.

Cum jus circa sacra aliquod etiam superiori competat (§. 1064.) & eidem curæ esse debeat, ut subditi, collant Deum (§. 1024.) *gens nulla alteram vi adire potest ad religionem suam amplectendam* (§. 1120.) consequenter *nec jus habet religionis caussa gentem aliam sibi subjiciendi*; immo *nec missionario*, hoc est, personas, quæ propagandæ alius religionis caussa adveniunt, *admittere tenetur*, ideoque *si abire jussi discedere nolint*, *eo punire potest*. (*a*)

§. 1123.

An diversitas religionis obstes officiis gentium erga se invicem.

Et quoniam officia gentis erga gentem non supponunt identitatem religionis, sed in humana natura fundantur (§. 39.) *ob diversitatem religionis gens alteri officia humanitatis, quæ gens genti debet; denegare non potest.* Quamobrem *in officiis humanitatis præstandis nulla habenda est ratio diversitatis religionis. Multo minus* itaque *diversitas religionis liberat ab obligatione perfecta contracta* (§. 80.)

§. 1124.

De concordia gentium.

Denique cum gentes sint veluti cives civitatis maximæ (§. 1090.) *inter se concordes esse debent* (§. 1087.) consequenter *discordias & ea, quæ discordiis caussam dant, sollicite vitare.*

C A-

(*a*) De jure simpliciter naturali hic loquitur Auctor, alias Etherodoxus.

CAPUT IV.

De dominio Gentis.

§. 1125.

De origine dominii gentis & territorii.

SI *gens regionem vacuam occupat*, cum occupatione rei nullius acquiratur dominium (§. 210.) *omnis terra & quæ in ea ſunt, in dominio ipſius ſunt, loca etiam deſerta & ſterilia, aut inculta, atque jura, quæ terræ quaſi adhærent* (§. 214.) cumque jam de ſingulis pro lubitu diſponere poſſit (§. 195.) *quæ in ſingulos non dividuntur, aut in communionem mixtam cœtum quorumdam particularium non deducuntur* (§. 197.) *ea univerſorum manent*. Quoniam vero genti cuique competit imperium civile (§. 979.) ſive id per ſe, ſive per aliam exerceat (§. 982.) conſequenter dubitandum non eſt, quin etiam in ea regione, quam occupat, ſeu in terris, quæ ſunt, imperium habere velit; *imperium in regione occupata ſimul occupat*, ſicque *tota regio fit territorium ipſius*. Dicitur namque *Territorium* locus, in quo quis imperium habet. Atque hinc patet, *imperium*, quod quidem jus populi eſt, *quaſi inhærere diſtrictui terræ, quem inhabitat*, conſequenter *peregrinum, quamdiu in regione iſta*, tamquam in territorio alieno, *commoratur imperio illius gentis ſubjectum eſſe*. Et propterea Rector civitatis *Dominus territorii* appellatur, item *Dominus regionis*.

§. 1126.

De familiis ſegregibus

Si familiæ ſegreges in regione quadam cohabitent & fundos privatos poſſideant, cum ab initio iidem fuerint occupati (§. 210.) *in iis dominium habent*: *ſed loca cetera*, utpote quæ ab ipſis occupata non ſunt, *in communu-*

munione *primæva relicta* (§. cit.) Enimvero *si familiæ segreges sedem fixam non habeant, sed per incultas solitudines errent*, cum in id tacite consensisse intelligantur, ut fundi in ea regione, in qua sedes pro lubitu mutant, usui singulorum inservientes sint communes, ideoque regionem quoad istos fundos conjunctim occupasse intelligantur (§. cit.) *fundi, qui ipsorum usui inservire possunt, in communione mixta sunt* (§. 197.) *ceteris*, utpote non occupatis, *in communione primæva manentibus* (§. 210.) Enimvero cum familiæ istæ natura liberæ sint (§. 77.) & libertas invitis auferri nequeat (§. 74.) *imperium* quoque *in familias segreges, sive sedem fixam habeant, sive non, occupabile non est, sed eidem subiici nequeunt nisi sua voluntate.*

§. 1127.

Quoniam cum dominio imperium simul a gente occupatur (§. 1125.) *si gens insulam, aut terram inhabitatam, vel partem quamdam maris terræ continenti adjacentem occupat; quæ occupantur territorii istius gentis accessorium sunt, quantocumque intervallo ab eodem distent* (§. 1125.) *De accessione territoriorum originaria.*

§. 1128.

Quæ facta occupatione in communione primæva relicta sunt, JCtis Romanis dicuntur *Res communes*: quæ in communionem mixtam gentis totius deducta sunt & in ea manserunt, *Res publicæ*; quæ in communionem mixtam certorum cœtuum particularium venerunt, *Res universitatis*; quæ denique dominio singulorum subjecta fuerunt, *Res singulorum* appellantur. Cum dominus dominium rei suæ ea, qua ipsi visum fuerit, lege in alium transferre possit (§. 314) *quilibet ex re sua rem universitatis sive directe, sive indirecte talem facere potest*, *De divisione rerum.*

test, vel simpliciter, vel certa lege. Atque hic est modus acquirendi res universitatis derivativus.

§. 1129.

De rebus universitatis. Cum res universitatis non modo sint eorum, qui nunc vivunt, sed pertineant quoque ad eos, qui in locum mortuorum successive succedunt (§. 1128.) *res universitate alienari, aut oppignorari pro lubitu nequeunt, nisi indispensabilis adsit necessitas*, quæ legem non habet, *aut manifesta universitatis utilitas id suadeat*; cum tunc nihil fiat in præjudicium posteriorum. Quoniam tamen Rector civitatis competit cura eorum, quæ ad utilitatem publicam spectant (§. 1075.) atque dominium eminens in ipsis quoque rebus universitatis (§. 1065.) *alienatio & oppignoratio fieri nequit sine ejus consensu*. Et quia dominium excludit ceteros omnes (§. 195.) *rebus universitatis nemo uti potest, qui extra eamdem est, nisi consensu ipsius*.

§. 1130.

De rebus publicis. Quia *res publicæ* in communionem mixtam gentis totius deducta sunt (§. 1128.) *in dominio totius populi sunt, omnibus vero indifferenter usus earum competit, non aliter tamen quis ea uti potest, quam ne usui publico, aut omnium communii noceatur* (§. 197.) Et quia dominus jus quod in re habet, in alium transferre potest (§. 314.) *in Rectorem* quoque *civitatis dominium rerum publicorum transferri potest, cui non modo imperium in locis publicis competit, verum qui etiam dominium eminens in rebus publicis habet, usu vel omni, vel saltem aliquo manente apud populum, de quo, prouti communis utilitas exigit, disponendi jus est superiori* (§. 976.)

§. 1131.

§. 1131.

Vi juris innoxiæ utilitatis ex communione primæva residui (§. 311.) *peregrinis & mercibus eorumdem conducendus est transitus per terras & flumina dominio subjecta, concedendum quoque peregrinis, ut ob justas caussas ibidem commorentur* (§. 312.) Enimvero cum vi libertatis gentibus competentis (§. 1089.) *genti unicuique, seu ei, qui jus ejus habet, permittendum sit, ut judicet; num transitus sit sibi innoxius & num ex eo, quod peregrinus commoretur in suo territorio, nocumentum metuendum sit Reip. eoque standum sit* (§. 78.) *non sine expresso, vel tacito consensu domini territorii transire, vel in eo commorari licet*. Ex eadem ratione patet, *a voluntate domini territorii pendere, sub qua conditione idem permittere velit*. Quoniam itaque aliter id permittere non intelligitur, nisi expressa voluntate aliud significetur, quam ut legibus loci subsint peregrinorum actiones (§. 1125.) *peregrini, quamdiu in territorio alieno versantur, aut commorantur, ad ea facienda & non facienda obligantur, quæ civibus isto tempore sub iisdem circumstantiis facienda, vel non facienda essent, nisi quatenus leges particulares de peregrinis aliud insinuant*. Immo si saluti Reip. parum convenire videatur, ut pateant terræ peregrinis; *sub pena probiberi potest, ne quis peregrinus territorium ingredi audeat* (§. 976.)

De jure transitus & commorandi in territorio alieno.

§. 1132.

Cum *peregrini*, quando in territorio alieno versantur, subsint legibus loci (§. 1125.) *si in territorio alieno delinquunt, juxta leges loci puniendi, & si inter ipsos & cives, vel duos etiam peregrinos oriantur controversiæ de jure; eadem per judices loci juxta leges loci defi-*

De peregrinis puniendis & eorum controversiis definiendis.

definiendæ. Hinc etiam sequitur, *ut peregrinus puniatur ob injurias civi, vel peregrino alii illatas, & ad contractum adimplendum cogatur*.

§. 1133.

De injuria civis in civem alienum.

Quoniam factum alienum nemini imputari potest (§. 26.) *si gentis unius civis civem alterius gentis lædit, seu injuriam facit*, *id genti imputari nequit*. Quoniam vero imputari potest, si ad id quomodocumque concurrit, veluti ratihabendo, aut approbando (§. *cit.*) *si injuriam factam sive expresse, sive tacite ratihabeat; imputari potest*. Non hic attenditur, an in territorio gentis facta fuerit injuria, an extra idem in loco quocumque.

§. 1134.

De non ferendo, ut subditi aliena lædantur.

Sed quia gens nulla gentem nullam (§. 1089.) & homo nullus hominem nullum lædere debet (§. 88.) *Rector civitatis ferre non debet, ut quis subditorum civi alterius gentis damnum det, aut injuriam faciat*.

§. 1135.

De jure genti alteri jus constituendi in territorio suo

Cum gens quælibet & dominium & imperium habeat in regione, quam inhabitat (§. 1125.) ac ideo regio sit sua (§. 195.) *gens quælibet alteri, vel subditis ejus jus quoddam in territorio suo constituere potest*, veluti concedere jus piscandi in flumine, vel jus fortalitium habendi in solo suo, aut præsidium in certo munimento, vel emendi ac possidendi prædia (§. 260.)

§. 1136.

De jure non competente in territorium & in territorio gentis alterius.

Ob eamdem rationem cum nemini jus suum auferri (§. 100.) aut contra idem quid fieri possit (§. 86.) *genti nullo competit jus alteram ex regione, quam incolit, expellendi, ut sedem ibidem figat, nec jus imperii fines propagandi*, hoc est, *idem extendendi in loca*

gentis

gentis vicinæ ultra limites territorii sui, nec gentem sibi subiiciendi, quia inhabitat regionem antea nobis incognitam; aut loca quædam in iis occupare & jus quoddam sibi in iisdem arrogare, *immo* in genere *gens nulla, nec privatus ullus peregrinus jus quoddam sibi arrogare potest in territorio alieno*.

§. 1137.

Cum *peregrinus in territorio alieno versans, vel commorans* non mutet domicilium (§. 1103.) *civis manet gentis suæ*, consequenter *si injuriam facit concivi suo, vel damnum dat, redux ad suos ibidem puniri & ad damnum resarciendum adigi potest, &, si testamentum condit, id secundum leges in loco domicilii præscriptas facere tenetur*: quatenus tamen gens una jurisdictionem alterius agnoscere obligatur (§. 1120.) *testamentum valet ut judiciale, si in loco judicii, ubi factum fuerit, depositum*. *An in territori alieno versantes maneant cives gentis suæ.*

§. 1138.

Quia *peregrinus in territorio alieno* versans vel commorans civis manet gentis suæ (§. 1137.) *si* in eodem *moritur heres ipsi existit, qui secundum leges patriæ succedit*. Cumque Rector civitatis nonnisi in eas actiones peregrini jus habet, quæ respectum quemdam ad finem civitatis habent, ne nocumentum afferatur civitati (§. 1131.) *bona* quoque, *quæ secum habet, sunt ejus, qui ipsi in patria heres existit*, consequenter *non cedunt fisco, nec testamenti factio eidem adimi potest*. Quamobrem cum *Jus albinagii* dicatur, quo exteri jure successionis in bonis defuncti civis, vel peregrini privantur; & per consequens nec in testamento institui possunt heredes; nec legata iisdem relinqui, *id non modo juri gentium parum convenit quoad peregrinus in ter-* *De jure albinagii.*

ritorio *alieno mortuum*, *verum etiam*, cum superiori in bona civium non competat nisi dominium eminens (§. 1065.) *quoad cives*, *seu subditos*.

§. 1139.

De usucapione & praescriptione. Cum *usucapio & praescriptio* sit juris naturalis (§. 436.) ea etiam *valet inter gentes* (§. 1088.) Quoniam tamen inter gentes plures sunt caussae, cur silendum, etiamsi quae norit rem suam injuste detineri ab alio; *ob silentium diuturnum derelictio inter gentes*, quae ad usucapionem & praescriptionem inde secutam requiritur (§. 451. 452.) *non tam facile praesumitur quam inter privatos*. Et quoniam non qui possidet, sed qui rem petit, dominium probare debet (§. 262.) id quod fieri nequit, si *possessio* fuerit *immemorialis*, cujus scilicet initii memoria non extat; *praescriptio immemorialis inter gentes admittenda* Enimvero quia gentes de iis, quae ad communem utilitatem spectant inter se pacisci possunt (§. 1091.) *gentes vicinae de praescriptione inter se conveniunt*, *eo modo valebit praescriptio*, *quo conventum fuit*. Atque ut fiat, maxime convenit fini civitatis maximae.

CAPUT V.

De foederibus & sponsionibus.

§. 1140.

Potestates quaenam dicantur. P*Otestates summae* dicuntur personae, quae imperium summum in civitate habent; *minores* autem, quae partem quamdam imperii dependenter a summa & ejus nomine exercent, veluti magistratus & belli duces.

§. 1141.

De foederum & ... *Foedus* dicitur pactum a summis potestatibus boni

boni publici caussa in perpetuum, vel longius saltem tempus inter se initum. Pacta vero, quæ præstationes transitorias, seu non iterandas continent, *Pactionum* nomen retinent. Cum vero perinde sit, sive quis aliquid faciat per se, sive per alium; *fœdus facere possunt, qui mandatum a summa potestate habent* (§. Ex notione fœderum patet, *si summę potestates*, veluti Reges, *inter se paciscuntur de rebus ad privatam ipsarum utilitatem spectantibus, vel potestas summa cum privato quodam, pactum hoc fœdus non esse*. *Pactionum differentia.*

§. 1142.

Quoniam fœdera pacta sunt (§. 1141.) *de fœderibus eadem tenenda, quæ ad pactis demonstrata sunt atque promissis* (§. 438.) Cum ex fæderibus acquiratur jus perfectum (§. 380.) *violatio fœderis injuria* est (§. 87.) consequenter *fœdera inire non licet fœderibus cum alia gente jam contractis contraria* (§. 86.) Atque ideo *fœdera priora*, hoc est ante contracta, *præferuntur posterioribus*. *De fœderibus tenenda.*

§. 1143.

Cum gens nulla alteram lædere debet (§. 1089.) *fœdera de non lædendo*, quæ *fœdera amicitiæ* vulgo dicuntur, *iniri necesse non est*. Enimvero *si gentis cujusdam ea sit opinio, quasi gentes exteras pro lubitu lædere liceat, fœdera de non lædendo recte panguntur* (§. *cit.*) *De fœderibus amicitia.*

§. 1144.

Fœdera æqualia dicuntur, in quibus paciscentes sibi invicem eadem, aut æquivalentia promittunt: *inæqualia* autem, in quibus eadem, aut æquivalentia non promittunt. Sunt vero *inæqualia ex parte digniori*, si qui plus præstare valet, præstationes gratuitas, vel majores promittit: *inæqualia ex parte minus digna*, si qui impotentior est, aut præstatione *De æqualitate & inæqualitate fœderum.*

vel gratuitas, vel majores, vel tales, quæ eum valde gravant, promittit. Et hæc vel fiunt *cum imminutione imperii*, si pars quædam imperii potentialis quoad exercitium, vel substantiam transfertur in partem digniorem, aut saltem jus in omes actus ad exercitium juris istius spectantes; vel *sine imminutione imperii*, si pars minus digna saltem sese obligat ad certum quid faciendum, vel non faciendum, quod alias vi summi imperii, vel libertatis naturalis; aut juris qua gentis sibi competentis non facere, vel facere licebat. *Fœderum æqualium & inæqualium æquitas ex officiis gentium erga se invicem dijudicanda* (§. 1108.) Enimvero cum a voluntate jus transferentis unice dependeat, num & quomodo idem transferre velit (§. 314.) & quod quis verbis sufficienter significat, id contra ipsum pro vero habetur (§. 318.) *fœdera valida sunt, si in modo paciscendi nihil vitii hæret, non attenta eorum æquitate, vel iniquitate*. Quoniam tamen lex naturæ urget etiam in gentibus officia (§. 1108.) *gentes in pangendis fœderibus æquitatem servare naturaliter obligantur*.

§. 1145.

De gente tributaria.

Gens tributaria dicitur, quæ quotannis certum tributum solvere tenetur. Cum gentes naturaliter liberæ sint (§. 1089.) *gens tributaria fieri nequit nisi pacto* (§. 677.) Quoniam in gentem tributariam parti alteri non aliud competit jus nisi tributum exigendi, tamquam a debitore suo (§. 336. *gens tributaria facta summitatem imperii propterea non amittit* (§. 981.)

§. 1146.

De fœdere reali & personali.

Cum fœdus personale ad personas pasciscentes restringatur (§. 400.) non autem reale (§. 401.) *fœdus personale non est, si nomina*

nà paciscentium saltem fuerint adiecta, ut demonstretur, a quibusnam fœdus factum fuerit. Hinc etiam intelligitur, *fœdus reales esse, quod sit in perpetuum, aut ad certum tempus aut cum eo, cum quo agitur, & ejus successoribus, vel etiam ob utilitatem civitatis manentem, aut si adiicitur, ut factum sit in bonum regnì.* Similiter *fœdus reale est, quod fiat cum populo libero:* &, quoniam mutata Reip. forma populus idem manet, quippe quem consociatio facit (§. 974.) non modus exercendi imperium, *mutata Reip. forma subsistit, nisi* (quod per se patet) *caussa fuerit statui populari propria.*

§. 1147.

Quoniam Rex jus populi habet (§. 982.) consequenter jure populi fœdera pangit (§. 1141.) *fœdus*, quod cum ipsa gente initum intelligitur, *etiam populum obligat & Regis successores, & in hos quoque jus ex fœdere quæsitum transit nisi personale fuerit* (§. 1146.) Inde etiam sequitur, *ut, si Rege mortuo populus fiat liber, aut si Rege expulso, vel deposito fiat liber, vel Regem alium eligat, fœdus subsistat, nisi in personę ejus defendendæ caussa fuerit initum;* cum tunc sit personale (§. 400.) Eadem etiam intelliguntur de pactionibus aliis Regum, seu Rectorum civitatis. Quamobrem *si Rector civitatis Reip. caussa etiam a privatis suscipit æs alienum, successores quoque & populus ad id luendum & usuras conventas solvendum obligantur.* *De obligatione ex fœdere & pactis Regum nascente.*

§. 1148.

Quia fœdera panguntur de iis, quæ ad conservationem & perfectionem gentis faciunt (§. 1141.) eamdem vero naturaliter sibi obligantur promovere qua gentes (§. 1095.) *fœdera inire licet cum gente alii cuicumque, im-* *De fœdere cum gente alius religionis inito.*

mo etiam contra gentem ejuſdem cum nobis religionis. (*a*)

§. 1149.

De guarantia. Quando a fœdere diſcedere liceat, patet ex ſuperioribus (§. 442.) In ſecuritatem autem fœderis a tertio fit *Guaranda*, ſive, ut alii loqui amant, *Guarantia*, quæ eſt promiſſo fœderato utrique, vel alterutri facta, conventa ſervatum iri; conſequenter *Guarandus*, qui promiſſit, *auxilium ferre obligatur contra eum, qui conventa ſervare non vult, ſi alter eodem indiget*, ideoque *non tenetur, niſi id imploretur*. Unde patet, quale pactum tacitum contineat garantia. Dicitur autem *Garantia generalis*, ſi præſtatur de iis omnibus, de quibus in fœdere fuit conventum, *ſpecialis* vero, quæ ſaltem de nonnullis, aut uno, vel altero convento. Et *pactum guarandigiatum* dicitur, ad quod guarantia vel generalis, vel ſpecialis accedit. Cumque *guarantia* ſaltem reſpiciat utilitatem ejus, qui præſtatur; *præſtari poteſt, inſcio ac inconſulto eo, contra quem præſtatur, & ſi plures fœdus ineunt, ſingulis univerſi guarantiam præſtare poſſunt*. Haud difficulter vero patet, *a guarantia differre fœdus quo quis auxilium promittit contra eum, qui ius quoddam ſuum eidem auferre conatur, & fide juſſionem pro gente alia, qua promittitur, a ſe præſtitum iri id, quod gens altera debet, niſi ipſa præſtiterit* (§. 569.) Denique cum nemo alteri jus ſuum auferre poſſit (§. 100.) *garantia non intelligitur præſtita niſi ſalvo jure tertii*.

§. 1150.

De oppignoratione inter gentes & pacto antichieſtico. *In fœdere quoque, vel alia pactione*, cum op-

(*a*) Modo abſit ſubverſionis periculum.

oppignoratio fiat, in securitatem debiti (§. 697.) *pignore caveri potest, conventa servatum iri*. Cum vero oppignorari nequeant nisi res suæ, pro alieno tamen etiam debito (§. 700.) *non modo oppignorari possunt, quæ sunt in dominio gentis*, veluti orbes, certæ territorii partes, integræ provinciæ, jura genti competentia, res pretiosæ, quæ sum civitatis; *sed Rectoris quoque civitatis res propriæ, sive privatæ pro debitis gentis*. Enimvero *si integra provincia, aut certa territorii pars in securitatem crediti, vel quacumque de caussa debiti traditur; pactum antichresticum ad oppignorationem accedit*. Est enim *Anticresis* jus re oppignorata utendi fruendi loco pecuniæ creditæ, in compensationem scilicet usurarum. Quoniam vero pactis conventis standum (§. 438.) *jus ex pacto antichrestico quæsitam æstimandum est ex iis, quæ conventa fuerunt*. Quamobrem ex eo patet, utrum imperium simul fuerit oppignoratum, nec ne. Per se autem liquet, *oppignorationem & antichresin finiri, præstito eo, cujus caussa oppignoratio facta*, quamvis *res oppignorata pro alio* quoque *debito retineri possit* (§.706.) *nisi aliter fuerit expresse conventum* (§.337.342.)

§. 1151.

Obsides dicuntur personæ, quæ traduntur in securitatem debiti, scilicet conventum servatum, vel debitum præstitum iri, *Obsides* igitur *revera oppignorantur* (§. 679.) *tamdiu retinendi, donec præstitum fuerit, quod debetur*. Quamobrem *accipienti competit jus obsides custodiendi, quantum sufficit, ne aufugere possint, nullum autem jus ad præstandas operas eosdem cogendi*, cum hoc esset idem ac pignore uti (§. 702.) Quoniam vero nemini competit jus in vitam alterius (§. 141.) *vita obsidum* *De obsidibus.*

oppi-

oppignorari nequit, consequenter *nonnisi libertas* (§. 77.) *non* tamen propterea *sunt servi* (§. 947.) *sed fiunt servi*, *non præstito eo cujus caussa dati* (§. 697.) *aut saltem captivi detinendi*, *interfici* vero *nequeunt*. Et ideo *obsides tales esse desinunt*, *si dans fidem fallit*. Cumque *obsides* revera sint pignora; *in unam caussam dati in aliam retineri possunt*, *nisi expresse aliter fuerit conventum* (§. 1150.) Et quia impensæ necessariæ in pignus factæ a constituente restituendæ (§. 703.) ac debita solvenda sunt (§. 751.) *qui obsides dedit*, *restituere tenetur impensas in alimenta eorum factas*, *& obses debita*, *quæ contraxit*, *solvere debet*, *antequam dimittatur*.

§. 1152.

De obligatione qua dans obsidi tenetur. Cum *qui obsidem dat*, obligetur ad id præstandum, cujus caussa obses datur, & ad obsidem liberandum (§. 1151.) *ei qui datur*, *se obligat ad eumdem liberandum*, consequenter cum servus fiat, vel saltem ut captivus detineatur, si fides fallitur (§. *cit.*) *ad eum redimendum*. Et quia obsidem ire onus est; quod boni publici caussa fertur, consequenter ad quod civis quivis obligatur, non saltem is, qui obses datur (§. 1037.) *civitas aut ejus Rector incommodum obsidi*, *quod patitur*, *aut cognatis ejus repensare tenetur*. *Quodsi* vero *obses datus fuerit vel expromissor*, *vel fidejussor*, *vel sponsor* (de quo non dicetur) per se patet, *non præstito eo*, *cujus nomine datur*, *eum ex proprio facto teneri*.

§. 1153.

De sanctitate foderum. *Sanctum* in Jure Gentium dicitur, quod ab omni violatione immune esse jubet publica, vel communis gentium salus. Quamobrem cum fœdera pangantur boni publici caussa (§. 1141.) & non modo sicuti pacta cetera sint servanda

(§.

(§. 438.) verum etiam gentium maxime interſit ut ſerventur; *fœdere ſancta ſunt & gentibus ſancta habenda* : cumque in pangendis fœderibus non attendenda ſit religionis diverſitas; *ſanctitas fidei nullum reſpectum habet ad religionem gentis, cum qua fœdus initur*.

§. 1154.

Quando de negotio aliquo convenitur, in cetera omnia, quæ requiruntur, ut id conſtare poſſit, conſentitur. Quamobrem *ſine quo id, id quod conſenſum, eſt conſtare non poteſt, id tacite conventum, vel promiſſum intelligitur.* Ita omni contractui beneficio ineſt indemnitas ejus, qui alteri gratis quid præſtat, ut qui ſalva obligatione; qua nemo locupletior fieri poteſt cum damno alterius (§. 271.) conſtare nequit. Dicitur autem *Fides tacita*, quæ conſenſu tacito nititur, & quæ ideo *non minus ſancta eſſe debet, quam expreſſa*, quæ nimirum expreſſo conſenſu nititur. *De fide tacita.*

§. 1155.

Poteſtates minores cum jus omne a ſumma habeant (§. 1140.) *nomine ſummæ nil promittere poſſunt, niſi vel expreſſo mandato, vel intra fines propoſitionis, ſuæ* nec aliter *eos, quibus propoſiti ſunt, vel etiam poteſtatem ſummam aliis obligari poſſunt.* *De jure poteſtatum minorum.*

§. 1156.

Sponſio eſt pactum de republica ſine mandato poteſtatis ſummæ, nec intra fines præpoſitionis factum. Facile autem intelligitur, *ſponſorem promittere ſe effecturum, ut poteſtas ſumma id, quod promittitur, ratum habeat*, conſequenter *ad hoc ſe obligare* (§. 380.) Quoniam nemo alterum tertio obligare poteſt abſque voluntate ſua (§. 385.) *ſponſio ſummam poteſtatem non obligat, niſi eamdem ratihabeat, vel expreſſe, vel tacite, faciendo nimi-* *De ſponſionibus.*

rum

rum, postquam ea ipsi innotuit, quod ad aliam caussam probabiliter referri nequit, multo minus itaque, si dissensum suum expresse declarat. Quoniam vero sponsor factum proprium promittit, non tantum alienum, *ratihabitione non secuta, sponsor tenetur ei, cui spopondit, ad id, quod interest* (§.435.) consequenter *pro eo ipsi obligata sunt omnia sponsoris bona* (§.705.) *ipsa* etiam *libertas* (§.950.) ut scilicet si ex bonis satisfieri non possit, ipse dedatur in servitutem. *Quodsi* vero *sponsor certi quid promiserit; ei cui spopondit, præstare, si potestas summa sponsione ratihabere recusaverit, ultra id eidem non tenetur* (§.317.)

CAPUT VI.

De modo componendi controversias gentium.

§. 1075.

De controversis & gravaminibus gentium. *Controversia Gentium & Rectorum civitatis* sunt contentiones eorumdem de juribus sibi competentibus, aut injuria facta. *Gravamina* vero sunt querelæ de jure manifesto, sibi ab altera gente vel Rectore civitatis denegato, vel de injuria quacumque sibi facta, aut facienda. Unde facile patet, quænam gravamina sint justa, quænam injusta. Patet etiam, *gravamina tolli, si genti alteri jus suum tribuatur, de injuria facta satisfiat; a facienda desistatur, aut quando fides suspecta est, sufficienter caveatur*; cumque unicuique jus suum sit tribuendum (§.86.) nec gens ulla alteram lædere, seu injuriam facere (§.88.) debeat (§.1089.) *gravamina tollere gens quælibet obligatur si qua adversus ipsam quædam alteri sint*. Quoniam tamen jus suum quilibet remittere potest (§.342.) *Gens* quoque *si velit*, gra-

gravamina sua remittere potest. Et quia gentes inter se utuntur jure naturali (§. 1088.) *controversiæ gentium, eodem modo componendæ, quo lites privatorum in statu naturali finiuntur,* consequenter *vel amicabiliter, vel per transactionem, vel per mediationem, vel per arbitrium,* ac propterea *conventus celebrare & in colloquiam venire tenentur, aut decisio sorti committenda* (§.790.)

§. 1158.

Enimvero *si quis in nullum istorum modorum consentire velit, vel facile prævideatur, eo modo controversiam terminatum non iri; offerenti competit jus belli in acceptare nolentem, quo hic ad transactionem adigatur* (§.790.) *De bello transactioni caussa licito.*

§. 1159.

Bellum per se non esse modum aptum decidendi controversias, eodem modo patet, quo idem de duello ostendimus (§. 789.) Oppido igitur falluntur, qui sibi persuadent, Regum, seu gentium controversias vi armorum esse decidendas, & ultimam victoriam æquivalere sententiæ a judice latæ. *An controversiæ vi armorum decidi possint.*

§. 1160.

Cum jus talionis uaturale nullum sit (§.156.) gentes autem inter se utantur jure naturali (§. 188.) *talio* quoque *inter gentes illicita.* Enimvero cum gentibus competat jus puniendi adversus injuriam factam (§.1089.) *si gens alteri a se læsæ de injuria irreparabili satisfacere nolit, aut satisfactum iri spes nulla videatur, læsa jure puniendi uti potest, adimendo scilicet res vel corporales, vel incorporales,* veluti jura ad certos actus in territorio læsæ (§. 1048.) *De jure talionis & jure puniendi.*

§. 1161.

Retorsio juris dicitur constitutio, qua in subditos alterius gentis decernitur jus, quo ipsa *De retorsione juris.*

uti-

utitur in subditos nostros seu est usus juris in subditos alterius gentis, qua ipsa utitur in stros. Cum unicuique genti liberum sit statuere, quantum juris alteri concedere velit in territorio suo, prouti e re civitatis esse videtur (§. 976. 978.) *cuilbet genti liberum est jus retorquere*.

§. 1162.

De bonis civium pro debito civitatis obligatis. Quoniam gentes inter se spectantur tamquam personæ singulares (§. 977.) *bona omnia singulorum simul sumta respectu gentium exterarum habenda pro bonis gentium*, ac propterea *obligata sunt promiscue pro debitis civitatis* (§. 705.) consequenter *etiam bona privata Regis* (§. 1012.)

§. 1163.

De jure expressaliarum. Cum gentibus idem competat jus, quod singulis in statu naturali (§. 1088.) bona autem omnia singulorum simul sumta respectu gentium exterarum habenda pro bonis gentium (§. 1162.) *si qua gens rem suam, vel civium suorum ab alia gente, quæ eadem detinet, vel alio quocumque modo debet, consequi non potest, seu gens hæc illi, vel civibus illius jus reddere denegat, explicatio juris inter gentes licita, & rem civium quorumcumque eo fine capere licet* (§. 794.) Hæc ablatio bonorum civium gentis, vel Rectoris civitatis expletionis juris caussa dicuntur *Repressaliæ*. Quamobrem patet, *repressalias inter gentes esse licitas, & jus repressaliarum non competere nisi gentibus aut iis, qui jus gentis habent, Rectoribus scilicet civitatis*, consequenter *privatum jure repressaliarum uti non posse, nisi permissu Rectoris civitatis*.

§. 1164.

De androlepsiæ. Cum in bonis civium contentam sit etiam eorum libertas naturalis (§. 207.) *libertas* quoque

que *civium singulorum*, *seu personæ ipsorum*, quibus hoc jus inhæret, *obligatæ sunt pro debitis civitatis* (§.1163.) consequenter *si gens alteri*, *vel subditis ejus jus denegat*, *pignorationis caussa etiam subditi alterius capi possunt*, cumque capiantur eo fine, ut gens ista permoveatur ad jus reddendum; *capi possunt personæ meritis*, *vel dignitate in civitate eminentes sexus cujuscumque*, *earumque liberi*. Hæc civium captura pignorationis loco facta cum *Androlepsia*, seu *Viricapio* dicatur: *androlepsia inter gentes licita*. Quoniam vero nonnisi civium libertas oppignoratur pro debitis civitatis, *si gens promoveri nequit ad jus reddendum*, eodem modo, quo de obsidibus (§.1151.) patet, *qantos aut servus fieri*, *aut tamquam captivos in carcere detineri posse*, *non autem interfici*, *aut pœna corporis effectiva offici*.

§. 1165.

De eo, quod licet in resistentem repressalis & androlepsia.

Quoniam repressaliæ (§. 1163.) & androlepsia licitæ sunt (§.1164.) *si quis executione repressaliarum & androlepsiæ resistit*, *in eum eadem liceat*, *quæ defensori licita sunt* (§.90.) *Vis* igitur in eo casu *æstimanda non ex eo*; *quod debetur*, *sed quod ad vim injustam*, qua resistitur, *depellendum sufficit*.

§. 1166.

De damno per repressalias dato concivibus resarciendo.

Cum naturaliter quilibet damnum datum resarcire teneatur (§.270.) *qui caussam dedit repressaliis*, *damna iis resarcire debet*, *quibus eam ob caussam aliquid decedit*, atque *ut damnum datum resarciatur*, *superior curare debet*. Nemo scilicet civium pro altero tenetur.

§. 1167.

Quando id de publico fieri debeat.

Cum Rector civitatis & jure populi agat (§. 981.) consequenter populus per eum facere intelligatur quicquid qua talis facit; *populus factum Rectoris civitatis qua talis pro suo agno-*

ſcere tenetur; adeoque *etiam id*, *quo injuria infertur exteris*. Eadem nimirum ratio eſt obligationis, quæ ex maleficio, quam quæ ex fœderibus naſcitur. Quamobrem *ſi facto*, *ſuo ſive privatus iuſſu ipſius repreſſaliis cauſſam dedit*, *damnum iis*, *quibus eam ob cauſſam aliquid decedit*, *reſarciendum eſt de publico* (§. 1166.)

§. 1168.

De repreſſaliarum & androlepſiæ effectu.

Quoniam repreſſaliæ in expletione juris conſiſtunt (§. 1163.) *per repreſſalias dominium rerum captarum atquiritur iis*, *quorum cauſſa factæ*, *niſi reſtituendum*, *quod abundat* (§. 793.) Et cum *repreſſaliæ* (§. 1163.) & *androlepſia* licitæ ſint (§. 1164.) *parti adverſæ juſtam belli cauſſam non dant* (§. 98.) Ex adverſo autem cum per iſta media jus tuum conſequi debeat, quod a parte adverſa tibi denegatur (§. 1163. 1164.) *si per repreſſalias & androlepsiam jus tuum conſequi non potes*, ſcilicet ut injuria facta reparetur, aut ob irreparabilem tibi ſatisfiat, *quæ illas licitas faciunt*, *juxta belli cauſſa ſunt* (§. 98.)

CAPUT VII.

De Jure belli Gentium.

§. 1169.

De belli diviſione.

BEllum *publicum* dicitur, quod geritur inter gentes, ſeu auctoribus, iis qui ſummum imperium habent, *privatum* vero, quod geritur inter privatos propria auctoritate. *Mixtum* denique eſt, quod una ex parte eſt publicum, ex altera privatum, veluti ſi Rector civitatis bellum gerit cum ſubditis rebellibus. Vocatur autem *Bellum offenſivum*, quod infertur ei, qui de bello inferendo non cogitabat, *defenſivum* vero, quo quis ſe defendit adver-

adversus eum, qui ipsi bellum infert. Offensivi quædam species est *punitivum*, quo pœna sumitur ab altero, & *vindicativum*, quo jus nostrum & id, quod nobis debetur, consequi studemus.

§. 1170.

Cum justa belli caussa non sit nisi injuria facta vel facienda (§.98.) *bellum offensivum tum punitivum, quam vindicativum licitum est si jus tuum fuerit certum, at de injuria irreparabili manifesta alter satisfacere nolit, nec id aliter consequi possis, & si id infertur alterum ad transactionem compellendi gratia in caussa dubia* (§. 1158.) *bellum* vero *defensivum licitum est, quo adversus eum, qui bellum injustum infert, te defendis* (§. 1089.) *Quando bellum offensivum, punitivum & defensivum licitum.*

§. 1172.

Sola igitur utilitas justa caussa belli non est (§.1170.) Quamobrem cum *rationes suasoriæ* dicantur, quæ desumuntur ab utilitate, seu quibus evincitur e re nostra esse, ut bellum suscipiatur in oppositione ad *justificas*, quæ desumuntur a jure ad bellum in casu dato nobis competente; & inter eas mediæ sint *quasi justificæ*, quæ, si rite expendantur, justificæ non sunt, sed saltem videntur, *injustum est bellum, quod ob rationes suasorias solas & quasi justificas suscipitur.* Quia naturæ humanæ repugnat nocere alteri commodi sui caussa (§. 44.) consequenter ea immanitas, qua bellum per se delectat, cum tot hominum innocentium cædibus & laniationibus rerumque vastationibus conjunctum, humanam naturam reppellit, *bellum humanum excedit, si quis nec rationibus justificis nec suasoriis motus in bella fertur,* atque ideo *ferinum* dicitur. *Sunt autem rationes suasoriæ æquæ, quæ a fine civitatis desumuntur* (§.976.) *De bellis utilitatis solius caussa gestis.*

§. 1172.

De metu ex vicina potentia & conservatione æquilibrii.

Quoniam genti cuilibet jus est augendi potentiam suam (§.1102.) nec qui damnum dare potest, ideo dare vult: *potentia crescens vicinæ gentis & metus ex vicina potentiam justa belli caussa non est* (§.1170.1171.) Quamobrem cum *Æquilibrium inter gentes* dicatur gentium plurium secundum potentiam ad se invicem relatarum status, quo potentiæ unius præpotentis, vel quarumdam conjunctæ potentia conjuncta aliarum æqualis est; *sola conservato æquilibrii inter gentes justa belli caussa non est, ea tamen rationibus suasoriis accendenda, si de bello justo suspiciendo consultatur* (§.1171.) *Quodsi* ergo *gens potentia confisa manifesta consilia agitet de gentibus sibi subjiciendis, aut injustis armis securitatem publicam gentium turbare non veretur*, cum quælibet gens se conservare debeat (§.1093.) & gentibus universis competat jus cogendi turbatorem quietis publicæ, ne turbet (§.1090.) *communi securitati consulere, potentiamque crescentem labefactare licet.* Tum nimirum bellum hoc respectu defensivum justum est (§.1169.)

§. 1173.

De sceleribus, atheismo & idololatria gentis.

Quoniam omne malum in se tale non est; ut puniri debeat ac possit bellum punitivum in gentem licitum non est, quod jus naturæ immaniter violet, aut in Deum delinquit, vel quia atheismum, aut Deismum profitetur, vel idololatrica est. (*a*)

§. 1174.

De milite & jure conscribendi militem.

Milites dicuntur personæ, per quas autor bel-

(*a*) Aliquando obtingit ut Principes Christiani tamquam Divini cultus, & veræ Religionis Vindices punire possint, ac debeant perfidos ac impios errorum sectatores. Sinnichius egregie hoc argumentum tractat in suo Opere *Saul ex-Rex*.

belli vim infert parti alteri, cum qua bellum gerit; *Arma* vero res omnes, quibus ad vim alteri inferendam, aut eam a se avertendam utimur. Cum *potestatibus summis* competat jus belli (§.1066.) iisdem quoque *competit jus militem conscribendi*, atque hoc jus *jura majestatica pertinet* (§. cit.) *exercendum, prouti visum fuerit superiori, si nulla extet lex fundamentalis* (§.984.) *ita tamen, ne bonum publicum aliquid inde capiat detrimenti* (§.976.) Quoniam singuli obligantur ad defensionem civitatis conferre, quod possunt (§.972.975.) *in casu extremæ necessitatis operas militares præstare tenentur subditi omnes, ad ministerium bellorum apti* (§. 60.) *&*, vi potestatis eminentis, *ad id compelli possunt inviti* (§.1065.) ast quia præter operas militares ad commune bonum promovendum aliæ adhuc præstandæ sunt (§.972.) & sumtus bellicos somministrare tenetur subditi (§. 1037.) *extra casum necessitatis milites conscribendi inviti non sunt, qui alias Reip. utiles ac necessarias operas præstare, & ad sumtus bellicos contribuere possunt.* Peregrini, qui sponte sua nomen militiæ dant, dicuntur *Milites conductitii*, atque horum *obligatio ex pacto venit* (§.438.) quod *Capitulatio* dicitur, & *in iis conventa sunt servanda* (§.cit.) Cum vero jus conscribendi militem sit jus majestaticum, quod ab externa gente violari nequit (§.1136.) *in territorio alieno sine consensu domini territorii militem conscribere non licet*; cumque hic locum habeat potestas eminens (§.1065.) *non concessa libertate conducendi militem invitos conscribere licet.*

§. 1175.

Plagium dicitur surreptio hominis, qui alterius cujusdam potestatis subjectus est. Quoniam hominem potestati ejus, qui subjectus est *De plagiis.*

 est

est, subducit & sibi jus quoddam in eum asserit plagiarius: *plagium cum furto convenit* (§. 263.) ntque ideo *furtum hominum recte habetur*. Quamobrem patet, *qui subditos alienos dolose surreptos ad ministerium bellorum cogunt, plagium committere, & potestate eminentem ejus, cujus sunt subditi, violare*, consequenter *huc injuriam facere* (§.85.) ideoque *justam bello caussam dare, nisi de injuria facta satisfiat* (§. 1170.)

§. 1176.

De stipendiis militum & hospitiis militaribus.

Stipendium dicitur æs, quod pro ministerio bellonum solvitur. Cum qui militiæ operam dant, alio modo nil acquirere possint, *stipendia militibus præcise solvenda*. Ob eamdem rationem *ipsis non modo debentur vestimenta, verum etiam*, cum habitatione indigeant, si belli caussa in campis non commorantur, *hospitia personalia*. Cum hospitia ista pertineant ad munera publica (§. 1057.) consequenter ad onera Reip. (§.1037.) *singuli ædium possessores personali hospitio milites excipere obligantur pro modo facultatum* (§.*cit.*) ne tamen subditi nimium onerentur; *superior curæ habere debet, ne hospitia ista evadant nimis molestia, nec sint præter necessitatem sumtuosa, nec immunitas ab iisdem concedenda nisi personis, quibus ea in partem salarii, vel in præmium meritorum in Remp. imputari potest*; utpote privilegium nonnisi boni publici caussa concedendum (§.1047.)

§. 1177.

De desertione militum.

Cum obligationem naturalem, qua tam *Milites* cives, quam peregrini tenetur (§. 1174.) parum capiant milites homines plebeji, vel illiterati; *jurato promittere tenentur, quod ministerium bellorum a se susceptum deferre nolint* (§.380.446.) *& tamquam perjuri & perfidi*

fidi gravius puniri possunt. Patet autem, *qui desortores clam abducit, aut celat, plagium committere* (§.1175.) consequenter *qui quomodocumque concurrit, plagii participem fieri*(§.26.)

§. 1178.

Præfecti militum dicuntur, quibus a potestate summa certum imperium in milites tributum & certæ functiones bellicæ demandatæ sunt. *Duces* autem excellenter dicuntur illi, quibus imperium in integrum exercitum tributum, seu summa belli commissa est. *Sunt igitur perfecti militum potestates minores, quorum alii aliis & potestate summa longius remoti, alii vero eidem propiores pro diversitate juris, quo pollent, duces autem excellenter dicti summis potestatibus proximi*. Cum *Jus militare* dicantur leges, in quibus disponitur de iis, quæ a militibus eorumque perfectis fieri, aut non fieri debent, aut quæ iisdem permittuntur *in eo* quoque agitur *de jure perfectorum militum; summorum etiam ducum, eorumque officiis*. *De præfectis militum.*

§. 1179.

Auxilia, vel etiam *copiæ auxiliares*, immo absolute *Auxiliares* dicuntur copiæ tam pedestres, quam equestres, quas genti bellum gerenti mittit gens alia, cujus bellum non est. *Pecuniæ subsidiariæ*, dicuntur, quæ genti bellum gerenti solvuntur a gente alia, cujus bellum non est, ut illa sumtum in rem militarem facere possit. Dicuntur etiam hodie simpliciter *subsidia*. Naturaliter *gentes obligantur auxilia & subsidia mittere genti bellum justum gerenti & quocumque modo juvare eam in bello, quantum datur* (§.1108.) *ut vero jus perfectum ad ea acquiratur* (§.1089.) *fœdera pangenda sunt* (§.1141.) *utpote sancta inter gentes habenda* (§.1153.) Patet vero, *tum jus partis* *De auxiliis & subsidiis.*

unius & obligationem alterius æstimari debere ex iis, quæ in fœdere conventa fuerunt (§.317.)

§. 1180.

De speciebus fœderum belli & casu fœderis.

Fœdera belli offensiva dicuntur, si auxilia & subsidia saltem prommittuntur in bello offensivo, *defensiva* si saltem in defensivo; *offensiva & defensiva* simul, si in utroque. *Casus* autem *fœderis* vocatur concursus circumstantiarum, sub quibus fœdus initum, sive expresse fuerint dictæ, sive tacite suppositæ. *His* igitur *simul existentibus*, *casus federis existit*, & facile patet, *nonnisi eo existente præstanda esse, quæ in federe promissa sunt* (§. 318.) Quamobrem *si bellum geratur manifesto injustum, vel qui conventa præstare debet, ipse iisdem indiget, casus federis non existit*; cum uterque in omni fœdere tacite exceptus intelligatur.

§. 1181.

De iis, qui in bello medii sunt.

In bello medii dicuntur, qui neutri belligerantium parti adhærent, consequenter bello sese non immiscent. Dicuntur etiam vulgo *neutrales*, & ipsorum terræ vocantur *Terræ naturæ*. Quamvis vero vi libertatis naturalis (§.1089.) *genti unicuique permittendum*, *ut sit in bello modia* (§.78.) ut tamen jus perfectum acquiratur ad neutralitatem, *federa cum belligerantium vel uno, vel utroque*, prout casus fuerit, *pangenda* (§.1141.1153.) quæ *Fœdera naturalitatis* appellatur, & præter id, sine quo fœdus istud concipi nequit, scilicet *ut in eo promittatur*, *quod*, *qui medius in bello esse vult*, *nolit patrem adversam in bello juvare*, *ipsis autem*, *cum quo fœdus pangitur*, *nullo modo impedire motus*, *in iis* etiam *conveniri potest de aliis*, *quæ pars utraque e re sua judicaverit*. Quoniam vero fœdus neutralitatis non extendendum ultra limites suos & ea, de

qui-

quibus ſpecialiter conventum; *qui neutrarum partium ſunt, utrique belligerantium parti debent, quæ jure gentium debentur extra bellum*, veluti *utriſque partis belligerantium militibus & ſubditis aditum in territorium ſuum & tranſitum per terras ſuas tutum concedendum, & ut juſti negotii cauſſa in eo commorentur & res, quibus indigent, æquo pretio ſibi comparent permittendo* (§.1232.) niſi expreſſo aliter conventum, ſcilicet ut utrique belligerantium parti non ſit concedendum, quod alias erat permiſſum (§.667.)

§. 1182.

Quoniam tranſitus ob juſtas cauſſas per terras alterius eſt jus ex communione primæva reſiduum (§.212.) *gens una copiis militaribus gentis alterius tranſitum ſibi innoxium & tranſeuntibus tutum permittere debet*. Cum tamen judicium de eo, an ſit innoxius, ſit permittentis (§.1089.78.) *tranſitus petendus*, & quia innoxius non eſt, *ſi metuendum, ne is concedenti bellum inferat, vel ſedem belli in terra pacata figat, aut alio modo noceat, contra quem conceditur, denegari poteſt*. Et eadem de cauſſa, *pro iis, quibus tranſiturus indiget*; cum per ſe pateat, quod ea tranſeunti denegari non poſſit, *juſtum is pretium tenetur, quamvis tranſitus ipſe, utpote naturaliter debitus, gratis ſit concedendus*. Cum vero damna data ſit reſarcienda (§.270) *ſi tranſeuntes incolis damna dederint, is, cui tranſitus conceſſus, ea reſarcire tenetur, & Rector civitatis curare debet ut reſarciantur iis, quibus data*. Ac ideo *tranſitum concedens, ſi metuit, eum non fore innoxium, aut præſtationem æſtimationis damni, ſi quod detur, agere obtentnm iri, eum concedere non tenetur niſi ſufficienter a tranſeunte caveatur*. *De tranſitu cum copiis militaribus.*

§. 1183.

§. 1183.

De belli denuntiatione. *Denuntiatio belli* eſt actus, quo parti adverſæ ſignificatur ab altera, quod jus ſuum vi armorum perſequi. Dicitur etiam a nonnullis *Clarigatio*, quamvis ea apud Romanos ab illa erat diſtincta, ita ut parte adverſa ſatisfactionem negante demum ſequeretur denuntiatio, quæ ideo clarigationi ſaltem eventualiter inerat. Eſt autem *denuntiatio* vel *conditionata* qua declaratur, bellum illatum iri niſi res reddatur, aut de injuria facta ſatisfiat: vel *pura*, qua abſque conditione ſignificatur, bellum illatum iri. Naturaliter *opus non eſt*, *ut conditionatam ſequatur pura*; cum per ſe pateat, altero jus denegante nobis aliud medium id conſeguendi non ſupereſſe, quam bellum. Satis etiam liquet, *in bello offenſiva opus eſſe denuntiatione*, *non vero in defenſivo* (§.1196.) Enimvero *ſi is*, *cui bellum denuntiandum*, *nec legatos admittit*, *nec ſit occaſio mittendi epiſtolam*, *id bello* quoque *offenſivo denuntiatio omittenda* (§.20.) Aſt *talio*, utpote in ſe illicita (§.156.) *non eſt juſta cauſſa ommittendæ denuntiationis*. Denique quia bellum denuntians parti adverſæ non indulgere tenetur moram ſibi damnoſam (§.269.) *niſi bello denuntiatio ſtatim offerantur æquæ pacis conditiones*, *operationes bellicas ſine mora inchoare licet*.

§. 1184.

De hoſtibus hoſtilibus. Cum bellum publicum geratur inter gentes (§.1169.) *ſi Rector civitatis unius bellum indicit Rectori civitatis alterius*, *publicum bellum indictum intelligitur toti genti a tota gente*. Quamobrem cum *Hoſtes* dicantur illi, quibus inter ſe bellum eſt, & eorum *Res hoſtiles*; *partis utriuſque belligerantium ſubditi*, conſequenter etiam *fæminæ pueri*, *infantes*, *ſunt numero hoſtium eorumque res hoſtiles*, *quocumque*

que in loco fuerint. Cum tamen hostes non sint peregrimi in territorio hostili commorantes utpote non subditi hostis (§.1137.) *res peregrinarum in territorio hostili deprehensæ hostiles non sunt*, sed cum probandum sit, eas esse peregrinorum, *hostiles præsumuntur*, *donec contrarium fuerit probatum*. Et quia res etiam incorporales hostium hostiles sunt, consequente etiam jus ad ea; *quæ hosti debentur ab eo, qui hostis non est, eadem in numero rerum hostilium sunt*.

§. 1185.

Qui hosti meo se associat, veluti auxilia aut subsidia mittendo, aut eum quocumque modo in bello adjuvando, cum ad bellum ipsius concurrat, & ideo ejus participes fiat (§.26.) *hostis meus est res ejus hostile sunt*, consequenter *quando bellum denuntiatur, idem simul denuntiatur, idem simul denuntiatum intelligitur omnibus iis, qui hosti meo se associaturi sunt*. Quamobrem *si einem bellum inferre velis, denuntiatione opus non est*. *De iis, qui hosti se associant.*

§. 1186.

Publicatio belli est significatio ejus ab eo facta, qui bellum suscepit, potestatibus summit aliis atque subditis suis; consequenter *publicatione opus est tam in bello defensivo, quam offensivo*. Cum publicatio non uno modo fieri possit, a voluntate publicantur unice dependet, quemnam eligere velit. *Publicari potest aliarum gentium Rectoribus vel per ministros* quos publicans habet in aulis exteris, *vel per litteras ad eos missas, subditis autem vel per præcones, vel per rescripta, immo utriusque per scripturam typis expressam*. *De publicatione belli.*

§. 1187.

Scriptura typis expressa, qua bellum offensivum publicatur, dicitur *Manifestum*; qua bellum *De manifesto & antimanifesto.*

lum defensivum *Antimanifestum*. Quamobrem cum nemo videri nolit sine justa caussa bellum gerere; *in manifesto eædem refutandæ sunt rationes justificæ, in antimanifesto eædem refutandæ* (§. 1171.) Et quoniam superior subditis imperare potest, *quæ durante bello ab ipsis fieri, aut non fieri debeant* (§. 1043.) *ea tam manifesto, quam antimanifesto simul inferenda*. Quia expositio rationum justificatnur saltem requirit recensionem factorum, & juris naturæ atque gentium applicationem, refutatio earumdem demonstrationem falsitatis factorum, aut minus recto factæ juris applicationis; *a verbis & dictionibus, quæ odium & vindictæ cupidinem spirant, abstinendum.*

§. 1188.

De amore hostium. Cum gens gentem etiam inimicam amare ac diligere debeat tamquam seipsam (§. 1109.) & ab hac obligatione liberari non possit (§. 42.) *hostis* quoque *hostem amare ac diligere debet tamquam seipsum*. Differt nimirum inimicus ab hoste (§. 137. 1184.)

CAPUT VIII.

De Jure gentium in bello.

§. 1189.

De absentia juris in bello injusto. QUI *bellum injustum gerit*, ei nulla justa belli caussa est (§. 1170.) *Quicquid* igitur *in bello facit, id illicitum*, consequenter *si hostes occidit, latroni; si res hostiles eripit, invasori & prædoni æquiparatur*. Et quoniam *qui bellum injustum gerenti se associat*, nullum jus in bello habere potest, utpote agens nomine ejus, cui se associat; *quicquid agit, pariter ad rapinas, invasiones & latrocinia referendum, aut ad actus, quibus ea promoventur.*

§. 1190.

§. 1190.

De jure in bello justo. Bellum justum geritur juris sui consequendi caussa (§. 1170.) Quamobrem *qui bellum justum gerit, illi in bello licitum est, sine quo jus suum consequi nequit. Quod* vero *ad hunc finem consequendum non facit, illicitum est.* Vi autem libertatis naturalis *judicium de eo, quod ad hunc finem consequendum necessarium belligeranti reliquendum* (§. 1089. 78.) Quoniam impensas belli, quas maximas esse constat, pars adversas vi injusta caussatur (§. 1189.) consequenter damna dat resarcienda (§. 269. 270. (*bellum justum gerenti debentur impensæ in bellum factæ.* Cumque vi injusta continuo dentur & injuriæ novæ committantur (§. 269. 87.) *ob damna belligerator injustus tenetur justo ad restitutionem rerum ablatarum, si adsunt, aut ad præstandum æstimationem earum, quæ non extant, & ob injurias in pœnam* (§. 1189.) Denique cum bellum, utpote post se trahens magnum malorum cumulum gentibus sit valde funestum, geratur propter pacem, & qui bellum justum gerit non aliud intendat, quam ut partem adversam adigat ad offerendas æquas pacis conditiones, prouti ex hactenus dictis haud obscure colligitur; *qui bellum justum gerit, ei etiam jus est ad ea, quæ hostem ad finiendum bellum permovere possunt.*

§. 1191.

De actibus & operationibus bellicis, & hostilitatibus. Quicquid hostis quomodocumque belli caussa agit, *Actus bellicus* est: ast *Operatio bellica* vocatur actus bellicus, quo hosti vel rebus ejus vis actu infertur, vel ad vim inferendam, aut arcendam via sternitur. Operationes autem bellicæ, quibus hosti vel rebus ejus vis actu infertur, *Hostilitates* appellantur.

§. 1192.

De jure in personas. Cum qui bellum injustum gerit injuriam inten-

tentet ei, cujus justum est bellum (§. 1189.) consequenter hinc competat jus se defendendi (§. 1099.) *jus in personas in bello justo nascitur ex defensione sui & rerum suarum*, consequenter *æstimandum ex eo, quod necessarium est ad vim hostis depellendam* (§. 90.) Quamobrem *subditos ejus, qui bellum injustum gerit, quamdiu ab omni vi abstinent, nec animum vim inferendi perdunt, interficere, aut alio modo in corpus eorum sævire non licet; neque in bello captos, vel sine conditione deditos licet interficere, nisi singulare peræcesserit delictum, quoad pœnam capitalem teneantur; multo minus* itaque *interficere licet vitam salvam paciscentes sive in prælio, sive in obsidione, nec repudianda hæc conditio. Idem tenendum de iis, qui in prælio arma deponunt.* Et quia interfectio medium licitum non est, si ea facere videatur ad reparationem juris nostri, prouti ex dictis apparet; *captivos, deditos, aut dedere se cupientes occidere, aut eorum corpora male tractare non licet si terrore opus sit*. Immo ex modo, quo jus in personam hostium nascitur, etiam patet, *hostes interfici non posse, quod fortiter restitum sit, multo minus* autem *ea de caussa interficere licet eos, qui ipsis restiturunt*. Quodsi pertinaci resistentia damna fuerint data & injuria facta irreparabilis; *jus est alia, quibus nobis satisfiat*, veluti *in obligatione, ut vel sine conditione, vel durioribus conditionibus se dedere cogantur, ut certam pecuniæ summam solvant, ut urbes atque domus deripiendæ relinquantur.*

§. 1193.

De diminuendis viribus bellum injustum gerentis. Cum in bello id agatur, ut pars adversa ab eodem desistere cogatur (§. 1190.) *quicquid facit ad imminuendas vires bellum injustum gerentis, id ei, qui justam bellandi caussam habet;*

bet, licitum, consequenter *hostes quoscumque capere licet, tum quatenus quocumque modo reparationi juris sui resistunt, aut finem belli impediunt, tum per modum androlepsiæ* (§. 1174.) *ac* ac propterea *capere licet non modo milites eorumque præfectos, verum etiam feminas illustres atque virgines, viros dignitate conspicuos & administrationi Reip. vocantes & personas quascumque alias* (§. cit.)

§. 1194.

Cum hostes capiantur, tum ne reparationi juris nostri resistant, tum ut pars adversa permoveatur ad bellum finiendum & jus nobis reddendum (§. 1192. 1193.) ad hoc vero sufficit, ut detineantur, donec a suis liberentur; *captivi naturaliter non fiunt servi* (§. 974.) *intra pœnæ tamen meritum ob delictum in servitutem redigi possunt*, ademta scilicet libertate (§. 1048.) *Quodsi inter gentes belligerantes actiones fuerint factæ de captivis redimendis*, cum standum sit conventis (§. 438.) *soluto pretio reddendi*. *Ast captivi fiant servi.*

§. 1195.

Vastatio rerum hostilium dicitur actus, quo eas perdendo hosti damnum datur, nullum vero inde nobis obvenit lucrum. Ea igitur *licita non est, nisi quatenus sine ea jus nostrum consequi non possumus, vel vires hostis inde diminuantur, nostræ augeantur, aut si fiat in justam pœnam* (§. 1170. 1193.) Hinc *agros hostiles corrumpere, fruges ac segetes in iisdem conculcare, ædificia diruere, hortos & vineas extirpare licet, si castrorum metatio, obsidio urbium ac prælia id exigunt; urbes* autem *oppida; pagos excidere, aut vastare, postquam in potestatem nostram venerunt, non licet, nisi ob delictum; quod talem pœnam meretur*. Eodem modo intelligitur, *demolitionem munimen-* *De vastatione rerum.*

torum

torum licitam esse, postquam expugnata fuerunt, ubi ea derelinquere visum fuerit, ast sepulcrorum & monumentorum sepulcralium, rerumque sacrarum vastationem illicita esse. Cum nobis nullum competat jus in gentem alteram propter religionis diversitatem, si vel maxime sit idololatrica (§. 1173.) *nec res sacras vastare licet, quod superstitioni, aut idololatriæ inservire putantur.* (a)

§. 1196.

De non permissis in territorio pacato. Quoniam in territorio alieno nemo sibi jus quoddam arrogare potest (§. 1121.) *in territorio pacata hostes & res hostiles capere non licet, nec per istud captivos & res captas ducere.* Pugnat idem cum fœdere neutralitatis, si quod initum (§. 1181.)

§. 1197.

De iis, qui ante bellum in territorium hostile venerunt. Quia peregrinis in territorio nostro commorantibus permissus est aditus tutus, & ideo abitus quoque tutus concedendus (§. 1131.) *quando bellum denuntiatum, in publicatione peregrini, qui sunt cives hostium, intra tempus definitum discedere jubendi sunt, quo elapso pro hostibus habendi,* consequenter *tamquam captivi detineri possent* (§. 1192.) sed quia nemo obligari potest ultra id, quod in potestate est (§. 60.) *si quis vi majore impeditus,* veluti morbo, quo decumbit, *intra præscriptum tempus discedere non possit, mora ipsi indulgenda.*

§. 1198.

De rebus mobilibus in territorio hostili. *Res hostiles mobiles in territorio suo* cum capere licere *intra debiti ac pœnæ modum* (§. 1190.)

(a) Si quivis tenetur pro viribus Naturam perficere, quidni in præsenti Naturæ lapsæ corruptione ac cæcitate hominum errores corrigere data occasione licebit? Vid. Notul. §. 1173.

1190.) *confiscare licet, ac prohibere debitoribus hostium, civibus suis, ne creditoribus durante bello debitum solvant, immo imperare, ut die solutionis veniente sibi solvant.*

§. 1199.

De immobilibus.

Cum peregrinus, qui bona immobilia possidet in territorio alieno, qua possessor eorumdem sit subditus domini territorii (§. 1125.) *bona immobilia a peregrino in territorio hostili possessa respectu domini territorii res hostiles non sunt, sed respectu ejus, cujus est civis,* seu in cujus territorio *domicilium suum habet.*

§. 1100.

De contributionibus militribus.

Quoniam bellum justum gerenti expensæ etiam debentur (§. 1190.) collatio autem pecuniarum aliarumque rerum fungibilium ad sustentandum exercitum a subditis hostilibus facta *contributiones militares* dicuntur; *bellum justum gerenti competit jus contributiones militares imperandi & exigendi, pro modo tamen facultatum eorum, qui eas præstare tenentur* (§. 60.)

§. 1201.

De direptionibus.

Direptiones sunt ablationes violentæ rerum mobilium ex hostilibus ædibus vel locis aliis, in quibus asservantur, vel absconduntur, a militibus factæ. *Direptiones* igitur, *si contributiones justæ non præstentur*, cum fiant expletionis juris caussa (§. 793.) *licitæ sunt, itemque si fiant intra pœnæ meritum* (§. 1190.) Attamen *in direptionibus urbium & domuum res, quæ direptionibus patent, vastandæ non sunt, nisi in justam pœnam* (§. 1195.)

§. 1202.

De præda.

Præda dicuntur res mobiles hostiles in bello captæ a militibus; consequenter *deprædationes hostium iu bello justo, quacumque occasione oblata, licitæ sunt* (§. 1200.) & *quę in direptionibus auferuntur, in præda sunt* (§. 1201.)

Quoniam vero in bello omnia fiunt jura *summę potestatis* (§. 1169.) ejus quoque *præda est*, *nec militibus*, *qui res hostiles manu capiunt*, *neque* etiam *eorum præfectis*, immo *nec copiis auxiliaribus jus ullum ad prædam competit*. Quia tamen summa potestas de suo pro lubitu disponere potest (§. 195.) *quidnam juris militibus*, *aut præfectis in prædam concedere velit*, *in ejus arbitrio positum est*, *&* *de præda cum mittente auxilia convenire potest*.

§. 1203.

An dolus in bello licitus & de stratagemate.

Cum simulatio, falsiloquium & dissimulatio communi nomine *Dolus* dicantur, *si dolo idem consequi datur*, *quod vi aperta licebat*, *quin is in bello licitus sit*, utpote minus nocumentum afferens vi aperta, *dubitandum*, *non est*, *sed* quia promissa sunt servanda (§. 388.) & contra promittentem pro vero habendum, quod promittit (§. 318.) *nonnisi extra sermonem promittentem*. Quia *Stratagemata* sunt actus bellici improvisi, tam in vi, quam in dolo consistentes; eadem quoque *licita sunt*.

§. 1204.

De occupatione bellica.

Occupatio bellica est actus, quo vi armorum res hostiles, in primis immobiles, veluti urbes ac terræ, rediguntur in suam potestatem. Cum in bello res omnes hosti eripere liceat ob caussas justas (§. 1190. 1193.) *occupatione bellica acquiritur dominum rerum hosti ereptarum*: *res* autem *mobiles non ante occupatę intelliguntur*, *quam de iisdem pro lubitu disponi possit* (§. 200.) & quoniam imperium civile terris quasi inhæret (§. 1125.) & tamquam res incorporalis dominio quoque subjici potest (§. 206.) *urbibus ac terris occupatis imperium* quoque *occupatum est*, consequenter *qui in iisdem habitant fiunt subditi occupantis* (§. 996.) *hostes esse desinunt* (§. 1184.) atque ideo *nihil eo-*

rum

rum licet in eos, quæ licita erant in hostem; sed ea saltem licita sunt, quæ jure imperii in subditos. Ceterum cum imperium contineat dominium gentis (§. 1130.) & dominium eminens atque potestatem eminentem (§. 1065.) *occupatis urbibus ac terris acquiritur dominium gentis in istis est, una cum dominio eminente & potestate eminente.*

§. 1205.

Qual imperium in victos acquiratur.

Cum imperium originarie sit res populi propria (§. 979.) in se spectatum tale est, quale est in populo. Quamobrem *si occupatione bellica imperium acquiritur; tale in victos acquiritur, quale est in populo, nisi pactione aliter fuerit conventum, qua standum* (§. 438.) Æquivalet nimirum legi fundamentali, qua imperium in Rectorem civitatis transfertur (§. 989.) Quamobrem *si sine pactione imperium acquirit victor, formam Reip. pro lubitu mutare potest & de modo habendi imperium itidem pro lubitu disponere.* Quoniam vero in regno herili subditi omnes subeunt servitutem personalem (§. 997.) *imperio herili non subjiciuntur subditi nisi intra pœnæ juste modum* (§. 1194.)

§. 1206.

Quando hosti non competat vis in personam.

Qui vi hostis se non opponit, cum adversus eum nulla defensione opus sit (§. 90.) *in eum quoque vis nulla hosti competit* (§. 1192.) Quamobrem *stupra violenta militibus non permittenda*, præsertim cum & in se illicita sint (§. 862.) *nec fontes veneno inficere licet*, ex quibus etiam aquas haurire contingit eos, qui vi hostium se non opponunt.

§. 1207.

De hoste veneno interficiendo.

Cum vero in *hostem*, quamdiu reparationi juris nostri resistit, tantumdem liceat, quantum ad vim injustam depellendam sufficit (§. 90.

1192.) eum *veneno interimere*, *licet*, consequenter *etiam in bello uti globis vel sagittis venenatis*, *immo aquas ita corrumpere sine veneno*, *ut bibi nequeant* (§. 1193.) cogere nimirum licet hostem, ut a vi injusta abstineat.

§. 1208.

De exploratoribus. *Exploratores* dicuntur, qui clam veniunt ad hostem, ut inquirant, quonam in statu sint res hostis & quidnam in nos moliatur: quod cum intersit nosse ad actus bellicos determinandos ad persequendum jus nostrum facientes; *exploratores mittere licet*. Ast cum noceant ei, ad quem mittuntur; *is*, *cujus arma justa sunt*, *habet jus eosdem puniendi*.

§. 1209.

De percussoribus. *Percussor* vocatur, qui mercede conductus ex insidiis & dolo hostem interficit. Quamobrem eum dolus in bello licitus sit (§. 1203.) *immisso percussore interficere hostem*, *naturaliter non illicitum* (§. 1192.) *Deprehensor* autem *in pœnam interficere potest belligerator justus* (§. 1189. 1048.)

§. 1210.

De hostilitatibus a privato susceptis. Cum jus belli sit summæ potestatis (§. 1066. 1169.) *subditi belligerantis hostilitates sine mandato*, *aut concessione summæ potestatis*, *saltem tacita*, ut ratihabitio recte præsumatur, quia quod fit in bello magnum momentum habet, *permissæ non sunt*, immo *nec militibus sine jussu aut concessione præfectorum*, *qua intra limites functionis suæ imperare possunt*.

§. 1211.

De induciis. *Induciæ* dicuntur suspensio actuum bellicorum ab utraque belligerantium parte intra tempus conventum, *Fiunt* itaque *pactione* (§. 438.) consequenter *quæ de iis conventa*, *iis standum* (§. *cit.*) *Per inducias bellum non finitur*, *etiamsi ad longius tempus fuerint contractæ*,

& iis

& iis finitis hostilitatibus statim locus est, *non vero nova belli denuntiatione opus* (§. 1183.) Ut de iis constet his, quorum nosse id interest; *quamprimum de induciis conventum*, *eædem publicandæ sunt*. Cum obligatio contrahentium veniat ex pacto; *induciarum contractu perfecto contrahentes statim obligant*; *sed quod subditos obligare nequeant*, *nisi a momento publicationis*, per se patet, *nisi expresse fuerit conventum*, *a quo die incipere debeant*. Dicuntur autem *Induciæ universales*, quibus omnes actus bellici suspenduntur; *particulares* vero, quibus saltem certæ. Cum omne jus in bello sit summæ potestatis (§. 1066. 1169.) *induciæ universales pangi nequeunt nisi a summis potestatibus*: *ast pangi possunt a minoribus intra fines functionis suæ* (§. 1155.) Cum *factum privati*, nisi fiat jussu summæ potestatis, aut ab eadem ratihabeatur, ei imputari nequeat (§. 26.) *inducias non rumpit*, *privatus tamen puniri debet & res raptæ restituende sunt*; cum alias ratihaberetur. Quia induciæ securitatem præstant tam personis, quam rebus; *induciarum tempore ire & redire ultro citroque licet*, *non vero loca incustodita occupare*. Ast cum *loca derelicta* hostis amplius habere nolit (§. 203.) ea *occupare licet*. Denique quia tempore induciarum omnia manere debent in eo statu, in quo sunt, consequenter nihil fieri in præjudicium hostis, quo fieri non poterat induciis non pactis; *durantibus induciis nec vallum tormentis hostis labefactatum reficere*, *nec auxilia aliaque necessaria urbi laboranti mittere*, *intra suos autem fines cum exercitu interius recedere*, *mœnia reficare & militem conscribere licet*.

§. 1212.

De commeatu.

Commeatus dicitur jus secure hinc inde eun-

di, concessum vel personis, vel rebus: cujus *concessio privilegium est* (§. 1047.) Quoniam privilegium personæ datum ultra eam non extenditur (§. 400.) *commeatu personæ dato uti nequit alia persona, nec patri datus filium & uxorem comprehendit, ideoque cui venire permissum, is alium mittere nequit.* Quia vero perinde est, per quam res deferantur; *si commeatus rebus datus, eædem per alium, quam cujus sunt, in locum destinatum transferri possunt.* Quia commeatus totus pendet a voluntate concedentis, idque finis, cujus caussa datus; indicat; *cui abire vel transire datum, non & redire, & cui negotii cujusdam caussa concessa securitas, ea concessa intelligitur, donec negotium fuerit finitum.* Similiter *si itineris caussa conceditur commeatus, in ea etiam comprehenditur reditus, & sub eo etiam comprehenduntur res, quæ solitæ sunt ad iter assumi, & famulus unus alterque, sine quo ire indecorum foret.* Sed ne de eo lis oriatur, consultius est; ea in litteris, quibus commeatus datur, diserte exprimi.

§. 1213.

De pretio redemtionis.

Cum quilibet jus suum pro lubitu in alium transferre possit (§. 314.) *pretium* quoque *redemtionis captivi in alium transcribi potest.* Et quia pacta servanda (§. 438.) *conventio de pretio rescindi nequit, quid captus intelligitur locupletior, quam credebatur.* Cumque non occupetur; *quod captus clam penes se habet, aut ipsi non adimitur, ideoque ejusdem manet* (§. 1204.) *id in pretium redemtionis imputari potest.* Quoniam vero datur pro liberatione captivi; *si captus moriatur, pretio nondum soluto, antequam facultas abeundi data, vel in itinere, si ad hostes conducendus fuit, pretium non debetur*: ast *debetur, si in li-*

libertate moriatur, aut si in securitatem debiti tantummodo detinetur, pignoris instar (§. 697.) Denique cum captivum pro certo pretio dimittens tantummodo præstare teneatur securitatem reditur ad suos; *si, postquam ad suos rediit, denuo capiatur ab alio, pretio redemtionis nondum soluto, id his debetur.*

§. 1214.

De postliminio, quatenus juris naturæ.

Restitutio rerum & personarum ab hoste captarum & in potestatem gentis suæ venientium in statum pristinum *Postliminium* vocatur. Cum summa potestas subditos suos eorumque jura contra vim externam hostium defendere teneatur (§. 972.) nec injustus belligerator occupatione bellica naturaliter jus ullum in rebus captis & in personas captas acquirere possit (§. 1189.) *si res & personæ vi injusta ab hoste captæ ad suos redeunt, in statum pristinum utique restituuntur*. Atque hinc apparet, quatenus postliminium sit juris naturæ; quatenus vero sit juris gentium, mox dicetur. Enimvero *qui se vel sua hosti dederunt*, cum eo ipso promiserint, se ejus esse velle, vel sua ejus esse debere, ideoque jus eidem acquisitum auferri nequeat (§. 100.) *postliminio carent, itemque res, quæ fuerant ipsorum.* Ast *si personæ dimittantur, & res debitæ ab eodem deserantur*, cum eo ipso significet hostis, se eas habere nullo, jure ipsius non amplius obstante *postliminium habent.*

§. 1215.

De jure gentium voluntario in bello.

Cum negotia inter gentes exitum habere debeant, uterque autem belligerantium prætendat caussam justam sibi esse belli, & vi libertatis naturalis gentibus competentis (§. 1089.) a gentibus aliis permittendum, ut suo quælibet stet judicio (§. 78.) immo in caussa plerumque dubia, id facile definiri non possit,

ipsum autem bellum non sit aptum ad hanc controversiam decidendam (§. 1159.) multoque difficilius definiri queat, an belligerator licet justus jure suo in bello non abutatur (§. 1199. *& seq.*) ac propterea id reliquendum sit conscientiæ ipsius (§. 78.) *ideo necesse est, ut bellum ab utraque parte quoad effectum habeatur pro justo*; ut uterque scilicet eodem jure utatur, & ideo quoque *uniscujusque conscientię relinquatur, quid ad consecutionem juris sui necessarium videatur*. Atque in hoc consistit Jus gentium voluntarium in bello (§. 1090.)

§. 1216.

De postliminio jure gentium. Quoniam gentium, quæ nullius in bello partes sequuntur, nullum jus est decidendi de caussa belli, vel num hæc, vel ista in bello jure fiant, aut non fiant (§. 1215.) *gentes, quæ bello sese non immiscent, facta utriusque pro justis, seu jure factis admittere tenetur*, ac ideo quoque *apud gentes pacatas jure gentium voluntario postliminium non est* (§. 1214.) Eodem autem jure *idem intelligitur commune utriusque belligerantium parti*.

CAPUT IX.

De pace & pactione pacis.

§. 1217.

De pace colenda. PAx dicitur status, in quo nobis cum nemine bellum est; consequenter quia cum nemine per vim certandum (§. 98.) *in pace jure nostro quiete fruimur*. Cum gens nulla alteri injuriam facere debeat (§. 189.) & curæ habere, ut controversias sine vi armorum componat (§. 1157.) consequenter nullam caussam bello dare (§. 1158.) *gentes pacem inter se colere naturaliter obligantur*. Et quia ho-

homines in civitatem coivere, ut jure ſuo quiete fruantur, & tuto ab alio id conſequantur (§. 972.) *Rector* quoque *civitatis & ſubditis ſuis*, & quatenus ipſas naturæ gentes in civitatem maxima redegit (§. 1096.) *gentibus aliis hoc naturaliter debet, ut pacem omni modo conſervare ſtudeat*, conſequenter, *non modo ipſe bellum vitare debet, quantum poteſt, verum etiam dare operam, ut diſſuadeat aliis, ne temere bellum ſuſcipiant*. Ex ipſa autem definitione pacis liquet, *induciarum tempore pacem non eſſe* (§. 1211.) *pacem* autem *facta bellum finiri*.

§. 1218.

De turbatore quietis publicæ.

Turbator quietis publicæ dicitur, qui bellis temerariis atque injuſtis laceſſit gentes alias. *Gentibus* igitur *quibuſvis competit jus turbatores quietis publicæ cogendi, ne turbent* (§. 1090.) Quamobrem *ſi qua gens a turbatore quietis publicæ ſibi metuit, tempeſtive fœdera belli pangere debet cum aliis* (§. 1180.)

§. 1219.

Quamdiu bellum continuare liceat.

Cum *bellum juſtum* geratur juris ſui conſequendi cauſſa (§. 1170.) *tamdiu* id *continuare licet, donec jus tuum fueris conſecutus*, conſequenter *donec in cauſſa dubia alter vel tranſactione offerat, vel oblatam acceptet* (§. cit.) *contra turbatorem veros quietis publice tamdiu, donec ſecuritati futuræ ſufficienter fuerit proſpectum* (§. 1228.) Quodſi vero *belligerator ſuus ad offerendum, vel acceptandum æquas pacis conditiones permoveri nequit*; per ſe patet, *bellum eſſe continuandum, donec iis totaliter fuerit victus*, ne ſcilicet reſiſtere diutius poſſit.

§. 1220.

Quinam pacem facere poſſint.

Cum bellum ſit ſummarum poteſtatum (§. 1169.) *pacem pangere nequeunt niſi ſummæ poteſtates*. Cum vero *Rex infans, vel impubes, aut imminutæ mentis*, veluti furioſus, vel men-

te captus administrationem imperii non habeat, ideo *pacem pangere nequit*, consequenter *pacem facere eorum est*, *quibus imperii administratio competit*. Quoniam invasor imperii, si ei fidem dederunt subditi, imperium summum habet, ac gentes exteræ stare tenentur judicio gentis alterius (§.1089.) *cum invasore imperii*, *si ei fidem dederunt subditi*, *pacem facere licet*. Cum de regno patrimoniali Rex disponere possit pro lubitu (§. 986.) *si regnum fuerit patrimoniale*, *Rex captivus pacem facere potest*. Ast cum per captivitatem Regni adimatur liberum imperii exercitium, sitque verendum, ne in præjudicium gentis suæ promittere cogatur, quæ liber promissurus non erat: *si regnum patrimoniale non fuerit*, *Rex captivus pacem facere potest per eos*, *quibus administrationem imperii commisit*, *aut*, *ubi de ea nihil dispositum*, *qui proxima succedendis spem habet*. Et quia de re sua privata pro lubitu suo disponere potest (§.975.) *parem* quoque *facere potest promittendo rem suam privatam simpliciter*, seu pure, *publicam* vero *sub conditione ratihabitionis*.

§. 1221.

Quomodo pax pangi possit. Quoniam rigori justitiæ convenit, ut cuilibet jus suum tribuatur, si in pangenda pace is observari deberet, de justitia belli gesti sententia foret ferenda, & bellum justum gerenti præstandum foret debitum, cujus caussa bellum gestum, restituendæ impensæ in bellum factæ, ob injurias in ipso bello factas ipsi satisfaciendum (§. 1190.) quæ vero a belligeratore justo ultra modum debiti occupata, alteri restituenda, & de injuria abusu juris facta foret satisfaciendum (§.271.) Facile apparet, si hoc modo pax fieri deberet, negotium nullum exitum habiturum. Quamobrem *pax aliter nequit*

quit, *nisi per transactionem* (§.764.) ideoque *in pacis nec caussa belli deciditur, nec deciduntur controversiæ, quæ de factis in bello moveri poterant, neutra parte alteram injustitiæ damnate, & rationes potissimum suasoriæ attenduntur*. Quoniam amnestia est injuriarum & offensionum antea factarum in sempiternum sancita oblivio (§.1056.) *ea quidem naturaliter per se inest omni pacis pactioni, ut tamen perfecte debeatur, de eo primo omnium loco conveniendum* (§.667.)

§. 1222.

Quomodo in pactione pacis conveniri possit.

Cum in transactionem standum sit eo, quod convenitur (§.764.) *in pactione pacis conveniendum, vel ut omnia restituantur in eum locum, quo fuerant ante bellum, vel ut maneant eo, quo sunt loco, vel ut quædam in bello capta restituantur alia retineantur, & ut quædam alia præterea præstentur*. Unde sequitur, *ut, de quibus nihil dictum, ea maneant, quo sunt loco*. Enimvero quia negotium exitum non haberet, ubi etiam res mobiles restituendæ forent; *si conventum fuerit, ut capta restituantur, sub iis mobiles non comprehenduntur, nisi de quibusdam expresse fuerit dictum*.

§. 1223.

Ad quæ amnestia extendi nequeant.

Quia amnestia saltem pertinet ad ea, quæ in bello facta sunt (§.1221.) *quæ ante bellum debita fuerunt, nec non injuriæ ante idem factæ, sed ob quas bellum non fuit gestum, aut etiam debita durante bello aliunde contracta, vel injuriæ extra bellum factæ, & quæ tempore belli privatis ex contractibus vel maleficio deberi cæperunt per pacem remissa non intelliguntur*.

§. 1224.

De fructibus restituendis.

Cum in pactiones pacis facta statim incipiat jus ejus, cui aliquid restituendum, nisi resti-

tutio ad certum diem restricta (§.438.317.) *si res vi pacis restituendæ, restituendi quoque sunt fructus a die concessionis* (§.228.)

§. 1225.

Nonnulla circa rei restitutionem notenda.

Quia res talis restituenda; qualis in bello capta (§.1222.) si res vi pacis restituenda, jura quoque rei cohærentia restituenda, *ideoque* ante restitutionem munimenta, quæ erant, cum occuparentur, demoliri non licet. *Et*, si vi pacis quædam restituenda in eum statum, quo fuerant ante bellum, status ultimus intelligitur qui erat, cum inciperet bellum; *cum de eo cogitasse intelligantur paciscentes* (§.810.) nisi is ad certum annum referatur (§.438.) Quodsi in pactione pacis relatio sit ad alias præcedentes, *cum in brevitatis tantummodo caussa fiat*; ea valebunt, quæ in his de re conventa expressius dicta sunt.

§. 1226.

De alienatione imperii per pacem & rerum privatarum.

In regno patrimoniali Rex disponere de imperio potest pro lubitu (§.986.) consequenter *Rex tam totum, quam partem ejus sine consensu alienare potest*. Ast quia *in usufructuaria* proprietas imperii penes populum manet (§.cit.) *ad alienationem requiritur populi consensus*; & quia universi obligantur parti ad ea quæ ad salutem ejus promovenda faciunt (§. 975.) *consensus ejus partis, in quam fit alienatio*, aut *saltem ejus ratihabitio, quæ factis declaratur, dum populus novo acquirenti sine ulla contradictione homagium præstat*. Enimvero *si jus pangendi pacem sive ulla restrictione in Regem translatum, populi consensum non demum requirere tenetur*, nulla scilicet lege fundamentali extante, ad cujus observantiam obligetur (§.984.) *De rebus* autem *privatis & personis* vi domini eminentis & potestatis emi-

nen-

nentis, *puout casu tulerit, conveniri potest* (§. 1065.)

§. 1227.

Cum transactione facta prætensio renovari nequeat & a lite discedatur (§.764.) *pace jacta bellum finitur, nec propter eam caussam, ob quam bellum gestum est, denuo bellum suscipi potest.* *De effectu pacis.*

§. 1228.

Quoniam cum sociis eorum, qui pacem pangunt, idem fuit bellum, quod inter hosce, de bello autem finiendo transigitur (§.1221.) *in pactione pacis comprehenduntur etiam socii*, consequenter *amnestia ad ipsos* quoque *pertinet* (§.1223.) Enimvero *si cum ipsis peculiare fuerit bellum, cum ipsis* quoque *pax expresse pangenda*, *De sociis in bello.*

§. 1229.

Pactio pacis, utpote utilitatis publicæ manentis caassa facta, *fœdus reale est* (§.1146.) ac propterea *populum* quoque *& successores obligat*, Enimvero *paciscentes statim obligat, quamprimum perfecta*; cum ex pacto veniat obligatio (§. 438.) *subditos* vero *& milites, quamprimum iisdem fuerit publicata*, cum de ea ante publicationem ipsis certo constare non possit. *De obligatione ex pactione pacis veniente.*

§. 1230.

Pax rumpi dicitur, si pactio pacis non servetur, hoc est, si quis quid facit, quod vi ejusdem facere non poterat, nec debeat, aut non facit, quod vi ejusdem facere debeat ac poterat. Eodem sensu in genere *fœdus* quodlibet *rumpi* dicitur. *Rumpit* igitur *pacem, qui ob eamdem caussam, ob quam bellum gestum fuerat, vel ob ea, que in eodem facta fuerunt vim bellicam infert* (1227.) *etiam factis in ea comprehensis* (§.1228.) *non vero, si ob novam* *De ruptura pacis.*

quam-

quamdam caussam; utpote ad quam pax non pertinet (§. 1221.) consequenter *nec rumpitur, etiamsi post hac alii te associes, qui bellum ei, cum quo pacem fecisti, infert*; ob rationem eamdem. Ex ipsa quoque definitione patet, *pacem non rumpi, si per te non stet, ut in pace promissum adimpleas* veluti si ipse bello implicitus auxilia vel subsidia promissa mittere nequeat, aut res quæ dari debeat, interierit. *Articuli pacis* dicuntur singulæ conventionis partes, quibus distinguuntur ea; de quibus sigillatim quidpiam fuit conventum. Sunt autem vel *connexi*, in quibus convenitur de rebus ad eamdem caussam pertinentibus; vel *diversi*, in quibus convenitur de rebus ad diversam caussam spectantibus. Unde facile intelligitur, *si pax rumpitur in articulis diversis, eam in ceteris durare*; ex adverso autem, *si rumpitur ab uno in articulis connexis, nec alterum pacem servare amplius obligari* (§.442.) Ast quoniam factum alienum nemini imputari potest; ad quod is, non concurrit (§. 26.) *si subditi tui sine consensu tuo, vel subsecuta ratihabitione faciunt, quod est contra pactionem pacis, pax non rumpitur*; ex adverso autem *rumpitur, si subditi tui contra articulos pacis leduntur a parte altera.*

§. 1231.

De publicatione pacis.

Publicatio pacis est factum quo tam militibus quam subditis significatur, pacem esse factam; consequenter bellum finitum (§.1227.) Quamobrem *militibus sine mora publicanda* (§.1174.) necessitas vero, quæ obtinet ex parte militium, cum non sit eadem ex parte civium, *subditis publicari potest, quando commodum visum fuerit.*

§. 1232.

De rebellione.

Rebelles, dicuntur subditi, qui arma injusta su-

sumunt adversus Rectorem civitatis, nimirum ut eumdem vel imperio exuant, vel ad certas conditiones acceptandas rogant. Atque is status *Rebellio* vocatur.

§. 1233.

De bello civili.

Differt a rebellione *Bellum civile*, quo justa arma adversus Rectorem civitatis sumunt subditi, *Licitum* igitur est *in omni casu, in quo Rectori civitatis resistere licet* (§.1079.)

§. 1234.

De tumultu.

Differt a rebellione & bello civili *Tumultus*, in quo turba confluens vim infert; magistratibus, ut aliis potestatibus minoribus, vel earum rebus, tum etiam privatis eorumque rebus, aut saltem inferre minatur. Cum per tumultum securitas publica lætatur; *delictum publicum* sive *crimen est* (§. 1030.) Quamobrem *tumultum excitantes, vel foventes, eidemque sese immiscentes*; cum sint criminis rei; *pro diversitate circumstantiarum puniri possunt* (§. 1030. 1048.)

§. 1235.

De promisso rebellibus & tumultuantibus servando.

Quoniam *potestas summa rebellibus & tumultuantibus rebellionis aut tumultus sedandi caussa promittens*, cum jure suo in rebelles & tumultuantes promittere non possit, jus suum remittere intelligitur (§.337.) *si qua promittit, ea servanda sunt* (§.388.) Eodem modo patet, *hosti, prædonibus & latronibus promissa servanda esse*. Quamobrem *si amnestia promissa sit, nullus eorum, quæ in rebellione & tumultu facta sunt, accusari neve mulctari potest* (§.1058.)

CAPUT X.

De Jure legationum.

§. 1236.

Legati quinam sint. Legati dicuntur personæ quæ a gente una, seu ejus Rectorem, ad gentem aliam, seu Rectorem ejus publici negotii caussa mittuntur. Quamobrem *legati naturaliter sunt mandatarii gentis suæ, seu Rectoris civitatis* (§. 551. *& jus mittendi legatos summis potestatibus competit* (§.1140.) *etiam inæquali fœdere junctis* (§.1144.)

§. 1237.

Agentes quinam sint. *Agentes* appellari solent personæ, quæ negotia privata Rectoris civitatis, vel etiam subditorum ipsius ejusdem nomine apud gentem aliam curant. Cum a voluntate constituentis dependeat, quænam negotia iis committere velit: *nil obstat, quo minus etiam negotia quædam publica minoris præsertim momenti Agentibus committantur.*

§. 1238.

De jure mittendi & obligatione admittendi legatos. Genti unicuique competit jus perfectum petendi ab altera gente officia humanitatis, nec impediri potest citra injuriam, quo minus petantur (§.1108.) competit etiam jus pactiones ineundi cum alia gente, si ope & auxilio ejusdem indiget (§.1095.) conjunctis viribus se statumque suum perficiendi (§.1090.) ac ideo fœdera faciendi (§.1141.) Obligantur quoque tollere gravamina, & controversiæ componendæ (§.1157.) nec ad bellum, ad controversias decidendum per se minus aptum (§. 1159.) procedendum, aliaque media violenta (§.1163.& *seq.*) quamdiu nondum constat sine violentia injuriam factam reparari non posse (§.1158.) Pangen-

genda quoque sunt fœdera belli (§.1180.) & in bello emergunt casus, in quibus pactiones ineundæ, vel pars una alteri voluntatem suam significare tenetur. Immo ut a bello decedatur, pactiones pacis faciendæ (§.1227.) *Legationes* igitur *necessariæ sunt, & gentibus competit jus perfectum mittendi legatos ad gentes alias*, quod cum citra injuriam denegari non possit (§.100.) *legati admittendi sunt ab eo, ad quem mittuntur* consequenter *si non admittuntur, mittendi injuria fit* (§.87.) *nisi id fiat in caussa manifesta collisionis officii erga seipsam & erga gentes alias*, veluti si legatus mittatur ad perturbandum civitatis statum, vel is fuerit criminis perduellionis reus.

§. 1239.

De legatis assiduis.

Legati assidui dicuntur, qui per plures annos in aulis exteris resident. Quoniam negotia gentium, ob quæ legationes necessariæ sunt (§.1238.) nec quotidiana, nec continua sunt, legati præterea assidui quasi exploratorum numero sunt (§.1208.) *jus habendi legatos assiduos in aulis exteris nec jus gentium necessarium* (§.1088.) *nec voluntarium est* (§.1090.) consequenter *legationes assiduæ*, nonnisi moribus quarumdam gentium introductæ; *ad jus gentium, consuetudinarium pertinet* (§. 1092.) quoque *si non admittantur, mittere volenti injuria non fit* (§.87.)

§. 1240.

Quale legati mittendi.

Cum Rector civitatis quibus Rectorem civitatis alterius spectare debeat tamquam sibi æqualem (§.1120.) legati autem mittantur, ut negotium tractent vel cum Rege ipso, vel cum primariis ejus ministris, quibus hæc cura demandata est, nomine mittentis (§.1236.) *legati mittendi sunt, qui dignitate eminent in Rep. mittentis* (§.54.55.) Atque ita Jus naturale

rale gentium consulit ejus, ad quem mittuntur.

§. 1241.

Quomodo excipiendi. *Ob eamdem rationem* legati honorifice excipiendi & tractandi, *cumque a lege obligatio a lege naturæ veniat* (§.1240.) *consequenter nemo ab ea se liberare possit* (§.42.) etiamsi veniat ab hoste. *Quoniam itaque* legatis ab hosse missis, vel etiam ab eo, qui hostis non est contumeliæ non imponendæ, nec iidem contemtui habendi (§.146.51.) ne quidem prætenso: *utpote quod nullum est* (§.156.) jure talionis, contemtus ideo legatorum & multo magis contumeliæ ipsis impositæ injuria sunt (§. 87.) nec impune ferri debent (§.93.) *Atque ita Jus naturale gentium consulit dignitati mittentis*.

§. 1242.

De charactere repræsentativo. Character repræsentatibus legati *dicitur signum ræpresentationis mittentis apud eum, ad quem mittitur. Cum naturaliter legati sint mandatari Rectoris civitatis, a quo mittuntur* (§. 1236.) jure naturæ character representativus consistit in facultate nomine ac jure potestatis summæ, *a qua scilicet mittitur*, negotium aliquod publicum apud aliam potestatem summam gerendi, *consequenter* jure naturæ legatus non est quasi eadem persona moralis cum mittente, *ita ut perinde sit ac si mittens ipse esse præsens & is, ad quam mittitur; eumdem spectare debeat tamquam personam sibi æqualem. Et quoniam* characteri repræsentativi: *qui consistit in facultate personam mittentis ferendi, nulla est necessitas esse ex negotio gerendo, sive ex dignitate mittentis, quæ sine eo salva esse potest* (§.1241.) *nec* character repræsentativus ultra naturalem extensus juris gentium voluntarii est (§.1900..) *& per consequens*

sequens si moribus introductus, juris gentium consuetudinarii (§.1092.) si pactis, pactitii est (§.1091.) *Quamobrem* quo ex charactere isto deducuntur de legatis per necessariam consequentiam, ea nec juris naturæ, nec juris gentium voluntarii sunt, & multo minus ea, quæ gratis ad eum ampliandum adjiciuntur. *Ac propterea* gens nulla eum agnoscere tenetur, nisi ex pacto.

§. 1243.

De jure legati quoad actus privatos. Cum legati non repræsentent mittentem nisi quoad actus ad negotium, caussa cuius missi, spectantes (§.1242.) *quoad actus suos privatos spectari aliter nequeunt, quam tamquam peregrini in territorio versantes*, consequenter *jure peregrini naturaliter censentur*. Ac ideo *quoad actus privatos cum comitatu & vasis seu rebus jure gentium naturali subsunt jurisdictioni loci tam civili, quam criminali* (§. 1132.) nec ulla adest ratio, cur jure gentium voluntuario in his quicquam imputari debeat (§.1090.) *Exterritorialitas* itaque, qua legati cum suo comitatu & vasis finguntur extra territorium siti, *juris gentium naturalis & voluntarii non est*, consequenter nec quæ, inde infertur, *sanctitas, seu inviolabilitas legati*, quæ consistere debet in independentia legati ab imperio ejus, in cuius in territorio commoratur, multo minus itaque, *ut habeat jurisdictionem in suum comitatum & ædibus, quas inhabitat, adhæreat jus asyli*. Quamobrem *istiusmodi jure aliter acquiri nequeunt quam pacto sive expresso, sive tacito* (§.1089.) *salva* tamen *exceptione in casu collisionis cum officio ejus, ad quem missus est legatus, erga gentem suam* (§.64.)

§. 1244.

De inviolabilitate legati. Quoniam peregrini æquiparantur civibus temporariis, quamdiu in territorio alieno commo-

tan-

rantur (§.1125.) nec Rector civitatis ferre debet, ut quis subditorum iis damnum det, aut injuriam faciat (§.1234.) *legati quatenus spectantur tamquam privati & tamquam peregrini in territorio alieno commorantes, tuti sunt ab injuriis communi peregrinorum* (§. 1928.) *& communi gentium jure*. Quoniam vero ut consulatur dignitati mittentis, *legati qua tales* honorifice excipiendi & tractandi (§.1241.) ideoque injuria in ipsos illata gravior est quam in alium peregrinum illata, quatenus ea derivatur in mittentem, *ab injuriis* quoque *tuti sunt jure speciali legatorum*. Ac in eo *sanctitas legati naturalis consistit* (§.1153.)

§. 1245.

De litteris credentialibus. *Litteræ credentiales* dicuntur, quas mittens dat legato ad eum, ad quem mittitur, & in quibus eum legatum suum declarat. Quoniam cum eo tractanda sunt negotia certa (§.1236.) consequenter ei, ad quem mittitur, constare debet de voluntate mittentis, *legatus litteris credentialibus instructus esse debet*.

§. 1246.

Jus pactitium & consuetudinarium. *Si quæ gentes de certis juribus legationum & de modo honorefice tractandi legatos inter se convenerint, vel quænam moribus introduxerint*, cum ea nonnisi juris pactitii (§.1091.) vel consuetudinarii sint (§.1092.) *nonnisi paciscentes obligant, vel eos, quorum longo usu introducti sunt hi mores, quamdiu voluerint* (§. 444. 1092.)

FINIS.

INDEX

NUMERUS §. DESIGNAT.

Arti-

G

N

O

P

S

T

Tran-

Vitu-

FINIS INDICIS.

VE-

VENEZIA 12. DECEMBRE 1798.

L'IMPERIAL REGIO

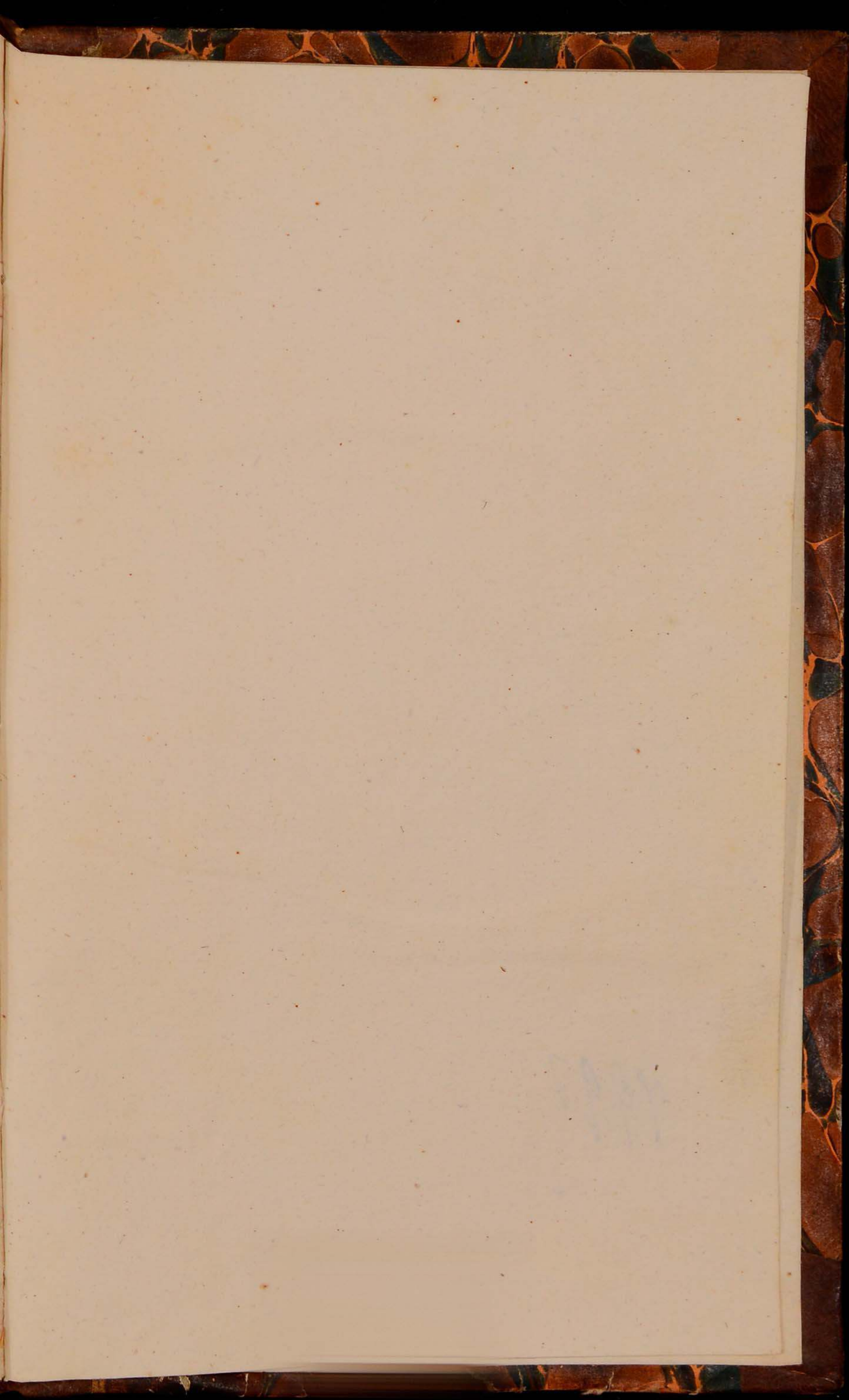
GOVERNO GENERALE.

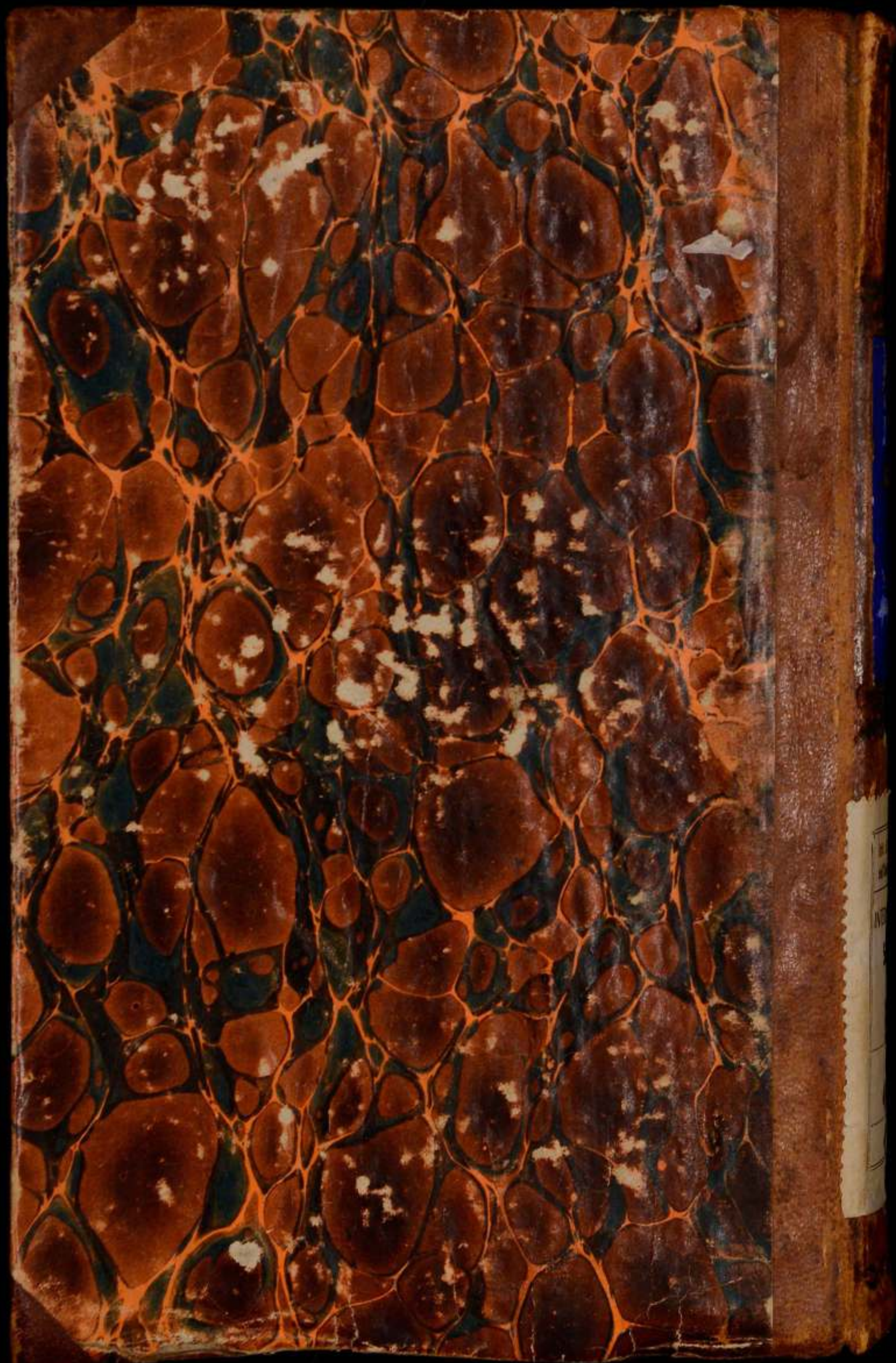
VEdute le Fedi di Revisione, e di Censura, Concede Licenza allo Stampatore *Giuseppe Orlandelli* di ristampare, e pubblicare il Libro intitolato, *Institutiones Juris Naturæ, & Gentium Auctore VVolff ristampa*; osservando gli Ordini in Materia di Stampe, che vigevano all' epoca 1796., e consegnando le solite copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Per ordine del Sig. Comandante Generale

Pellegrini Regio Commissario.

Gradenigo Segretario.

WOLFF
JURIS NATURÆ
ET
GENTIUM

& rerum ad operas definiatur ratio, qualem cum non habeant a natura, utpote *hetorogena*, quorum ſcilicet unum aliquoties ſumtum alteri œquale fieri, auti id ſuperare nequit, *ea arbitrio hominum determinanda*. Hoc igitur ut fieri poſſit, *rebus attribuenda eſt aliqua quantitas, ſecundum quam una ad alteram comparari poteſt*. Ficta hæc quantitas, quam *Puffendorfius* vocat *moralem*, in oppoſitione ad *phyſicam*, quæ rebus ineſt, vel operis ineſſe intelligitur, rebus ac operis arbitrio hominum tributa, ut earum ad ſe invicem ratio definiri poſſit, *Pretium rerum & operarum* dicitur, idque cum addito *vulgare*.

§. 494.

Quid ſit pecunia & ejus uſus.

Enim vero ut rerum & operarum diverſarum, numero multiplicato, præſertim cum in actibus permutatoriis non facile quilibet opus habeat re, vel opera alterius, quam viciſſim dare, vel præſtare poteſt, quantitatem iſtam rebus affictam tanto commodius & ad communem omnium utilitatem metiri liceret, aſſumenda erat quantitas quædam determinata phyſica rei cujuſdam corporalis, qua illam metiri daretur. Et res iſta corporalis, cujus determinata qnædam quantitas ſumitur pro menſura communi pretii rerum quarumvis, corporalium & incorporalium, & operarum, *Pecunia* vocatur: quæ ideo etiam definiri poteſt, quod ſit menſura communis pretii rerum & operarum. Hinc *pretia rerum & operarum ſunt pecuniæ proportionata, ita ut pecunia dupla definiat duplum pretium rerum & operarum*, ac ita porro. Et propterea *pecunia pro re & opera qualibet dare* ac *pro pecunia rei & operæ quælibet ab alio comparari poſſunt*. Atque ſic *actibus permutatoriis pecunia fungitur vice rerum & operarum*.

§. 495.

De pretio eminente.

Pretium rei vel operæ cujuſdam per quantitatem pecuniæ determinatum dicitur *eminens*. Cum pretium eminens ſuccedat in locum vulgaris (§. 493. 494.) *pretia rerum vulgaria ſunt ut eminentia, & contra*, veluti ſi unius modii avenæ pretium ſint octo groſſi, pretium autem unius modii hordei duodecim, ratio pretiorum eſt ut 8. ad 12. ſeu ut 2. ad 3. eamdem vero eſt ratio pretiorum vulgarium, cum in permutatione avenæ & hordei unus modius avenæ æquiparetur duabus tertiis unius modii hordei. Patet etiam, *pretia tam vulgaria, quam eminentia rerum & operarum ejuſdem ſpeciei quantitati earum phyſicæ proportionalia eſſe*.

§. 496.

De quantitate phyſica.

Quantitas vero phyſica pro diverſitate rerum corporalium determinatur certa menſura, pronti communi experientia conſtat; quantitas vero incorporalium æſtimatur ex utilitate, quæ inde percipitur, veluti jus aucupandi aves in certo diſtrictu ex numero avium uno anno capiendarum, demto operarum pretio una cum impenſis ceteris; qaantitas denique operarum æſtimatur vel tempore, quo durarunt, vel quantitate effectus, qui iiſdem productus.

§. 497.

De pretio primitivo & derivativo.

Diſtinguimus autem pretium primitivum a derivativo. Nimirum *Pretium primitivum* nobis eſt pretium quantitatis phyſicæ rei vel operæ cujuſcumque menſura certa definitæ per certam pecuniæ quantitatem determinatum, quod inſtar menſuræ in ſuo genere ſumitur. *Derivativum* vero, quod proportionaliter reſpondet quantitati ejuſdem majori, vel minori.

